

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ
ПРИНЦИП ПРЕС

Библиотека
ПОСЕБНА ИЗДАЊА

Главни и одговорни уредници
Др Небојша Кузмановић
Мишо Вујовић

Уредник издања
Јован Жељко Рајачић

Дизајн и техничко уређење
Студио „Архе“, Панчево

Прејоручују
Јован Пламенац
Зоран Стефановић

Фотографија на корицама
Архангел Гаврило (Ново гробље, Београд),
фото Александар Радош

Бранислав Матић

ПРОРИЦАЊЕ ПРОШЛОСТИ

Монтирани разговори

Нови Сад – Београд

2025.

Међу световима свет

*„На нас уџиче, на нас може уџицаџи
само оно чеја већ има у нама.“*

Душан Маџић

Више од три деценије ослушкујем те гласове у тами епохе. Призивам их, записујем и објављујем. Овде је двадесет седам њих изашлих у *Националној ревији „Србија“*, у венцу „Живот, романи“, од априла 2010. до априла 2024. Једно време помишљао сам да би се они могли сплести у неки чудан документарни роман-вишегласник и сачувати „све што се о нама може рећи, све што се о нама може ћутати“.

То су гласови песника, писаца, филозофа, сликара, музичара, историчара културе и књижевности, редитеља, преводилаца. Гласови дубоки и самосвесни, охрабрујући и утешитељски, гласови који показују да ипак нисмо сами и да нисмо полудели. Да нисмо подлегли опсенама овог „света постистине“, „света без Бога“, и да разумемо шта се заправо дешава.

Одзвања ми кроз време Фелинијева двосмерна реченица: „Лаж је душа спектакла.“ Нисам, ни овде, тражио ауторитете из сенке, свезнајуће приповедаче и такозване звезде. Друштвене звезде, поготову у времену мас-медија и индустрије снова, углавном су конструкт и управљачки алат, чаробни фрулаши за људе-мишеве. Осећам одбојност према онима које нам програмирано намећу колонијални медији, политике и режими, зготовљени модели мишљења. И према онима који се сами гурају у први ред. Према онима који више раде на свом маркетингу него на свом делу. Према онима који хитају да говоре о свему, и кад их нико ништа не пита. Према онима које је теже зауставити него покренути и који никада неће спознати моћ тачке стављене у прави час.

Тражио сам људе који се темеље на својим постигнућима; оне који су стварани сопственим делом, расли са њим и у њему. Гласове који ће једном, у некој неизвесној будућности, сведочећи о свом путу и плоду, моћи да осветле шта се то збило са нама и светом. Не да објасне само себи и нама, за то ће вероватно већ бити касно, него онима што ће доћи после нас и жртвовати се да би исправили наше слабости, наше полеме.

Све који су ту хтели смо. Али нису ту сви које смо хтели. Измакли су нам се већ започети разговори са неким песницима (Новица Тадић, Миодраг Павловић, Рајко Ного...), писцима (Добрило Ненадић, Радослав Петковић, Горан Петровић...), сликарима (Миро Главуртић, Жељко Тоншић, Милан Туцовић...). Неки други су избегли да одговоре на питања; као да им се учинило да ће у туђу мрежу бити уловљено нешто што припада само њиховом делу. Некима, показало се, питања није ни требало да буду упућена.

Сада је време да подвучемо прву црту.

СКИЦА ЗА ИСТОРИЈУ ЖАНРА

Надовезујемо се на дугу традицију разговора са писцима и другим уметницима. Један од лепих и исцрпних прегледа дао је у својој *Поеџици књижевної разјовора*¹ професор Јован Пејчић, и сам наш саговорник у *Прорицању њрошлости*. Видимо, тако, да је први интервју код Срба, условно речено новинарски, направио виспрени Јоаким Вујић у Београду 1826. Тај разговор са Синђелијом Хростовић, мајком игумана Пајсија, сачуван је у Вујићевој књизи *Пуџешесџвије њо Серџији* из 1828.²

Првим правим књижевним разговором у српској култури сматра се онај који је Исмаил Иванович Срезњевски водио са Вуком Караџићем у Бечу 1841–1842, а објавио у Москви 1846.³

1 Јован Пејчић, *Поеџика књижевної разјовора*. „Десет њисаца – десет разјовора“ Бранимира Ђосића, „Службени гласник“, Београд, 2012.

2 Јоаким Вујић, *Пуџешесџвије њо Серџији*, књига прва и друга, Српска књижевна задруга, Београд, 1901–1902.

3 Измаил И. Срезњевски, *Вук Стефановић Караџић*, превод Голуб Добрашиновић, „Просвета“, Београд, 1987.

Посебно место у нашем малом поменику, и у повесници грађења жанра књижевног разговора, свакако имају *Писма из Италије* Љубомира П. Ненадовића. Ту су уткани његови тромесечни разговори са Његошем у Италији 1851, објављивани у београдској *Србији* од децембра 1868. до маја 1869, у књигу сабрани тек 1907.⁴ То издање, дакле, изашло је дванаест година после смрти Љубомира П. Ненадовића и педесет шест година после кончине његовог знаменитог саговорника. Важне текстове и књиге о тим Ненадовићевим разговорима објавили су Павле и Миодраг Поповић, као и Предраг Протић.⁵

„Ненадовић је Његошу што су Платон и Ксенофонт Сократу, Никол великом Арноу, Босвел Џонсону, Мур Бајрону, Де Квинси Канту, Екерман Гетеу“, пише Павле Поповић. „Његова је књига истог рода и исте књижевне вредности које и њихове.“⁶

Целу једну књигу, или бар одељак у овој *речи њре*, могли бисмо посветити интервјуима које су начинили писци са писцима. У *Поетници књижевног разговора* Јован Пејчић с разлогом издваја разговор Станислава Винавера са Рабиндранатом Тагором („Мисија песника у свету“, *Време*, 16. новембар 1926), Десимира Благојевића са Момчилом Настасијевићем („М. Настасијевић прича нам о Београду и његовом будућем роману“, *Правда*, 10. април 1928), Радета Драинца са Северјанином и Крут („Разговор са Игором Северјанином и песникињом Фелисом Крут“, *Правда*, 19. новембар 1930), Милоша Црњанског са Исидором Секулић („Где живи најсрећнија жена Југославије“, *Време*, 13. јануар 1932). Имамо и примере какав је

4 Љубомир П. Ненадовић, *Писма из Италије*, Српска књижевна задруга, Београд, 1907.

5 Јован Пејчић, *Наведено дело*, стр. 26–29.

6 *Истио*, стр. 28. Занимљиво, у Новом Пазару је од 2006. осамнаест месеци излазио месечник *Екерман*, „први часопис за књижевни интервју у региону“. Главни уредник био је Енес Халиловић, а име часопису је дато „у знак сјећања на човјека који је направио први интервју у историји литературе“. Ради се, дабome, о поменутом Јохану Петеру Екерману (1792–1854), аутору *Разговора са Гетеом*, „прве књиге интервјуа у историји свјетске литературе. Из тих разговора развио се интервју као засебна књижевна врста.“ Од 2015. часопис поново излази, на широј жанровској основи, шест пута годишње, стално имајући на уму да је „истинска литература увијек била и биће аутоинтервју“. (Види: www.eckermann.org.rs)

Милутина Бојића: од децембра 1910. до октобра 1912. објавио је у београдском *Пијемонџу* низ краћих интервјуа са српским уметницима. Данас бисмо ту свакако додали разговоре Мирослава Максимовића са Стеваном Раичковићем (*Један мојући живоји*, 1996) и књигу разговора са Душком Радовићем коју је Максимовић приредио са Матијом Бећковићем (*На осјрву јисаћеј сјола*, 1995).⁷

Прекретничком књигом у овом књижевном току и репрезентом жанра Пејчић сматра *Десет јисаца – десет разјовора* Бранимира Ћосића из 1931. У том издању Геце Кона су разговори са Бором Станковићем, Вељком Петровићем, Сибетом Миличићем, Душаном С. Николајевићем, сви прво објављени у магазину *Реч и слика* 1926. године. Из истог су магазина, из 1927, разговори са Милошем Црњанским, Божидаром Ковачевићем, Григоријем Божовићем и Густавом Крклецом. Године 1929, два лета након гашења магазина *Реч и слика*, Бранимир Ћосић објавио је разговор са Миланом Ракићем (у *Летјојису Мајице срјске*) и са земљаком Станиславом Винавером (у шабачком *Књижевном јолеју*). Разговори са Лујом Војиновићем и Милицом Јанковић остали су недовршени и необјављени. О књизи Бранимира Ћосића, талентованог и несрећног Мачванина родом из Штитара, писали су многи зналци пера, попут Риста Ратковића, Владимира Вујића, Младена Лесковца, Елија Финција.

Међутим, у издању Геце Кона, упркос наслову, објављено је заправо девет разговора. Прво потпуно издање приредио је баш Пејчић, године 2002, у Бору.⁸

7 Београдски издавачко-графички завод и Српска књижевна задруга су 1990. покренули целу библиотеку „Разговори с писцима“, у којој је објављен низ вредних књига, поред осталих разговори са Данилом Кишом, Милорадом Павићем, Живојином Павловићем, Милошем Црњанским, Бориславом Пекићем, Ивом Андрићем, Радованом Самарџићем... Уредници су били Радослав Братић, Милорад Ђурић, Љубиша Јеремић и Марко Неђић. А на свакој од тих књига, на клапни, стајало је: „Библиотека *Разјовори с јисцима* уводи читаоца у свет пишчевих мисли и стваралачких побуда, у саму атмосферу стваралаштва. Наши најзначајнији писци откривају тајне свога мајсторства. (...) Говоре о ономе што обично остаје непознато а за читаоца је од прворазредне занимљивости.“

8 Бранимир Ћосић, *Десет јисаца – десет разјовора*, Народна библиотека, Бор, 2002. У то издање приређивач Јован Пејчић уврстио је и разговор са Божидаром Ковачевићем, који је у последњи час повучен из првог издања. На темељу борског издања, и с њим у поднаслову, настала је књига *Поетјика књижевној разјовора*, мада не би било погрешно ни рећи обрнуто.

На крају деценије започете Ђосићевом стоји још једна изузетна књига разговора: *Аџонија Европје* Богдана Радице. Тај Сплићанин, југословенски краљевски дипломата, аташе за штампу посланства при Лиги народа у Женеву, врстан књижевник и историчар, о судбини Европе разговара тридесетих година широм континента са њеним највећим писцима и мислиоцима. Катастрофа је пред вратима или већ у току, духовна одавно а потом и свака друга, по дубини. Прва реченица у књизи: „Стара Европа умире“. „... Разговори трају месецима и годинама. Разговори о поразу европског духа и самозабраву, о обесвећењу живота, о тријумфу вулгарног материјализма, о слому хришћанских вредности, могућностима устанка традиционалних врлина... Групни портрет са Европом која нестаје.“ Радичини саговорници су Берђајев, Ортега и Гасет, Валери, Папини, Бенда, Унамуно, Ман, Горки, Мерешковски, Пиранделло, Морас, Маринети, Жид, Кроче... Двадесет четворица њих. Књигу је у марту 1940, у Београду, ћирилицом, објавио такође Геца Кон. Њено следеће издање појавило се тек ратне 1994, у београдском СКЦ-у, у едицији „Тачке ослонца“, а приредио га је и уредио потписник ових редова. Обогаћено је разговором са самим Богданом Радицом, направљеним 1990. у Њујорку и на више места у Југославији која се увелико обрушавала.⁹

После Другог светског рата, у битно измењеним околностима, појавио се велики број књига интервјуа са уметницима. Излазе и данас. Јован Пејчић у свом прегледу објављеном 2012, ограничивши се на разговоре са књижевницима, издваја чак тридесет седам аутора.¹⁰ Многи од њих имају целе колекције књига ове врсте. Из те обимне библиографије посебно ми значе књиге Грозда-

9 Богдан Радица, *Аџонија Европје*, приредио и уредио Бранислав Матић, Едиција „Тачке ослонца“, књига прва, Студентски културни центар, Београд, 1994. За годину дана, у том тешком времену, књига је доживела чак четири издања.

10 Јован Пејчић, *Наведено дело*, стр. 20–21.

не Олујић¹¹ и Радована Поповића¹². Важно место у мојој библиотеци имају и наслови Синише Пауновића,¹³ Милоша Јевтића,¹⁴ Драгоша Калајића,¹⁵ Зорана Хр. Радисављевића,¹⁶ Слободана Зубановића,¹⁷ Александра И. Поповића,¹⁸ Миливоја Павловића¹⁹.

Ту су, дабоме, и многи инострани наслови, попут *Разговора Борхес–Сабајо* које је у зиму 1974/1975. организовао, снимео и потом објавио Орландо Бароне.²⁰ Нарочит је случај, и у овоме, Беле Хамваша: у време кад је био забрањен у својој мађарској отаџбини и потпуно скрајнут (1948–1968), принуђен да ради као

11 Гроздана Олујић, *Писци о себи*, Дела Гроздана Олујић, књига 8, Српска књижевна задруга, Београд, 2020, са поговором „Приповедање разговора“ Александра Јовановића. (Види и издање „Новог поколења“, Београд, 1959.) Задивљујуће је с каквом зрелошћу и умећем двадесетједногодишња студенткиња англистике Гроздана Олујић води и пише ове разговоре, објављујући их прво у *Младој култури*, *Омладини*, *Младости* и *Књижевним новинама*. Међу саговорницима су Исидора Секулић, Десанка Максимовић, Милош Црњански, Вељко Петровић, Тамил Сијарић, Душан Матић, Стеван Раичковић, Васко Попа, Владан Десница, Танасије Младеновић, Драган Јеремић, Добрица Ћосић...

12 Књижевник и новинар Радован Поповић, „најзначајнији биограф српске књижевности“, написао је више десетина књига и монографија, међу којима важно место заузима и врста којом се овде бавимо, почев од књиге *Књижевни разговори* из 1969.

13 Из мноштва Пауновићевић наслова поменимо *Писци изблиза* (1958) и *Добрица Ћосић* (1980).

14 У Колекцији „Одговори“, чије књиге су настале на основу емисије *Госћ Дружић програма* Радио Београда, почев од марта 1974, Милош Јевтић објавио је више од две стотине двадесет наслова.

15 На пример, у књизи *Русија устаје* (друго, допуњено издање, приредио и уредио Бранислав Матић, „Никола Пашић“, Београд, 2005), Калајић објављује, поред осталог, разговоре са великанима руске културе и руске идеје, попут Иље Глазунова, Игора Шафаревича, Валентина Распутина, Никите Михалкова, Александра Дугина...

16 Песник, врсни новинар *Полијтике* и уредник *Нове Зоре*, Зоран Радисављевић објавио је низ књига разговора: *Туйо њеро* (2001), *Оћледало без њозлајте* (2006), *Кавез закључан изнујтра* (2009), *Све више њујим и слушам* (2011), *33 њијтања и Лице исјод маске* (2012), *Писано руком* (2014), *Сејање њо камену* (2017) и *Тражим реч* (2019).

17 Слободан Зубановић (са Михајлом Пантићем), *Десет њесама – десет разговора*, разговори са српским песницима, Матица српска, Нови Сад, 1992.

18 *Разговори Александра И. Поповића*, „Конрас“, Београд, 2004.

19 Миливоје Павловић, *Десет њорјретта и десет разговора*, „Службени гласник“, Београд, 2024.

20 *Jorge Luis Borges – Ernesto Sabato Dialogos*, Emecè Editores S. A., Buenos Aires, 1976. Српско издање: *Разговори Борхес–Сабајо*, превод Ђурђина Матић, „Дечје новине“, Горњи Милановац, 1988.

помоћни радник на градилишту хидроцентрале у Горњем Потисју, без саговорника и без права да ишта објављује, велики мислилац и писац прави интервју са самим собом. Слаже га у картонску кутију испод гвозденог кревета у радничкој бараци, међу остале рукописе на неизвесном чекању. У том интервјуу, објављеном постхумно, скоро тридесет година касније, Хамваш пише: „Питања која самом себи желим да поставим много су реалнија него да ми их поставља новинар. Интервју је уметнички жанр у форми истине, али у оном облику како се употребљава он је псеудо-дијалог. И, као што произлази из природе новина, незграпан је и индискретан. Новинар поставља непостојећа питања. (...) Новинар гледа оно место где је намаз боје најдебљи, мада озбиљност има само оно када неко дотиче осетљиво место, где је човек понајмање осигурао себе.“²¹

У другој половини двадесетог века дошло је, несумњиво, до великог развоја (под)жанра књижевног разговора или интервјуа са уметницима и мислиоцима. Продубљена је поетика жанра, стилски и формом је разуђенији (интервју питање–одговор, комбиновани интервју, интервју–портрет...).²² Томе су на свој начин допринели најпре радио и телевизија, доцније и професионалнији део интернета.²³ Друштвене мреже, лака доступност глобалних видео-платформи и техничких средстава за снимање, као и велики број аматерских поткаста и сајтова, довели су до хиперпродукције и пада критеријума, до непробраности и теже проходности. Простор општења извитоперује се у брбљаоницу, што све погубније утиче и на такозвану јавност. Врхунски садржаји су и даље ту, само је њихов удео мањи и мора се научити како се до њих пробија.

21 Бела Хамваш, „Интервју“, *Пајам*, превод Сава Бабић, Одабрана дела, књига 2, Центар за геопоетику, Београд, 1994, стр. 132. Наслов је на мађарском (*Patmosz I–III*) изашао, премијерно, само годину пре.

22 Сергеје Лукач, *Теорија и техника новинарства*, скрипта, Београд, 1979. Види и: Ђовани Гоцини, *Историја новинарства*, превод Мила Самарџић, „Клио“, Београд, 2001.

23 Веселин Кљајић, *Интервју у шћамји, он-лине мајазинима и на инјернеју*, „Чигоја штампа“, Београд, 2009.

ДАЈУЋИ ДРУГЕ, МИ СЕ ОДАЈЕМО

Прошлост наша постаје неизвеснија од будућности. Ко смо били и како смо се звали пре златног средњовековља? Јесмо ли од давнина ту или смо однекуд банули, јесмо ли „овде доспели буђењем или дугим јахањем“? Откуд нам тако древни слојеви у епу и мелодији, у језику и вери? Зашто се толика царства на нас малене обрушавају силом немерљивом и тако несразмерном? Слутимо ли о себи више него што знамо?²⁴ (...) Недостају нам многи беоучи и епохе, као да су спуштени неки застори у нашој старој историји и памћењу, као да смо осуђени на понављање драме прекида. И као да исто то израња у новом веку, прелива се у личне животе и породичне родослове,²⁵ промине као сен кроз велика дела или кроз разговоре какви су ови овде. Постаје као кључ који више не може да пронађе своју браву. Напићавамо големе истине о себи, преслишавамо се о основним стварима, збуњују нас археолошки налази и записи у камену.

Отуд и наслов ове наше књиге, само наизглед парадоксалан.

Редослед разговора није хронолошки, није моје виђење хијерархије вредности, није ни ствар личне наклоности, него следи унутарњу логику и ритам целине. Може се читати редом, може и од било ког разговора у свим правцима. Одговори су ауторизовани и у највећој мери чувају реченицу, лексику и оптику саговорника. Свако од њих остао је овде свој, *међу свейтовима свейт*. У белешкама су најважнији биографски подаци, кратки уводи су пречица до сржи разговора, нешто као први тон, нешто као сутре староставне.

Одговори су настајали највише у Београду, али и у Њујорку, Москви, Женеви, Паризу, Бечу, на грчким острвима, у Алпима,

24 Бранислав Матић, „Историја и сан“, *Београд, изнад Истикоа и Зайага*, „Принцип Прес“, Београд, 2023, стр. 23–70. Види и: Бранислав Матић, „Земља иза северног ветра“ и „У освит новог доба“, *Србија, под кайом недеском*, „Принцип Прес“, Београд, 2017, стр. 35–68.

25 Према више етнолошких извора и теренских увида, већина становништва између Дрине и Мораве, углавном досељених из Старе Херцеговине и Црне Горе, не зна поуздано своје порекло старије од двадесетог века.

Пожеги, Новом Саду, Херцег-Новом, Загребу, Лозници, Морачи, Панчеву, Аранђеловцу.

Књижевни разговори, разуме се, нису само разговори о књижевности. У епохи драматично угроженог исконског сопства, у нашим сусретима преиспитујемо његова кључна чворишта. Порекло (преплет лоза), завичај, језик, писмо, изворни културни код, геопоетику отаџбине, матерњу мелодију, урбану културу наших градова и обрасце осећајности у њима, судбину „огромне мањине“ и „патуљасте већине“ у драми модерног човека и народа, архетипске слике и симболе које собом проносимо, темељне формативне принципе који нас обликују, наша путовања по вертикали и хоризонтални, плодносно размену са другим људима и културама, светске утицаје и огледала, тајну стварања и предања, борбу. Разматрамо и оно чиме су та чворишта угрожена данас, у овом поремећају, преиграности и залуталости, у свету „демоније новца“, човека масе и биокиборга.

Одговори су ту, питања нема. Уклоњена су у завршној верзији и остављен је само глас саговорника. У кратким фрагментима, густим и сликовитим, саговорник као да сам говори о себи, о свом путу и делу, свом погледу на свет. Потом су ти фрагменти сложени по драматургији овог писца. Тако је добијено оно што сам међу нама назвао *интервју-мозаик*, оно што у шаљивом поднаслову књиге одређујем као *монтиране разговоре*. Прорицање *ишло-сти*, не само стога, у сродничким је везама са емисијом *Говори да бих те видео* Радио Београда 2, нарочито са оним што тамо ради Рајко Милошевић. Има дослуха са прозом *Људи ѿворе* Растка Петровића или са телевизијским изразима Светолика Митића и Драгана Ђирјанића.

Писац ове књиге, дакле, није и неће да буде њен главни јунак. Напротив, он подстиче привид да га уопште нема. Неки важни људи су ту, ето, и говоре. Он, хитри писар, нечујни летописац, само је траг пера по папиру, незаштићени сведок, насушно привиђење. Неки нејасни тужни осмех и прах. Он ће свакако нестати, ах, каква патетика, но остаће ова књига која се управо раскриљује пред вама.

„Природа књижевног посла је таква да је писцу готово немогуће сликати другог а да при том не да и сам свој портрет, или бар неку црту од њега“, пише Иво Андрић. „Дајући друге, ми се одајемо.“²⁶

У овакве разговоре-истраживања покреће нас, увек, самотрагалаштво. Трагање за собом и смислом. Али, не мање, ту је и настојање да се данашњем поколењу у епохи великог прелаза у непознато, под тамним бременом сумњи и неизвесности, предоче добри оријентира и искуствени путокази. Да из прве руке сачувамо о нама нешто важно што би, вели Гроздана Олујић, „сасвим сигурно прешло у маглу прошлости и несећања“.²⁷

Помисао да ће то једном неке устрепати и користити, да прегнуће није без смисла, можда је пука самообмана, прастара и неопходна. Можда се понекад још само за њу можемо држати у суштинским самоћама, на слепим колосецима. Па ипак, верујемо да ће ово штиво бити занимљиво за историчаре књижевности и културе, биографе, тумаче, највише за читаоце који су сачували жар и радозналост. Верујемо да ће време само додавати на значају и одговорима и онима који су одговарали. Верујемо да ће ово искуство бити подстицај и самим саговорницима, онако како је Мило Глигоријевић натерао Михиза да сачини чувену *Аудиобиографију – о друјима*²⁸ или како смо ми понукали Драгана Хамовића да напише *Род ораха*.²⁹ У сваком случају, више учесника у подухвату исповедило ми је, после свега, да им је ово „најважнији интервју у животу“ и да су овде „изrekli о себи најдубље од свега што су досад јавно изнели“.

Постоји у нашим животима невидљива линија после које је доиста неважно шта ће о нама рећи трг и сокаци, медијски над-

26 Иво Андрић, „Љубомир Ненадовић о Његошу у Италији“, *Уметник и његово дело, Есеји II*, Сабрана дела, књ. 13, Београд, 1976, стр. 42.

27 Гроздана Олујић, *Наведено дело*, стр. 332.

28 Борислав Михајловић Михиз, *Аудиобиографија – о друјима*, БИГЗ, Београд, 1991, стр. 10.

29 Драган Хамовић, „Извор покретачких снага“, *Национална ревија „Србија“*, број 100, Београд, 2023, стр. 21. Види и: Драган Хамовић, *Род ораха*, СКЗ, Београд, 2022.

ничари и неизлечива пљуцкала. Све што потом чинимо је између нас и оних вишњих огледала. Ова књига, и за свога писца и за његове сабеседнике, настала је дубоко иза те линије. „Кажем вам да ће за сваку празну реч коју рекну“, чујемо из *Јеванђеља* (Мт. 12, 36–37), „људи дати одговор у дан суда. Јер ћеш се својим речима оправдати, и својим ћеш се речима осудити.“

Бранислав Мајић

I

Љубивоје Ршумовић
Милосав Тешић
Ђорђо Сладоје
Брајислав Р. Милановић
Љубомир Ђорилић
Драјан Јовановић Данилов
Драјан Хамовић
Јован Зивлак

ПЕСНИК ЉУБИВОЈЕ РШУМОВИЋ
И ЊЕГОВЕ СЛОБОДНЕ ТЕРИТОРИЈЕ

СВИ РШУТИ СТАРОГ РШУТА

Љубивоје из Љубиша, Злајиндорац, поделио је са нама све форе и фазоне, све ујдурме и зврчке још од античке Грчке. Јављао нам вести из несвести, везивао њри чвора на њрејавици, сунчао се на месечини, и њоручивао: „Још нам само але фале!“ Ослушкивао зов њејшеда и њриносио нам њесме уличарке. Учио нас да се домовина брани лејојом. И данас, двадесетак година њосле смрти Душка Радовића, он њрви њрочија све њио Љубивоје најише.

Белешка

Љубивоје Ршумовић (Љубиш, на Златибору, 1939). Школовао се у Љубишу, Чајетини, Ужицу и Београду. Године 1965. дипломирао на Филолошком факултету у Београду, Група за упоредну књижевност. Радио у Програму за децу Радио Београда (*Ућорак вече – ма шћа ми рече, Весели ућорак...*). На Телевизији Београд од 1968. године (*Фазони и форе, Хиљаду зашћо, Двоћлед, Хајде да расћемо...*). Био је уредник у „Књижевним новинама“, управник Позоришта „Бошко Буха“, председник Културно-просветне заједнице Србије... Његова песма „Деца су украс света“ званична је дечја химна у Србији (композитор Миња Субота).

Објавио је више од сто књига, највише оних за децу. Најпознатије су: *Ма шћа ми рече, Причанка, Још нам само але фале, Весћи из несвесћи, Невидљива йћица, Домовина се брани лейоћом, Сјај на йрају, Зов йћейреба, Песме уличарке, Не вуциће ме за језик, Три чвора на йрејавици, Сунчање на месечини, Ујдурме и зврчке из анйичке Грчке, Заувари, Шћо на уму йо на друму, Провале и цаке, Изволће у бајку са чика Ршумом, Радосћ деци крила даје, Презиме живоћа: Невезани разјовори...*

Добитник је више од педесет књижевних награда.

Живи и ради „на Слободној територији, недалеко од Београда“.

Генерације су одрастале уз његове песме, он је зрио уз све те генерације. Био је најбољи *друџар из чийанке* свој нашој деци. И у овом „монтираном разговору“ учествовао је као прави другар. Прелиставао са нама албум који увек носи иза унутрашњег џепа свог сакоа (неки то зову срцем). Што рече, могао бих ту још фраза да нацифрам, али нема потребе.

Љубивоје Ршумовић (1939).

Детињство, завичај. Сад ми је коначно јасно: кад се човек роди и одрасте на Златибору, онда му Златибор постане мера за све у животу: за љубав и лепоту, пријатељство и нежност, за доброту и успех! Моја личност се, између осталог, формирала уз оптимистичку песму „Златиборе, мој високи боре, ја се пењем теби у врхове!“ Она ме вукла за уши, из хоризонтале у вертикалу. Пети се, освајати врхове, то је временом постало моја опсесија и сврха живљења.

Љубиш, у коме сам се родио и провео детињство, и Златибор о коме сам написао своје прве стихове („Златиборе, ти си злато, ја те волим зато!“), постали су завичај свега што сам у животу написао и свега што сам урадио. Учитељица Милица Вођевић је у мени препознала нешто различито од остале деце. Одушевљавао сам се књигом као предметом, и као ковчегом тајни које треба одгонетнути читањем. Давала ми је књиге да читам, неке поклањала. А онда ми почела набацивати идеје о чему да пишем и како да пишем. Није била песник, али је волела поезију, као свака осамнаестогодишња девојка у то послератно време.

Из албума у унутрашњем џепу. „Најнежније успомене“ су, ваљда увек, оне из детињства. Љубиш је био цео свет, ту су почињале моје радозналости, ту су били одговори на сва питања. Породица, отац Михаило, мајка Милеса и брат Миливоје. Деда Стеван и бака Јованка. Мачак Шервуд. Пас Чоек. Коњи Цветко и Цура. Волови Рушко и Бошко. Рођаци Марко и Јанићије, другари Велизар, Саво, Неђо, Гвозден, Вера, Стојка, Љиља. Планина Златибор. Брда Борковац, Стража, Чигота, Невоља. Трешње Гркаља и Трешњица, Густо лијешће,

Гујина стена, Пећина, Мумлава. Учитељи Кариман, Ђорђе и Милица, Милица, Милица, најбоља на свету, која ме упутила у поезију. То је албум који носим у унутрашњем џепу, а који неки називају срцем.

Михаило и Милеса. Моји родитељи били су сиромашни земљорадници, богати душом. Мајка, из имућније куће Симовића из Гостиља, удала се из љубави за Михаила, сиротана (мајка му је умрла при рођењу, отац три дана касније од шпанске грознице, 1918), а могла се удати за учитеља или деловођу. Рођен сам и благословљен том љубављу! Оца је одгајила његова баба, а моја прабаба Аника, вредна и радина удовица, која је и моју личност обликовала својом стаменом отреситошћу. Васпитала ме оскудица у којој смо живели, а школовао језик српских народних јуначких песама и гусле деде Стевана. Мајка је, као највећу драгоценост, чувала у сећању једну песму Змаја Јове, коју је брату и мени непрестано рецитовала. Песма се зове „Кад је Боже земљу стваро“, и та песма је у темељу моје стваралачке личности.

Књига. Песме које су деда Стеван и деда Божо певали уз гусле ја нисам сматрао књижевношћу. Чак ни Змај Јовину песму коју ми је мајка рецитовала. Они су то читали из својих глава, а не из књига. Нисам уопште знао шта је то литература, али сам наслућивао да је књижевност свакако оно што пише у књигама. Читао сам мајчину читанку из основне школе, која је била пуна прича о борбама српских комита против Арнаута. То је за мене била занимљива књижевност. Добио сам од некога књижицу *Велика њрка ексера и њошковице*. Знао сам шта је ексер, и шта је потковица, па ми је било занимљиво како они постају од гвоздене руде која се копа у руднику. А онда је отац донео из Чајетине једну свешчицу са цртежима под насловом *Три ујурсуза* (касније сам дознао да се то зове стрип). Смешни ликови, духовит текст и цртеж као божански рукопис учинили су да почнем и сам да цртам стрипове и карикатуре. Касније се испоставило да ми је то помогло да се школујем у Ужицу, јер су *Весџи* лепо плаћале моје карикатуре.

Песник у висогорју. Треба веровати онима који кажу да добар писац „мора да се роди“, јер је доказано да се гени могу преносити с колена на колена. А гени су, претпостављам, носиоци и неког талента за одређену уметност, или вештину друге врсте. Ипак сам сигуран да фасцинација у детињству има пресудну улогу у стварању писца. Да је моја учитељица у трећем разреду основне школе, Милица Вођевић, поцепала песмуљак који је запленила док сам га дотурао свом другару Саву Јоксимовићу, и да ме казнила, ја бих данас био лекар интерниста у пензији, а не песник. Тај песмуљак је гласио: „Има један Саво, / крај бабе је спаво, / па се баба мрднула, / па је Саву прднула! / Баба, баба, баш си груба, / сад наш Саво нема зуба!“ Многи учитељи би то сматрали безобразлуком за који се заслужује казна, али Милица није тако мислила. Позвала ме на страну и похвалила, „јер је песмица смешна“, али ме питала да ли сам видео негде да Бранко Ћопић употребљава реч „прднула“. Рекао сам да нисам видео. Онда ми је одржала лекцију о књижевном језику, којим се пишу књижевна дела, и задала ми да за сутра напишем једну песму о Златибору, најлепшој планини, на којој живим. Написао сам: „Златиборе, ти си злато, ја те волим зато“. Она је рекла да песма мора бити дужа, да је наставим у том стилу, па сам дописао још неколико стихова: „Златиборе, о планино, / на теби се живи фино. / Не сме нико да те дирне, / ни потоке твоје мирне. / Ту ми живе отац, мајка, / Златиборе, ти си бајка.“

Она је ту песму послала у *Пионирске новине* и ја сам добио награду, графитну оловку са гумицом за брисање на врху. То је одлучило да се посветим писању. Та врста подршке у детињству, од учитеља а понајпре од родитеља, неопходна је.

Одлазак. Мој први одлазак „у свијет“ био је одлазак из Љубиша „у град“, Чајетину, у Нижу гимназију. Изненадио сам се колико дрвећа има „у граду“. У селу сам замишљао да је град окован бетонским улицама, притиснут кућама, солитерима, небодерима, без икаквог зеленила. Чајетина ми се свидела, јер је била пуна дрвећа.

Тај одлазак у Чајетину био је први корак мог постепеног напуштања села. Узалуд је у мени тињало да ћу се „једног дана вратити и бити учитељ у Љубишу“, како сам тих дана записао у свој дневник. У неким мојим песмама су трагови тога. „Услед пролећа у Паризу / сада се носи јапанска свила, / а у Љубишу који је близу / носи се цвеће из априла” („Услед пролећа“, 1973.) Или једна, још старија: „Ту пало је небо на груди камена / Баш као неочекивана киша / Ту где се дотиче мога рамена / Дах лета из Љубиша“ („Вечерња“, 1966.) Обиграо сам цео свет као новинар Радио-телевизије Београд, видео много чуда, снимао их и писао о њима, али ни једно светско чудо није могло да надчуди мој Љубиш и мој Златибор.

Велике станице на мом путу. Из Љубиша сам понео ту фасцинацију стиховима и тежњу да пишем. Из Чајетине – прво озбиљно љубавно искуство, и први написани сонетни венац, посвећен Секулић Оливери, који почиње: „Сонетни венац за тебе стварам / Ти која ниси далеко / Ја који себе заваравам / Да може да ме воли неко!“ Из Ужица и дан-данас носим сумњу у све што радим, здраву сумњу која не обесхрабрује него подстиче, тера да радим боље, да пишем духовитије, да живим природније, да волим убедљивије. У Ужицу сам стекао прве праве другаре из уметничког миљеа, прве искрене пријатеље. Један од њих је Милојко Ђоковић, новинар и публициста, којег сам окумио. Из Ужица сам отишао на прву радну акцију у Македонију. Тамо, у Пелагонији, на обронцима Кајмакчалана, учврстила се у мени одлука да свој рад уграђујем у опште добро. После Пелагоније био сам на још пет-шест радних акција, и свуда сам, поред ударничког рада на градилиштима, остављао траг свог уметничког рада. Водио сам дневнике, правио зидне новине, цртао карикатуре, забављао бригадисте! Кад су 1986. завапили из градског Секретаријата за културу да дођем на чело Позоришта „Бошко Буха“, одмах сам прихватио. Отишао сам на плату мању за трећину од оне коју сам имао као уредник у издавачкој кући „Књижевне новине“. Била је то још једна моја радна акција! И данас, у седамдесет трећој, ја волонтирам у Културно-просветној заједници Србије и „Пријатељима

деце Србије“. Акцијашим! Е, сад размишљам о последњој станици, на којој ћу се срећно искрцати из живота.

Биће то, засигурно, једна од мојих Слободних територија, она у Баћевцу надомак Београда, или она у Љубишу!

Мој Београд. Као бруцош из унутрашњости добио сам студентски дом на Вождовцу, чувене „Брионе“, у којима је становала Гроздана Олујић и ту написала *Излећ у небо*. Дашчаре, које су некада биле спаваонице за учеснике неке радне акције, сада су биле расушене, тако да је дувало са свих страна. Чим је зазимило и пао снег, будили смо се са пет сантиметара беле хладноће по нама. Добио сам упалу фацијалних нерава, обострани фацијалис, трагичан и кад се гледа, и неподношљив кад се има. И смртоносан, како ми је одмахивањем главе недвосмислено поручивао примаријус др Перишић на Инфективној клиници. Пет месеци у болници, инфузије, јер је гутање суспендовано парализом, па изгубљена година на факултету. Али, победио сам. Кажу да није трагично пасти, трагично је не устати после пада! У свакој несрећи постоји клица среће, то је ваљда судбински оквир човековог опстанка. Да нисам сачекао ту годину дана, можда не бих срео Наташу, мајку наших синова, баку наших унука, Пенелопу која ме чекала да се вратим са бројних путовања по светским путевима и књижевним беспућима. Док сам био у Ужицу мој београдски песник био је Мића Данојлић, а кад сам дошао у Београд упознао сам Душка Радовића. Од Миће сам се учио версификацији, а од Душка мудрости. Код Миће сам дипломирао, а код Душка још нисам: и данас, двадесетак година после његове смрти, он први прочита све што напишем.

Узори. Пре свих Никола Тесла, о коме ми је у детињству причао деда Стеван, а мајка Милеса ме, чак, звала Теслом, јер сам непрестано носио књигу у рукама. За њу је „књига у рукама“ била симбол теслинске фасцинације, дакле радиности и стваралаштва. Онда „Бановић Страхиња“ и друге српске јуначке песме, које су уз гусле певали деда Стеван и деда Божо. Па Бранко Ћопић, чије сам ри-

ме у почетку користио за своје песмуљке, и чији сам хумор одмах разумео и прихватао. Затим Змај Јова, чију ми је песму „Кад је Боже земљу стваро“, рекох, мајка певала као успаванку. Најзад, Душко Радовић чије ме другарство подржало и одржало у писању за децу.

Поезија за децу данас. Захваљујући Змају и Душку Радовићу, ту поезију и данас, као и увек, воле да читају и одрасли. То је добро, јер тако траје и преноси се с колена на колена та златна порука другарства и маште. Сматрам себе одраслим, а волим да читам млађе савремене колеге Бранка Стевановића, Дејана Алексића, Уроша Петровића, Игора Коларова...

Бранко, Михаило, Вук. Бивао сам, махом, „отац на службеном путу“, па их је, срећом, одгајила Наташа. Тако су испали добро, вероватно боље него да сам им и ја био стално над главом и над слободним временом.

Друмови чекају. Док су ме „сврбеле пете“, као Јесејиновог Пугачова, сви друмови били су моји. Од оних које сам претабанао издвајају се два: пут на Нордкап, најсевернију тачку Европе, и пут на Шри Ланку, Зелени Рај. Ових дана се спремам да још једном, али на овај начин, путописно, пређем та два пута. Одредио сам упоришне тачке, чекам мечку да ми седне у главу и крећем. Северна авантура, како сам назвао пут на Нордкап, почиње у Копенхагену и Минхену, где купујемо опрему и формирамо екипу. У Ослу снимамо Вигеландову *Поему о живојш* у Фрогнер парку. Наш амбасадор нас игнорише, одбија да нас прими. Крећемо ка Лофотским острвима, на рибарење. Следећа станица је Хамерфест, где упознајемо мајора Скансена, Норвежанина, који нам даје војно возило за пут. Успут спасавамо једног „Крејзи Џермена“, како га је Скансен назвао, Немца који је на Нордкап кренуо „фолксвагеном бубом“, и који би умро завејан да га нисмо спасили. Стижемо на Нордкап, истичемо југословенску заставу на јарбол, уписујемо се у књигу оних који су успели да се домогну те тачке, међу којима је и француски цар Филип

Орлеански. У повратку свраћамо у Карашјок, главни град Финмарка, Лапоније. Ловимо ирвасе у планини, певамо песму о лепој петогодишњој Елен Мари. Учествујемо у трци ирваса на залеђеној реци и наш побеђује. Остајемо неповређени у лапонској дискотеци, у коју смо ушли одевени у шведске јагњеће бунде. Враћамо се у Осло, испред скакаонице Холменколен снимамо мајора Ангела, пионира европског смучања. Читамо одломке из његове књиге о Црногорцима, којима је дошао да помогне у борби против Османлија. Разговарам са Кнутом Хауглендом, учесником експедиције Кон Тики. Амбасадор шаље емисаре да нас приведу у амбасаду, јер је на насловној страни *Дајблагетиа* изашла фотографија Ратка Илића, редитеља, и моја, са потписом „Први Југословени на Нордкапу“. Игноришемо га и одлазимо да примимо вакцину против великих богиња, које су завладале Београдом. Повратак кући је увек, па и овога пута, најрадоснији тренутак путовања.

Шта је за мене путовање? Акумулирање искуства. Отварање увек нових прозора у свет људи и заумни свет тајни. Одгонетање времена и простора. И могао бих још неколико фразе да нацифрам, али нема потребе.

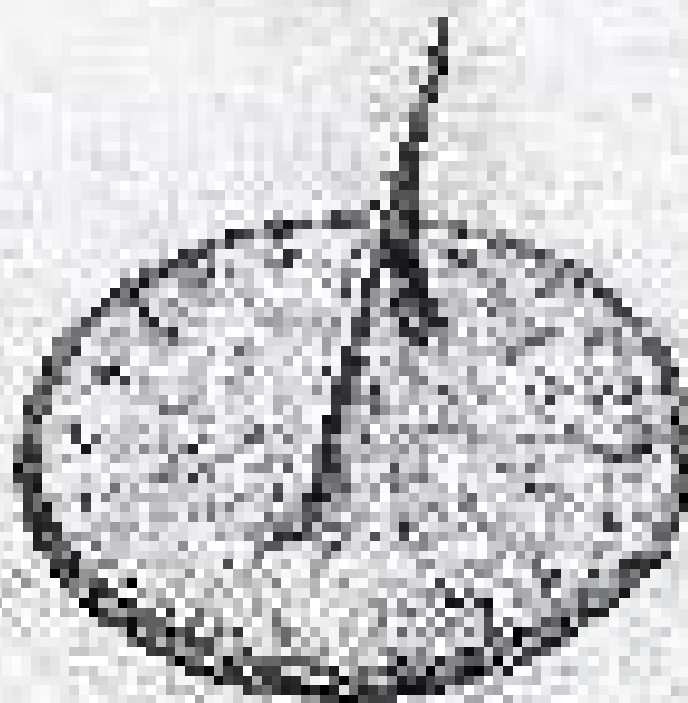
Први филм. Био је то филм *Вива Зайаџа*, који сам гледао тридесет пута, јер је тридесет дана приказиван у чајетинском биоскопу. Филм је приказиван у фискултурној сали школе, у којој су биле интернатски кревети за нас, децу са села, који смо ту становали. Вероватно је понешто од драматургије тог филма остало у мени, а понешто ми се није допало, рецимо што Запаата гине на крају. То ми је, рецимо, помогло да предложим Крвавцу, који је снимао филм о мом шураку Владимиру Перићу Валтеру, да главни јунак не погине на крају, што је Шиба прихватио, као жељу Валтерове породице.

Ја, класик. Још не умем да прихватим и разумем тај назив ако је у вези са мојим именом и презименом. Претпостављам да то „класик“ подразумева неке погодности, а ја их немам. У Љубишу мисле, чак, да сам потпуни губитник, јер не могу да издејствујем да ми се

направи километар и по пута, да бих могао аутомобилом да стигнем до родне куће. У Баћевцу, на Слободној територији, где имам београдско станиште, мисле да сам у некој политичкој немилости, јер не могу да убедим комунално у Барајеву да поправи 300 метара пута, да бих могао и кад је киша да стигнем аутомобилом до капије. Ти реални путеви, којима ја свакодневно табанам, као што видите, тешко су проходни и хвала Богу да је тако. Иначе бих се погордио и пао у један од тежих грехова. Срећом, на оним другим путевима, духовним и душевним, за мене нема препрека.

Слободна територија. Не може човек на сваку територију да изађе чиста срца и без терета свакодневице на души. Постоје две моје Слободне територије, једна у Љубишу, тамо где градим једну колибу у коју ћу моћи увек да се склоним и заштитим, а друга је у Баћевцу, надамак Београда, где сам направио кућу себи и својим синовима и унуцима, где сви бежимо кад нам Београд својом велеградском бахатошћу закуца на врата. Дакле, то су територије ослобођене стреса, безбрижне, ослоњене левим раменом на уметност а десним на породични загрљај. Не волим ову нашу политику, али видим да све мање размишљају „су чим ће“ пред Милошевића, а не пред Милоша. ■

(Децембар 2012)

ПЕСНИК МИЛОСАВ ТЕШИЋ, ЛЕКСИКОГРАФ
И АКАДЕМИК, ЧУВАР СРПСКОГ КЉУЧА И КОДА

АКО НАМ ЈЕ СТАЛО ДО НАС

Драматично су нам ујрожени језик и њисмо, култура и самосвесћ, држава и суверенићей, љрад и село, реч и ећика, вера и воља.

Кључне верћикале сојсћива и љредуслови ојсћанка.

Дарови нам се измећу у код, знаци љројдања надиру. Уз љраћњу лећона „нове нормалносћи“, Анћихрисћ се размахало. Коси.

Плућокрајско-ћоћалићарне и корћоративне љрујације све љодврћавају својој конћроли, ојако и безочно. (...) Ма колико ћо у овом љренућку деловало ућоћисћички, само ослонцем на здраве ћемеље у сојсћвеној љрадицији и кулћури можемо враћићи самојошћовање и самојоуздање, очуваћи биће и самосвојносћ, љреживећи.

Белешка

Милосав Тешић (Љештанско код Бајине Баште, 1947). На Филолошком факултету у Београду дипломирао 1970, магистрирао 1974. Дописни члан Српске академије наука и уметности од 2000. године, редовни од 2006. У Институту за српски језик у Београду уредник је *Речника САНУ*.

Аутор је двадесетак песничких књига, почев од *Куйинова* (1986) до збирке *Са Авале ѿоїлед* (2021). Поменућемо овом приликом још само неке: *Кључ од куће* (1991), *Прелесї севера*, *Круї рачански*, *Дунавом* (1996), *Седмица* (1999), *Дар и коб* (2006), *Млинско коло* (2010), *Привид круїа* (2019)... Многе његове песме и поеме су антологијске, као „Плава гробница – Видо“, „Калопера Пера“, „Благо Божије“, „Rosa sapina“, „Претрес куће“, „Сентандреја, Iris florentina“, „Има нека васиона“, „Шљива српска“, „Запевка црног глога“...

Живи у Београду.

Дуго је, веле, тај глас пристизао к нама, из велике дубине. Један је од највећих живих српских песника, усађен у национални мит и културу, уметност и веру. Пропратио нам је важне путеве ка прајезику родном, прикупио висока сазвучја. Проникнуо у привид круга и прелест севера, упро прстом у стару змију која опет хара. Рачанским нитима увезао млинско коло, низ Дрину и Дунав принео нам благо Божије и кључ од куће. Опевао одроне сунца и све дане стварања света. Његови песнички поменици, као они са острва Видо или они у „Калопери Пери“, разгоне тмуше и забораве. Запрече се пред нашим забавним напредовањем ка провалији.

У његовој поезији опет заискре псалми, кондаци, стихире. Мајстор стихотворења, у српској метрици створио је нове варијанте класичних српских метара и нове метре. Као какав старински алхемичар, прониче до жиле и сржи речи. Тиме у нама покреће древна сећања и драгоцене слутње.

Милосав Тешић (Љештанско, код Бајине Баште, 1947).

Осмо колена. Почев од мог оца Теше па даље у прошлост, зна се за седам колена братства Тешића. Према најстаријем мушком члану у оквиру једног колена, ово су моји најближи и даљи преци: Тешо, Драгољуб, Милосав (по којем сам добио име), Марко, Милош, Тешо и Стеван (којег сам опевао у циклусу песама „Белег Стеванов“). У породичној читуљи која се чита о Задушницама сваке године уписана су и ова мушка имена: Војисав, Обрен, Радисав и Стојан. Не зна се да ли они припадају неком још старијем нашем колену или неком од поменутих. Слушао сам у детињству од деде Драгољуба и оца Теше да је наш предак Марко, пошто је братство остало без мушког наследника, доведен у Тешиће из села Заовине на Тари, наводно из неке од породица братства Ђурића. Даље, нетачан је податак који је етнограф Љубомир Павловић изнео у својој монографији *Соколска нахија* (1930, стр. 415) да су се Тешићи после 1878. године доселили у Љештанско „из Годечева из Благојевића“. Наиме, из косјерићког села Годечева је моја чукунбаба Вујка, од Биљића; а одатле ми је, од Цвијића, и баба по оцу Милка.

Марко је имао четири сина: Милосава, Борисава, Тихомира и Драгутина. (Тихомир је, иначе, рођени деда књижевног историчара Гојка Тешића). Сва четворица учествовала су у Ослободилачким ратовима које је Србија водила од 1912. до 1918. године. Прешли су Албанију и живи се вратили кући. Новчаницу од пет драхми, једино што је прадеда Милосав донео из Грчке, држим урамљену на полици ормана за књиге. Док су живели у задрузи, Тешићи су имали воденицу и циглану, обе на добром гласу.

Моја мајка Милица родом је од Марјановића из оближњег села Јеловика. Отац јој се звао Чедомир, а мајка Катарина, од Катића из суседног села Јакља. Негде сам начуо, или можда прочитао, да су се њени ту доселили однекуд од Нове Вароши. Како било да било, ја се у редоследу набројаних предака осећам припадником осмог колена братства Тешића.

Пред језером дринске магле. Љештанско као насеље постоји вековима, о чему сведоче стара гробља и црквишта. Први пут је поменуто у *Детаљном попису Смедеревској санџака из 1476. године*. У њему је тада било шест кућа, а неки од житеља звали су се: Братко, Радавац, Прирад, Стојиша, Милиша, Пренка, Оливер, Лале (теклић/гласоноша) (стр. 40). Можда је одговарајућим језичко-творбеним извођењем данашњи највећи заселак у Љештанском Братићевићи (где се налази и моја родна кућа) назван тако по имену Братко. То проблематизује Павловићеву тврдњу у наведеном делу, где каже: „Стари су род *Братићевићи*. Предак им је Теклић из Црне Горе“ (стр. 414).

Да бих донекле дочарао место у којем сам рођен, ево једног одломка из моје књиге лирско-приповедне прозе *Са станишта брезових дедова*:

„Љештанско, село рачанско – више брдско него планинско – стоји пред белим језером дринске магле, дубоке и толико густе те се чини да би се лопатом могла мешати. Његове највише врхове, Звјездицу, Бризу, Ливањицу, Кик, Крстову главицу и Лијепо поље, тек је било, у искиданом светлећем повесму, пресвукло нејако рано јутарње сунце.

То насеље, уздигнуто изнад реке Рогачице, ако се погледа с подесног места, личи на подлубљен и разгужван котао који је пао с небеских верига, окачених о раскрсницу двеју греда: од којих је прва била наслоњена на неке од врхова Таре и Повлена, а друга на некоји од ћувика Гвошчанске планине и Поникава. Тај изобличен котао – проломљен, оштро страновит, изобразан усеблинама и урвинама и с ретким заравнима – испресецан је скоковитим потоцима. Између његових валовитих ивичних линија, високо пропетих и нагло сунвраћених, пада са истока на југ, с Лијепог поља на Палучак, издужена, стрма и шумовита коса. Преко те степенасте падине, или земљишног лома у каскадама, пребачена је и разапета, са обеју страна, земаљска шареница. Она се с пролећа, у доба орања, закрпи загаситомрким и рујкавим њивама и разбехара по раштрканим засеоцима, око којих се зазелене платна ливада и замраче шумска чадорја“ (стр. 10–11).

Љештанци. То су људи тежаци који су, радећи од звезде до звезде, одувек живели од свог тешког рада, углавном бивајући препуштени сами себи и сналазећи се како знају и умеју. Свако домаћинство било је нека врста самосталног предузећа: обрађивала се земља, гајила стока, пекла ракија, сушила шљива; вунена и конопљана одећа производила се у домаћој радиности, све од конца па до панталона и кошуље. Менталитет мојих земљака условљен је начином њиховог мукотрпног живота, па би се за оно што у њему није добро морало имати извесног разумевања. Према страном свету су добронамерни и предусретљиви. Већином су гостопримљиви, али махом уз опрезност. Знају да буду и дарежљиви. Цркву поштују и у њу иду најчешће о великим празницима. Веома држе до обележавања крсног имена, славе. (Тешићи славе Марковдан.) Понеке народне обичаје још увек чувају, мада све мање.

Калем и сећања. Живећи тамо у детињству, а у време даљег школовања и годинама потом преко лета, био сам готово у потпуности укључен у сеоски живот и рад. Као дете чувао сам пилиће и

ћурад, па ми је тешко падало кад би врана понеко од њих уграбила. Плакао сам, викао и псовао када би се то десило. (Врану ни дан-данас не волим ни чути ни видети.) Више разреде основне школе учио сам у суседном селу Костојевићима, те сам са осталом децом морао дневно, већим делом по веома стрмом путу (по козолому или козомору, како се тамо каже), препешачити дотле и натраг око десет километара. Био сам веома брз низач дувана: тридесетак мотки трометарки дневно, што је низ од дуванског лишћа дуг 90 метара. Био сам осредњи косац, копач и жетелац, рђав купилац шљива и берач малина, а пожељан као забацивач навилјака при дељењу сена... Касније, када сам коначно престао да живим у селу, имао сам обичај да у јесен или с пролећа дођем у њега с купљеним садницама разних воћака и засадим их. Доста се њих примило и доноси род. Једном приликом научио сам и калемљење из књиге *Воћке и воће* (СКЗ, 1899), нашег помолога Благоја Д. Тодоровића. Нисам нарочит калемар, али неки моји калемци већ рађају. Иду ми од руке јабука, крушка и мушмула, трешња никако. Има у том засаду, поред нових, и старих врста или сорти јабука и крушака: ајвалија, градињача, ђулабија, зеленика, кадумана (изврсна!), кожара, колачара, крстовача, погачарка, преображењка, ребрача, самониклица, санабија, стрекња, шуматовка; црница (карамут), караманка, лубеничарка, солунка, такиша.

У вилинском комшилуку. Сеоска зимска чамотиња тада се разбијала причама о вилама, вампирима, вештицама (називаним и стокаменице), алама, бајуцима, бајучама, сказама и стуваћима, при чему се највише говорило, уз многа надодавања, о легендарном вампиру Сави Савановићу из оближњег села Зарожја. Било је то, уз подузимање жмараца и језе, целовечерње знатижељно и нетремично слушање митско-фантастичних легенди. Од моје бабе Милке забележио сам и једну вилинску скаску, мени веома драгу, у којој је описала, не показујући никакву сумњу у то, свој лични сусрет са ВИЛОМ:

„Била сам ко’ стоке у планина са бабом, па сам изгубила овце. Онда ја и баба тражи овце, тражи – нема. Ноћ нас у’ватила. Дођемо кољеби – нема воде. Немамо шта да пијемо. ’Оћемо д’ идемо на изворца да донесемо воде. Прекучимо се изворцу: нешто бијело, косе му, плетенице до земље – бијело ко снијег. Ми онда гледамо. За’вата воду из бунара и све ’вако умива се. Пошто видимо (оно вила била!), а ми ондај натраг, побјегнемо у кољебу и више нисмо излазиле. – Кад после нека вилина косица нарасла ко’ тога изворца.“

Неке теме и мотиви из тог митског света видно су присутни у мојој поезији. Човеков завичајни свет и његова свест о сопственом пореклу значајни су чиниоци у изграђивању и обликовању његове личности, понекад и са корективном функцијом. Осећање завичајности природно је уграђено у најопштији појмовник сваког појединца, као небо, земља, ватра, ваздух, храна... Ма колико се неко трудио да из било ког разлога избрише у себи све представе о свом завичају и прекине везе с њим, његову изворну припадност одређеном поднебљу одаће кад-тад нешто што изгледа као ситница. Човек и завичај, као неодвојиви једно од другог, у понечему се подударају до синонимичности.

Путовања. Изузимајући уобичајене ђачке екскурзије, прво моје путовање било је наградног карактера. Наиме, био сам у трочлавној екипи Ужичке гимназије која је заузела прво место у квизу „Покажи шта знаш о Вуку“, на којем су се такмичиле ужичке средње школе. Одговорио сам на сва извучена питања, што је износило 24 освојена поена. То је забележено и у годишњем гимназијском извештају. Награда је била тродневни боравак на Дивчибарама.

Нисам неки страствени путник занесењак. Потпуно су ми страна и одбојна неурастенична туристичка утркивања око помодних и луксузних летовалишта. Волим да путујем што слободније и независније. Осетити атмосферу и дух живота у једном месту, дубље доживети његово поднебље, као и видети његове знаменитости, то у довољној мери задовољава моју не толико изразиту потребу за путовањем.

Заклањање неба Београду. Некад хваљен, па и прехваљиван, дух Београда, његов животни пулс и ритам, његова ненаметљива општа атмосфера и комуникативна спонтаност били су погодно тле за све видове уметничког стваралаштва. Током последњих деценија, у време драматичних друштвених промена и такозване транзиције, то се неповратно изгубило.

Данашњи Београд гради се непромишљено и неплански, не по мери, потребама и укусу својих житеља него према профитерским интересима крупних инвеститора и моћних политичких кругова који их подржавају, те им чак и правним актима широм отварају врата да граде како хоће и шта хоће. Док се у њему све више затварају видици и заклања небо, Београд се, постајући туђ и својим грађанима, све убрзаније претвара у мегалополис који празни и гута остатак Србије.

Уклетство и просјаји. Нешто од одговора на Ваше питање шта је за мене Србија и како је доживљавам садржано је у краткој белешци испред моје најновије књиге песама *Са Авале ѿоїлед*, коју бих, ако допустите, овде навео: „У песмама које следе укрштају се на особен начин трагична судбина српског народа, као створеног под звездом уклетства, и његови ретки историјски просјаји, уз слике које дочаравају драгоценост постојања.“

Већ деценијама нашу државу (што практично у пуном смислу и нисмо) разједа и разара све убрзаније изумирање и нестајање села, некадашњег темеља нашег постојања и опстанка. Куд год да се крене по данашњој Србији, наићи ћемо на полупразна или празна насеља, са кућама у коровњацима, међу збијеним честарима разноликог жбуња, често невидљивим, јер су заклоњене и наткриљене моћним дрвећем; угледаћемо оранице и ливаде под крупним коровским биљем и раскрупњалим зовама. Посебно је дирљиво кад видимо закоровљену кућу чије стрехе још обавија винова лоза и, као да се одупире коначној пропасти, још рађа.

Наша демографска катастрофа, коју смо иначе упорно подстицали, почела је одмах по Другом светском рату недовољно промишље-

ном индустријализацијом земље, често идеолошки мотивисаном. То је, наравно, ишло на штету развоја пољопривредне производње, онога за шта је Србија, захваљујући великим ресурсима, природно предодређена. Тада су, колико је мени познато, синови и кћери чији су родитељи неретко имали и више од троје деце масовно почели да своје потомство своде на два детета. Тако је било и са Љештанским. Према попису из 1948. године оно је имало 930 становника, а данас је тај број пао за више од две трећине.

Речи престају да живе. Савремени српски језик, и говорни и писани, преплављен је небројеним и непотребним туђицама, пре-тежно англицизмима, што резултира потискивањем из употребе наше оригиналне лексике. То се чини стихијно и безобзирно, а са друге стране не предузима се ништа озбиљније да би се спречило или свело на разумну и потребну меру. (Некад је РТС имао Комиси-ју за језик, па ју је изгледа занавек укинуо.) Како ствари стоје, један део нашег лексичког фонда изгубиће употребну вредност и остати да живи папирним животом по речницима. Можда ће читаоцима бити занимљиво да им овде представим извештај број речи (на при-мер на слово П и суфикс *-ица*) које сам годинама за потребе израде Речника САНУ прикупљао по Западној Србији:

побадалица/побијалица – *особа која залудничећи иде њо њуђим кућама, њођуцало*; полибица – *устиручавање, устезање*; помразица – *мржња, омраза*; помислица – *њомисао, замисао*; поодмаклица – *време (њо)одмакло за обављање некој њосла*; порозица – *место иде је њло нештио стирмије и нештиадилно*; посебица – *себичносћ, саможивосћ*; посрамица – *срамоша, брука*; потолица – *заравњено, равно њло између стирмина*; потрзица – *најетосћ, нервоза, њрзавица*; потрчица – *журба, њрка, јурњава*; предашњица – *њрећходни друшћвено-њолийички њоредак*; прекорребрица – *њолико стирмо земљишће њод ливагом да се косац, замахујући косом њреко редара, криви кад коси*; прекоредица – *долажење до нечеј, добијање нечеј и сл. њреко реда, њуштем везе*; прогалица – *указивање ведрине, разведравање*; проредица – *место у усеву на вршће на којем семе није*

никло или је рејко никло; прошарица – остѡаци, крѡе снеѡа ѡо окој-нелом земљишију. Узгред, ево и два глагола хомеровске изражајности и сликовитости: распаунити се – *рашириѡи се ѡѡѡѡѡ ѡауновоѡ рејѡа*; распланицати се – *разбеснеѡи се, разјариѡи се, расѡомамиѡи се* („Миломир се распланица, стоји га ’ука“).

Заинтересовати се за свој случај. Српски идентитет, колико културни толико и национални, данас посебно угрожава и озбиљно нарушава све израженија појава да се ћирилично писмо – некад један од најотпорнијих елемената и једно од најсјајнијих огледала наше посебности – увелико потискује из употребе. То основно и вековима једино наше писмо (настало као оригинална варијанта старословенске ћирилице) из дана у дан све више ишчезава. Крајње је време да се ћириличком писму врати његов значај и углед. То је неопходно због очувања наше националне традиције и културе, које поседују неоспорне вредности. Питање ревитализације ћирилице не може се гледати изоловано, пошто је тесно скопчано са битним чиниоцима за одржање једног народа у савременом свету, као што су просвета, култура, медији...

Само један неозбиљан и према себи неодговоран народ може довести у питање опстанак свог изворног и вековима коришћеног писма и доћи у ситуацију да се тим питањем, које се само разводњава, баве и звани и незвани. Говори се да за решење тог проблема не постоји политичка воља, а мени се чини да ту изостаје и културолошка и већинска народна воља. Једном речју, баш нас брига за то.

Размахани Антихрист и судбина културе. Уз пратњу и здушну припомоћ легиона и легиона носилаца „нове нормалности“, то јест креатора сваког зла и несреће, Антихрист се у текућем времену све више размахује. Глобалистички и неолиберално усмерен свет са својом финансијском олигархијом, обневидео од похлепе за новцем и богатством, све подређује својим сурово себичним и нехуманим интересима. Плутократско-тоталитарне и корпоративне групације упињу се из петних жила да све ставе под своју контролу. Заго-

ворнике такве идеологије проста логика живота не може уразумити нити поколебати у настојању да потчине и поробе човечанство. Њихов метод рада, лицемерно и перфидно закауфлиран позивима на тобожњу демократију, хуманост и људска права, у суштини је наредбодавног и насилничко-извршитељског карактера, што је израз тежње да се обезличи људско биће и претвори у анонимног и неслободног поданика, с циљем да се код њега створи илузија да је срећан и задовољан. Њихова нељудскост најочигледнија је кад један цео и недужан народ, који држи до слободе и правде и не пристаје на подаништво, кажњавају бруталним санкцијама.

Видљиво је на сваком кораку да се оно што се у класичном смислу сматра културом убрзано уводи у широко разгранати систем индустрије забаве, постајући гола естрадна јединица. Зато данас и не знамо шта је то елитна култура и да ли она уопште постоји. Она се, ако је и има, увлачи у мишју рупу пред све бржим и све разноврснијим притисцима електронских информативних система, као и мноштва медија, уфињено осмишљених да је разарају. Неретко су ти системи и медији, свакако из рачунцијских разлога, толико вешто и заводљиво обликовани да се својим корисницима неосетно завлаче под кожу и почињу да управљају њима како им се год прохте, стварајући код њих уверење, а у ствари лажан утисак, да су у том виртуелном свету важни чиниоци, чак и креатори у нечем што је унапред савршено искреирано као омамљиво манипулативно средство за извлачење добити. (Разуме се да са овим не треба мешати оне високе и највише домете нових информативно-комуникацијских технологија, оних безбројних електронских програма који савременом човеку знатно олакшавају рад и уопште живот.)

Ма колико то у овом тренутку деловало утопистички, само ослонцем на здраве корене у сопственој традицији, култури и свеколикој националној баштини (подразумевајући под тим све оно што је у њима вредносно несумњиво) можемо, уз враћање самопоштовања и самопоуздања, очувати наше национално биће и само својност. Морамо то учинити ако нам је до нас самих уопште стало. (Понекад ми се чини да и није.)

Изнад равнодушног окружења. Одавно се говори о маргинализацији песништва, о његовом изгубљеном угледу и потпуном неинтересовању за њега, али се и поред тога, чини ми се у не толико смањеном обиму, штампају песничке књиге. Са друге стране, прихватањем глобалистичко-неолибералног концепта књижевности (по којем је њена политичка коректност обавезујућа ставка) значајан део књижевног стваралаштва, првенствено онај прозни, постаје производно-тржишна делатност. С циљем да се омасови читалачка публика и да се програмирано обликује читалачка свест, користи се свим маркетиншким пропагандно-рекламним средствима. Тиме се књижевној уметности у коначном исходу укида њена самобитност и аутономија.

Ако песник осећа да има подршку у језику, ако га опседају песничке емоције и слике које вапе за звучном објавом, онда је он спреман да се издигне изнад равнодушног окружења, које, и као такво, на њега може веома инспиративно деловати. Уосталом, сасвим је природно да једно књижевно дело, не изневеравајући идеал вечне лепоте, носи и обележје времена у којем је настало. Модерно песништво које трага, рецимо, за архетипским, митолошким, култним, историјским и религијским садржајима, оно у те исте садржаје (назовимо их традиционалним) дубље прониче, те их иновативно, у пуној стваралачкој слободи, преобличава и богати.

У потрази за својим гласом. Верујем да сам подсвесно тражио свој песнички израз у свему оном што сам читао, почев од нашег народног стваралаштва, непроцењиво вредног у сваком погледу, па до разнородне литерарне и нелитерарне лектире, укључујући речнике и енциклопедије, где издвојен значај придајем појединим старозаветним и свим новозаветним текстовима. Иако се утицаји подразумевају, тешко могу рећи ко је конкретно утицао на формирање мене као песника. Песника, ипак, као и сваког другог ствараоца, првенствено формира оно што је уметнички индивидуално у њему, она стваралачка енергија која његов изражајни поступак у једном тренутку учини препознатљивим и естетички делотворним.

По налозима песме. Ако се у неком срећном тренутку, а не знам како и одакле то долази, оваплоти у реч или израз оно што сам у оквирима неке теме доста неодређено и магловито наслућивао, онда се нађем у свету песме и почињем да служим њеним налозима. Знам како да се, не сметајући другима, изборим за време и простор у којем ћу се носити са хаотичном песничком грађом. Тада се затварам у себе и знатно мање занимам за збивања у непосредној околини и у свету, наравно уколико се живот одвија уобичајеним током. Мада то није никакво правило, највише ми годи да пишем изјутра у било које годишње доба. Тада сам одморнији и више растерећен од животних наноса из претходних дана. У свему овом, у мом случају, нема никаквог ритуала ни мистификације, нити ичег упадљиво видљивог.

Позно почињање. Дуго сам се мучио да дођем до индивидуалног тона у певању. Више пута сам одустајао од писања с намером да се у Институту за српски језик искључиво посветим научном и лексикографском раду. Једанпут сам спалио неке рукописе (не знам да ли све), па убрзо наставио да пишем. Срећом, нисам имао среће ни са издавачима: уз уобичајена лепо срочена образложења одбијали су да штампају моју свешчицу стихова, али нисам због тога падао у разочарање. Временом мој песнички израз постајао је особенији. То је, на основу оног што сам објављивао у периодици, приметио Рајко Петров Ного, гласовити песник и уредник у БИГЗ-у. Затражио ми је рукопис да га прочита. Свидео му се и одмах ме је обавестио да ће га штампати. Тако се десило да сам *Кујиново*, своју прву песничку књигу, објавио тек у 39. години живота! Уз мања оспоравања, њу су са симпатијама прихватили и књижевна критика и читалачка публика. ■

(Октобар 2023)

ЂОРЂО СЛАДОЈЕ, ПЕСНИК НЕЗАСЛАЂЕНОГ СВЕТА,
ЗАРОБЉЕН БЕСКРАЈЕМ

ВАЖНО ЈЕ БИТИ СПРЕМАН

Тако и Шекспир каже: бити спреман, то је све. Кад смо се већ зашекли њу. Сами нас је Бој сачувао, не знам ко би други.
Дјетињство је наш лични мит; одакле је родом и моја поезија.
Нисам од Немањина, као толики родословци данас. Биће да су и они мање славни имали неких тошмака. Ко не умије да се смије свијету, да окрене на шалу сву муку и тежоду живота, тога ће манија то јори хвајати. Свијет се ојасно заљуљао и ко зна где ће се клајно зауставити. Многа тога ће зависити од ираичној рати у Украјини. И коме сада није јасно како тај свијет функционише, колико је њу лицемјерја и бахитоси, томе је узалуд објашњавати. Ако се на овај или онај начин домоћу Косова и Метохије, за остало нас неће ни ишати.

Белешка

Ђорђо Сладоје (Клиња, општина Калиновик, Српска, 1954). Основну школу завршио у Улогу, гимназију у Сечњу, студије социологије у Сарајеву. Радио у Народној и универзитетској библиотеци у Сарајеву до 1992, када је због рата избегао у Врбас, Србија. До 2007. био је секретар Фестивала поезије младих и главни уредник *Траја* у Врбасу. Од 2007. уредник је књижевног програма у Културном центру Новог Сада. Био је и главни уредник *Лейојиса Мајице српске*. Објавио је више од двадесет књига песама и избора из поезије, поред осталих: *Дневник несанице* (1976), *Велики њосѝ* (1984), *Свакодневни уѝорник* (1989), *Трејейѝник* (1992), *Плач Светој Саве* (1995), *Петозарни мученици* (1998), *Далеко је Хиландар* (2000), *Оїледалце српско* (2003), *Мала васкрсења* (2006), *Манасѝирски баѝѝован* (2008, 2009), *Злајѝне олујине* (2012), *Силазак у самоћу* (2015), *Певач у маїли* (2017), *Оглаїање огласка* (2019), *Модре жилице* (2021), *Димни знаци* (2023)... Пише и прозу (*Риба звана ѝаовица*, 2023) и есеје.

Добитник је четрдесетак књижевних награда.
Живи у Новом Саду.

Позива да се одустане од одустајања. Неким мајсторима нуди дом, неким траг. Зна да ни један од њих не жуди за масовношћу него за смислом и наследником. Да би харали нисколетачи, лествице су спуштене до чланака. А он већ пола века води дневник несанице, пева у магли, силази у самоћу. Премерава даљину Хиландара и плач Савин. У златним олупинама, у трепетнику, у души са седам кора, тражи свакодневни уторник и огледалце српско. Одлаже одлазак чуваркућа.

Ђорђо Сладоје (Клиња, у Херцеговини, 1954).

Небески узорци. И по оцу и по мајци и по њиховим родитељима и даљим прецима ја сам Херцеговац, рођен у најхерцеговачкијој Херцеговини, како је за Улог негдје записала Исидора Секулић. И сад кад кажем да сам рођен у селу Клињи код Улога, бојим се да читаоцима, чак и многим Херцеговцима, неће бити ништа јасно. Малкице је закукуљена моја географија, као и биографија, уосталом. Улог је варошица на Неретви (у шали кажем да је то највећи српски град на тој ријеци, у коме данас живи петнаестак становника) и то у њеном горњем току, гдје је још мала, али кад надође и подивља, ваља дрвље и камење и носи све пред собом. Улог је на путу између Невесиња и Калиновика и за турског вакта био је ђумрукана, односно царина, о чему свједоче и топоними Царевац, Цариник и слично, али и географске карте још из шеснаестог вијека. Улог је вјероватно једна од најстаријих касаба у Херцеговини, на караванском путу од Дубровника преко Мостара, Фоче, Пљеваља и даље. Клиња је сеоце, удаљено осам километара од Улога, које је имало двадесетак кућа, отприлике пола српских, пола муслиманских. Одатле сам сваки дан, чак и суботом, шипчио у Улог у школу. Данас се у шали хвалим да сам и ја похађао школу на даљину.

Како пише Јефто Дедијер, а он је најпоузданији у стварима етнографским, моји су старином из Жрвња код Љубиња и најприје су носили презиме Паранос, па су га вјероватно промијенили кад су паре потрошили. Каква је њих мука натјерала да спас траже у Клињи код Улога, то ми никад неће бити јасно. Знам да нису, како се многи хва-

ле, убили Турчина у Црној Гори, па су у Херцеговини спасавали главу и мијењали личне документе. Ту се, речено у шали, рачуница не слаже, јер да је свако од тих бјегунаца убио по једног Турчина, Турци не би владали ни педесет година, а камоли пет вијекова. Биће да су понекад прелазили и на Србе, али због тога нису морали бјежати, јер је каурска глава била јефтина, а ни до данас није знатније поскупјела.

Знам такође да моји нису од Немањића, како пише у родословима многих породица који се у новије вријеме масовно објављују. У шали кажем како је и за вријеме Немањића, као и увијек, било сиромаша и фукаре и неко би морао бити и њихов потомак. Али то нико неће да призна. За мене ће такође остати тајна како су и куда моји преци дошли у Клињу код Улога, па бих у шали знао рећи да смо ми узорци небеског народа, јер се горе могло стићи једино из небеса.

Дјетињство, наш лични мит. Моје дјетињство, као и свако, било је изузетно узбудљиво, али понекад и тегобно, па чак и опасно. Рекох већ да сам у школу пјешачио, а на том путу могло је да се свашта деси – да те пресретне нека звјерка, змија или неко чудовиште из дјечије маште, могло се пасти са неке старе воћке на које смо се пенетрали не питајући чија је све док нас власник не најури, могао је да те однесе и замуља нагло надошли поток, да се оклизнеш с брвна или да од старијих и јачих добијеш батине, ако ниси довољно брз. Од јачих сам се бранио управо брзином. Шта смо све радили и докле смо у заносу стизали, право је чудо да се никоме ништа ружно није десило. Сами нас је Бог сачувао, не знам ко би други. Зиме смо проводили на ручно прављеним скијама и спуштали се низ стрмине и сломиврате у које се без језе не може ни погледати. Чим ископни ту је лопта, за којом смо могли да трчимо по три дебела сата, а утакмица је прекидана кад би некога строгим гласом дозволили родитељи.

Дјетињство сам претежним дијелом проводио напољу, а домаће задатке радио уз петролејку, јер струја у село никада није стигла, као ни пут, осим коњске стазе. Али су зато звијезде биле окате и скоро надхват руке, мјесечина распамећујућа, а мрак тако густ да ми се

понекад чинило да се може сјећи. И сасвим разумљиво, кад си дијете, могу из тог мрака хрупити свакојака чуда и чудовишта. И на мене су често кидисала, па су ми у неко доба салили страву, што ми је, нећете вјеровати, помогло да постанем отпорнији на стварност.

Дјетињство је у ствари наш лични мит – и по доживљају времена и простора, природних појава, људи и ствари. У тој митској опни ви сте у потпуно заштићеном и повлаштеном дијелу стварности, у који тек повремено допиру детаљи из свијета одраслих. Ти први интензивни утисци, слике и призори, дубоки доживљаји свијета као великог чуда, та присност са цјелином, чији смо нераздвојни дио, макар и као честица – све то остаје дубоко урезано у сјећању. Како старим, све ми се то јасније указује. Од интензитета и чистоте емоција, од дирљиво наивне непрестане зачудности знатним дијелом живи и моја поезија. Могао бих комотно рећи да је она родом из дјетињства, односно из сјећања на дјетињство.

Равница. Кад сам завршио основну школу у Улогу, као један од најбољих ученика у њеној поприлично дугој историји, мој старији брат био је при крају гимназије. За његово школовање наши су родитељи дали и „црно испод нокта“, па је некад најбогатија кућа у селу спала на двије краве и десетак оваца. За мене није остало готово ништа и моје даље школовање било је готово немогуће. А онда се из Баната, из Јаше Томића, јавила моја тетка Зора и поручила да ме обавезно пошаљу код ње. Једна кашика више никога није ископала. По мене је дошао стриц Алекса, једна од митских фигура мога дјетињства, чији су доласци били прави празници, што се за овај и не би могло рећи, јер тада ћу први пут отићи од куће и вратити се тек сљедеће године, као да сам у војсци био.

Сјећам се да смо трчали да нам не побјегне воз, а то је урођени страх да ће нам нешто на шта не можемо да утичемо измаћи... Мени купили некакве ципеле са тврдим ђоновима, па су тако тутњале као да ме сејмени гоне. Пробудим се негдје у Шиду и загледам се кроз прозор све док ми се сунцокретно поље не почне вртјети као циновски рингишпил. И све докле поглед допире равно – око нема за шта

да запне. Тај први утисак да је човјек у равници потпуно незаштићен и истурен свим силама, не само чувеној банатској кошави, остао ми је до данас.

Кућа у коју сам дошао велика, на лакат, швапска и прва до жељезничке станице. Могло би у њу стати пола мог села. Кад су ми први пут изнијели пљескавицу, замало се нисам убеутио – па њоме би се могло омрсити, не пола већ читаво село. Мој рођак Никола, са којим ћу четири године дијелити собу, пита ме знам ли да играм фудбал. Знам ја да играм и то веома добро, али нисам сигуран је ли то и у Банату и у Херцеговини иста игра. Додају ми лопту, а ја је одмах вратим да видим шта са њом раде. Кад сам се увјерио да је то исто, богме смо се наредних дана и година својски наиграли. Да се лакше привикнем на равницу, помогли су ми нови укућани који су ме примили као свога, а мој тетак Ђуро је био један од најбољих људи које сам упознао. И у школи – у гимназији у Сечњу – брзо сам се снашао и стекао пријатељства за цио живот и међу ученицима и међу професорима. А кад сам у Кикинди на литерарној смотри средњошколаца добио прву награду, била је то велика и непоновљива радост у нашој малој гимназији. На равницу се ипак никада нисам до краја навикао, али то не драматизујем, а има дана кад о томе уопште не размишљам. Ако је то Творац из неких својих и нама непознатих разлога тако поравнао, наше је да то прихватимо кад смо се већ ту затекли. Те четири гимназијске године и свакодневна путовања возом и шинобусом од Јаше до Сечња, остаће ми у доживотном сјећању. Писао сам о томе, правећи своју малу банатску митологију која се лијепо допуњује са оном херцеговачком.

Мој други повратак у равницу, овај пут у Бачку, био је изнуђен ратом, а страшних и кошмарних избјегличких година не бих још једном да се јавно сјећам. Не поновиле се ником.

Одбрана хумором. Често говорим па ћу и овдје поновити како су прича и хумор у Херцеговини егзистенцијалне, а не стилске категорије. Оно што је у стварном животу ускраћено, а ускраћено је готово све, то се надокнађивало причом и причањем који су по пра-

вилу зачињени хумором. Још увијек се тамо може пронаћи понеко ко умије да прича те бескрајне и фантастичне приче. Та љепота казивања и баснословно језичко богатство иду под руку са животном оскудицом. Свака ствар, свака појава, душевно стање, морална својства имали су не једно име већ мноштво синонима. Све је дакле било именовано, да не кажем крштено, па се рецимо овца звала Грамофонка, поспрдно разумије се, а један је своје коњу дао име некадашњег америчког предсједника Регана. Тако рецимо најсиромашнијег човјека зову Султаном, а другог који се из војске вратио са екавицом зову Северац, јер је тај вјетар непрестано дувао у Панчеву, гдје је служио војску и гдје му је било најљепше у животу. (...)

Ко није успио да окрене на шалу сву муку и тегобу тамошњег живота, какав сам и ја запамтио, тај се није добро провео; тога су, како би тамо рекли, манита по гори хватали.

Ни прича ни хумор не могу суштински промијенити стварност, чак ни у Херцеговини, али је могу учинити подношљивијом. Од свих дефиниција хумора, можда је најтачнија она да је то посљедња одбрана немоћних, мада неријетко јесте, у извјесном смислу, и знак интелектуалне надмоћи. Хумор је уз то одличан пречистач баналности, глупости и нискости сваке врсте, са једне стране, и патетике са друге. А ни једно ни друго нам не мањка. Превише је оних смркнутих који и себе и свијет схватају преозбиљно. Нарочито себе.

(...) Прича и хумор, умјетност уопште, јесу једно од бољих и занимљивијих средстава да се припитоми пакао, како је то неко лијепо казао.

О језику и писму. Негдје сам већ записао како ми српски језик данас личи на снуженог и ојађеног сељака кога су покрали на велградском бувљаку. Лијепи и богати српски језик заслужује много више пажње и бриге и поштовања од оних који њиме говоре и пишу, али и од оних који одлучују о начину његове јавне и службене употребе. И поред великог труда лингвиста, али и знатног броја књижевника, ту пред нашим очима српски језик се свакодневно срозава, подрива, пљачка, мрцвари и убрзано осиромашује. И ако

већ говоримо о насиљу у разним облицима, од вршњачког до породичног и сваког другог, требало би казати да је на дјелу и својеврсно насиље над српским језиком.

А насилника је много – од оних споља, то јест од наших традиционалних непријатеља, до разних организација, удружења, али и оних који би о том језику требало да брину. Језик је један од кључних елемената националног, културног и историјског идентитета. Није никакво чудо што је на удару оних који, док траје политичка халабука, неометано и систематски раде на разградњи кључних идентитетских носилаца – језика и писма, културне и књижевне традиције, историје и митологије, школства на свим нивоима, а и удари на Српску православну цркву постали су уобичајена појава. (...)

Ћирилица је посебна прича и такав проблем да човјек не може повјеровати до каквих је размјера то стигло. На једној страни је индолентан однос државе која јесте донијела закон о употреби ћирилице, али се не труди да га спроведе, а на другој страни пасиван отпор оних на које се тај закон односи. Необјашњиво је да се Срби добровољно одричу једног идентитетски кључног елемента, наивно вјерујући да ће латиницом умилостивити моћне и одобровољити своје непријатеље. Упорност и интензитет потискивања ћирилице превазилази оно што се најчешће назива духом самопорицања и аутошовинизмом. Оваква аутодеструктивност има, сасвим извјесно, елементе социопатологије, неке врсте духовног суицида. На другој страни имате закон о родној језичкој равноправности, како ли се то зове, који је, без уважавања стручног мишљења, донесен по хитном поступку, а за чије су непоштовање предвиђене драстичне казне. У сваком случају, невесело стање, рекох већ, готово туробно. (...)

Језик има способност самообнављања и самооплођавања, али без помоћи оних који би требало да му служе неминовно пропада. А његовање матерњег језика и писма јесте прворазредни патриотски чин, у најљепшем смислу схваћен.

Једина земља. Примајући у Краљеву *Жичку хрисовуљу*, прије петнаестак година, рекао сам да нема ниједног херцеговачког Ср-

бина који држи до себе, а кога и народ поштује, коме је пало на памет да, поред живе Србије, подиже престонице по херцеговачким чукама. Хоћу и овдје да поновим да је за Херцеговце Србија једина земља за којом жуде и у коју вјерују. Многи од њих су из Америке добровољно долазили да се боре у Великом рату, не за херцеговачке врлети и поникве, већ за Србију и испуњење косовског завјета.

Додатни импулс овој интегралистичкој свијести даје и чињеница да је Херцеговина земља Светог Саве, што је сачувано у народном памћењу. И за мене је Србија Отаџбина у пуном и лијепом смислу те ријечи, без обзира на то што сам овдје као избјеглица доживио мучне и тешке тренутке.

Боже, помози талентованима. Наша културна и књижевна сцена дјелује поприлично туробно и оскудно. Књижевнога живота, каквог се ја сјећам, готово и нема или се одвија само у кружоцима и котеријама најутицајнијих појединаца. Часописи излазе, углавном, кад успију да скупе новац за штампу, пјесничке књиге се штампају у 200–300 примјерака, па и то остане без читалаца. На другој страни цвјета индустрија јефтине забаве и сурогата сваке врсте.

Пуном паром, отворено и безочно, ради систем ја теби – ти мени, а „на високе сутерене“ подигли су се осредњи и лоши писци. Занимљиво је то да се на челу неких од најзначајнијих културних институција налазе писци који, част изузецима, кубуре и са талентом и са моралом. Они без зазора упрежу у таљиге сопствене афирмације све ресурсе установа које воде и сав утицај који имају. Треба само погледати гдје су били и како су објективно третирани прије него су се заглаварили. Тако се заправо ствара лажна слика о нашој књижевности, а невоља је и беда што у томе учествују и неки од најзначајнијих критичара, тумача, професора. Руси имају пословицу која каже: „Помози, Боже, талентованима, а неталенти ће се и сами снаћи.“ И богме су се снашли, само заборављају да је књижевна правда веома сурова. Гете вели да је књига која се подупире – књига која пада. Многе хваљене, под изнудом награђиване књиге, кад се подупорњи измакну, пашће тачно тамо гдје им је и мјесто. Неријетко и у заборав.

Поезија, ипак. Постоји готово општа сагласност да је поезија, већ дуго, бољи дио српске књижевности. Проза никако да изађе из сопствених замршаја у које се сплела у жељи да буде умјетнички вриједна али и тржишно исплатива, да не кажем меркантилна. Највећа мана савремене прозе је стилска аљкавост и небрига о језику, али ваља рећи да се у мноштву лоших и осредњих нађе неколико добрих и врло добрих романа, с тим што их је тешко пронаћи у правој поплави такозване лаке литературе чија се производња показала као врло уносна.

Што се пак поезије тиче, ту је уочљива разноврсност поетичких образаца, тематско-мотивска разубуђеност, језичко богатство, висока књижевна писменост... Ту су прије свега књиге неоверистичке поезије, преко интимистичке до религијске и такозване поезије културе, док је све мање аутора који се баве историјским и националним темама. У савременој поезији доминира слободни стих, мада није мали број пјесника који прибјегавају строгом везаном стиху коме су се до јуче ругали.

Невоља са поезијом је у томе што се она све мање чита; пјесничке књиге примају само ријетке књижаре, тако да и оних двјестотињак примјерака остане непродато. Мени се понекад учини да је неко декретом прописао да се пјесничке књиге не купују и не читају. Мој утисак је да се и поезија чита, више него што је то некима пожељно. То упорно понављање да је поезија у кризи дјелује ми помало исфорсирано. Као да је у кризи само поезија, а у кризи је готово све, с тим што поезија од кризе живи. (...) Поезија је, у ствари, изгубила идеолошки значај који је имала у социјализму, док је у друштвима без идеологије постала излишна. Уз то, поезија поставља неугодна питања свијету који живи на површини, као радник, спавач и потрошач. И, што је важно, она не доноси профит, а све што је непрофитабилно згурано је на маргину. (...)

Занимљив је и тај књижевни, па и културолошки парадокс – на једној страни не престаје прича о кризи књиге (о чему су написане многе књиге), а на другој страни пишу сви – пензионисани адвокати, судије, полицајци, до водитељки, новинара, музичара и

филмских звијезда... И док не напишу и објаве књигу као да ништа нису урадили.

Пјесништво ће опстати. Сумњам да су данас могући поетички преврати попут оног који су извели Попа и Павловић (а било је ту још веома заслужних, попут Зорана Мишића), најприје стога што су већ испробани готово сви поетички модели, па и ове двојице превратника, тако да данашњи пјесник може да бира поетику у складу са својим сензибилитетом. Треба такође рећи да се такве стваралачке индивидуалности не рађају тако често, осим ако неко негдје дубоко крије свој таленат, како би рекао Брана Петровић. У српском пјесништву се данас обавља претрес поетичких образаца у потрази за новим. А неко лијепо рече да у поезији нема ничег новог, осим новог талента. Можда се то очигледно враћање традицији може сматрати неком врстом преображаја који нема такав епохални значај попут онога који су извели велики превратници. Занимљиво је, међутим, да се оно што је прије седамдесет година представљало радикалну иновацију савршено уклапа у традиционални поредак ствари. Оно што традиција не прими и не посвоји заправо и не постоји. А промјене у сензибилитету, макар и мале, увијек су драгоцјене.

Не сумњам у то да ће поезија опстати, јер ће увијек бити оних који ће морати да је пишу и оних који ће жељети да то прочитају. Није то никад било масовно, али јесте довољно да се поетски пламичак одржи и на најжешћим историјским вјетровима.

Ако куће има. Не бих могао рећи да сам неки велики путник, али се путовању не опирем кад се укаже прилика. Био сам неколико пута у иностранству и не знам шта бих још једном тамо тражио. Са Американцима и Енглезима не говорим из политичких и геостратешких разлога, охоли Французи не би ни примијетили да сам дошао, њемачки ми звучи оштро и наредбодавно, а ја наредбе не волим, поготово њемачке. Биле су двије-три прилике да одем у Русију, али просто није се дало. И жао ми је што се, по свој прилици, нећемо срести.

Путовања са задовољством препуштам мојој кћерки Тијани која је у томе незауостављива. У младости није било могућности, а данас нема ни неке велике жеље ни потребе. Знало ми се учинити, кад први пут дођем у неко мјесто, како сам ту већ био. А можда и јесам. Док су други љетне распусте проводили, поред осталог, и у путовањима, ја сам косио. Јер, била би велика срамота да не помогнем родитељима у том најважнијем и најтежем послу. Али није ми жао.

Србију сам с радошћу пропутовао, осим њеног источног дијела који је, кажу, изузетно лијеп. На Косову и Метохији сам често био, углавном књижевним послом, и због тога ми је веома драго. И ја сам вјеровало да пјесме могу умилостивити наше окрутне непријатеље или утјешити неког невољника. Волим, разумије се, и прекодринске предјеле без обзира на то које су вјере и нације.

Путовања доносе радост нових сусрета, озарења љепотама и божје творевине и људских дјела, упознавање са другим културама и обичајима... Код мене појачавају и осјећај пролазности – сад сте ту и ко зна када опет. Можда никад више.

Путовања нам на крају уљепшавају повратак кући. Ако куће има.

Посебност мјеста. У Новом насељу, новосадском кварту гдје са породицом живим, још увијек има дрвећа и широких шетачких стаза, за разлику од неких других, углавном централних дијелова града, гдје су зграде најахале једна на другу, у произвољној, да не кажем дивљој градњи. Ове погодности користим најчешће ујутру, правећи један поприлично широк круг – да провјетрим главу, да се изнутра осовим и саберем. Понекад кане и неки стих, а редовно купим нешто од основних ствари за кућу. Волим ту јутарњу кружну шетњу, а ни куповина ми не пада тешко. Понекад са пријатељем попијем кафу у оближњем кафићу или дођем да погледам неку „Звездину“ утакмицу, јер немам тај спортски канал. И боље се осјећам кад „Звезда“ побиједи макар и у Сурдулици.

Посебно је, у ствари, свако мјесто, гдје смо у добром здрављу и у доброј вољи са неким ко нам је драг и важан. Кућа је, такође, изу-

зетно мјесто и једно од највећих чуда које је човјек смислио. И гдје се, у овим годинама, ипак најбоље осјећам.

Мајстори. Моја прва лектира, истина усмена и звучна, биле су наше епске пјесме које је мој отац уз гусле сјајно пјевао. Не знам како их је памтио, али знао је готово цијелу Вукову пјесмарицу напамет, чак и неке побочне пјесме. Поновићу и овдје да сам, тако, рано озвучен десетерцем и озрачен косовским митом који је наша прва и посљедња, готово судбинска прича. А послије су трагове у мојој поезији остављали многи наши и свјетски мајстори. Помињао сам Војислава, а могао бих навести низ пјесника од Бранка и Змаја, Ђуре и Лазе, па преко Дучића, Шантића и Ракића, Црњанског, Диса, Десанке, Раичковића, Куленовића, до Данојлића, Бећковића, Симоновића, Бране Петровића, а нарочито Душка Трифуновића и Рајка Петрова Нога. Душко је волио да помаже младим пјесницима, на разне начине, а међу њима сам и ја био. А Рајко ме је, као мој земљак, на изванредан начин увјерио да је и наш убоги завичај вриједан поезије. Занимљиво је да су пјесници моје генерације и нешто млађи напамет знали пјесме наших непосредних претходника, али су и они пратили наш развој и знали да нас ободре и подрже. Не могу са сигурношћу рећи, али ми се чини да су данашњи млади пјесници у некој врсти добровољне самоизолације, и да их претходне генерације много не занимају. Волио бих да гријешим. Заборавих и неколико значајних свјетских пјесника које сам са задовољством читао и читам, истина у преводу, и који су утицали на моју поезију у различитим фазама. Дакле, многи руски пјесници, нарочито Јесењин, Блок и Пастернак, па Јејтс и Рилке, више енглески него француски пјесници, па шпански и италијански... Све су то, дакле, пјесници који су неизбјежно утицали на моју поезију, а жао ми је што сам остао непријемчив за неке добре пјеснике од којих се може много научити.

Одштетана поезија. Дуго сам пјесме састављао у усамљеничким шетњама, а онда их тако уцијело записивао и тек понешто дотјеривао, таман толико да не покварим онај почетни импулс. И сад

углавном одшетам већину пјесама, али их морам одмах записати да их заборав не би избрисао. Сад ипак и над пјесмама проводим више времена. Док сам исписивао прозу, то је захтијевало пуну пажњу и концентрацију, а највише времена оде на прекуцавање. Иначе немам никакве унапријед смишљене планове нити захтијевам посебне услове. Истина, понекад ме писање одведе из свакодневице и мимо моје воље.

Пишем оловком, па тек после прекуцавам, јер тај додир са хартијом је просто незамјењив и све вам је некако под руком, док се у непрегледном интернетском глумилу наш текст лако може загубити. Писање јесте ручни рад и сасвим је могуће да ће доживјети судбину старих заната који увелико нестају. У писању је добра ствар што нас нико не тјера да пишемо, осим кад то нешто изнутра тражи одговарајући језички израз. Тад је важно бити спреман.

Тако и Шекспир каже: бити спреман, то је све.

Послије нас не би ни питали. Без обзира на то што наша стварност личи на *шошљедња времена*, човјек мора, макар и инстинктивно, да се опире општем хаосу и насиљу. Упркос свему, морамо се надати да ће се многе ствари промијенити, опасни процеси окренути ка добром исходу, мада за тако нешто заиста нема ни наговјештаја. Свијет се налази на ивици великог рата између најмоћнијих сила. Американци, који су навикли да буду господари свијета, тешко подносе такмаце као што су Русија и Кина. Рат у Украјини је много опаснији од многих које су Американци водили и воде дилем свијета. Види се да су исфрустрирани руским оружаним отпором и кинеском економском моћи. Овдје се ради о сукобу цивилизација, како је то Хантингтон предвидио – западне (англоамеричке) и руске. Од исхода тог сукоба, који је тешко предвидјети, зависиће у многоме будућност свијета.

У колоплету моћних и завађених, Србија је данас, а то данас предуго траје, у тешкој ситуацији. Они који су је разорили и разградили не дају јој да се састави, већ свим средствима настоје да је принуде да се добровољно одрекне најважнијег дијела земље, јер ето они баш

ту имају свој национални интерес, док ми на то немамо право зато што смо тобож прогонили Албанце. А њих тамо има више таман за онолико колико има прогнаних Срба. Тако говоре чињенице, али „тим горе по чињенице“. Нико не мари што и оно мало Срба Албанци тероришу на сто начина, што се крше и људско и међународно право, ако тако нешто уопште још постоји. Наглашавам – ако се на овај или онај начин домогну Косова и Метохије, за остало нас неће ни питати.

Безнађе је гријех. Али, у пркос свему томе, Србија нема право да пропадне, нити ми имамо право на луксуз безнађа. На тројству које чине вјера, нада и љубав заснован је наш духовни живот – светост живота, тако рећи.

Безнађе је, уосталом, велики и тешко опростив гријех. Зар није лијепо речено – нада нам је дата због оних без наде. ■

(Април 2024)

БРАТИСЛАВ Р. МИЛАНОВИЋ, ПЕСНИК У ДОБУ
„ПРОПЕВАЛЕ ГОМИЛЕ“

СВА НАША НАДА

Надајмо се да свети неће несјати нејо смо само ми дојрајали,
разборијости нам се осјиа и наш циклус се ближи крају. Бивало
је ијако и пре нас. У Београду су се јојавили неки осјони људи,
вређају ја својим накарадним јредсјавама о јраду, јрождиру ја
својом јохлејом за новцем. Чији јо шљам ваља Морава, у какве
су јо јласјичне дроњеке одучене врбе на обалама Тимока и
Млаве? Има још Срба којима је сјјало до исјинских кулјурних
вредности и који су сјремни да квалијетјом живојја јлајје цену
за јо. Неће све јојшонујји у Крезово злајо.

Белешка

Братислав Р. Милановић (Алексинач, 1950). Песник, приповедач, критичар, преводаца, уредник. Радио у Радио Београду, био уметнички директор београдских Међународних сусрета писаца, више година живео у Француској. (...) Објавио је двадесет издања књига поезије, две књиге прозе, више превода са француског и италијанског (Алберто Принчис, Пјердоменико Бакаларио...), позоришних и радиодрамских текстова. Добитник је низа најугледнијих књижевних награда у Србији. Живи у Београду. Главни уредник *Књижевних новина*.

Балкански певач, цврчак у децембру, онај који види мале лампе у тмини. Разуме се у прастару будућност и непотребне летописе. На његовим путовањима појаве се јелен у прозору и врата у пољу. Плава медуза у одронима светлости.

Важан српски песник у доба „пропевале гомиле“.

Братислав Р. Милановић (Алексинач, 1950).

Корени жилави и квргави. Четири лозе, четири породице морају да се укрсте да би се родио један човек. Фамилије из којих потичу моји родитељи постоје у Алексиначком Поморављу већ више од две стотине година. На тим просторима моји преци делили су, али и кројили судбину Србије, као и сви Срби, уосталом. Учествовали су у догађајима који су исцртавали геополитичку карту Балкана: у Првом српском устанку били су бој на Делиграду 1806. године, у Српско-турским ратовима 1876–1878. учествовали су у биткама на Ђунишком вису изнад Витковца, у потоку Крвавац и на Голом брду у Горњем Адровцу.

Ако дубље загазимо у историју, пут којим је фамилија мога оца Радивоја, Јевтићи и Симоновићи, дошла у Алексиначко Поморавље, у Витковац, одвео би нас (према породичном предању) у Метохију, у околину Пећи. Није извесно када су се очеви преци обрели ту где о њима постоје историјски подаци, али је поуздано да се на том месту налазе крајем осамнаестог и на почетку деветнаестог века.

Фамилија моје мајке Ковиљке је 1813. године побегла са Тупијнице, из спаљеног Хајдук-Вељковог Леновца, предвођена неким Миленком, по коме ће носити презиме више од два века. Миленковићи су се сместили код Алексинача, на леву обалу Мораве. Све мушке главе Миленковића биле су мобилисане у време Балканских и Великог рата. Већина се вратила, али кости неких од њих леже на Зејтинлику и расуте по Србији. (...)

У даљој прошлости, у осамнаестом веку, трагови се губе.

Очева фамилија презивала се Јевтић, а и сада се тако презива. Само је мој отац Радивоје носио презиме Милановић, по свом деди Милану који је нестао 1918. године.

Радивоје је завршио Нижу војну академију Краљевине Југославије у 59. класи. Као поручник бранио је 1941. године југословенско-мађарску границу у Бајмоку. После рата одбио је да се реактивира у новој војсци, јер, по његовим речима, „официри се не заклињу двапут“... Целог живота радио је као књиговођа у разним местима Србије и са великом енергијом спремао ђаке за поправне и пријемне испите из српског, француског и немачког језика и математике. Ишколовао је генерације инжењера, економиста, лекара, професора... Умро је у време највеће беде која је задесила Србију у двадесетом веку, 1994. године, са милијардама безвредног новца у новчанику, од иначе мале, непотрошене пензије...

Мучне су породичне приче народа који није имао мира откако зна за себе.

Сви наши корени су жилави и квргави.

Под Старом планином. Рано смо напустили Алексиначко Поморавље и кроз Сврљишке планине отишли у Источну Србију, у Тимочку Крајину, под скуте Старе планине, у рударску колонију Аврамица недалеко од Зајечара. У тој рударској колонији доживео сам непосредан сусрет са природом, са законима живота. Оживљавају, кад год се удубим у сећање, кратки филмови живих боја: лутам по шумовитим брежуљцима на којима се модре јорговани; берем на пропланцима дивље јагоде и печурке веселих боја које ми после комшије Словенци све побацају, јер међу њима има више оних опасних по живот него јестивих; у зрелу јесен тражим на рубовима младог храшћа црвене дрењине, црни и црвени глог и дивље крушке; залазим у топле, приземне рударске куће; силазим у њихове подруме који се у време великих киша, или кад се топи снег, пуне водом; завлачим се у шупе пуне нацепаних, уредно сложених дрва; стојим збуњен над кокошкама које су у тим шупама подавили творови и ласице; учествујем у прославама веселих празника у сали ресторана искићеној украсима од креп папира; кроз прозор инкрустиран леденим шарама посматрам како, после случајног братоубиства, износе на болничким носилима леш прекривен крвавим чаршавом; улазим у собу нашег рудничког стана и видим

на поду четвороструког јунака са Кајмакчалана, шлогираног деда Љубу, немоћног да се врати на кревет са којег је пао, лежи и плаче...

Изабрани завичај. Ако је тачно да се човек формира у детињству, онда се у то време обликује у њему и уметник, песник. Зачиње се и буја у њему, попут квасца, једна сасвим нова поетика, која ће потом сазревати годинама и постајати све више само његова а сазревање ће се завршити тек кад светлост утрне.

Милош Црњански је у једној сличној прилици рекао да је „завичај оно што изаберете“. Мој изабрани завичај, а да то нисам ни слутио, били су најпре ти скутови Старе планине међу којима сам се тад осећао ушушкано, понекад и као господар.

Где год да сам ишао, враћао сам се чезнутљиво том простору који је мојој машти нудио слободу и усвајао моје измишљене светове. Био је то кутак мог изабраног завичаја.

Диптих моравско-тимочки. Тек касније сам схватио да је прави завичај нешто друго: да је то место где обитавају духови предака који су нам оставили видљиве или слабо видљиве знакове о постојању и да сам ја неким тајанственим везама повезан са њима. Те везе ће изаћи на видело онда када се за њима укаже потреба. Питао сам се, на пример, шта то мене, по свему Моравца, везује тако за Тимочку Крајину? А онда сам сазнао да је половина мога бића повезана са непознатим прецима из Леновца, онима који су после 1813. године остали тамо, пошто је Миленко повео своју породицу на обалу Мораве... Ти који су остали разишли су се по Тимочној Крајини.

Касно детињство и рану младост провео сам у Књажевцу. Све моје прве љубави и данас живе у том граду, у неком виртуелном простору који само у нашем памћењу постоји, изван свих времена и заборава. Ту сам први пут прочитао неке озбиљне књиге, ту сам написао прве песме. Ту су ме тресле прве грознице дечачке љубави и обузиле мале слатке меланхолије док сам слушао *Влйаву* Беджиха Сметане, док сам мислио на врело лето и зелене воде Тимока. Одатле сам, преко Алексинца, лета 1968. отишао у Београд. Када сам се после шест

година први пут вратио као зрео младић, док сам посматрао град са Тресибабе, ухватила ме је дрхтавица. Не метафорична! Права!

А друга моја половина повезана је са Поморављем. Моји ноћни снови често за своју позорницу бирају старе куће мојих предака, које сам видео у прошлости једном или нисам ниједном. И што сам старији, то ми се чешће догађа.

Злотворско бомбардовање Алексинца 1999. године ме погодило као гром. Када сам на телевизији видео слику разрушеног града – нисам могао да дишем. Јован Арежина, који се тада затекао поред мене, питао ме је да ли ми је неко погинуо. Нисам одговорио. Нисам могао да говорим. До тада нисам знао да су тако јаке моје везе са градом у којем сам рођен и око кога се мотају душе мојих предака. Нисам то знао све док мој град није био тешко рањен. И тада је из мене, као суздржани крик, изашла песма „Триптихон за Алексинац“. И кад год говорим ту песму мени, на крају, стоји кнедла у грлу и суза у оку. Никад то нисам успео да савладам а прошло је, још мало, двадесет пет година... Такве песме настају у посебним емотивним стањима. Оне се не могу исконструисати. У њима се свака неискреност осети.

Места која смо волели у детињству и младости остају заувек наши завичаји.

Живот сав. Када се гледа са Земунског кеја – Калемегдански гребен изнад Ушћа изгледа доиста као бела лађа са више палуба. Тако га ја доживљавам кад год ми се укаже прилика да са тог места погледам низ Дунав ка Београду.

Београд је за мене још од раног детињства био *мој град*. Ваљда зато што сам у њега почео да долазим тако рано, што сам у њему имао своје најближе. И зато што сам већ у својој десетој години за Београд био везан животом. Доведен сам у Београд да преживим. У десетој години живот ми је висио о концу и само сам у Београду, у Тиршовој, на дечјој хируршкој клиници могао бити спасен. У његовим амбулантама, клиникама и поликлиникама провео сам, са дужим прекидима, три године. За то време упознао сам Стари град, Горњи Дорћол. Ту је живела моја баба Зора, очева тетка, угледна власница предратног ре-

сторана „Златни шаран“, која је желела да ме усвоји. Није имала деце.

Када сам са непуних осамнаест година дошао да студирам, ја сам се, заправо, вратио њој. Да: „Ја сам се вратио у град свој, нечији / познат до костију, до суза отеклих жлезда дечијих“...

Улице су ми биле познате. И Калемегдан, и у то време заносна Скадарлија у којој је са прозора Ђурине куће рецитовао Рале Дамјановић, са неодољивим шармом, а у Зетској улици, на летњој позорници, сваке вечери су игране Нушићеве једночинке. И Коларац, на ком су приказивани прворазредни филмови: *Моје њесме, моји снови*, Бондарчуков непревазиђени *Рај и мир*... Књижевне вечери у Дому омладине, у Клубу у Рајићевој улици који је водио Пеђа Нешковић, где смо Душко Новаковић и ја први пут у Београду говорили песме...

Тај Београд био је некако топлији, приснији, отворенији, широког срца. Примао је сваког ко је у њега дошао и био спреман нешто да уради, сваког ко је показао мало љубави.

Тада се свет отварао. И Београд се, у корак са њим, отварао. У цигло неколико година, почев од 1967, покренуте су велике позоришне, музичке, филмске и мултимедијалне манифестације: Битеф, Бемус на коме је дириговао Херберт фон Карајан, Фест, Београдски џез фестивал на коме су свирали Сачмо и Диззи Гилеспи... Фестивал проширених медија (перформанса). Мало раније, у јесен 1964, Удружење књижевника Србије покренуло је Београдске међународне сусрете писаца на које су долазили Ернесто Карденал, Сол Белоу, Тадеуш Ружевић, Едоардо Сангвинети...

Београд је био присна, топла светска престоница.

Кад пребројим све што сам до сада написао, имам понеку песму са завичајном тематиком а све остале су београдске. Београд је сав мој живот. И моја инспирација. Важна тачка у њему ми је Француска 7, око које се вртело много тога. Неки људи који су везани за ту кућу, као и ја, били су ми више од пријатеља. Готово род. Имам неколико таквих пријатеља и данас. У последње време све више се везујем са Српску књижевну задругу. Ту ми одговарају мир, мудрост портрета што ме гледају са зидова и памет саговорника. И, коначно, тамо око

Ташмајдана, Славије и Каленића, Врачар тачније, простор је где се десило све што је за мене важно. Живот сав.

Пластична операција града. Чини ми се да у Београду данас има много људи који га не воле, не поштују његов идентитет и беспризорно га руше, ту су да га немилосрдно искористе... Много је оних који не желе да се прилагоде Београду, већ желе да њега прилагоде својим бахатим навикама. Појавили су се неки осиони људи... Они прождиру Београд и праве од њега оно што он никада није био: безобзирно чудовиште које гута људе. Београд ће се повратити кад ти виолентни људи обуздају своју облапорност. Вређају га својим накарадним представама о граду. Не следе његове урбанистичке интересе, већ своју похлепу за новцем.

Губи се она префињеност, господственост, лепо васпитање Београда...

А његова широкогрудост није заслужила ту ружну пластичну операцију.

Будућа пустиња. Србија – умире! За педесет година, колико путем Србијом, видео сам је у разним фазама. Видео сам Србију самољубиву, дрчну, заслепљену идеологијом и богатством, лаковерну Србију спремнију да верује свима другима него својима, Србију која је заборавила да се осврће на мудрост и опрез предака...

Србија сада плаћа данак својој лакомислености: старци умиру а млади и способни одлазе да се никад не врате. Одлазе и они мање способни, који радије чисте туђе клозете по белом свету него што обрађују своју земљу, јер нови лиферанти плодове те земље откупљују по једној а продају по петоструко већој цени.

Србија која је била Божји врт сада је сметлиште. Њене чувене реке сада су колектори у које Срби испуштају загађене воде и бацају отрован отпад. Како сад тужно звучи стих Стевана Раичковића: „Куд то потону Пек“. Ко ће одговорити на питање: чији то шљам ваља Морава, у какве су то пластичне дроњке обучене врбе на обалама Тимока и Млаве?

Из године у годину виђао сам Србију све празнију.

Србија је дар Божји који смо нагрдили својим немаром, неодговорношћу, бахатошћу, глупошћу и незнањем. Дата нам је да нас исхрани и одбрани – али ми то више не разумемо. Од ње су нам сви важнији, а само њу имамо. Србија је данас оличење забатаљене моћи и лепоте – будућа пустиња.

Крезово злато. Модерни човек је залутао и на овом обронку времена зауставио се изнад амбиса. Сад је на њему још да закорачи у пропаст. Систем вредности је потпуно срушен. Не постоји ништа више што је од непроцењиве вредности. Све се може измерити новцем. И *време је новац*. Та изрека банкара убрзала је све до сулудих размера. Како наивно данас звучи негдашња претпоставка да ће са развојем цивилизације човек имати више времена за себе.

Број читалаца књига је опао јер се за то нема више времена. Смањује се број страна јер оне обимније књиге нико више не жели да чита. Скраћује се трајање позоришних представа, музичких композиција. Ни за шта се више нема времена а стварање високе културе и уживање у њој тражи доколицу. Зато висока уметност изумире а њено место заузима *reality show* за чију производњу није потребно време, а ни за тумачења, јер су значења огољена. Имамо *reality* представе, филмове, видео клипове... За финансирање таквих програма се без икаквих проблема издваја новац.

У Србији су ствари још драстичније. Новац за високу културу је скоро потпуно укинут, под чувеним изговором: *која ти занима?* А откуд тај што изриче ту синтагму убитачну за културу зна шта кога занима? Откуд баш њему та капитална сазнања? Наша влада је из буџета издвојила за културу само 0,16 одсто. Најмање у историји буџета на свим меридијанима. А „никад нам није боље ишло него сад“, кажу они који држе касу заједничког новца и не попуштају. И не испуштају. Сутра ће се осути дрека и на овај исказ: ко сам ја да их прозивам!? А ко сте ви да вас не прозивам?

Има још Срба којима је стало до истинских културних вредности. Још, у мањини, има оних спремних да плате квалитетом живота

посао који раде, а то су и до сад чинили. Не желим да себи дајем на значају, али то смо Ви и ја и наши другови којима се привиђају „трешње у Кини“ и на Стражилову, и наши мртви другови који су нам оставили у аманет да не попустимо, да подсетимо отимаче опште касе како су пребогатог Креза, некада давно, осудили на утапање у растопљеном злату, од свих отетом.

Разарање преко језика. У Србији је данас велика пометња у језику. Осиромашење и упростачење језика највише је дошло преко медија, где говоре људи који немају елементарно језичко образовање. (...) Најопаснији су политички упливи у језик. Калемљење језичких правила о родној равноправности подсећа ме на Мичуриново „калемљење пшенице на пиревину“... То се зове разарање националног корпуса преко језика. Атлантски лоби нам је натурао и атомизацију језика, тако да је српски добио као конкуренте још и хрватски, босански и црногорски. А нисам приметио да се енглески поделио на амерички, аустралијски, канадски, новозеландски, или да се немачки поделио још и на швајцарски и аустријски. Најсмешније је то што се ти *језичци*, када се скупе на гомилу, добронамерно зову „наш заједнички језик“. Значи признаје се да је то један језик, само се не признаје да се зове српски. Преко тих *језичака* иде брисање ћирилице, на којој су настали основи српске аутентичне културе. И то је део политичког програма.

На страну све групе и појединци који кваре језик. Највеће насиље над језиком у Србији врши држава. Када би га она препустила стручњацима за језик, и наш би се јавни језик упростојио.

Примери ретки и светли. У нашим градовима данас више нема тих људи који су одржавали дух и интелектуални ниво средине. Или их бар нема довољно. Ако не рачунамо Нови Сад, Крагујевац и Ниш, изузетак чини неколико градова који имају заокружен живот: Краљево, Чачак, Зајечар, Неготин, Врање. Има светлих примера и у малим градовима: Пожаревцу, Пожеги, Новом Пазару, Књажевцу, Алексинцу. Мада, појединци могу много: Томислав Мијовић је био

душа Зајечара, Радован Бели Марковић Лајковца, Драган Јовановић Данилов и Петар Матовић учинили су важне ствари за Пожегу, Слободан Стојановић и Милисав Миленковић за Пожаревац, Дане Стојиљковић, Драган Барјактаревећ и Драган Огњановић за Прокупље. Али те средине не одишу културном атмосфером целе године...

Краљевачки случај. Малим градовима у Србији треба вратити аматерска позоришта, оркестре и хорове, галерије, у којима ће опет моћи да се искажу талентовани појединци из њихових средина. Талентовани људи сами створе прилику за афирмацију и себи и другима. Има примера. Писци из Краљева су током година, неколико деценија чак, побољшавали песничку библиотеку „Стефан Првовенчани“ све док нису створили едицију „Повеља“. Она објављује најбоље песничке књиге у Србији у време кад су велики издавачи – „Просвета“, „Нолит“, БИГЗ и „Рад“ – постали „славна, тужна прошлост“. Краљевачки песнички круг најбољи је пример културне самосвести у Србији. И они, и градски оци Краљева.

Превратници и чувари. И у ранијим временима било је више људи који пишу песме него што је било песника. Данас је та дисциплина добила много присталица захваљујући дигиталним медијима на којима се може писати и објављивати без икакве уредничке процене. У шали кажем да Србија има више песника него становника. Сам си свој уредник и нема никаквих препрека да процениш да си геније и да нико нема право да о томе што си писао даје некакво своје мишљење. „Ко си ти да оцењујеш мој рад?“ питају најчешће они који немају критички однос према ономе што раде. Па нека пишу, ако им то по њиховом мишљењу иде добро, а по општем слабо. На њиховој страни. Боље да раде то, него да пуцају из пиштоља. Бар раде нешто због чега су срећни. Невоља је кад постану несрећни што су неприхваћени и почну вас да оптужују да им затварате врата, да се организујете у кланове како бисте њих, „генијалне“, спречили да се докажу, јер чувате своје позиције. То полако прелази у мономанију. У болест. Које то друштвене позиције може донети поезија?

Поезија је увек, на овај или онај начин, била огледало епохе. Увек је изражавала општи дух времена. Тако је и данас. Колико год се служила савременим реквизитима, лексиком и формом, у њој, дубоко, станују архетипови, стари митови који исијавају на различите начине. Даровити песници ће то увек умети да уобличе, као што ће осетити и језик времена да то изразе. Тако ће увек, по природи ствари, знати да сачувају и естетичке и етичке принципе.

Свако време има у поезији свој израз као што има и своје песнике, и превратнике и чуваре традиције.

Клатно света. Уздам се да ће, кад ми нестанемо, нестати и наше ружне навике и да ће се свет у својој физичкој и интелектуалној лепоти обновити на другој основи. Ко зна колико је то пута већ било. Колико пута смо као цивилизација наишли на ствари које нас узбуђују својом недостижношћу. На пример, за сада необјашњиве пирамиде! Шта ако су то делови неких ранијих цивилизацијских циклуса који су се завршили? Имамо право да се надамо да ми нећемо бити убице човечанства, да смо само дотрајали, да нам се разборитост осипа... и да се наш циклус ближи крају. И ту је сва наша нада да свет неће нестати.

Драж малих открића. Спадам у оне који воле да путују. Док сам био млађи, није ме требало позвати двапут да некуда кренем. Путовања имају драж упознавања и откривања. Упознавања предела, људи, њихових обичаја, тражења блискости и разлика. Откривања фасцинантних креација природе. Обишао сам целу бившу Југославију и део Европе. У Србији нисам био тек на неколико места.

Волим путовања која нуде мала, готово обична открића: поплашене срне у пољу, усправљене главе сунцокрета, орла мишара што трепери над тек пожњевеном пшеницом. Тако се свуда око нас откривају тајне живота.

Волео сам да путујем возом загладан у поље које се око њега окреће као око осе.

У страним градовима волим да посећујем пијаце на којима ври живот, на чијим се тезгама откривају дубине мора а у огромним корпама шарена, зрнаста снага земље. Са таквих путовања најчешће до-

носим стихове у којим оживљавам призоре из живих и срушених градова, олује и заласке сунца, дубоко дисање мора... Путовање је писање песме или књиге, свеједно.

Рукотворине стрпљивог писара. Пишем руком. Или бар започнем да пишем руком. Зато имам безброј оловака, графитних, хемијских и оних са гелом... И два пенкала, једно са црним и једно са плавим мастилом. Својевремено ме је Тадеуш Ружевић питао зашто пишем руком, то је застарело, зашто не куцам на машини. Знам да је то била шала. Зато, рекао сам, што моја мисао из главе преко руке иде до папира. То је непосредно. Није, рекао је и показао на моје пенкало: то је пластика, изолатор! И насмејали смо се обојица.

Не знам колико имам бележница, исписаних или оних у којима је нешто тек започето, или оних у којима још ништа није записано, нити ће бити. После куцам на компјутеру и у прекуцавању мењам... А после, то прекуцано преписујем на чисто, у бележницу. Не мрзи ме. Враћа ме у свет о коме сам писао. Волим да седим за својим столом који сам купио од *Бранкове наџраге*. То је мали сто који се, док пишем, претвара у огромно поље. Не пишем редовно, али када ме ухвати, седим сатима за столом, као сада, и не осећам умор. Не пре-стајем док не завршим.

Осмех Ивана В. Лалића. Учио сам од многих писаца. Готово од свих које сам читао. Сваки ми је открио понеку тајну. Ипак, највише сам учио од Стевана Раичковића и Ивана В. Лалића. Стеван је био моја прва младалачка лектира. Тако ми се и потписао на *Каменој усџаваници*, оној коју му је у „Малој библиотеци“ штампала Српска књижевна задруга. Највећу похвалу ми је изрекао Иван В. Лалић када ми је казао да је дуго желео да напише песму као што је моја „Свети Ђорђе код Зојкића“. Дуго сам стајао на степеницама Удружења књижевника и гледао га у неверици. „Заиста“, рекао је. „То је истина.“ И осмехнуо се одлазећи.

Од своје петнаесте године непрестано сам читао песнике, чиним то и сада. Тако разговарамо. ■

(Август 2023)

ЉУБОМИР ЂОРИЛИЋ, БАРД ЈАДАРСКИ,
О КРУГОВИМА КОЈИ СЕ ЗАТВАРАЈУ

ПОЕЗИЈА ВИШЕ ОД ЖИВОТА

Баш иако је недавно уклесао на сјоменику седи: „Писање је мој животи. Поезија више од живота.“ Зна, дабоме, да је у овом кобном времену „висока култура“ на ниским јранамa. Али иријада јој и нема му друге до да јој остане веран. Далекосежне су иоследице ове данашње крајковидоси, оштра сечива шуйоси. Поводљиви смо и иревише иолерантни, олаки у ирихваињу иуђеи и иоширању своја. Сијање је драматично. Гудимо језик, иисмо, лице, децу. Зашто иудимо и иеријорије. Највећу одговорност носе националне усјанове и државна власи. Биће иешко ииклонии иоследице, али мораћемо некако.

Белешка

Љубомир Ђорилић (Плоча код Лознице, на Видовдан 1946). Песник, књижевни критичар, антологичар. Објавио шеснаест књига песама (*Велика најлаша*, *Србија од нејокора*, *Дечак дуњу сања*, *Спо извора...*), шест монографија из културе, образовања, здравства, новинарства, планинарства, спорта. Добио петнаестак српских, југословенских и међународних награда: Ратковићевих вечери поезије, „Златну струну“ Смедеревске песничке јесени, *Вийезову* награду за животно дело у књижевности за децу, награду „Гордана Брајовић“ *Вечерњих новоси* за књигу године у Србији, Српској и Црној Гори, Повељу „Карађорђе“ за животно дело у књижевности... Приредио антологију *Злајна њејорка српске њоезије за децу и младе: Змај, Радовић, Анђић, Ерић, Појадић...* Заступљен у светској антологији најлепших песама о вину. Превођен на енглески, руски, јерменски, мађарски, пољски, македонски језик. Живи у родном месту.

У сржи свега његовог је песник. У томе је све, и живот и оно после. Без тога ништа. Ономад лепо написа један: што је Десанка за Бранковину, Бранко за Карловце, Добрица за Грузу, то је Љуба за Јадар и Подриње. Уз њега и Свету Станишића, Рашу Симића, Милована Јеремића, Божу Кићовића, Слобу Петровића, Владимира Зорчића, генерације у Јадру училе су да заиста читају и заиста пишу. Онај његов *Пламен* из шездесетих и сад гори.

Љубомир Ђорилић (Плоча код Лознице, 1946).

Из српског света. Не о поезији ако прво не проговоримо о „српском свету“. Европа не разуме. „Српски свет“ – једнако „српска цивилизација“. Историчан скуп непорецивих истина. Србија словенска, хиландарска, олтарска, светосавска, немањићка, жупанска, царска, краљевска, племићка, косовска, јуначка, витешка, хајдучка, устаничка, чегарска, солунска, беседна и видарска, вуковска и песничка. Земља слободарска. Ништа претеће.

Из такве земље потиче овај Србин са изневереним америчким сном, жедан поезије као најбожанственије уметности: епске, винске, љубавне, родољубне, баладичне, мисаоне, сатиричне. Овај изданак пореклом од Пиве, са старохерцеговачког камена, од оца Војислава, из Плоче код Лознице, у Вуковом и Џвијићевом Јадру.

Један мој Илић, у турско доба, био настојник манастира пивског. Због турских измећара који убијају Србе, да не би губио пореске главе, султан нареди да порезе, испенце и друге дације купе и носе пашама у чадоре најугледнији Срби у српском, и најугледнији Турци у турском селу; даде тим првацима титулу *ћор* – што значи уважени. Тако мој предак доби презиме Ђор-Илић, као и Турчин Алија што доби презиме Ђор-Алић. Ђор-Илићи се саселише у Јадар у првој половини осамнаестог века. Не зна се зашто. Биће да им је додијао турски зулум.

Отац Војислав, тих, ненаметљив путар на зајачком путу: *Болна да си ми водо макар и кад те њијем / Мој оџац, времену овом некад је кречио куће / зигао чардаке свеџа за моју смеџену бајку*

/ мој оџац дејаше ѿшар на небу свачијем / данас је исѿрани ѿсак за сина и свануће.

Мати Славка кћер је краљевског капетана Драгољуба Јовичића из Доње Љубовиће у Азбуковици, који погину четрнаесте у краткотрајном отпору Аустроугарима. Деветстодеветнаесте с мајком Наталијом одбегла у Лозничко Поље. Двадесет девете се удала у Плочу, код Лознице, за „газдинског сина“. До рата 1941. изроди шесторо деце. Мене после рата (1946). По априлском слому Југославије, редова Војислава одвели у немачко заробљеништво. Мати четири године чувала децу од глади, метка и ножа. Нигде хране, а окупационе власти увеле строгу контролу кретања и понашања становништва. Зато што није пријавила садњу купуса, сеоски окупацијски одбор организовао суђење „на лицу места“. Пошто је отац у заробљеништву, имала „олакшавну околност“.

Осуда: Да пред судом почупа све струкове купуса. У ратним околностима неподношљиво, а живот тражио даље, даље: *Кад мајѿи одлази у надницу / около жиѿа у ѿрокоју у окоју / у оѿрѿу у ѿреѿрѿу узаѿрѿу расѿу // Деца наслоне усне на ѿрозоре / ѿлачу у кући закључаној / Чеѿници досудили ѿеѿ баѿина / И мајѿи Славка налазила у цвеѿу бисере / ѿде их друѿи ни у сну не ѿраже.*

Јадар. Моја Јасна Пољана. Не толстојевска, већ вуковска, у којој сам заплужио прву песничку бразду. Имао сам велико богатство – сиромаштво.

У мом раном певању засветлуцали су антејски симболи припадности земљи из које ничемо, наши отрови и мелеми, сновиде визије узлета и падова. Још у детињству схватио сам да не могу лако проћи кроз живот. Радио, као Мика Антић, многе послове: копачке, цигларске, зидарске, пекарске, сценске, новинарске, уредничке, песничке, књижевничке; пробавио уз књигу дневи и ноћи; писао уморан и одсутан, кад ми, као Скити, навиру најисказније речи и стихови.

Ни данас не заборављам сеоска прела на којима сам прељама и плетиљама читао баладичну народну песму „Предраг и Ненад“.

Жене су плакале, а ја читајући гутао сузе. Такви читалачки часови највише су утицали да се у моју песничку уобразиљу насели епска поезија и буде ми дража од Хомерове *Илијаде* и *Одисеје*. И мој син Ненад, књижевник и афористичар, имао је драматичну судбину. Преселио се у небеске вртове у четрдесет осмој години. Рана моја непреболна.

Уз моје село, саборским духом просвете и културе, светлео Вуков Тршић. На Сабор сам одлазио и пре подизања амфитеатра у долини Жеравије, 1964. Те године, као гимназијалац, певао на Саборишту *Вукову химну* Стевана Мокрањца. Раније се саборовало у дворишту Вукове куће. Уметнички програм – на храстовим даскама, уз шуму на другој обали Жеравије. У недељу, пред Малу Госпојину, окупљао се велики народ. У саборском програму гусларско такмичење, бесплатна подела књига, позоришни комад из народног живота, такмичење у народном вишебоју (бацање камена с рамена, скок у даљ, у вис, надвлачење конопцем...).

Лозничани. Вук Караџић, Јован Цвијић, Мића Поповић, Света Божић, Остоја Балкански су корифеји мога завичаја. Нејака је испрофанисана реч *џонос* уз њихово дело. Они високим сјајем озрачују српску просвету, културу, књижевност, географску науку, сликарску и вајарску уметност, духовну музику. Њихова корифејска улога велика је бар колико је велико све што је до сада, у том домену, дато у српском цивилизацијском простору. Има још знаменитих који су кореном из ових крајева, или живе у Јадру, али овдашњи нису тога довољно свесни. Биће кад тих знаменитих не буде.

По земљи Србији. Казују и пишу песници, књижевни критичари и књижевни историчари да је Србија у мојој поезији балкански лепа, и непокорна, страдална, и величанствена, трагична, у цвату, и у црнини. Србија је све то зато што у њој препознајем лучевину коју мало других земаља на свету има. Неке јер су превише младе, као Америка, друге због мале вредности доказа о

свом постојању: немају тако бурну и драматичну историју, толико духовних знамења прошлости...

Србија – земаљска радост и свежина, редак пример историчности.

Уз све то, пример витештва, јунаштва, одбране достојанства, части и слободе. Како таква земља да не нађе место у мојој поезији?

Пишући о мојој родољубивој поезији, један критичар, поводом књиге песама *По земљи Србији*, записа: „Има у књизи места за бијелу Самодрежу цркву, Косово, Чокешину, Чегар, Равње, Цер, Гучево, Колубару, албанску Голготу, Видо, Француску лађу и Белу Цркву, за Марка, Лазара, Обилића, Малог Радојицу, Карађорђа, Милоша, Косовку девојку и Мајку Југовића, за Ивањдане, Ђурђевдане, Видовдане, за Хиландар, Студеницу, Грачаницу, Тронушу, за Вишњићеве гусле, Вука; има за Јефимију и Десанку, Црњанског и Стражилово. Све су то симболи српске мушке и прометејске чврстине, отворености и ширине словенске душе, непресушне способности обнављања драгоценог духовног богатства.“

У мојој поезији, као у Добричиним *Бројаницама из Грачанице*, нашла је место и деструктивна Србија: многа притворства, лични шићари, издаја... То што неки данашњи Срби не виде, или неће да виде, право лице „светске империје“, што мењају „Божије злато“ за хартије без вредности, свој језик и писмо за њихове варваризме и хијероглифе – то је последица политичких и дипломатских уцена, пропагандних мантри великих сила које не маре за будућност суверених држава и малих народа света.

Србија је Божији дар који проклето не умемо да сачувамо. Мислим, међутим, као Рајко Петров Ного: Ништа није пропало кад пропало све је! И молим се, у име свих, Светом Сави: *Молимо се Блајочесѿиви / сѿаси овај дух и ѿел / сачувај ову земљу.*

Не иде на добро. Србија, Ирак, Либија, Судан, Сирија, Украјина, Израел, Палестина... И бројна друга судилишта светом. Нешто ми говори да на добро изаћи неће. Зло се укоренило.

„Висока култура“ на ниским гранама. Да, живимо у „епохи масе“, у којој је људима најважнији квантитет, потрошачка демо- нија новца, брутална комерцијализација „индустрије свести“. За- иста је све то брутално. Давно, као посвећеник културе, уредник, песник и новинар, стваралац културних програма, препознао сам ту бруталност. Још кад нам је пристизала у ушећереним за- падним паковањима, попут америчких кич те-ве серија у којима све шљашти од сјаја и лакоће постојања. Тад сам говорио: „Мани- те се, Срби, таквог кича!“ А они мени: „Баш си заостао!“ Сад им ништа не говорим. Ваљда сами виде.

Такозвана „висока култура“ данас је на ниским гранама: и ма- теријално, и вредносно. Ни власти је не вреднују ваљано – према- ло дају за њен опстанак. Неко је пре пет-шест година записао да се у Србији издваја за културу тек 0,6 одсто националног дохотка, а у време пређашње издвајано је 2,7 одсто. Сигуран сам, међутим, да у Србији постоји снага која ће културу сачувати и зановити.

Рај за скрибомане. Данас је тешко бити песник. Ово је „доба нечитања“, рај за скрибомане, књижевно шарлатанство. За шар- латанске теме, рецензенте, критичаре. Мало-мало па се на теле- визији појаве приказивачи књижевне бофл робе. Повлађивање књижевном неукусу је на врхунцу. Многи чудописци рачунају на неумне читаоце, неумни читаоци на неумне писце. Некако су навикли једни на друге пошто им је цена изненада порасла. На- стала је криза смисла поезије у општој унутарњој кризи човека и човечности. Космичког и друштвеног места које је припадало песнику више нема.

Криви су и песници – непесници. У ја-форми пишу лоше пе- сме, највише о љубави и патриотизму као личној исповести. Не примећују живот на ивици смрти. Не удружују се да спасавају свет. Изгубили су осећај за живот данашњег човека, а колико јуче то им је била главна улога.

Српски млади песници више не одржавају култ поезије, не чувају архетип језика свог народа. Не бране српски језик ни ћи-

рилично писмо од систематског затирања. Пишу латиничним рукописом, па и књиге штампају латинично.

Да ли с тога, или због којих других разлога, тек по неки млађи песник успева да обезбеди већу вредност својој поезији, да на модеран начин чува архетипове поетичке форме, језика, садржине, да повеже своје певање са традицијом, прожимајући песме симболима песништва и човекове судбине.

У оскудној савремености, највише израстају Драган Марковић и Слободан Јовић, али нема нове групе која би могла да усмери поезију у модерније токове, како су педесетих година чинили С. Марковић, В. Попа, М. Павловић, Б. Радовић, С. Раичковић, Т. Мијовић, Б. Миљковић, Д. Трифуновић... или у осмој деценији прошлог века Д. Брајковић, С. Игњатовић, А. Пуслојић, Љ. Ђорилић, З. М. Мандић, М. Гавриловић, Б. Р. Милановић, С. Зубановић, М. Вукадиновић, Р. Ливада...

Мораћемо. Однос Срба према српском језику и ћирилици доказује да смо превише толерантан и поводљив народ. Некритички прихватамо све што је туђе, своје потиремо. Док други брину о свом језику и писму, ми се понашамо неодговорно према тако важном идентитетском и суверенистичком питању. „Латинизација“ Срба ушла је у драматичну фазу.

Доживљавамо судбину аустралијских и афричких народа. Тамо су колонијални Енглези забранили употребу дијалекталних говора, службеним језиком прогласили енглески. У Аустралији су тако убили скоро пет стотина језика. Ко зна колико су језика у Африци убили Французи, Белгијанци, други евро-империјалисти.

И Срби полако губе српски језик и ћирилицу. То је, такође, разлог што губимо и територије. Највећу одговорност имају националне установе и државна власт. Морају знати да не само без храмова већ и без српског језика и ћирилице не може бити Србије. (...) Последице данашње небриге за српски језик, српско писмо ћирилицу, и штошта друго, биће тешко отклонити, али мораћемо некако. Укључујем звоно за буђење.

Страшно, страшно. Какви медији, добри човече! Колико неки наносе штете српском роду, култури, просвети, политици, дипломатији – то је да не поверујеш. Знам што знам. Био сам новинар, главни уредник; бавио се уређивањем књига; сарађивао са штампаријама, издавачима. Оптужисмо и распустисмо пређашње редакције електронских медија, новина, цењених издавачких кућа – с разлогом тражећи од њих више. На њихова места доведосмо нове „дужноснике“ – и шта добисмо: веће и загриженије слуге власти и странака, лобистичких група, тајкуна и историјских српских непријатеља... Што би рекао Душко Радовић: страшно, страшно!

Има још неколико нових и добрих издавача. Брину о квалитету поезије, прича, романа... Свесни су своје одговорности за преживљавање књижевности у невремену, кад је демон комерцијализације ушао и ту. Они други, несавесни и страни издавачи, не могу бити тема мог казивања.

Деца. Обраћам се песмама и деци. Као сликар кичицом и палетом, сликам речима. Не правим разлику између „поезије за децу“ и, такозване, „поезије за одрасле“. И књижевност за децу је уметност. Песма је песма, или ништа! Све је у песниковој моћи и немоћи. У души и дару. Ако песник мајсторски изнедри *гобру њесму* – небитно је коме је намењена. Прима се с подједнаком пажњом у „свету деце и младих“ и у „свету одраслих“. Приметио сам то на бројним сусретима по Србији, Српској, Босни и Херцеговини, Црној Гори, Хрватској, Румунији, Мађарској, Аустрији, Пољској, Јерменији... Захвалан сам Змају, Десанки, Ђопићу, Радовићу, Антићу, Ерићу, Данојлићу, Ршуму и бројним другим песницима који су се квалитетом изборили за равноправан статус књижевности „за децу“.

Деца су у овом времену стављена пред многа искушења. Чини ми се да је у време мог одрастања ђацима било лакше. Знало се шта школа тражи од деце; деца су у свему била сигурнија. Наставници су више родитељске љубави поклањали деци. Пре-

ступници нису имали приступа школи. Ни дрога, лоши модели понашања, секташење, масовна некултура. Данас полиција мора да брани школе. Није било друштвених мрежа које свашта нуде деци и младима. Мање је било школске демократије, али више добрих ђака са стварним знањима и вештинама. Школа мога времена потпуније је припремала децу за будућу стваралачку оригиналност. На пример, већ у трећем основне пожелео сам да будем писац, и, ево, ту сам.

Наше песничко није само да пишемо, него и да бринемо како нам одрастају деца и млади. Шта усвајају. У овом лудом и обешчовеченом времену није свеједно с каквим ће људским пртљагом деца стићи у одрасло доба живота. Без тога оде све бестрага.

Мајстори и ученик. Од другог разреда, моји учитељи били су Десанка и Ђопић, њихове песме и благе људске душе. Касније, српски Хомер Вишњић, Јефимија, па Хомерова *Илијада* и *Одисеја*, Змај, а кад сам поодрастао, још дубље спознао живот и поетичке вредности, и кад сам почео да пишем, у ту су катедру засели Орфеј, уклети песници Француске (Лотреамон, Бодлер), наш Дис, велики Шпанац Лорка, те Волт Витмен, Едгар Алан По, Јесењин и Пастернак, Пушкин, Марина Цветајева. Знатну пажњу, потом, посветио сам Шантићу, Слободану Марковићу (Либеру Марконију), Бранку Миљковићу, Томиславу Мијовићу, Брани Петровићу, Драгану Колунџији, Живодрагу Живковићу, Крстивоју Илићу, и песницима за децу – Змају, Радовићу, Антићу, Ерићу, Ршуму, Попадићу... Његошу припада најпочаснија учитељска катедра. Некима од њих бавио сам се и у својим књижевнокритичким текстовима.

Они су ми сугерисали да „нема већег греха од неписања / нити веће казне од заборав“, и кочићевски кредо да „не бендам никога другог до онога који поштено мисли и поштено ради“. Њихова је колајна слободе коју и данас носим као највећу песничку и људску вредност. Осим што су ме прекалили у складању лирских

слика и метафора, од њих сам научио колико се воли поезија и зашто су завичај и отаџбина најсветије заклетве.

Места којима се враћам. Имам места у која одлазим и којима се враћам. Осим Вуковог, моји завичаји су Шабац и Нови Сад. Пупак пресечен у Плочи. Два-три дана после се „уцрвао“. „Малом умрлку“ живот спасла милосрдна баба Живана. Ни данас ми није јасно је ли моје спасење на радост, или је Божија казна.

Шабац и Нови Сад сам усвојио као завичаје због достојанствене љубави и лепоте које сам у њима и са њима доживео у каснијим годинама. После моје Дрине, Јадра, Бање Ковиљаче, Гучева, Цера, целе дринске долине, према Зворничком језеру, Бајиној Башти, Златибору (најбајковитијем крају Србије) и долине мог детињства – понад Лознице, према Зајачи; после моје Плоче, Башчелука, Тршића, Воћњака, они су ми највише прирасли за живот и оставили белеге којих се не могу ослободити.

У завичајном Шапцу Циганска мала, Дудара. Имала најмекшу и најинспиративнију траву за фудбалске мајсторије између два голића! Стари град на Сави и Летњиковац. Њима не написах песме, а јави се, понекад, и таква помисао. У Шапцу, Милоје Гавриловић, сликар Јован Лукић и ја, при Дому омладине, основасмо *Пламен* – лист за уметност, културу и друштвена питања омладине Подриња. У *Пламену*, 1966, Драгољуб Рајић, Живодраг Живковић, Крстивоје Илић и ја, па ја, објависмо, не баш прве, али, кажу, вредне песме: „Жито“, „Мит о води“, „Робиње вечности“, „Дрвосечина птица“.

У Новом Саду очарао ме дунавски кеј, необјашњива благодот коју осећам у том граду, Змајеве дечје игре, летописна древност Матице српске... Колико сам везан за „Српску Атину“ посведочио сам песмом „Не бој се, Нови Саде“. Истекла је у даху кад су натовски злodusи бомбардовали Мост слободе на Дунаву, 1999.

Имам белеге којима се враћам и у небеском насељу. Видим неке горске воде, изворе, жуборе, протицања, белутке, делте, језе-

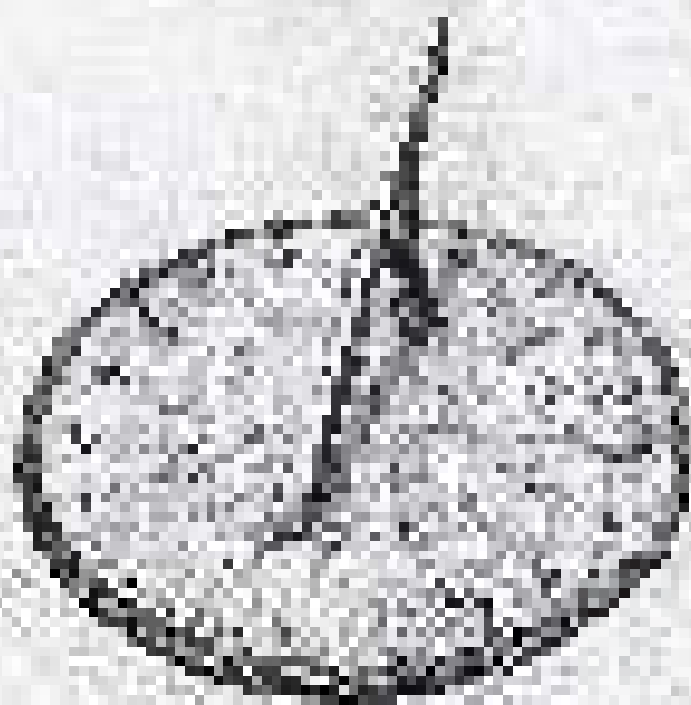
ра, сузе, ганућа љубави и бола, људске невиности и сагрешења, прве и последње људске радости, своје анђеле који се потуцају од немила до недрага, којима се смеју але и вране, људске гује и акрепи. Имам места неспокојна, неутешна. Волим што знам да их имам, и кад немам. Што рекао Бранко Миљковић: Најлепше певају заблуде. А и шта је друго поезија него то што јесте и кад није?

Најстварнији су изласци на Дрину. На њој се смирујем, обнављам и надахњујем. (...) Понекад не разликујем који је свет стварнији, земаљски или небески. Илузија да је земаљско насеље стварније не умирује ме. Можда је стварније небеско. Горе је више вредних и лењих, генијалних и глупих, невиних и кривих, спокојних и неспокојних, поштених и непоштених, добротвора и лопова, штедиша и расипника, пијаних и боема, стидних и бестидних... Препун их је дантеовски и рај и пакао.

Круг. Исписујем само овај животни круг, један једини, још недописан, близу затварања. Недавно сам на свом споменику написао: „Писање је мој живот. Поезија више од живота.“

Неки ме већ питају зашто сам то написао. Затечен, и сам се питам: зар је могуће да им није јасно? ■

(Децембар 2023)

ПЕСНИК ДРАГАН ЈОВАНОВИЋ ДАНИЛОВ
И ЊЕГОВ УНУТРАШЊИ ГРАД

УМЕЋЕ КРОВЕЊА ВУЛКАНА

Преживео је све младалачке еруиције и научио како оседлаи ииира. Сииао до иачке иде иоезија иозлаћује свеи. Где иосиаје вид љубави, обред, сисоносно засирањивање. Припрема за одлазак. Наисао је шеснаест збирки исама, чеири романа, једну књиу ауиоеиичких есеја. Преведен је на осам европских језика. Додииник више од иеинаест српских и међународних наирада. И сваки иуи изнова ироверава кључ за словенске и медишеранске кодове које носи у себи.

Белешка

Драган Јовановић Данилов (Пожега, 1960). Песник, романсијер, есејиста, ликовни критичар. Књиге песама: *Еухаристија* (1990), *Ениџме ноћи* (1991), *Пенџаџрам срца* (1992), *Кућа Бахове музике* (1993), *Живи џерџаменџ* (1994), *Евроџа џод снеџом* (1995), *Панџџокр(е)аџџор* (1997), *Глава харџе* (с Дивном Вуксановић, 1998), *Алкохоли с џуџа* (1999), *Конџертџ за никоџ* (2001), *Хомер џредџрађа* (2003), *Гнездо над џонором* (2005), *Мемоари џеска* (2008), *Мођа џаचना џривџђења* (2010)... Романи: *Алманах џешчаних дина* (1996), *Иконосџас на крају свеџа* (1998) и *Оџац ледених дрђа* (2009), *Таласи београдског мора* (2014)... Књига аутопоетичких есеја: *Срџе океана* (1999). Ауторске изложбе: *Мейџаџфизика џрџеђа* (Ваљево, 1999), *Медиџеранска озарења* (Чачак, 2002)... Написао је преко две стотине текстова за каталоге ликовних изложби.

Добитник је више од петнаест домаћих и међународних књижевних награда. Књиге песама преведене су му на енглески, француски, немачки, италијански, грчки, бугарски, словачки и македонски језик. Заступљен у антологији *New European poets* (Минесота, 2008).

Отац је Изабеле и Софије. Живи у Пожеги, где је директор Народне библиотеке.

Унутрашњи песнички крајолик гради од слика далеких предграђа и призора из срца велелеграда. Воли голубарнике, бунаре, мансарде, бувље пијаце. Усред тога саградио је своју кућу Бахове музике. Он је „чистокрвни природни монах“, пустињак своје велике библиотеке и колекције слика, свог личног музеја. Зна да артифицијелност има сиренску заводничку снагу којој, пре злата зрелости, често није успевао или није желео да се одупре. После је изучио симетрију вртлога, контролисање вулкана, ерос прекорачења. Схватио тајну понављања речи и слика. Проникнуо у надреализам обичног живота. Црним мастилом и немачким налив-пером марке „сенатор“ свакодневно дограђује свет, саслужује Творцу. У возовима, у хотелским собама, у једној посластичарници у Пожеги, на београдском Дорћолу, на путовањима по Европи. Више пута је искорачио и сагледао наше гнездо над понором. Донео нам своја тачна привиђења. Са њим и његовим књигама у дослуху смо још од оних младих разбарушених година из прошлог миленијума.

Драган Јовановић Данилов (Пожега, 1960).

Почеци, раскршћа. Моји су родитељи као учитељи радили по забитим санџачким селима, а онда су се населили у селу Годовик близу Пожеге, где сам провео детињство. Наравно да је у нашој кући било нешто књига, али то што сам потекао из породице просветних радника није много подгревало мој лични мит о књижевном свету. Будући да сам у младости добро играо фудбал, нарочито мали фудбал, отац ме је здрушно подржавао на том плану. Мало је недостајало да почетком осамдесетих година прошлог века одем у Америку, у Балтимор, на препоруку Србољуба Стаменковића, легенде малог фудбала у нас, да тамо професионално играм мали фудбал. Имао сам позив од тих људи, али сам у то време већ читао озбиљне књиге, сликао, посећивао београдске изложбе, писао есеје о сликарима. Данас се интимно гордим тиме што сам остао овде. А затим, сваки избор је једини избор.

Ред и авантура. Фудбал је игра са много поезије, спој мушке жештине, врхунске рафинираности и поетичности. Оно што је Борхес својевремено рекао за књижевност сасвим прикладно се може применити и на фудбалску уметност. Доиста, фудбал је отеловљење реда и авантуре. Осим што представљају изабрану селекцију живота, највећи фудбалери, као Кројф, Зико или Марадона, на неки начин су и последњи романтичари који поседују фантазију (као и велики писци) и моћ да фудбалску игру подигну на један виши, спиритуални ниво.

Наша гнезда над понором. За једног осетљивог дечака добро је када одраста у малој средини. Живот у Пожеги доиста је обликовао мој идентитет. И то што су моји родитељи учитељи. Мој језик, моји пријатељи, моја склоност француској култури, улице којима свакодневно пролазим, моје ћерке, моја библиотека, колекција слика, све то дубински обликује мој идентитет. Средиште збивања је тамо где је ваш дом, библиотека, ваша башта, жена коју волите, ваша деца. Моје највеће благо јесте време које сам себи створио за читање и писање. Сви ми данас живимо у неким својим малим приватним гнездима која висе над понором.

Обликовани малим варошима. Немам одисејски комплекс луталаштва. Волим да сам на једном месту, сконцентрисан на свој рад. У песми „Соба ношена крилима“ постоји стих: „највише сам путник тамо где се не померам с места“. Лепо је рекао Миљенко Станчић, мом срцу близак сликар: „Провинција је моја мера.“ Мали град доиста има своју меру и свој карактер. Човек је ту окружен димензијама блиским људској размери, какве су постојале у здравим градовима прошлости. Уосталом, постоји хеленска мудрост да град не сме бити већи него докле допире одјек људског гласа. Мали град је и нека врста мандале, архетипски космограм. А архетип се никада не може истрошити. Данас, када су духовна гибања углавном епидемијска, остати у осамљености ендема је пре свега питање естетске части. Скривена снага јесте у самотности људској, где само неспокојна мисао и страст могу запалити језик.

Видици Београда, спољни и унутрашњи. Сада живим у Пожеги и Београду, па сам пола пожешки а пола дорђолски писац. Београд интимно доживљавам као вољено биће и град за самоспознају. Заправо, за мене Београд и није нешто материјално, већ пре животна снага која напаја, аутентично место где човек још увек може имати снова.

Мене Београд заокупља већ дуго. Цивилизацијски, то је један од најбогатијих светских градова, град који пружа огромне могућности за литерарно уобличавање. Град у коме су седиментирани бројни идентитети. Настојао сам да пружим једно вертикално сондирање тих идентитета.

Да бих могао писати о Београду, он је морао постати мој унутрашњи град. Доживљавам га и као сановник, каталог колективне подсвести, као својеврсну енциклопедију чије странице листам са највећим узбуђењем. Свако сам за себе прави свој Београд. Волим што Београд није напарфемисан и прециозан, упакован и угланцан као, рецимо, Цирих. Није ни кокетан ни хладан, него има једну природност и неусиљеност, некакву патину и шарм. Жижна је тачка једног судбоносног поднебља. Упркос свему, говорио сам већ, то је највеће балканско сабиралиште идеја, сочиво које увеличава јединство разноликости и разноликост јединства. Из Београда, са Калемегдана, пуца видик на цео свет.

Са сјајем у очима. За време студирања у Београду, нисам ни крочио у тада чувене ноћне клубове као што су „Академија“ (коју су звали „Рупа“), „Звезда“, „Нана“ или „Дуга“. Нису ме занимала таква места. Али јесу антикварнице, библиотеке, пијаце и бувљаци. Да би град био ведар и пламен, потребан му је сајам, пијаца, базар, позориште, ритуал који ће га оживети и избавити од чамотиње. Зато волим Бајлонијеву пијацу и Каленићеву, а посебно непрегледни земунски бувљак недељом од 4 до 9 сати ујутру. Ту припадам. По београдским пијацама оставио сам пола свога срца. Управо на београдским пијацама најбоље се може видети како сиротињски живи Београд данас. Не може се живети без сјаја у очима. Сјај у очима је једино што се не може кривотворити.

Жаришта. Тачно је, за српску метакултуру Београд има пресудан значај. Али Србија није само Београд. Србији нема бољитка док не уложи у мноштво својих мањих места, градова невеликих по физичким размерама, али битних жаришта, јер у њима има светлих оријентација и просветљених душа.

Гавран и громови. Пишући песму „Громови“, пројектовао сам у свој текст једно динамично енергетско стање којим сам се напунио још док сам у дечаштву, скривен на тавану, слушао моћно проламање громава. С једне стране осећао сам страх, а с друге прижељкивао да опет чујем тај моћни звук, према коме сам очигледно имао један чулан однос, чак еротичан. Касније, као младић, такву силину пронашао сам читајући древне песнике. Осетио бих како се суочавам са нечим огромним и вртоглавим. А моме озарењу није било краја када сам читајући *Појол Вух* пронашао да је гавран, птица којом сам опседнут, заправо весник громава и муња.

Неприлагођеност. У основи, одувек сам био осамљен. Мој однос са светом одредио бих као неку врсту мучне неприлагођености. То ми је, нарочито у младости, веома тешко падало. За време студија осећао сам дубоку одвратност према академизму и колективној инфекцији. Студирао сам на Правном и Филозофском факултету, на Групи за историју уметности, и оба напустио. Већ тада сам знао да је за писца једино истинско образовање: самообразовање. Почео сам да пишем поезију из страха од свакодневице коју нисам лако подносио. Сматрао сам да песник треба да се чува од детерминације социјалне групе, од света у који је, хтео не хтео, уплетен. Да на неког ко је диференциран и издвојен никакав закон не може бити применљив.

Мистерије срца. Ми, Срби, не налазимо се у скали човека кавкаске расе, јаких живаца, светлог ума и ведрога поуздања који разбијају све стихије и тамне магме. Имамо врелу, узрујану крв, лако се раздражимо, тако да нам и ситница може заталасати физис. Ми све пречишћавамо у срцу. Ране су најбољи начин да осетимо свет.

Песма букне изненада, као болест. Све је у поезији тако немаскирано и рањиво. Зато је једна лирска песма сурова књижевна истина. Писање поезије је ледено бележење онога што је у својој бити ватра. Верујем да то што пишем долази из интуитивне спознаје религије, музике и светлости. Кажем верујем, јер је и мени самом то што пишем неосветљено и непознато. Поезија, по природи ствари, мора бити еротична, као музика. Истинска, жива поезија стоји насупрот свакој полној хладноћи. Поезију доживљавам као пансофију, свемудрост, религију, зато што у мени изазива осећање апсолутне зависности. Човеку није дато да проникне у мистерије праведности, благодати, љубави, Бога, поезије. Оне нису видљиве. Познате су само људском срцу. Псалмист, присетимо се, спомиње „мисли срца“ (тог места неписаног закона), што значи да је Бог дао људима срце да размишљају. Верујем да једна добра песма исцељује оног ко је чита. Шлајермахер у песничком делу види крајњу границу могућег. Ми можемо отићи још даље и рећи: кад напишемо истиниту, снажну песму, онда искорачујемо изван времена.

Загрљај живота и смрти. Своје песме видим као дијалоге са заборавом. Као мале људске истине које боле или озарују. Као песник, дубоко сам прожет медитеранством и хеленством. Желим да у свом раду спојим и измирим словенску дионизијску фурију и германску посвећеност послу. Призор је, заправо, другачије уобличена стварност помоћу које наша имагинација позлађује свет. Мој поступак у писању поезије је готово сликарски. Кад имам оштар, јасан призор, онда из тмине могу извући целу песму на светло дана.

Највећи проблем песника је у томе како да доведе у хармоничан однос строгост и слободу. Раније је код мене доста тога било разлабављено, у расцвету и барокном украсу. Тежио сам за ефектном сликом и добрим украсом. Временом, некако саме од себе, песме су се истесале, углачале и изоштриле. Моји закони у писању данас су: потпуна контрола над емоционалном понесеношћу, прецизност стиха и, пре свега, истинитост сведочења. У правој поезији мора да се види загрљај живота и смрти.

Освештавање света. Мој идеал у поезији јесте поетски текст као магијско спиритуализовање живота. Песма која ће бити жива као куцање људског срца. Песник улаже читаву своју душевност, а песма му као ехо враћа оно што није ни слутио да постоји. Добре, живе песме путују кроз време. Само опасно интелигентни људи могу написати велику поезију. Само много љубави и туге или озарења може да узнесе једно биће до велике поезије која има општу вредност.

Поезија је за мене облик мистичног искуства, призма кроз коју се може изразити непролазна лепота и тако посредовати скоро нови вид религиозности. Поезија не замењује живот, већ га оповргава и преображава. Писање поезије није игра, него озбиљан избор и спасоносно застрањивање. Префињени облик саучешћа. Она треба да изрази топлину која нас чини људима, онај сјај који „није од овог света“. Поезија преосвештава овај вегетативно-анимално-социјални свет. Она је танка нит између жеље и смрти. Свака песма је облик опроштаја од живота. За мене, поезија је највиши степен припреме за одлазак са овог света.

Лековитост пораза. По природи ствари, сваком човеку годе похвале, јер оне неумесно надимају наше самопоштовање и јачају нашу смешну убеђеност да смо важни и да вечност, свакако, мора рачунати са нама. Али, награде такође могу да грозно социјализују писце, чинећи од њих, бајаги, достојанствене личности. Но, како су само ништавне наше победе и како нас једино преосвештавају наши порази! Уосталом, нису песници ту само да примају дарове, већ и да сами дарују.

Руком, у сумрак. Прија ми рукописна процесуалност. Волим тај процес када се црно мастило суши на папиру. (На жалост, све је мање добрих мастила. Немци, иначе, праве најбоља.) Неке моје најбоље песме написао сам у возу, будући да често путујем на релацији Пожега–Београд и обратно. Енергију за писање немам двадесет четири сата дневно. Зато чекам тај тренутак када сам сабран изнутра,

а то је, најчешће, сумрак. Тада сам најосетљивији за писање поезије. То је оно магично време када није ни дан ни ноћ и када светлост и тама предају једно другом своје тајанствене флуиде. Зато настојим да то време сумрака приграбим за себе.

Криза мушког и женског. Било да је високозахтевна или потпуно неамбициозна, жена зрачи својим бићем и тако готово неупадљиво утиче на историју, свет, биљке. Да не говорим о високој биолошкој мисији жене. Рађа живот. Она је мајка, сестра, љубавница, супруга, кћи, богиња, песникиња, уметник. Жена уметник или песник је биће на квадрат, достојно највећег поштовања. Мушки сам феминист, матријарх и матерофил, па стога имам право да презирем жене екстремне феминисткиње. Поред толико раскола и расипања у свету, чему још један – између мушкарца и жене? Жена је суштинска благодат живота. Кроз односе са женама интелигентни уметници култивишу своју осетљивост. Мој идеал је племенита, профињена жена која ће својом интелигенцијом, врлинама и високим захтевима исклесати нови лик мушкарца. Међутим, ми живимо у времену феминизираних мушкараца и мушкобањастих жена. Ово није доба у коме владају женске врлине, а то се показало као трагично.

Жена које има. Љубав је комплексно осећање, спој и измирење егоизма и алтруизма, осећање које вековима још нико није успео да објасни, упркос толиким књигама и библиотекама. Није лако остварити потпуну љубав и зато смо увек у потрази за њом. Не допада ми се када песници у самообмањујућем заносу идеализују и беатификују жену, када је уздижу на пиједестал недостижне, надтелесне спиритуалности. То је, заправо, бежање од жене. За мене је лепа само она жена која је стварна и телесна, жена која није тамна опсена, привиђење, маска, псеудос. Жену видим као телесну и душевну Венус. Жена је најлепша када се у њеној телесности пробуди оно давно затомљено небеско, древно биће жене. Такву љубав пронашао сам у Андријани Виденовић, глумици и професорки дикције, с којом неколико година делим живот.

Цветање бића. Најлепше одређење лепоте дао је Плотин. Рекао је да је лепота „цветање бића“. А лепота узбуђује зато што је неухваљива и зато што смо од ње потпуно незаштићени.

Дигитална апокалипса. Постоји лепа стара пословица: „Дете је отац човека.“ То је дубока истина. Песма „Наша деца“, која изазива највише реакција када је читам на књижевним вечерима, говори у којој мери је деструктиван потенцијал агресивности и манипулативности наше деце, великим делом окренуте једном свету лажних вредности. Она указује на то да се доброта и човечност у животу проверавају као злато у ватри и поставља питање о нашој одговорности у свему томе. Нашој деци остављамо затворене музеје и отворен интернет, који се може мерити са појавом атомске енергије педесетих година двадесетог века. Ми живимо у време дигиталне апокалипсе, када све више постајемо пост-аналфабете и када је читање највећма замењено претраживањем. Управо нас књиге уче како да будемо сами и како да се саберемо изнутра, самим собом.

Корени растројства. Историја културе није друго до повест древног сукоба рационалистичких и езотеричних ложа. Рационалистичка мисао се са енглеског копна (мислим на Лока) примила у Француској и преко просветитеља освојила европско тло. Позитивизам и егзистенцијализам, два филозофска гледишта у оквиру савремене академске филозофије, начинили суправупошаст. За егзистенцијалисте Бог не постоји, живот који је у суштини бесмислен припада само човеку и човек је одговоран за своје изборе. Позитивистичко гледиште рачуна с тим да се све може разумети помоћу науке и математике. Обе ове искључиве филозофије потпуно су неупућене у велике духовне истине човечанства. Узгред, чини ми се да није нимало случајно што су идеје просветитељских филозофа пресудно утицале на осниваче Америке (те догматски секуларне супер-државе) Томаса Џеферсона, Томаса Пејна или Бенџамина Франклина.

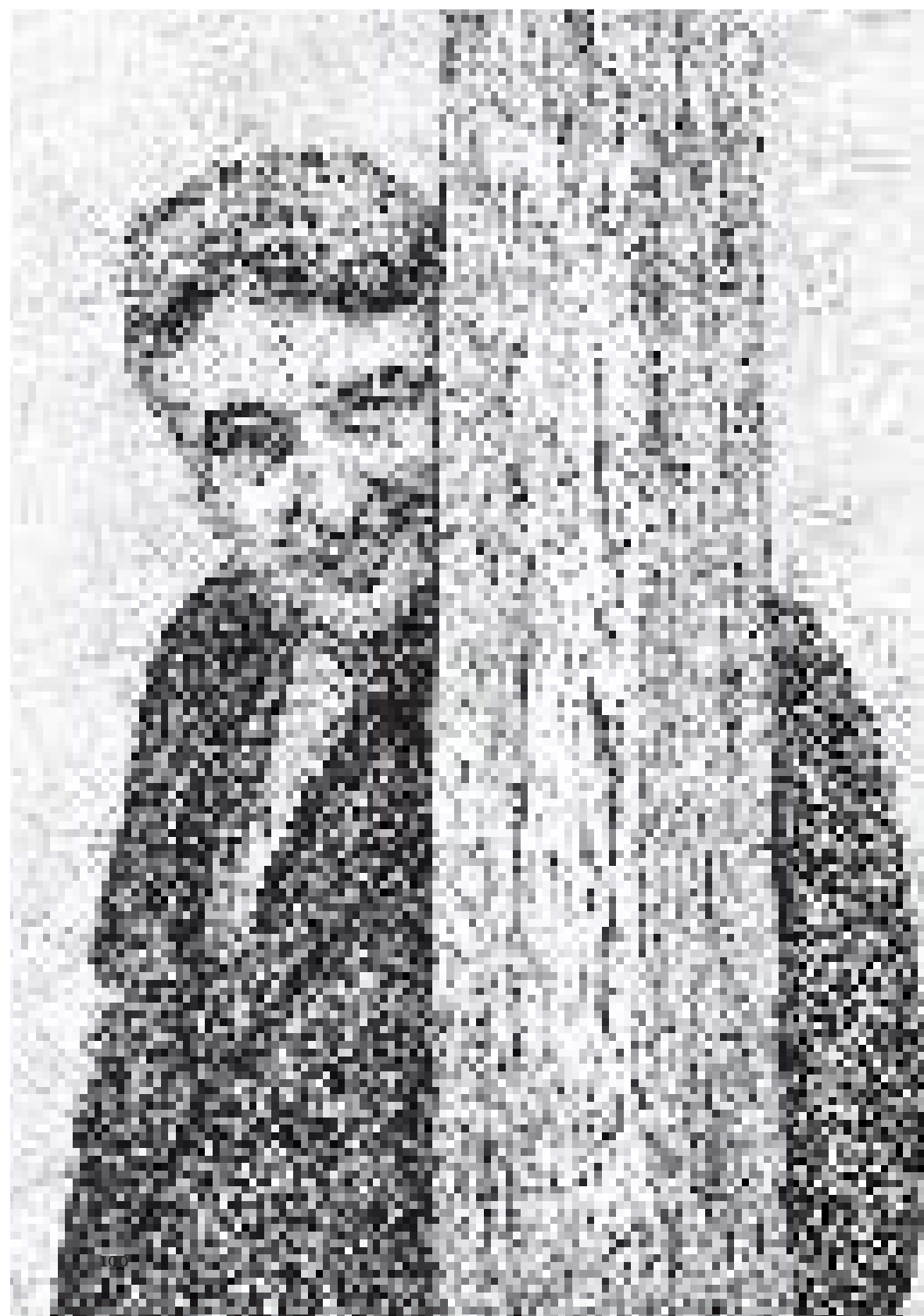
И егзистенцијалисти и позитивисти презиру митологију, алхемију и мистику, као што то чине савремена филозофија и наука. Скучених гледишта, егзистенцијалисти и позитивисти су немоћни

да препознају постојање читавог континента мистичног искуства. Претенциозна филозофска спекулација, потпуно отуђена од вредности свакодневног живота, грози се мистичког искуства зато што оно пркоси „чистом уму“ на свим нивоима. Савремени филозофи и научници, увек хитри да омаловаже религијске и метафизичке традиције, напосто не разумеју праву природу алхемијског симболизма који оличава духовне трансформације могуће у човеку. Отуда иза рационалистичко-просветитељских опсена проналазимо оличење болести и европског растројства.

Агонија дотрајалог света. У многим доменима људског живота двадесети век се показао као век деструкције. Рационална и технолошка мисао потиснуле су магијску. Данас се заборавило да је уметност алхемијска делатност и да је песма психолошки простор бића. Ми данас живимо сабласну агонију једног дотрајалог и исцрпљеног света. Ово чак није ни доба декаденције, него време у коме се јасно показује у којој мери су праисконски извори исцрпљени. А, затим, између генерација створене су огромне провалије. Добро знам шта је то проклетство „школске културе“, али где би нам био крај када би нам култура била школска на начин на који је то, рецимо, немачка. Од Немаца се добро може научити како се дивити и присвајати.

Није прекасно. Тужно је што смо на историјској лутрији извукли најблагодорније пределе на земљи, али то нисмо искористили за свој економски просперитет. Рад, дужност и дисциплина су осовине око којих се врти свет, а не ријалити-програми и пролазне животне насладе. Постали смо трагично недовршени, помрачени демонопоклонствима, склони песимистичкој потиштености која, на сву срећу, још није прешла у нихилизам. Србија као метакултура није успела да оствари ни десети део својих потенцијала. Преостаје нам као народу прилично мучан метаисторијски процес, кораци ка озарењу свести. Или ћемо се спустити још више у магме, или ћемо се уздићи до високих слојева и трансмитова. ■

(Новембар 2015)

ДРАГАН ХАМОВИЋ, ПЕСНИК КОЈИ РАЗГОНИ МРАКОВЕ,
ЖЕЖЕНО И НЕЖНО

ДОБА ПРЕРАДЕ НАРОДА У МАСУ

Помећња коју живимо свесћрано је конћролисана. Две су кључне
меће глобалној удара: самосвесна личност и кулћурно ћамћење.
Човек и друшћиво без наслеђа лишавају се ућоришћиа, ћомерају
ћо ћућем нахоћењу, као шаховске фићуре. У време циника и
ћрик-мајсћора, на делу је осветћа недаровићићих а ћрећенциозних.
Иденћићейски инжењерини и окућација свесћии. Ућорни удари на
ћоћћорне сћудове унућрашћей одржања. Ићак, и орћански оћћор
„оћромне маћине“ ћосћућино нарастћа, иако је она у сћићићусу
ћериле у сојсћивеној земљи. Нишћиа још није решено. Свако ко се
оћућире ћронио део решења, али неоћходан је и сћрашћешки
кулћурни одћовор.

Белешка

Драган Хамовић (Краљево, 1970). Дипломирао је 1995. на Групи за српску књижевност и језик Филолошког факултета у Београду, 2008. магистрирао („Поезија и поетика Јована Христића“), 2010. докторирао („Поезија Стевана Раичковића и поетичко окружење друге половине XX века“). У краљевачкој Народној библиотеци радио као главни и одговорни уредник часописа *Повеља* и издавачке делатности (1997–2002), од 2001. и као директор библиотеке. Био уредник у београдском Заводу за уџбенике (2003–2011). Виши научни сарадник је у Институту за књижевност. Био је саветник у Министарству за културу и информисање Србије.

Књиге поезије: *Мракови, рује* (1992), *Намештеник* (1994), *Мајична књија* (2007), *Албум раних сѝихова* (2007), *Жежено и нежно* (2012), *Змај у јајету* (2013), *Тиска* (2015), *Меко језіро* (2016), *Појрављам усјомене / Ремонт воспоминаний* (2017).

За књижевну критику добио је Награду „Милан Богдановић“ (2006), а за песничку збирку *Мајична књија* Награду САНУ из фонда Задужбине Бранка Ћопића (2008). Од 2003. године живи и ради у Београду.

Откако је открио матичну књигу и меко језгро, извештио се да поправља успомене. У предачкој Херцеговини има своју *Хамовину*, коју не заборавља. У родном Краљеву, ушушкан међу драгим трагачима за смером и мером, умало није постао глумац и радијски репортер. Од када је у Београду изучио науку о књижевности, помаже и песницима да разумеју своју поезију. Једног Лазара је испратио, другог дочекао. Воли Србију, видљиву и невидљиву. Онима који се томе ругају спокојно пружа прилику да раде свој посао.

Драган Хамовић (Краљево, 1970).

Сплет завичаја. Да ли икада помишљамо колико се људи уградило у наш појединачни људски склоп? Нису то само они уписани у нечитак ДНК запис, него и мноштво света чије је смо отиске, током живота, на себи понели. Каква смеша у нама делује, и кроз нас. А на свакоме је задатак да опстане као једно Цело. И то усмерено и снађено Цело. Име оца и презиме дошло ми је из Херцеговине, надамак недосегнутог мора, из Дола на рубу Попова поља. Отац Лазар нас је, сваког лета, водио тамо, остарелој мајци и брату клесару, очевом дому, под изговором да идемо у Дубровник. Стизали смо и до мора, бар на по један дан, па онда хитно у Херцеговину. Наситио се Лазар слане воде и Рагузе у младости. Учио је Дубровачку гимназију, као и мој најстарији стриц Младен, ђак генерације поратних година. Мој добри стриц Станко, мајстор клесарског заната по којем је Попово поље одавна познато, омален и властан да тврда брда одлама, беше величина у мојим очима. Постхумно је додатно узрастао на сазнање да је, заједно с тастом Ђорђем Вулићем, исклесао крсни споменик за чудесно пројављени гроб мајке Светог Василија Острошког, у Мркоњићима. Била је то, средином шездесетих, скоро илегална акција Владике и притиснутог верног народа.

Деда Светозар, радећи у „Дубровачкој паробродској пловидби“, прошао је пут од тежака до пословође, што је значило и заме-

так господства. Саградио је у селу, тридесетих, нову кућу, свеједно скромну, и шпарао. Осим куће, све је, доласком рата, пропало. Не памтим га, преживео је Ендехазију у Дубровнику, али није дуго поживео. Прадед Станиша неговао је бркове, знам са слике. Нисам сигуран да их је носио као млади устаник на крвавом Вучјем долу. Дочекао је да га старога подижу у по ноћи, у бежанију пред усташама што кренуше да бацају Србе из околних села у јаму на Ржаном долу. Највише из Величана, одакле нам је дошла Стана, татина мати, Величка.

Памтим из очевог завичаја обиље беласавог камена и, наспрам грубости предела, блага лица рођака, просинула на Лазарев долазак из Србије, брале. Баба Стана, сва слаба, с тужним смешком благосиља. На високој тераси дедове куће одвија се срж друштвеног живота *Хамовине*, наша летња Агора, смехом преливена. О томе сам писао у лирској прози „Домаће васпитање“, што је послужила као увод у књигу *Меко језиро*.

Отац ми је, по жељи свога оца, у Београду уписао медицину, па је из обдукционе сале убрзо пребегао на студије кржаве историје, код Острогорског и Васе Чубриловића. Није марио да сачека обећано место у Војно-историјском институту – хтео је у наставу, па је доспео и до Краљева, у стару школу моје мајке. Недалеко одатле беше нова бела кућа крај реке, у коју ће га Љубинка Марковић, млада лекарка-микробиолог, свечано увести да тамо проведе остатак живота. Моја мајка, јединица Драгомира и Радмиле, још одржава, и сама тако опстајући, родитељски дом и двориште у Рибници, где се, кад год могу, враћам, као у матичну луку.

За матични простор Краљева веже ме женска линија порекла, док су сви мушки ликови однекуд: отац из Херцеговине, мајчин отац из Подриња, а прадеда по мајци из Студенице. Стога стекох проширено осећање завичајности. Моја пак деца, захваљујући завичају своје мајке, предачкој топографији могу додати и кумановски крај, надамак Старог Нагоричана и јуначког Зебрњака. Тај крај је 1945. откинут од Србије, без хајања за српске житеље уоколо Милутинове предивне а сада запуштене задужбине.

Краљево у личном миту. Родно Краљево, какво сам учитавао у доба раног интимног обликовања, није било тешко завоleti. Непобитни осећај заштићености, из рибничког дворишта ниже ибарског ушћа, ширио се на подручје вароши што је, седамдесетих, добила свеже офарбан, урбани лик. Одломак старог Краљева очувала је лева страна главне улице: кафана „Задужбина“, ред приземних занатских и других радњи, потом масивније здање ресторана „Париз“ на кружном тргу оцртаном још у Милошево доба, напoкoн, Црква Свете Тројице (књажева задужбина) и парк око конака Васе Поповића, кнеза Пожешке нахије.

На онај кружни трг, почетком осамдесетих, враћен је споменик ратницима из ослободилачких ратова, две деценије скрајнут на обод градског гробља. Врх копља свијене ратне заставе, коју бронзани војник под шајкачом грли, постао је изнова вршна и средишња тачка градске кружнице. Госпођа Жича молила се у себи, мимо главних саобраћајних токова, јер су светињу оличавале кости стрељаних суграђана, сједињене под травнатом равнином иза железничке станице. Нанине приче о окупацијским страховима и тегобама, стално испредане, плеле су невидљиву мрежу око мене.

Нова епоха раста настала је, почетком средње школе, кад се обрех у малој кутији обновљеног Позоришта „Краљевачки октобар“, заједно с другим младим трагачима за својим смером и својом мером. Бејах иначе стидан и стегнут – што би моја бритка сестра рекла – као дивљак. Као пред стрељање. Ни сад нисам другачији, али тада беше сувише очито. И често се правих духовит, што је гдекад и погађало мету. Окупи нас у тај краљевачки драмски студио Наташа Ковачевић, сладострасни зналац књижевности, Фројда, Јунга и театра, гимназијски професор, есејиста од широког замаха и маштовит прозаист, али, највише, мајстор усменог умног завођења. И почесмо театром апсурда, гротескним Јонеском, који нам је и пристајао. „Кад сам се родио, имао сам четрнаест година“ – то су прве речи које сам, под капом напо-

леонком, са сцене одаслао. И публика се смејала, а сâм нисам знао шта о томе да мислим.

Онда ми се, напореда, указао новинарски смер усмереног школовања. Локални радио и недељник, с највиших спратова такозваног Дома друштвених организација, беху ми реални кров тихих чежњи. Носао сам кабасти „ухер“ и микрофон, играо се репортера, с извесним учинком. Не само стидљив, био сам и помало мутав, запињао тражећи реч праву – као дан-данас. Жељковао сам за новинарством отиснутим на хартији а не у етар баченим, али *Идбарске новостии* ипак беху озбиљан лист. Школске године на међи зрелости, пред војску, обележава фигура професорке Ружице Лазаревић. Имала је маску мргодну, али и разне мушице и детињасте испаде. Праштала нам је, уз смејак саучесника, оно што нико не би, а затезала на неочекиваним местима. Прострла је пред нас бројаницу имена што ће сачекати тек студенте књижевности. Неовдашња, ђацима је упорно персирала, а живела је сама. А када букну пламен демократије и ратови за Титово наслеђе, изгубих сваку вољу за новинарским послом. Песма ме је одржала.

У позадини почетних јавних испробавања писао сам стихове, сведене, слободне и звездане. Нисам био убеђен да носе неку нарочиту снагу, иако сам знао да не лажем. Тако сам упознао и друга по вокацији, Миливоја Пајовића, чије су ми песме, зачудне и заумне, увећавале неповерење у своје. Иначе је сликао сновидовне слике, на себе самога зарана ослоњен и кадар за штошта. Наумили смо и начинили, од наших још нештампаних песама, две ауторске представе. Сами смо их, с патосом, изводили. На клавиру и виолончелу, подршка нам бејашу будући прави глумци, Дугалић и Кубура. Пајовић после оде у војнике и далеко је догурао. Сви смо подалеко догурали.

Нисам мислио да ћу Краљево икад напустити. После студија књижевности брже-боље се вратих кући, јер ми отворише рајска врата градске библиотеке. Данас млади, чак и најбољи, редовније наилазе на врата затворена. Ипак, после седам година, дође и час кад су ме две видљиве руке (и она невидљива) дозволе да кренем

одатле. И отиснух се, покорно, не склањајући поглед с места рођења. Што тамо нисам умео да претворим у лични мит, пође ми за руком на пристојној, неповратној раздаљини.

Хипербола звана Београд. Београд волим да мотрим с узвиците периферије, изнад железничког стајалишта Тошин бунар, одакле су, пре једног века, Аустроугари грували топовима по Србији. Прозирем замишљени лимес, гранични удес разбацане луке насеобине. У велеградској матици и тишми, иначе, видик се разбија на фрагменте, ковитлац сличица. Видиковац на ивици Бежанијске косе – за дана или у вечерњој светлости електричних сазвежђа – буде ми „брег за размишљање“ и прамац за неомеђена унутарња путовања.

Београд се кинђури ефектним, расипним и празњикавим ознакама мегалополиса, али још носи, у остацима, и овдашњу присност доскорашњег полиса. Београд је стално кретање, проток и нестајање. Београд је колаж неспојивих микросветова, који се никада неће срести, или, ако и натрче један на другог – неће се ни погледати. Београд је слика и прилика наше недовршености, за коју можемо прибавити и понека јача оправдања. Београд је израз тежњи за искорак у светове којим припадамо и којим никада нећемо припасти.

За мене је Београд полигон где сам принуђен да превладавам своје инерције и ограничења и стално ме на њих подсећа. Рече један светски путник и давнашњи бегунац у Београд, да се вољени град његове младости „преко сваке мере надуо и окренуо леђа Србији“. Али се зато издашно нуди онима што увек наново покажу да такав однос не завређују. Београд је једно велико претеривање. Зато га песници воле, од Црњанског и Попе до нежних поп-аутора. И свако придодаје хиперболи званој Београд.

У језгру доживљаја Србије. Ако сам изрекао, донекле као досетку, да ми се Београд чини као једно велико претеривање, могу одговорно рећи да Србију доживљавам као неко моје продужено,

више појединство, несагледиво у простору и времену, наспрам личне скучености и слабости сваке врсте. А таква Србија заснива се на фигурама које сам прве посвојио у присвајању живота. Нису биле само преносиоци заједничког предања – неизмишљеног и достојног сваке поште – него најпре носиоци безусловне љубави, те стални даваоци жртвених дарова своме потомству и својим животним позивима.

Ако је Србија женског рода, онда ми је прво њено оличење мајка моје мајке, по оцу Студеничанка – како је волела да наглашава. Отуда ми ни реч *Студеница* није допрла у свест као прва владарска лавра, него као знамен животворности и одлучности, борења и давања моје нане. Нана Радмила беше једина сталност у кући и жива веза с васколиким живим и минулим народом на који смо упућени. Била је живост по себи, прво за своје – па даље. Живост у пословању, живост у речима. Матерња мелодија, саливена у хитре звучне и умне блескове. *Ближа је кошуља од љуње*. „Зрачак вири кроз гранчице и поздравља сунчев сјај“, осунчао би кујну дрхтав стуб њеног гласа. Нана је она Србија што се бори и трпи, која се не да, у својој малој, породичној историји.

Као одрастао, у језгру доживљаја Србије, разлучио сам управо описану слику. Србија је жарко жуђена, тек начас достижна, пројекција проширене породице, онакве каква ме је дочекала приликом уласка у свет и подигла. Дом, где сам међу својима, и присутним и оправдано одсутнима. Зато сам, интимно, убележио као догађај час кад се избистри лирска слика „Србије суште“, земље светлуцавих сени што стражаре и трепте над својима на овој страни живота: „Свеколик је отпор брижних наших сени, / Опрема их љубав безразложна, својска. / С њима смо унапред од свег одбрањени. / Збор победних душа. Вишња српска војска.“ За овакав, иреалан доживљај Србије, другим речима, кривицу носе моји најближи. Да, грешна им душа. Али, живимо доба унижења свега што је светлело и светлуца унутар наших тамних распона, па ће се и на овакво исповедање многи подсмехнути. Пружам за то прилику. Нека раде свој посао.

Култура у епохи масе. Пометња коју живимо свестрано је контролисана. Можемо издвојити две кључне мете глобалног удара. Једна мета је Његово височанство Самосвесни Појединац, у чије је име – тојест, у име одељка званог Разум – од европске Просвећености оспорен ауторитет предања. А ево се и тај худи Разум растаче. Друга мета је преостало културно памћење, искуством оверавано, скупљано из расположивих извора зарад животне оријентације. Човек и друштво без наслеђа лишавају се упоришта, померају према туђем нахођењу, као шаховске фигуре.

Има сувише иживљавања и, како оно Лотман написа, „метакултурних натезања“ унутар данас хваљених „концепата“ и „пракси“. Улога бунтовних рушилаца окамењене културе од пре сто година нешто је сасвим друго од савременог потирања сваког смисла, зрна соли људског стварања, поравнања високог и ниског, дубоког и плиткога. У науци и уметности, подједнако. Слобода је наводно изборена, али једино они савесни знају како да је употребе. А премоћни њоме машу и манипулишу навелико и потанко. Они који стварају мимо логике система – јавно не постоје, ма коликим ресурсима били обдарени. У времену циника и не-о-душевљених трик-мајстора, на делу је освета недаровитих а претенциозних. Прерада личности и културне заједнице у масу за мешење. Безличност против личности. Измиче нам чврсто предањско тло под ногама, сваког дана помало. Ипак, и органски отпор „огромне мањине“ поступно нараста, све усмеренији, насушнији отпор. Ништа није решено, свако ко се одупире проноси „део решења“.

Са српског становишта. Српска културна самосвест, несистемска и својеглава, одавно је под нечијом оптужницом. Али, данас тешке оптужбе, преписане и преведене, стижу изнутра, чак од стране оних с јаком амбицијом да је предводе, мењају и претемељују. Удар тврде моћи сменили су упорни удари на потпорне стубове унутрашњег одржања. Нисмо, рецимо, у јавној свести ни евидентирали тежину чињенице да су, од распада бивше др-

жавне заблуде, ћирилица и српска књига из нових околних држава уклоњене и претворене у пепео. И да су, поред мировних трупа, наше књиге из приштинске библиотеке, као и цркве и куће, несметано гореле. Кривотворења и безочна извртања Србија помирљиво прихвата ради неравне, усиљене сарадње с другима. Пријатељи је уверавају да је све страшне стигме и заслужила. Идентитетски инжењери нових нација откидају, према потреби, од наше језичке и културне својине. Изостаје стратешки културни одговор, поред упорних указивања и отпора појединаца и установа у статусу гериле у својој земљи. А одговор је неопходан, у име опстанка, не само зарад правде која, кажу стари, држи земљу и градове.

Дежурни јавни коментатори и не прикривају мањак елементарног националног самопоштовања, или вишак своје идеолошке одбојности према српским тековинама. У магми таквих глава свако залагање за потиснуту ћирилицу прате политичке етикете најнижег реда. А на противкултурне радње дугог трајања и бруталних посведочења, уперене против свих видљивих српских знакова, наши широки југосферични духови не реагују, или их релативизују, траже виша оправдања и праве натегнуте или неодрживе паралелизме. Окупирани свести теже да се окупација заокружи.

И даље свој културни лик удешавамо према томе на шта нас други хоће свести или снизити, не према ономе што реално јесмо. Уз претеће најаве отворене лустрације, нови комесари међу нама, моћно подржани, увелико чисте овдашњи културни терен од националиста, подразумеваних крвника. Као што су, четрдесет пете и надаље, у изроде и злочинце увршћени и Слободан Јовановић и Дучић, и Црњански и Растко, и Милан Кашанин и Григорије Божовић, низ духом пробраних и самосвојних.

И даље нам смер не одређују наше стратешке замисли, него притисак околности, реалност спољних поступања према нама. Одричемо себи право на свој смер. Други нас усмеравају, а ми за-

хвални јер засад не туку – те каткад и похвале. Нисмо такви били ни у раздобљима којима смо придали најнесплашније ознаке.

Врата поезије и реченице-варнице. Ништа ме није за књижевни позив унапред препоручивало. Ни велико читање нити писање изврских задатака. Више сам полагао на читање и цртање стрипова – откад закључих да стрипове неко нацрта по нечијој причи. Годинама сам вежбао руку, туш и перо, изучавао општу и домаћу историју стрипа, пратио сва пробранија стрип издања. Гутао ауторе француско-белгијске школе, реалистичке и карикатуралне феле, дозревао за Хуга Прата и Корта Малтежанина. Италијанске рото-серије беху прошлост, изузев лудих ликова Магнуса & Бункера, у неодољивој загребачкој верзији превода. Читао сам домаће радове, Банета Керца пре свих, каткад више из родољубља. Завидео Хрватима на Мауровићу, Радилковићу и браћи Нојгебауер, помало зачуђен откуд имена као Соловјев, Лобачев, Кузњецов или Навојев у међуратним београдским издањима, па још изврсно стрипују и српске народне бајке и епике.

Ванлектирским песницима – а лектирски су ме одбијали скоро без изузетка – привукоше ме њихова заошијана имена. Чуо сам за њих од свога заошијаног професора логике, лирског сатирика Димитрија Јовановића, који нас је радије упућивао у алогику поезије. Од необичног марксовског брадоње чуо сам за Винавера, Драинца, Либера, као и обична имена што би одмах зазвучала необично: Бранко В. Радичевић (откуда му ово В.?) или Брана Петровић (откуда мушко па Брана?). Одједном су потекле речи, речи, речи. Више чарање него разумевање. Однекуд, на полицама у приземљу краљевачке Робне куће „Београд“ спазих примерак плавичасте *Анџолоџије Албајрос* Гојка Тешића, с Винавером и другим чудним и очуђеним именима и текстовима. На полицама – да, у робној кући! – беху и дискретне песничке збирке Чеслава Милоша и Борхеса: *Химна о њерли* и *Шифра*. Још чудније речи, без јарких боја и гласних поклича. Призваше ме, немуштим јези-

ком, који разумех таман колико за почетак треба. Нови наслови и имена даље су пристизали – све сама откривања и открића.

Црњански је, рецимо, био чудно име чијим сам пространством унакрст путовао. Открића сажех у „Баладу о Црњанском“, награђену, због одсуства праве конкуренције, на конкурс листа *Наша фабрика*. Прва објављена песма с такозваним интервјуом (од мојих смушених реченица новинарски уљуђених) појавила ми се у гласилу велике Фабрике вагона, што је подстицала стварање радника и матичне средине. (Међу радницима, беше и моја тетка Јаворка, машински инжењер и магистар из Бирмингема, с песмама што су лебделе на пола пута између Десанке и Елиота.)

На филолошким студијама нисам могао да читам шта хоћу, увиђајући да је историја књижевности поплочана делима потребним једино за моје испите. Пред ратне деведесете, београдске књижаре, у заседи иза сваког угла, од Калемегдана до Славије, беху крцате багателним издањима. У студентску собу на Коњарнику, буквално сваког дана, доносих књиге на нарамке. Многе ме чекају и данас. И неће ме дочекати.

На почетку сам, у својим песмама, теснио и згушњавао, већ према теоријским оправдањима модерне епохе да се више не сме човечански писати. Нисам имао о чему, нисам био сигуран како, али ме поче изазивати матрица везаног стиха. Почео сам веровати таквом свом оквиру, стога што је стихију и аморфију речи зауздавао. Око мене су писали и мислили другачије, углавном.

Стари Лазар у болу ридајући оде, млађи ми плачући дође, све у тесном размаку. Иза безмерно дугог ћутања изнова сам пустио гласа. *Мајична књија* па *Жежено и нежно*. После, реченица-варница сина Лазара, једне ледене вечери, потпали ме до самосагоревања. Изусту, успут, или бар причух – *Змај њије чај*. Покуља затиснути митски извор и окусих чисту чар играња, као никада пре и после, исписујући песме из наивног, донекле и дечјег рукописа *Змај у јајету*. Све се низало као дуго припремано, ишчекано. Да ли је змај (што у српској предаји није чудовиште него отеловљење

затајених одбрамбених сила) дотад лежао тужно заточен подно моје тврде љуске? Па је, кроз прву пукотину, провалио зид тамнице да пропева чистим звуком: „Колику силу јајашце заима, / Какво се чудо леже у јајима!“ Дете у нама јачи је чинилац него што смемо да признамо, као меко а неразориво језгро постојања и залог опстанка. Тако сам тада разабрао и према томе се, засад, равнам. ■

(Марџ 2018)

ПЕСНИК ЈОВАН ЗИВЛАК О ВРТЛОЗИМА
КОЈИМА СМО ОПКОЉЕНИ И СУМЊИ У УТОПИЈЕ

НА ЗЛАТНОЈ ГРЕДИ ТРАГАЊА

Свећ моћи је бескрујулозан, неухвајљив, и захтева да све
појчине. Епоха великих политичких и еманципаторских
истина је завршена. Човек се клаји пред њонором, у представи
без хоризонта. Све што допре до нас је појресно и повезано
са злом. Круи се не зашвара појчићењем, измирењем са добрим
силама живота. Култура и уметности су понижене,
привијализоване, доселе у руке једва просечних духова
и преворене у сезонско шпанцовање. Ми смо преморени,
окуиран и зајоседнути. Али све то ништо не значи да су
шансе Човека ништавне.

Белешка

Јован Зивлак (Наково, 1947), песник, есејиста и критичар. У Новом Саду дипломирао на Филозофском факултету, Одсек за српски језик и књижевност. Био главни уредник часописа *Поља*. Водио издавачку кућу „Светови“, сада води „Адресу“. Покретач и уредник часописа *Злајина њрега* (од 2001). Оснивач и директор Међународног новосадског књижевног фестивала (од 2005). Председник Друштва књижевника Војводине од 2002. до 2010.

Објавио четрнаест збирки поезије на српском (од 1969), и четири књиге есеја (од 1996). Заступљен у многим српским и светским антологијама. Књиге су му преведене на француски, мађарски, македонски, италијански, словачки, румунски, бугарски, немачки, пољски и шпански. Добитник је шеснаест угледних српских и међународних награда.

Живи у Новом Саду.

Поникао је у равници, у бокору донетом из далека. Трагао за слободним стихом и прозирањем даљина. Слови за модерног и самосвојног песника, тихог побуњеника који зна много више од тога шта неће. Мислити свет значи учествовати у његовом непрестаном стварању. Не воли регионални нарцизам и сенке његове провинцијалне политике. У Новом Саду, давно, затекао је екстремне концепте естрадне поезије и сумњиве авангарде, али је изабрао да стрпљиво гради високу културу знања и сопствену уметничку позицију. И успео је. На кули-видиковцу те грађевине бележимо овај мозаик.

Јован Зивлак (Наково, 1947).

Откривање предака. Моји преци су из Далмације, из места Дицмо. Померили су се према Крајини, са друге стране Динаре, када су се у седамнаестом и осамнаестом веку Турци повукли дубље на копно. Мој предак је можда био повратник у Крајину, јер се граница између Турака и Млетака често мењала после опсаде Беча (захваљујући, уз остало, и сталном отпору српских ускока). Како се може реконструисати из оскудних предања, мој предак је сам дошао у Ресановце, код Грахова, отуда је назван Зивле, Зивлак, као јагње које је остало без мајке.

Моји преци и са мајчине стране су горштаци. Мајка моје мајке Боја била је Чеко, у сродству са Гаврилом Принципом, који је старином био, такође, Чеко. Куће су им биле једна до друге и она је добро познавала Гаврила, као деца играли су се на ледини испред кућа у Обљају. У Принциповом Обљају сам једном приликом, допутовавши из Баната, прелиставао Гаврилову сачувану свеску у којој је записивао стихове. Био сам фасциниран. Те свеске више нема, како ми је пре неколико година рекао потомак Принципа истог имена.

Моја мајка Милица рођена је у Исјеку, њен отац био је Дамјан Бурсаћ. Провео је скоро осам година као војник црно-жуте монархије, четири године је био у војсци у време Великог рата. Био је у Бечу, Трсту, Пешти, Софији. Као послани није непосредно искусио страхоте рата.

Моја мајка је одрасла у великој породици, имала је шесторо браће и једну сестру. Сестра је погинула као партизанка, један брат јој

је у рату умро. Најстарији брат, официр, био је у затвору у Билећи као информбировац.

Деда по оцу, Јован, умро је за време рата. Отац Лука, као питомац Ваздухопловне подофицирске школе у Рајловцу, био је заробљеник у војном логору у Немачкој. Његов брат Сава, прво партизан, па четник у Книну, емигрирао је у САД. Како се растакала породица, тако је ишчезавао и стари завичај.

Био сам као дечак скоро без памћења, у Накову, банатском селу, где су након колонизације рушени стари обичаји, заборављана вера, породице постајале провизориј. Колонизација је била подухват са двоструким ефектом: стварана је популација пољопривредних радника која ће наставити производњу на напуштеним пољима Баната и обликован је социјалистички човек којег су изложили силама модернизације, где је поред колектива доминирала техника, мит индустрије и науке. Та промена одвијала се под стегама једне чврсте и упрошћене идеологије.

Кроз давне слике. Завичај је био љуштурса у којој сам полако сазнавао да постоје и други светови, другачији људи. Живео сам прво у затвореној заједници. Даљина је била несавладива. Постојао је изровани макадамски пут до Кикинде. Ретко се путовало. Трактори и покоји аутобус одлазили су у Кикинду. Рад на пољима, школа као место дисциплиновања, друштвени живот између ужурбаних и строгих састанака одраслих, послеподневна опуштеност у дворишту кафане где се пило пиво и надметало у куглању. Недеље на фудбалском игралишту, уз страствену и бучну навијања. У месту је постојало неколико телефона. Преко звучника на бандерама емитовани су музика, политички говори, фудбалски преноси, вести са пријемника из Месне канцеларије. После је дошао радио, потом смо открили телевизију. Гледали смо је на једином пријемнику, постављеном на прозору Дома културе.

Приватност једва да је постојала. Живели смо у наметнутој приности. Али, као дечак сам открио, поред дечјих дружења, и усамљеност. Лутао сам пољима, силазио низ косине канала, улазио у

ретке и сеновите гајеве, посматрао птице, ситне узнемирене глодаре, водоземце, инсекте, шаролики и дивљи свет који је освајао утрине и њиве, и показивао ми се као необичан и слободан, усамљен и непокоран. Природа је за мене постала раскошна у својим облицима, у својим законима и изузецима, видео сам себе зачуђеног над тим богатим и неухватљивим тајанством живота.

Блиске даљине. Као дечак био сам неутаживо радознао. Често сам био збуњен кад ми одрасли нису давали одговоре на питања, имао сам осећај сувишности. Књиге сам открио у дединој кући, на зеленој полици, на коју их је сложио један од ујака. Право богатство, од Пушкина, Чехова, Достојевског, Тургењева до енглеске и америчке приповетке. У очевој библиотеци доминирао је Бруно Травен са *Побуном вешаних*. Одатле ме је будио глас праведника и надахњивао самилошћу, осетљивошћу према презреним.

У школи смо подстицани да пишемо родољубиве песме, али нико ми није знао објаснити како се пише слободан стих. То ме је као дечака мучило неколико година. Знао сам да користим слободан стих, али нисам имао одговор шта он значи.

Читао сам школске песнике, касније у сеоској библиотеци, као и у Градској у Кикинди, нашао сам мноштво одговора у примерима великих песника. Обузимала ме је ватра док сам читао Рембоа, Бодлера, Елиота, Паунда, Пастернака, Сен-Џона Перса, Ренеа Шара... Доцније сам почео озбиљније да се бавим нашим песницима. Касним Дучићем, надреалистима, Црњанским, Васиљевом. Открића уметности делио сам тада са братом Душаном који је изабрао скулптуру, а да га томе нико није могао подучити у сеоској заједници. Касније је завршио Ликовну академију у Београду и живи у Паризу.

Моје је младићство било озвучено: слушао сам „Битлсе“, „Ролингстонсе“, „Трогсе“, „Холисе“... Постао сам једна врста друштвеног побуњеника: шездесет осма ме је уздрмала.

Равница. Она је за мене била све. Ништа друго нисам познавао, осим магличастог и бескрајног пејзажа. Силуете, обриси шумарака,

усамљене куће, високе грађевине, млинови; гледао сам свет који је оивичавао онај блиски и скривао удаљени који ћу тек упознати. Моја машта је горела док сам се напрезао да видим догађаје скривене иза мноштва имена која су означавала потесе или атаре, да наслутим чудесна значења даљине, њене односе са речима; измишљао сам историје које су откривале равницу као подручје пуно људских прича. То је био дечачки романтизам који је свет чинио загонетним и привлачним.

Међутим, касније, равницу сам видео као културни амблем у многим песмама новосадских песника. Она је била знак књижевног конзервативизма, отужног регионализма који сам одбијао.

Долазак. Нови Сад није био мој избор. То је била принуда, јер нисам успео у Београду да упишем драматургију или филозофију.

Читао сам тада модерну драму: Бекета, Јонеска, Женеа, Брехта, Сартра... Често сам боравио у кикиндском позоришту, гледао представе, разговарао, помало сарађивао. Чинило ми се тада да је позориште моћни медиј модерне уметности. Ту склоност према позоришту сам касније у Новом Саду показивао повремено као писац позоришне критике, а и основао сам седамдесетих година фестивал експерименталног позоришта Мало позорје – Off theater на Трибини младих.

У Нови Сад сам дошао са илузијама, али и са једном врстом реалистичке ироније. Нисам се надао да ћу срести Лазу Костића или Змаја, још мање неког романтичарског естету или филозофа. Није то био град наклоњен високој култури, иако је у много чему био један од водећих културних центара у Југославији. Дочекала ме је знаменита песничка естрада од Антића до Зупца, нешто званичних и конфузних новинара, сенке свуда присутне провинцијске политике, представници локалне неоавангарде који су у том тренутку били доминантни у часописима, листовима и на трибинама. Имао сам своју интерпретацију авангарде, одбацивао сам њену асимилацију са политиком, посебно сам одбацивао њену дијалектичку искључивост уметности као уметности, њен начин перцепције песништва. Кад у малом граду имате тако екстремне концепте, од популарне

лирике која је у својој себељубивости фатална, преко неоавангарде, коју су заступали локални потомци комунистичких фаворита и која вас у име прогресизма одбацује у старо гвожђе, па до нарцизма у формама општег брбљивог мњења локалне политике, не преостаје вам ништа друго до да стрпљиво и скоро скривено градите своју уметничку позицију. При том не можете бити сигурни да ће ваш животни пројекат имати прилику да се оствари.

Надрастање града. Био сам уредник на Трибини младих, потом у *Пољима*, па у издавачкој кући „Светови“. Нисам као начин живота изабрао боемију, која је била више гримаса него култура, а у Новом Саду је било и превише; ни политику, која је била тада посебно заинтересована да контролише уметност и дисциплинује уметнике; ни авангардистичко просветитељство које је револуционисало уметност да би је укинуло. Изабрао сам опрезност, мишљење као уметничку и друштвену еманципацију, сумњу према утопијама и њиховом *илеменијом* насиљу, иза чега се крио регионални нарцизам и свођење читаве стварности на меру неколико партијских идеолога, банално просветитељских.

На Трибини, у *Пољима*, „Световима“, створили смо замашну културу знања, разумевања новог мишљења и уметности, од структурализма и постструктурализма до постмодернизма. Нови Сад је био сцена где су објављиване многе нове књиге, од Дериде, Фукоа, Лиотара, Компањона, Ренеа Жирара, Пола Вена, Жака Ле Гофа и многих других, долазили су мислиоци и писци са разних простора Југославије, Француске, Русије... То се наставило са актуалним Међународним новосадским књижевним фестивалом који сам основао пре десет година у Друштву књижевника Војводине. Ту имамо елиту европског и српског песништва, а то се посебно обелодањује у часопису *Злајна њреда*.

Све то није пролазило без тензија, сукоба, сметњи, али је чињеница да Нови Сад, после дужег времена, сада има елиту филозофа, критичара, песника, од Драгана Прола, Алпара Лошонца, Дамира Смиљанића, Владимира Гвоздена до Зорана Ђерића и других.

Тренутке мог романтичарског самопросветљивања доживљавао сам у пријатељским разговорима са преминулим песником Миланом Дунђерским, али и у многим сусретима са песником Миодрагом Павловићем, филозофима Миланом Дамјановићем и Николом Милошевићем, песником Љубишом Јоцићем, филозофима Данком Грлићем и Иваном Фохтом, оријенталистом Душаном Пајином, германистом Срданом Богосављевићем...

Овај свет. Постоје само представе и конструкције светова које се мењају и супротстављају. Тајанствени биокосмички свет за нас је несазнатљив. Како би рекао Витгенштајн: ми не знамо ни то како би се могао осећати један пас.

Наш је друштвени свет, он нас највише погађа, свет људских скупина и заједница које нас прихватају или одбацују. У том свету владају силе различитих воља и природа. Оно што нам је најважније одузима нам се снагом која нас превазилази. Свет је немилосрдан, наше фасцинације су наивне и компензаторске у односу, чини ми се, на опште насиље које нас опкољава одасвуд. Моћ се намеће уместо истине, добра, среће... Људска моћ није ништа мање разорна од оне која се налази у законима природе. Ми се спасавамо саосећањем, емоцијама, митовима љубави пред немилосрдношћу која све прождире.

Пред понором. Епоха великих спаситељских и еманципаторских истина је завршена. Човек се налази пред понором. Пред понором космичке катастрофе, у виду исцрпљености потенцијала земље, или због непредвидљивог и фаталног космичког инцидента, или (у бољем случају) антрополошке, хуманистичке апокалипсе. Али то не значи да су његови изгледи ништавни. Уместо великих истина у виду религијских или секуларних утопија, имамо мале локалне митове о спасењу. Тај општи образац има многа имена. Производња тих малих митова је бесконачна. То ствара могућности за спасења изгубљеног смисла, али и за опште опадање људских амбиција да се разуме свет.

Свет моћи је бескрупулозан, неухватљив, са сталним увећањем захтева да све потчини, да надзире и убиствено контролише људску

популацију. С њим су светови потрошње, производње, забаве, калкулација са природом, временом, задовољством, провизорним мерењем успеха у општем бесмисленом такмичарству... а по рубовима су мишљење и уметност који с мером отпора настоје да разумеју ову представу без хоризонта.

Европске сенке. Европа је велика ризница културе, али и велики мајстор зла, како би рекао Паул Целан. Она интегрише мале државе, истовремено их дисциплинујући и учествујући у просветитељским и војним кампањама према другом и трећем свету. Умност Европе је умност тржишта, а тамо где тржиште не функционише нивелацију врши сила, европска и атлантска. Европа је бирократска.

Некад су интелектуалци промишљали Европу и подстицали њен критички дух. Сартр, Ками, Сиоран, Фуко, Хабермас, Хајнрих Бел... Данас их нема. Када је рушена стара хладноратовска Европа, било их је тма и тушта. Сада је посао вероватно завршен и они су сувишни.

Не бих могао да проценим да ли је Европа некад била боља, али надам се да ће произвести културу и уметност које ће бити памћене.

Између јединствене Европе и Европе нација, изабрао бих ову другу. Европа култура и језика а не једне културе и једног језика, куда овај континент највероватније стреми.

У океану зла. Тешко је отети се утиску да смо у океану зла. Све оно што допире до нас је потресно и повезано са злом. Круг се не затвара прочишћењем. Нема оне идеалистичке античке екстазе која нас ослобађа и измирује са добрим силама живота.

Сутра ћемо отворити новине, осим ако нисмо одустали од свега, и сусрешћемо се са новом провалом зла, са његовом инвенцијом која се не смирује. На телевизији и на *YouTube* видимо одсечене главе новинара које показују фанатици, гледамо свакодневно слике масакра, катастрофа, анималних прождирања, напоредо са софистицираним порнографским представама псеудоморалних звезда, политичара и богаташа.

Срозавање. Поводом пристанка његових пријатеља песника да се њихови стихови исписују на салветама, Мишел Деги је пре неких де-

сетак година завапио да не треба допустити да се поезија понижава. Тржишне силе су умногоме допринеле да се књижевност понижава, да се тривијализује, да се спусти у поље производње и моде. Књижевност постаје поље примене најједноставнијих образаца, прихватајући тако да буде пука забава, текући догађај. Она симулира разговор, посебну врсту сазнања, прихвата начела употребе и потрошње, исцрпљује се у производњи тривијалног сјаја. То је доминантно.

У условима када нас на сваком кораку вреба тржишна економија, укида се разноликост. У последњој деценији, како би рекао Ален Кирби, свет се у интелектуалном смислу сузио, а не проширио. Тамо где је Лиотар видео сутон великих прича, сада наступа идеологија глобализоване тржишне економије као једини и свемоћни регулатор укупне друштвене активности – монополистички, свеобухватан, свеобјашњив, свеструктуришући...

Мостови, утицаји. То је магловито. Постоји више књига, аутора, гласова из других регија и жанрова, друштвених подстицаја. Књижевност није хемијски елемент који се може контролисати.

Ценио сам побуњенике, неконформисте, маргиналце, али и средишне личности једне епохе. Фасцинирао ме је Пирон, јер је порицао све, чак и реалност; Диоген који је презирао друштвене конвенције; Катул, велики песник; Бодлер, побуњеник; Паунд, песник са великим заблудама; Црњански...

Волео сам зиму, поштовао сам је као аутора панонског пејзажа; одјеке гласова који су се одбијали од падина удолина; поштовао сам мајчиног оца који је веровао у живот, у стрпљивост и трпњу; пса којег су ми убили сеоски ловци – то ме је потресло заувек...

Откровења и понављања. Путовања су често полемична. Спорите се са оним што је установљено као клише, покушавате да откријете другачију стварност, дубљу. Поричете предрасуде, страхове од другог, знање и лепоту који не постоје.

Али путовања више нису откровења, све је већ виђено и нећете се наћи у позицији наших знаменитих путописаца Дучића или Ве-

лимировића откривајући другачију стварност. Свет се понавља и ви се не можете одупрети утиску да су слике које гледате већ виђене и да је стварност свуда скоро иста.

У дубинама музике. Моја музика је екстатична, дионизијска. Немам времена за лаку, просту, забавну, музику. Волим рефлексiju у музици, тежину, тамност. Понекад ме музика иритира, раздире, јер је као таква захтевна, сувише тражи од нас. За музику би требало бити припремљен, отворен. Недавно сам слушао Скрјабина, Арва Порта и Ренеа Обрија, једног наизглед лаког и ироничног композитора.

Наравно, постоје и друге врсте музике које евоцирају битне друштвене догађаје или слике културе за које сам везан, које сведоче о мојим дечачким и младићким емоцијама и које одјекују у мојој души као истргнута реч или реченица минулог живота, живота заједнице којој припадам.

Одједи. Не би требало апсолутизовати другог. Али, личност која разуме уметност, која уме да разговара, неопходна је за књижевност. Идеалног читаоца нема, он је пре свега, са становишта писца, слика сусрета различитих визија и разумевања уметности. Морате бити осетљиви и вешти да такву позицију остварите. Могао бих рећи да имам привилегију да разговарам поводом својих нових текстова са изузетним и пријатељским саговорницима. Мој најпажљивији читалац је моја супруга Јованка Николић, такође писац, која ми већ четири деценије неизмерно помаже.

Снага за писање. Ми смо преморени, окупирани, запоседнути. У таквом стању није могуће писати. Писање тражи отвореност, слободу, унутрашње расположење да прихватите свет, да га осетите и примите са свим његовим контроверзама. И спољни свет и свет који стварате. Бити спреман да осетиш трептај листа, да саосећаш и да будеш непомичан да би уронио у догађај. Да би то било могуће, морате бити снажни да се ослободите од агонија свакодневног живота. ■

(Мај 2016)

II

Радослав Брајић

Нађа Тешић

Драјо Кекановић

Гордана Ђирјанић

Никола Маловић

Слободан Десиојић

КЊИЖЕВНИК РАДОСЛАВ БРАТИЋ (1948–2016),
ЛЕТОПИСАЦ МИТСКЕ ХЕРЦЕГОВИНЕ

ОСТАТИ ВЕРАН ИСТИНИ, УПРКОС СВЕМУ

Заглушен циркусом, мейџом и бучном празнином, писац ће најбољи ослонац наћи у самој литератури. Тешко је рећи где је данас онај његов давни дечак-приповедач и шта му се све догодило. Ако схватимо нарав окупиције у коју смо дошли, остало ће нам се казати само. Није лако сјасати децу ни дозвати исцрпане мозгове. Планета је ошјекала од баналности и сенилној варварства. Шта може писац у свету без правде и достојанства речи, орезлом у подвале и ошмачину, поповлук и лажи? Ствари су тешке, али једноставне.

Белешка

Радослав Братић (1948–2016). Рођен на Видовдан у Брестикама, Херцеговина. Основну школу учио у Коритима и Билећи, средњу у Требињу, а књижевност у Београду. Био је покретач и уредник часописа *Знак*, уредник *Књижевне речи* и *Књижевности*, уредник у БИГЗ-у, главни уредник часописа *Relations* и *Нова Зора*. Путовао у Индију, Русију, Немачку, Кину, Америку, Мађарску, Енглеску...

Објавио романе *Смрт сјасицеља* (1973), *Сумња у биографију* (1980), *Три соли* (2002), књиге приповедака *Слика без оца* (1985), *Страх од звона* (1991), *Зима у Херцеговини* (1996), есејистичко-поетичке књиге *Шехерезадин љубавник* (1995), *Писац и документи* (2000)... Приредио антологије *Осмех доја Хама* (приповетке америчких црнаца), *Књижевности Лужичких Срба*, *Антологија крајњих ирича Индије*, *Кинеска књижевност јуче и данас...* Патријарх Павле изабрао га је да приреди и уреди његову књигу *Молишве и молбе* (1996). Приредио је и капиталну књигу *Опшинујемо* (отпор писаца злочинима Североатлантског пакта у Србији и Црној Гори 1999).

Превођен на више од десет језика. Добитник награда листа *Младоси*, „Исидора Секулић“, „Андрићеве награде“, „Меша Селимовић“, „Ћамил Сијарић“, „Петар Кочић“...

Почива у Алеји заслужних грађана на Новом гробљу у Београду.

Чега год да се такне, то је прича. Зимска, уз ватру, осољена. Као у камен уклесана, брката и мајсторска. Његова Херцеговина је митска земља, сва од легенди, језика и мрамора. Цео свет од ње потиче и у њој се огледа. Нигде одатле не мораш ићи, све ћеш видети и чути. А после гледај шта ћеш.

Са Браћићем је лако, само заподени причу. Једина мука: како скратити кад је све за чување.

Цветак на камену. Поратне године у Херцеговини биле су тешке и претешке. Свет мог детињства био је горак. Имао сам само три месеца када сам остао без оца, јединац у мајке. Незаштићено дете, од свих гуран и нападан. Пре тога су ми умрли млађи брат и сестра. Свет се распадао: без оца, без водича, уточишта и упоришта.

Тешко би ми било причати о детињству. Оно је било свакојако. Када сам имао шест година, кућа нам је изгорела под сламом, па смо се сељакали од немила до недрага, да би стигли, невољно, чак у Банат, код стрицева. Када смо издржали годину дана у равници, вратили смо се у Херцеговину и становали код стрица у напуштеној кући. Основну школу учио сам у Коритима, месту где је све врвело од ђака, а данас је та зграда (као што бива у Срба) у обрушавању и затворена.

Памтим углавном невеселе ствари, оне којима су ми страву саливали. Херцеговина је и крај отежалог језика, тешких заклетви, прорицања и митских прича. Додуше, има тамо и пуно хумора, који нас је кроз живот и одржао.

Јама. Ви сте ми као близак рођак, усуђујем се рећи као предак, не помињите ми јаме безданице и ту јавку костију која се чује ноћу над васколиким светом, али очигледно недовољно и нејасно. Одрекли су се заједничког језика да би се правили да га не разумеју, да ни ту јавку не препознају. Узалуд су им Вук и Даничић стварали основ за језик и писменост.

Временом, та јама у Коритима обрвала се и затрпала. Ваљда да се не би видело какве су нам гробнице биле. А оне су страшније и од најјезивијих замисли и романа страве, пуне ужаса. Одрастао сам уз те приче старијих људи и жена. Не само да сам слушао те приче, већ сам из дана у дан гутао и глас нарицаљки које су обично предвече јецале и тужиле, везле нашу драму. Било је то равно античком хору, са страшним жаловитим гласом који је срицао нашу трагедију.

Недавно, Ферид Мујезиновић у тексту „Бунар Тамила Сијарића“ лепо каже да не верује Туђману да је у Јасеновцу ужасно усмрћено 80.000 недужних Срба, Јевреја и Рома, јер је раније јасно утврђено да их је било више од 700.000.

Свевремени приповедач. Светови од соли, ватре и прича имају чудан укус, нарочиту арому. У том односу формира се посебна нарација, не питајте ме где и када, ни око чега. Херцеговина је пуна приповести и разне грађе, свуда и увек. У детињству сам добио улогу народног певача, оног који сриче народне песме. О томе сам говорио и писао: када сам читао *Бановић Страхиња*, догодило ми се чудо. Било је оних људи који нису могли поднети да Бановић Страхиња опрашта својој жени неверство и издајство. Због тога би се зачули шамари на лицима жена које седе уз ватру.

Одласци. Мој први одлазак био је у Билећу, у школу. Становао сам код ујака и путовао неколико километара пешке. Наша основна школа била је у прелепој згради, али не дуго. Узела ју је општина и претворила у канцеларије. И данас се понекад нашалим, па кажем да ћу тужити општину и тражити да ми врате школу.

За тај период везан је и један невесели догађај. Газда ме избацује из стана и ја се невољно настањујем у напуштеном затвору, подно Суда. Открили су ме тек после пола године и преселили у сиротињски дом. Тих дана се сећам нарочито.

Србија. Била је за мене отаџбина и хлеб. Путовао сам још као студент у цркве и манастире по многим крајевима и одушевљавао

се њиховим лепотама. У Србији сам први пут прочитао озбиљне књиге и схватио каква је и колика наша историја.

Београдске приче. Не знам колико сам ја изабрао Београд а колико Београд мене. После Студентског града променио сам петнаестак станова у скоро свим крајевима. Био сам подстанар, једно време са мојим кумом М. Обрадовићем.

Волим да шетам по Београду: на Ади, поред Дунава, испред хотела „Југославија“ и другде. Привлачи ме вода. Београд је некада имао своје чувене књижевне кафане, о неким је и непоновљиви Момо Капор написао своје књиге. Шта је од тога данас остало? Ни кафана, ни књижевног живота, ни духа града. Ми смо заправо под окупацијом. И узалуд је о било чему да се питамо.

Лектире, универзитети. Сећам се, добијао сам књиге из школске библиотеке и носио их кући. Мајка је у књизи видела неку властиту, неко чудо. Уместо да добијем посао чувара оваца и телди, никада нисам имао такву дужност. Све што је требало да радим било читање књига. Само то. Јуначке песме држао сам испред свих. Већ зарана научио сам да сричем стихове и да читам песме уз ватру. То је било и те каква привилегија. Наша школска библиотека била је скромна по насловима, али смо понеку књигу добијали и од рођака и пријатеља. Питате ме на кога би се данас могли ослонити млади писци. Исто као у то моје доба: на целу литературу, на све што им до руку дође. Нисам се ослањао на велике јавне библиотеке, зато што их у близини није било, тек у Билећи. А после, када сам се преселио у град, то читање ће бити још темељније и потпуније.

Пријатељи, огледала. Сећања на пријатеље увек су бројна и слојевита. Волим да кажем: имао сам среће да су ме многи од њих пропустили у своју близину. Пекић, Михиз, Киш, Раичковић, Булатовић, Капор, Сијарић, Михаиловић... Са њима сам се заиста дружио, наслушао се изузетних прича. На жалост, нико од тих посебних људи више није жив. А причати о њима успомене није нимало лако

нити ме сећање најсигурније служи. Већини њих био сам уредник изабраних или сабраних дела. Са неким сам водио преписку, па се рецимо у постхумним књигама Борислава Пекића појавио део те преписке. Посебно их је красило што су били људи од разговора, људи од хумора.

Данас се све мање дружим са писцима, све мање сам нечији први читалац.

Ђопић. Одлазио сам често код њега и имао шта и о чему чути. Бранко је свој бунар, са живим врелом, открио и оградио на почетку. После је одатле вадио воду и заливао дедову башту за летњих суша, када све почне да скапава од жеђи. Ослобађао је рад својих гена, једнако успешно у свим жанровима. Још зарана постао је најчитанији писац, свуда где је и коме српски био близак и разумљив језик. Ђопићева главна жеља се потпуно испунила: „Жеља ми је да у овај тужни свет, набијен мрачним слутњама, унесем што више ведрине, смешка, надања, плавих бајки, стрмоглавих и драгих лагарија, а верујте ми: ја још понајмање лажем.“

Милош Велики. Сећам се да сам за Радио Београд, као студент, направио разговор са Милошем Црњанским, у емисији Влада Буџаца. Мојој срећи није било краја када ми је причао шта и како треба читати. Говорио је највише о стрпљењу. Када сам дошао у Београд на студије, мислио сам да је улица Милоша Великог заправо улица Милоша Црњанског. То је писац који ће временом само добијати. Све што је руком такнуо – позлатило му се.

Буле. Андрић је Булатовића сматрао за свог пријатеља. Када је требало младог писца примити у Удружење књижевника Србије, Андрић је рекао да је боље да га приме да уђе кроз врата, јер ће, у супротном, он сам ући кроз прозор. Критичари су у рату и револуцији видели највеће идеале а Булатовић похоту и разврат. Он није опевавао време славе, него време стида. Велибор Глигорић је предлагао да Булатовића избаце из књижевности, а писац му је узвра-

тио речима: „Ја сам камиказа, самурај, или, по домаћи, хајдук. Рабле подземља, словенски Бош.“

Када смо били цимери у Подгорици, једном се ујутро пробудио и рекао: „Књижевниче, покрени ноге, покрени руке, покрени све делове тела! Ако ради, добро је!“ Такав је био Буле.

Михиз. Од Борислава Михајловића чуо сам много драгоцених речи које се не могу нигде прочитати. Дао ми је савет за грађу приче *Тајна херцеџовачких мајстора*. Михиз је мало говорио о књижевности, радије је причао о животу из којег настаје књижевност. На једном месту се вајка: „Шта би било да су неком нашем срећом Арапи и Турци заменили своје правце надирања, па ми добили Аристотела у деветом, а они Ћеле-кулу у деветнаестом веку?“

Сијарић. Једном ми је Ћамил рекао: „Мој Радославе, много си патње навалио на плећа свог јунака. Чувај га, он је дијете. Не допусти да остане сироче!“ Можда је тада, узгред, Сијарић изрекао оно сушто слово своје уметности – да смо сви ми на овај или онај начин гола сирочад. Дао је оно мало патријархалне топлине што ћемо са собом понети. Ћамил Сијарић је наша Шехерезада из Санџака, из Рашке, земље Расције; човек који је истински знао да се живи дотле докле се прича и измишља.

Момчило. Поједини критичари су Капора називали „лаким писцем“, његове прозе видели као штиво без дубине, без изнијансираних и психологизованих ликова. Можда је то и зато што је с Капором исти случај као са Хемингвејем и Селинџером: у почетку је платио данак својим новинарским и телевизијским излетима.

Када ми је урадио портрет у уљу, рекао сам му да више личим на Влах Алију него на себе. Смејући се, одговорио је да ми се тако чини због бркова. Онда се шалио и питао да му продам слику. Тражио сам пет хиљада евра а он одговорио да сам прескуп.

Неправде се увек исправљају на крају, а опстају само они писци који су заиста читани. Момо Капор је и данас један од најчитанијих српских писаца.

Завичај. Могу слободно рећи да никада из завичаја нисам ни одлазио. У неком смислу, ма где путовао, могу рећи да путујем у Херцеговину. Завичај је једна чудесна симболика, без могућности да се упрости и поједностави. Обузме ме велико узбуђење кад се спуштам од Чемерна а иза неке кривине, иза неког превоја, пукне Гатачко поље у које управо почињем да се спуштам. Кроз главу ми се ређају слике историјске и географске, у вези са свим тим малим местима која успут видим и која наспрам себе проверавам.

У завичају немам ничег другог осим мало језика и хумора. Може се додати и нешто камена.

Вечно Косово. Неко је то већ рекао, а велики Његош давно уздигао до висина, да су Косово и Метохија две најскупље речи српског народа. Било би то и патетично и одвећ симболично да није истина.

На просторима где је стварана наша рана средњовековна историја, где су уздигнуте најпостојаније српске задужбине, где смо примили своју веру, као да је протеклих педесет и више година све чињено да српски народ буде мањина у својој властитој земљи. Отели су нам државу пред нашим властитим очима, разбојници и силеције. Кажу да су данас најважнија људска права, а да се границе држава, где год су „угрожени амерички интереси“, могу и мењати. Тероризам је опасан само у њиховим земљама, а у малим државама га потпомажу и дају му невино име и лице. Безброј њихових књига и чланака састављено је од самих лажи и превара. „Пулицерова награда“ за новинарство додељује се за срамне лажи. Убили су и смакнули многе Србе на Косову да би им извадили органе и продали их трговцима на Западу. Може ли се на томе неко добро градити?

Јуриш ка провалији. Шта да ради писац у свету без правде, у свету нарушеног морала, поготову када је толико изложен кушњи и надметању између Фауста и Нечастивог? Има ли шансе да писац одбрани Фауста и да му покаже пут? Или је то узалудан посао?

Шта писац данас да ради када око њега теку све сами потоци устајалих и растурених табуа и митова? Шта писац може када до-

гађаји данашњег дана већ демантују све оно од јуче? Када се толико намножило свакојаких шарлатана, будала и незналица, разбојника и силеџија? Када осилени и моћни хоће да преуреде историју, да победнике у ратовима прогласе пораженим а поражене победницима, да злочинце праметну у жртве? Мени се чини да те велике силе журе ка трећем светском рату. Неважно им је колико ће у својој журби бомбардовати малих и немоћних земаља, колико људи усмртити.

Осолити свет, да не обљутави. Истраживао сам давне путеве и трагове соли. И питам се: чиме ћемо данас осолити овај свет, онакав какав је на почетку трећег миленијума после Христа? Требало би написати још један роман да би се одговорило на то питање. Да ли сам бар мало назначио одговор, ви просудите на основу *Триа соли*. Знам само да је свет данас увелико обљутавио и да све више бљутави.

Фиоке и ковчези. Жалосна је и будаласта епизода кад су преименовали српску у босанску књижевност, па су Ђопић, Кочић, Дучић, Шантић Ђоровић, Андрић, Селимовић... наједанпут постали босански а не српски писци. Правили смо специјални број *Нове Зоре* о тој теми. Писци и умни људи су се смејали таквим епизодама. Онда се, ваљда, нашао неки паметан босански писац па је рекао: „Људи, бесмислено је да Србе назор терамо у босанску књижевност. Не иде то на силу.“ Неко је то разумео и послушао овакав глас савести. И то је све враћено.

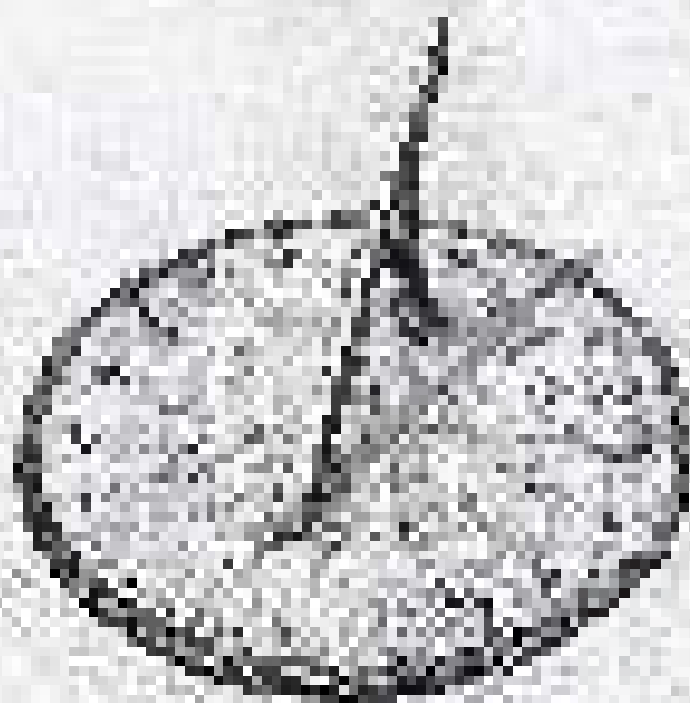
Веома Црна Гора. У детињству сам растао са љубављу, надом и великом жељом да што пре порастем и обучем црногорско одело. Данас се та ситуација изменила. Црногорци су се одвојили од Србије, али су и међу првима признали Косово и Метохију за отцепљену државу. И шта друго причати? И поред толиких стручњака и професора, успели су да пронађу две речи своје посебности, и у њима два слова: *сј* (као *сјекира*, *сједи*) и *нз* (реч *бронзин*). И шта се има о томе причати?

Погледајте писмо које је 26. децембра 1969. из Сарајева упутио митрополиту Данилу Франциско Паловинети, шпијун папе Павла Шестог. Тај изузетно значајан документ, који можете пронаћи и у занимљивој књизи *Седам Њејошевих сахрана* Слободана Кљакића и Ратка Пековића, сведочи о заинтересованости Ватикана за уклањање Његошеве капеле са Ловћена и правој позадини овог скандалозног чина.

Кад то прочита, човеку много тога бива јасно.

Очи моје мајке. Наравно да писац, докле год је жив, чепрка по хартијама и покушава да нешто ново склопи. Још кад ми је умрла мајка, пре тринаест година, испричао сам пријатељима несвакидашњи догађај. Нисам излазио у град – дворио сам болесну матер и нешто писао. Она ме је питала: шта то радим? Рекао сам јој да покушавам да склопим причу. Није се предавала, него питала: који јој је наслов? Одговорио сам. А она је казала да то не ваља ништа, да је много бољи наслов *Очи моје мајке*. Причао сам то пред разним сведоцима и убрзо се тај наслов обрео на једној туђој књизи. Немам друге него да испоштујем мајчину жељу и да ту књигу завршим. ■

(Јул 2013)

ПИСАЦ НАЂА ТЕШИЋ (1939–2014)
И ЊЕНЕ УЖИЧКЕ СЕНКЕ НАД ЊУЈОРКОМ

О ЛЕТУ, ЈЕДНОСТАВНОСТИ И ЈАГОДАМА

Ромер је о њој у Паризу снимио филм, Колиџрејн и Че ѿодарили су њеном осмеху надмоћношћ и шуту, њен браћ Сѿојан, Сѿив, срѿски „оскаровац“, твврдио је да она никад није ѿравила ѿруле комѿромисе и да зашћ мирно сѿава. У Америци је сѿудирала француску књижевношћ, на Сорбони докѿорирала на Прусѿу, на Бруклин колеѿу ѿредавала сценарио, режију, ѿродукију и ѿројѿанду. Писала романе, драме и ѿисма. Па иѿак, она је у свему, и ѿре свеѿа, била ѿесник.

Белешка

Нађа Тешић (1939–2014). Књижевница, професор филмске режије, сценарија и француске књижевности. Рођена сестра Стива Тешића, добитника „Оскара“ за сценарио (1981). Основну школу завршила у родном Ужицу. У петнаестој години, 1954, са мајком и братом преселила се у Чикаго, где је од раније живео њен отац. На универзитетима у Индијани и Висконсину дипломирала француски, потом се усавршавала у Паризу, у Школи оријенталних језика на Сорбони (руски, вијетнамски). Вратила се у САД и предавала француску књижевност на универзитетима Ратгерс и Висконсин. Упоредо, завршила Филмску школу у Њујорку. Године 1959, одмах после револуције, посетила Кубу.

Почетком шездесетих опет је у Паризу. На Сорбони написала докторску тезу о Прусту. Са Ериком Ромером 1963. прави филм *Нађа у Паризу* и игра главну улогу. У Паризу се и удала, ту јој се родио јединац Стефан. По повратку у САД на Бруклин колеџу предаје сценарио, режију, продукцију и пропаганду.

Писала је сценарије, радила на Бродвеју, с буџетом од 500 долара направила *Филм за моја сина* (награда Пи-би-еса) и превела га на српски са Десанком Максимовић. На енглеском објавила романе *Борац у сенци* (*Shadow Partisan*, награде National Endowment of the Arts и New York State foundation for the Arts), *Родна љуѓа* (*Native Land*), *Умрејии у Чикају* (*To Die in Chicago*) и *Далеко од Вијетнама* (*Far from Vietnam*). Њене драме *После револуције* и *Жејива* извођене су широм САД. Била је оштар критичар америчке хегемонистичке политике. Одлучно се супротставила бомбардовању Срба 1999, сарађивала са Ремзијем Кларком, говорила у УН. Преминула је од последица можданог удара, 20. фебруара 2014. у Њујорку.

Имала је петнаест година када се са мајком и братом Стојаном, 1954, одселила из родног Ужица у Чикаго. Спајање породице, сусрет са оцем, кога дотад није познавала. „Ужас првих година“ у Америци касније је описала у књижевном мемоару *Умреџи у Чикају*. Месец дана по доласку писала је југословенском конзулату, молећи „да је спасу“. Али, пошто није била пунолетна, помоћи није могло бити. Због надмоћног знања и расуђивања, средњу школу су јој скратили за две године и омогућили да се са седамнаест упише на универзитет. Троглаве студије завршила је у САД (Индијана, Висконсин, Њујорк), докторирала на Сорбони. Једно време предавала је француску књижевност чак у Вијетнаму, потом на универзитетима Ратгерс и Висконсин. На Бруклин колеџу у Њујорку била је професор сценарија, режије, продукције и пропаганде.

Врло рано проникнула је у демонску природу западне империје и подмуклу дволичност њених наратива. Веровала да је Револуција огањ правде о којој су сневали њени преци, ватра на којој ће се огрејати гладни сирочићи. Борба је за њу била врста вере, свака права револуција наставак оне Христове, духовне. Удала се између барикада у Паризу, са Ериком Ромером снимила филм о себи, плесала са Чеом Геваром на Куби. Далеко од Вијетнама и од родне груде, била је ратник у сенци. Видела варљиву жетву после револуције, видела шта је остало. Научно утврдила да Прустово изгубљено време не можемо пронаћи, јер се налазимо у његовом средишту. Нису је прославили као њеног брата Стојана („Оскар“ за сценарио филма *Four Friends, Четири друџа*, 1981), али је нису могли ни избрисати гумицом. О томе сведоче њени романи и драме, њен живот и смрт, па и ове странице. Те зиме у Њујорку, почетком 2010, говорила је гледајући из далека у моје упамћене очи. Она, исписница моје мајке, знала је да се никада више неће мо срести, никада растати.

Нађа Тешић (1939–2014).

Детињство. Прво сећање: Немци, затим бомбардовање Ужица и моје куће. Мала сам, малецка. Затрпана у рушевинама. У последњем тренутку мама ме спасава, захваљујући томе што је моја ципелица вирила из рушевина. Рањена сам. Операција на земљи, без анестезије.

Спавамо код некога. Уместо прозора, само јастуци. Немци желе да ме убију, бајонет ми је под грлом, али ме је баба Пава спасла – говорила је немачки.

Затим почиње право детињство. У малом стану нас четворо. Имала сам клаустрофобију дуго и постала другачија. Али ипак сам била најбоља у разреду и најбољи пионир – помагати сељацима да читају и садити цвеће.

Ипак, било је дивно. Нигде аутомобила, једноставност и солидарност, сви помажемо свима. Санкање зими, лето на реци Ћетињи. Ваздух чист, мирис села око нас, свици, приче.

Лето код деде у Рачи. Дивота. Воденица. Река Рача бистра, можеш је пити. Идемо боси, брат и ја. Све је ту, и воће и волови и пчеле, све. Јашемо коња вранца без седла, заспимо на њему, а он зна где треба да иде.

Лепота природног у свему.

Радила сам све као и други на селу – око оваца, жетва пшенице, берба кукуруза, купљење шљива.

У Ужицу сам прочитала целу једну библиотеку. Било је дивно. То време.

Одлазак. Мама је хтела да иде у Америку из неких својих разлога. Ја не, никад. Мени је петнаест. После бомбардовања и свега, мирна сам и срећна. Професори ме воле, као и другарице. И ја њих. Увек сам одлична. Америка ме никад није привлачила, ама нимало. Све је то било намештено и неприродно – баш као што Естер Вилијамс рони и излази из воде са беспрекорним кармином и фризуром, као да излази од фризера. Такође, материјално ми није било важно, као ни сад. Носила сам црну кецељу, као и

други, и није ми сметало. Волела сам реку, деду, мој град и моју земљу (волим је још увек).

Одлазак је био као погреб. Другарице и професори нас прате. Плачем. Они ме љубе. Као да идем у неки немачки логор. И онда пиштаљка, воз креће.

Почетак у Америци је био стравичан. Сви смо изгубили много килограма, због бљутаве хране, загађеног ваздуха и самоће. То би овде била предуга прича, цео роман.

Париз. У Паризу сам била у разним периодима и сваки је био другачији. (Ни један тај Париз више не постоји, глобализација је сравнила све.) Први пут имам тај осећај слободе због тога што нисам у Америци. Лепота града, мириси кафе и пекара. Станујем свуда. Сартр, Ками и Симон де Бовоар су главни. Мени је двадесет једна година. Враћам се у Америку да предајем француски језик и књижевност. Отац је умро.

После годину дана поново сам у Паризу и остајем, мислим, две године. У Студентском граду, где живим, случајно ме проналази Ерик Ромер. Нисам тада знала ко је он. Разговарали смо, радила сам тада у Паризу докторску тезу о Прусту, и Ерик ме изабере за улогу у филму *Нађа у Паризу* (*Nadja à Paris*, 1963). И касније је много волео да прича са мном, и остали смо пријатељи све до његове недавне смрти, у јануару 2010. Упознала сам тада цео „нови талас“, и Годара, и Поланског, све.

Онда поново натраг у Америку, опет сам професор француске литературе.

Али се после извесног времена враћам у Париз, због много чега. Била сам ту и 1968. И мој син се родио у Паризу, ту сам се удала, случајно, између две барикаде на улици, и сад се управо разводим. *C'est la vie*.

Живот, друмовања. Од почетка су ме многи питали, као и сад, код нас, о мојим путовањима и о Паризу. Увек су замишљали

гомиле долара, јер долазим из Америке. Ништа од тога није било. Радила сам у Америци, као и брат, радила сам и у Паризу. У Париз долазим с малим кофером у којем је само оно најнужније. Ерика Ромера, који ће снимити филм о мени, срећем у патикама и фармерицама, без шминке, с косом дугом два центиметра (јер је тако практичније и јефтиније). Никад ми то није било важно – перје и како споља изгледам. То ме није омело ни у чему – ни са студентима, ни са радницима, ни са париском аристократијом. Била сам увек само ја, своја. Путовала сам свуда и јефтино. Аутостоп. У северној Африци и Италији су ме сматрали дечаком. Дуге су то приче, драги пријатељу. Све скупа, никад се нигде нисам продала, јер сам желела да увек мирно спавам. И спавам још увек тако.

Музика. Рекли су ми да је све што пишем музика – и песме, и романи, и позориште, и сценарији. За мене је музика све што је природно и људско. Шум дрвећа на ветру, жубор реке, валови океана, киша, тихо падање снега, плач или радост деце, муње, свађе људи, сузе, ватрогасци, полиција, бомбардовање, крик, шаптање, разни језици, свадбе, порођај. Све. Била сам и тонски сниматељ у холивудском филму. Чујем и превише добро.

Нећу говорити о класичној музици, јер волим све, из свих земаља.

Џез сам примила телесно. Колтрејн, Елингтон, итд. Колтрејн је у мом првом комаду. Композиција се зове „Алабама“, о црначкој цркви пуној деце, спаљеној од стране расиста. Све је садржано у црначкој духовној музици. Ту су и молитва и вапај и пасија и гнев и жеља за слободом. Њихове цркве су невероватне. Ако сам и мало Американка, то је због црнаца, који су дубоко религиозни и хумани. Далеко више него белци. Најпре, дакле, музика. Затим, и мој први младић је свирао контрабас и постао познат. Није нам било лако, зато што је био мелез, отпори средине били су велики. Још увек смо пријатељи.

Че. Тешко ми је да говорим о њему кратко, јер знам све. Мислила сам о њему и кад га нисам знала, ни његово име. Он је у мом комаду *После Револуције* као слика на зиду. Он је у мом комаду *Far from Vietnam*. Поглавље се зове „Љубав“. Био је образован, завршио медицину у Аргентини, био је револуционар, идеалиста, чист. На Куби, у селима, његова слика стоји до Христа, првог великог револуционара. Живео је, у свему, као обичан народ. Материјално никад за њега није било важно.

Гевара је симбол непрестане револуције. Он се појави свуда где нема правде а има сиромаша. Код нас, у бомбама разрушеном Београду, у пролеће 1999, студенти су носили његову слику.

Борба. Свако зна шта је борба. Али данас пре било каквог оружја долази друго – како победити испирање мозга, злоупотребу телевизије, итд. Све је могуће. Али, ако немаш новац, мораш бити бољи у свему, са већом интелигенцијом и маштом. Уосталом, зар је мало примера да је империја бивала побеђена.

Први роман. Нисам мислила да га пишем, али сам одједном, изненада, чула једно име и оно је било кључ, отворило врата. Тешко је описати. Ушла сам у моје детињство са свим звуцима и мирисима, као да све живим поново. Писала сам брзо, без коректуре, да то не изгубим. Стављала сам све на патос, по темама, као *а, ђ, в, љ...* Непрестано сам плакала од радости што се време може поновити. И дошла до краја за месец дана. Онда је све ишчезло, да се више никада не понови. И онда сам плакала, али од туге што је то тако. Као да је неко други писао.

Наравно, у другој верзији сам променила детаље и постала писац.

Роман се зове *Shadow Partisan (Борац у сенци)*.

У њему је ритам, чак и на енглеском, ужичког кола.

Роман је овде, у САД, добио две новчане награде, које сам потрошила за српску ствар. Код нас га нису објавили, јер нисам

пристала на стравично лоше преводе. Враћајући се у Ужице, видела сам да је живот као неки документарни филм без почетка и краја, а мој роман је литература. Поредили су га са Шагаловим сликама.

Стојан. Били смо ја и Стојан, или Толе, или Стив, као близаци. Увек смо се волели, од самог почетка, и случајно кренули истим путем. Овде, у Њујорку, виђали смо се у једном тихом ресторану, само нас двоје, да разговарамо о свему што се догађа, и с нама и у свету. Опрости, не могу више о њему, боли.

Њујорк. Мој Њујорк не постоји, никад није постојао, као што је некад постојао Париз на левој обали Сене, или некадашњи Београд. Ни мој брат Стојан није имао свој Њујорк, него своју радну собу. Не треба заборавити да овај град има више становника него цела Србија. Метеж. Сви језици, све нације, све боје. Брзе промене. На пример, мој син Стефан изгубио је пола пријатеља већ у основној школи. Њихови родитељи су кренули негде другде за послом.

Сад је још далеко теже и много горе. Радње масовно банкротирају, гасе се и позоришта, људи се селе, нови долазе и одлазе, кад изгубе посао остају и без стана, без ичега. Депресија. Берза махнута горе-доле, и само лова, лова, лова, једина идеологија ове земље.

Мали број пријатеља је још увек ту, а сутра неће бити ни њих.

Мој Њујорк је мој стан са великим бројем књига. (Ових дана поново читам *Лелејску њору*. Диван роман.) Идем у један стари бар, право чудо да још постоји, и ту пишем. Ту су људи из целог света. Ја сам као мува на зиду, не причам, али пажљиво слушам.

Холивуд. Могла сам да радим ту, али ме није интересовало. Други то не би одбили. Холивуд није имао шта да ми пружи, јер ме ни слава ни материјално нису интересовали. Брату се такође није свиђала та ужасна атмосфера тамо. Рекао ми је пред крај живота да никада нисам пристала на компромис. Зато спавам мирно.

Позориште. Немам шта рећи. Некад је било другачије, кад смо брат и ја писали драме. Сад је све појела комерцијала. Прво се то догодило филму, затим позоришту, онда и литератури. Једино је поезија задржала независност, јер је чита мало људи и на њој не могу да зарађују. Не идем у позориште, већ дуго. Најбоље позориште видела сам у Београду деведесетих, у режији Љубише Ристића. Велики таленат.

Стварност и сан. Моји снови увек су ми били путоказ, као нека друга димензија која ми је помагала да разумем сопствени живот. Фројд ми није био потребан, све је било јасно. Многи моји снови били су приче, преостајало ми је само да их напишем. Имала сам четири различите серије које су се саме од себе завршиле. Један сан је из времена кад ми је било двадесет две године: на крају чујем да ми је брат умро и осећам стравичан бол, исти као много година касније када се то заиста десило.

Ако говоримо о сну као жељи за нечим у стварном животу, нисам имала много таквих жеља, или сам их све живела. Биле су три у детињству: живети живот, имати деце, написати књигу. И то имадох.

Помисао на Србију. Сад, овде у Њујорку, кад мислим на Србију, мислим на млади сир и кајмак и шумске јагоде. Овде их нема. Од првог дана овде воће, ма како лепо изгледало, није имало укуса. („Цвеће без мириса, воће без укуса, жене без љубави“, говорио је мој покојни отац. Он и Америка се нису слагали. И ето, Бане, одједном мислим на њега.) Брат и ја носили смо исте слике и вечито се сећали једне Србије које, изгледа, више нема. Све је било природније, нисмо оволико били у власти машина, мириси свега били су јачи (мирис багрема, печених паприка, штрудле са маком, мирис сваког годишњег доба).

Сећам се: испод врта мог деде сеоске девојке перу рубље у реци и каче га по неком дрвећу да се осуши. Скидају и своју одећу да

је оперу, потом улазе у реку. Лепота њихових тела на сунцу. Лепота расплетене косе. Мирис реке и врбе и њихова радост. Лето је.

Ко је највише утицао (или шта)... На мене?

Немци: Хтели да ме убију и дуго сам имала кошмаре и клаустрофобију.

Ослобођење: Сећам се великог кола на тргу, око огромне ватре. Била сам малецка, али се сећам.

Баба Пава: Била је тако морална, чиста у свему, тиха, дубоко религиозна на свој једноставни начин. Молила се Богу као свом старом пријатељу. „Нађи су потребне ципеле. Помози нам!“ моли се баба Пава. А ја, до ње, шапћем јој: „Заборавила си Божану и Десу!“ Са бабом Павом сам ишла у цркву, рано ујутру. Увек мислим на њу.

Прва учитељица: Партизанка негде из Крајине, била је готово иста као баба Пава. Морална, тиха, праведна са свима.

Мама: Њене приче и како их је причала. Стварала је драме, јер је имала дар мимике. Јака, јача од других жена, сама је морала да издржава нас четворо, после и тетку Виду. И још увек се смеје. (Пошто сам одрасла у матријархату, није ни чудо што су те три жене дефинисале моју личност.)

Књије: Наше, руске и америчке, с краја XIX и из првих деценија XX века. Читала сам пуно, често исту књигу по више пута. Касније, у Америци, била је то француска литература и Париз којег више нема.

Отац: Оставио је многе књиге о српском селу, као и антрополошке књиге о путовањима по Африци. И неку дубоку тугу због тога што смо одрасли без њега.

Жика Павловић: Мој најбољи пријатељ. Направио је за мене листу књига које треба да прочитам, како бих надокнадила све што сам пропустила. Било је то веома важно за мене. Београд није исти без Жике Павловића.

Увек ме растужи кад видим... Старе жене које траже храну по контејнерима (а некад су имале децу и породицу). Тешко болесну децу. Старе и младе бескућнике, на љутој зими, без капута. Младе војнике без руку и ногу. Јесен. Некад чисте, а данас мртве реке. Девојчицу-проститутку на улици. Да је човек најгора животиња. Да нико не разуме никога, да се рађамо и умиремо сами. Да не могу да зауставим време, које све меље (моја стара опсесија, још од десете године). Да више не разумем неке младе људе у Србији. Да је живот апсурдан. ■

(Април 2010)

ДРАГО КЕКАНОВИЋ, СРПСКИ ПИСАЦ
СА ЗАГРЕБАЧКОМ АДРЕСОМ

ИЗ ЗАВИЧАЈА УЗАЛУД ОДЛАЗИШ

Имао сам, дакако, завичај. Више немам. Што је мање стварних разлога да се у њега враћаше, то ће вам он чешће прилазити. Грбови ће вас, на крају краја, дозивати. Да, од прве најисане реченице вјерујем у духовну аристократију. Држим да без свијести о Традицији, а она подразумијева и Језик, нема добре књижевности. Све остало је тријумф пристојности и незнања. Помодности је поудна, у свему. Књижевности је одувјек била већа од свијести у којем се остварује. Јака и тачна ријеч остварује и траје. Нема кризе за његање и приповиједање; све док је језик недокучива тачна, и о пристојности свијести ће најбоље свједочити њесници и приповиједачи.

Белешка

Драго Кекановић (Братуљевци, код Славонске Пожеге, 1947). Приповедач, песник, драмски писац, сценариста. Школовао се у Пожеги и Осијеку. На Филозофском факултету у Загребу дипломирао Компаративну књижевност и Југославенске језике и књижевности. Био уредник у *Синдренском листу*, *Пролоју*, *Полеју*, у издаваштву Српског културног друштва „Просвјета“. Најдуже радио као уредник и драматург у Телевизији Загреб, касније Хрватској радио-телевизији.

Објавио књиге: *Свјетлост шума*, песме (1965); *Механика ноћи*, *сјиси*, приче (1971); *Вечера на веранди*, приповетке (1975); *Ледена шума и друге крајке приче* (1975); *Поштомак сјена*, роман (1978); *Ивањска ноћ*, роман (1985); *Панонски дивљици*, две приповести (1990); *Рибља сјаза*, роман (1997); *Амерички сладолед* (1998); *На небу*, приче (2002); *Вејрово срце*, роман (2012); *Усвојење*, приче (2013); *Приврженоси*, роман (2021). Аутор је и више драма и филмских сценарија.

Добитник је награда „Владимир Назор“, „Сава Мркаљ“, „Светозар Ђоровић“, „Виталове“, „Борисав Станковић“, „Душан Васиљев“, „Бранко Ћопић“, „Григорије Божовић“, „Данко Поповић“, „Андрићеве награде“, „Београдски победник“, „Вељкове голубице“... Превођен на пољски, енглески, немачки, руски, шпански, мађарски, словеначки...

Живи у Загребу.

Свестан своје издвојености, зна да је она крст и мера. Још на мајуру у родним Братуљевцима, под Папуком, у Славонији, спознао је да је самоћа благотворнија од ма какве буке и галаме. И његово остајање у Загребу, међу избаченима из Устава, опкољенима, обесправљеним, сатанизованим, врста је издвојености.

Верује у моћ књижевности и реч која ће надживети свет. Веома млад проникнуо је у *свейлосџи шума* и *механику ноћи*. Види да су осредњост и простаклук нападни, грабе се за славу и признања, пречесто их и дограбе, али га то не колеба. Научио је да је стрпљење вредније од злата и да ће све, кад-тад, доћи на своје место.

Драго Кекановић (1947).

Думача. Сва је прилика да је свих седам задруга Кекановића заједно пребјегло из једног ропства у друго и сакрило се под скуте Марије Терезије негдје при крају осамнаестог вијека, у оним годинама велике помутње међу звијездама и народима. Младог Титовог пионира, који је трагао за својим поријеклом, никако нису могли задовољити неодређени одговори да смо у ове Братуље дошли однекуд са мора и с југа. Али одакле?! Из црногорског приморја или далматинског залеђа, нико није памтио. Нико није памтио и знао, такође, зашто су закаснили и гдје су изгубили цијели вијек у односу на остале житеље тог славонског села испод Папука, на самој граници Војне Крајине. Младом пиониру, тада већ под утиском лектире авантуристичких романа, наметао се закључак да су Кекановићи били мартолози, наоружани поданци, турска паравојска, што би се данас рекло, који су се само у правом часу пресвукли у одоре аустро-угарских граничара. Али и ту је шкрипало с конклузијом. Баш у годинама одрастања, пиониру су један за другим умирали вјеродостојни свједоци, и сахране су односиле те дивне, коштуњаве и бистре, високе (ниједан испод два метра) старце, чије је памћење (обично) одбијало да дозове турска времена својих родитеља и предака, већ се заустављало на годинама њихове младости, на данима када су егзерцирали на улицама Темишвара засути цјеловима засмијаних црнпурстих Влахиња. Било

како било, и млади је пионир (та свијет је био пред њим!), одустао од потраге за својим поријеклом.

Ни угледни професор Људевит Јонке, неспорни ауторитет (тадашње) хрватско-српске лингвистике, није нашао начина да свом студенту појасни (а што му је, изгледа, била омиљена разбибрига) основ, фонетски коријен и значење тих неколико сугласника и самогласника на које се одазивамо. Над презименом Кекановић, наиме, и професор се нашао у двојби. Да, има оних са *Кикан* и *Кокан*, али се и он први пут сусрео с *Кекан*. Ни моје појашњење да само седам кућа у Братуљима, тамо под Папуком, носи то презиме, није професору помогло да се одлучи. Јер су двије, дакле, могућности. Прва сугерира да коријен презимена извире од изумрле врсте птица, *кеја*, које су до недавно још живјеле на оном уском порубу између копна и мора у долини Неретве; бучне и гласне шарене птице само наизглед сличне копненим крештелицама. Друга могућност води такође до мора, до оних крајева у којима је свака стара жена Кека, а поготову она којој је судбина намијенила да се, у недостатку мушке главе, стави на чело задруге, породичног клана, племена, здруга и да их води према сутрашњем дану, преживљавању, опстанку.

Што се пак Вучковића моје мајке тиче, ствари су биле пуно јасније. Они су у Славонију дошли из Босне. Средишње, ваљда. Вучковима настањене, свакако. Ни Вучковићи нису бринули пуно о томе одакле су у ствари дошли. Заборавили су, па шта. Као да је то некоме важно. Њима то није било важно. Ко би још мислио на поријекло и прошлост? Кад ти ваља презимити у тој сумрачној думачи између брегова до које сунце једва да допире кроз сводове густе вегетације, а не можеш искорачити да не угазиш у воду која отиче, или да не станеш у житко блато. И тако сваке јесени, до лета. О, љети је већ било пуно угодније и забавније. Могао си трчати бос и за собом остављати облак прашине. А кад би се излио љетни пљусак, нико сретнији од вашег пионира. Расквашена се земља подавала рукама, па је он правио бучне топове од блата, надмећући се праском и буком с вршњацима у думачи. О, како је праштало!

Завичај. Из завичаја одлазиш, узалудно. Никад заувјек. Мене је јесен 1991. године, међутим, покушала заувјек одсјећи од завичаја. Када сам на блатњавом путу до родне куће, у јаругама усјеченом, грмљем надсвођеном, затекао оно што је преостало од разарања моје завичајне библиотеке. Страствени скупљач ријетких књига по загребачким највише, али и по београдским, љубљанским, бечким антикваријатима, књига купљених у било ком граду, уосталом, у којем би се затекао неким послом, застао је згранут, једва је стао на кочицу, пред надреалистичним призором: тај блатњави пут, одвојак с колико-толико поуздане цесте, усјечен међу брине с необузданом вегетацијом, био је засут разбацаним књигама, онако како их је могао разбацати само неко ко се жели ријешити натовареног а сувишног и непотребног терета, јер је добро процијенио да ће више зарадити од неколико храстових трупаца, него да те књижурине прода Градској чистоћи, на кило. И отада, ето, заобилазим антикварнице. А завичај не можете заобићи, нити га се одрећи. Што имате мање стварних разлога да се враћате у њега, то ће вам он чешће прилазити. Грбови ће вас на крају краја дозивати. И понека крошња старе сорте јабука у запуштеном јабучару, шљива у бившем шљивику, стара крушка лазанкиња, са сувим гранама на измакну снага, још увијек моћним, међутим, да окусиш воћку какву нећеш наћи ни у једном супермаркету.

Имао сам, дакако, оно што се зове завичајем, а што подразумијева и осунчана јутра у којима не знаш што ћеш од набрекле снаге, па само јурцаш окол, трчиш росним стазама кроз поља, док не паднеш од умора и док те мајка не дозове на доручак, и посао, послије фруштука, наравно. А на оно вечерње небо, на заласке сунца и на снове у сумраку, на плави свод који се осипа звијездама док лежиш у жити, данас се не усудиш ни помислити. Све сам то имао, више немам.

Парадоксално или не, међутим, код мене се самим раним напуштањем родне куће, одвајањем од оних јутарњих ритуала на једном колико-толико сачуваном велепосједничком газдинству и мајуру педесетих година прошлог вијека, у не тако далекој Пожеги, па онда

и у Осијеку, заметао онај тугаљиви предосјећај вјечне изгнаности и безавичајности, искоријењености, некакве уклетости, која се само нагомилава читањем Рилкеа и Кафке, Хајдегера и Црњанског, поготово. И тај, мање осјећај, више предосјећај ненадокнадивог губитка (завичаја) надвио се као сјенка над све странице које ћу тек исписати. Али то је нека друга прича.

Загреб. Загреб, онај с краја шездесетих и с почетка седамдесетих, нема никакве сумње, духовно и (не стидим тих ноторно потрошених фраза) интелектуално ме је форматирао. Онолико, наравно, колико један град, било који, једна интелектуална средина, било која, може утјецати на умни и духовни развој младог човјека. Град, средина, агора, полис, како год хоћете, сваком објављеном кратком причом, *цртицом*, позоришном или филмском критиком, есејистичким списом и лирским записом уцртавао је и мој профил у своју књижевну мапу. Био сам *йрихваћен*, како се то каже, међу људима до чијег ми је мишљења било стало. Награђиван, такође. Шта бих више?! Али, спортским рјечником: Загреб није био мој први избор. Већина мојих вршњака је студирала у Београду. Матурална свјedoцба средње архитектонско-грађевинске школе „Руђер Бошковић“, међутим, није се признавала као валидан документ за упис на било који београдски факултет друштвеног усмјерења. Ни моје молбе и увјеравања да сам спреман полагати ту фамозну *разлику* у предметима између гимназије и техничке школе, нису дали резултата. Тако сам се, у том мучном и тешком преображају између архитекте и градитеља и својих књижевних амбиција да тај свијет сагледам и са друге стране, нашао на оној судбоносној животној прекретници која ме је, умјесто на Исток, окренула према Западу. У Загребу сам, колико се сјећам, и ту *разлику* положио без већих напора. И тако је други избор постао први.

Али ни сам долазак у Загреб, ако ћемо право, нисам доживио трауматично. Напротив. Јер Загреб и ја смо одавно били на ти, што се каже. Да бисте схватили оно о чему ћу сад говорити, морам вас подсетити да је баш у тим годинама комунистичко-мичуриновска

ајенда била на врхунцу, и да је Славонија, па и пожешка котлина процвала. Да, мој дјед Петар, бивши члан *Привредника*, бивши велепосједник и заговоратељ коалиције Прибићевић–Радић, кулак који је, послвије, чамио у Лепоглавама и Новим Градишкама, па и копао трасу аутопута „Братство–јединство“, изненада је рехабилитиран. А дједу су требале само те двије–три године слободе да производима и излошцима са свог конфискацијом и аграрном реформом умањеног имања (уз свесрдну помоћ мога оца Лазара, демисионираног партијског бојовника и мајке Анке Вучковић, горљиве скојевке) на сајмовима воћарства и виноградарства, вина и ракије осваја прве награде и златне плакете. Тако се мој добри Петар квалифицирао у Пожеги и за републичку смотру на Загребачком велесајму у Савској улици. Ни Анка ни Лазар нису хтјели да оставе (помало сенилног, дабоме) дједа без пратње, па су на мене пребацили огромну одговорност да пазим на *сѝароја*, а и мени ће добро доћи да видим Загреб. О, јесам, уз дједа сам, заједно с његовим пајдашима, *лумѝовао* по загребачким биртијама, чекајући да се растану и да дједу понудим раме, руку до наше собе у „Ловачком рогу“, у Илици. Пет година дјед и ја смо доносили са Загребачког велесајма у наше блатњаве Братуље бакрорезом искићене златне медаље и плакете. Онда је, некако, не знам како, и то престало, сви су говорили да је дошло до снажног заокрета у аграрној политици, а мени је преостало да се само сјећам оних *фрушѝука* у „Ловачком рогу“, с бијелом кавом и двоје јаја на око и још топлом земичком *кајзерицом*, која се растапа у устима.

Почетком деведесетих, послвије још једног слома и преокрета, преврата, заправо, често сам се сусретао с питањем: како је уопће (уопште, брате) могуће да као Србин и српски писац живиш и пишеш у Загребу?! С тим су ме питањем знанци често заскакали, понајвише они добронамјерни, који су ме савјетовали да се што прије селим. Одговор да ћу одселити када ја то процијеним и хоћу, а можда и никада, није их задовољавао. У то вријеме био сам члан оног фантомског удружења *Слободних ѝисаца* Југославије које је убрзо самљео жрвањ догађаја и *развејао* натраг, у републичке преградке. Некоји од тих писаца остварили су, за овдашње оквире, и завидне

међународне књижевне каријере, покоји су ме и после наговарали да им се придружим, али мене није привлачила судбина апатрида; већег отпадништва, уосталом, нисам могао ни замислити, од тог искорака у потпуну неизвјесност да се придружиш онима који су избачени из Устава, обезглављени, избачени из нових историјских токова, гурнути у страну и обесправљени до статуса мањине, а изложени застрашујућој медијској сатанизацији. Тако сам остао у Загребу. Међу својима.

Српски писац. Ја сам српски писац са загребачком адресом. Тако се одређујем. Свјестан сам своје издвојености, а својим књигама још (за врага!) препуштам да се саме изборе за своју уочљивост, ријетко се појављујем у јавности, медије (на своју штету, наравно) избјегавам кад год могу. Из Братуља сам понио тај осјећај да су усањеност и самоћа благотворније од било какве буке и галаме, да је стрпљење вредније од злата и да ће све кад-тад доћи на мјесто.

Нисам мост. Моје је искуство у томе занемарљиво. И никоме препоручљиво. Јеретички или не, и да нисам искључен из Устава земље у којој сам рођен, никада ми ни на крај памети није било да бих могао бити некакав *мост* и културолошка (молим вас лијепо) спона међу народима. А сада, видим, мостови се поново граде између двије обале, а ја нисам ни на једној. Градитељима, сретно било.

Лична мапа града. Имам та *йоседна* мјеста. Ко их нема?! Када вам се измакне завичајно тло испод ногу, онда, више инстинктом него разумом, проналазите таква посебна мјеста, енергетска поља, или шта већ јесу, на којима се најбрже сабирате у осјетљивим тренуцима, а такве тренутке не чине само неминовни животни губици, већ и часови усхићења над новим стихом, реченицом. И они су дакако губици, јер тај стих или ту реченицу више никада нећете дозвати, уколико вам промакне и не запишете их. Не знам, можда таква мјеста изабирају нас, па ту само најбоље удовољавамо сврси свог постојања у козмичком бескрају. У Пожеги сам увијек у таквим часовима

излазио на Орљаву, можда и с надом да ће преда ме измиљети јато рачића из оног мог планинског а братуљевачког Рачјег потока; никада ни један није измилио. У Осијеку сам, такође, излазио на воду, и дуго сједио уз Драву, сада већ без наде, или, лажем, можда с малом надом да ће и мене та вода однијети до ушћа у Дунав, и још даље. Са Загребом је сасвим другачија прича. Поповски врт, парк Рибњак и ботаничка башта уз зидине Каптола спутали су ме чим сам укораčio у насуто дно бившег рибњака (где су гајени шарани, смуђеви и пастрмке за потребе бискупског двора). Доба индустријализације, каже повијест, убрзаном је урбанизацијом (а кад она није била убрзана?) порушила каптолски средњи вијек, бедеме и (за)остале зидине, а рибњак је исушен, па се понудио као идеално мјесто са садњу оних младица дрвећа које су мисионари католичке цркве доносили са свих континената. Ни сам не знам како, парк Рибњак је постао моје скровито мјесто, оно мјесто у којем се довршавају сама од себе, што би се рекло, прозна поглавља; сама помисао да сједим на клупи у некој бившој води пролазности (чега ли?!), ако то није превише патетично, а да изнад моје главе шуште платане или се њише велебно висока сјеверноамеричка секвоја, чинила ме је потпуно спокојним и сабраним. Ни тога више нема, наравно. Из године у годину, љетње се олује устремљују баш на тај парк и сваљују највиша, чинило се здрава, стабла. Онај Рибњак и овај сада не дају се успоредити. Али ни сам нисам за успоредбу.

Сноликост даљина. Позната ми је ваша опредјељеност за културу путовања. Камо лијепе среће да јој се могу придружити својим искуством с далеких дестинација. Оно је, међутим, скучено и мало, заокружило се у оном што се некада звало *Mitteleuropa*, и више се одвијало у жељама и сновима него у стварности. И у дјетињству, на оном мајуру у Братуљима, на том подоста издвојеном бившем сеоском велепосједничком имању, путовао сам предјелима који су ми се отварали након читања мојих авантуристичких писаца, с толиком страшћу да послије нисам налазио потребу да се увјерим у њихово постојање.

Под црном сјенком. Видим ту кризу тако да свим силама покушавам да је не видим. Заваравам се, наравно. Узалуд, јасно. Преко нас овдје, међутим, не само у Загребу и Крајини, него у свим предјелима на којима смо вијековима живјели, прешла је једна црна сјенка која је засјенила и потрла све што смо до тада знали и у шта смо до тада вјеровали. Ради се (Тесла, помози!) о доживљају (да ли је права ријеч, нисам сигуран да јесте) који је универзалан, и који се не да препричати, не само другима, већ и самоме себи. Подразумијева се да нас други, они који нису били у нашој кожи, не могу разумјети. Ми смо вам овдје засјењен народ, и на нас више не треба улагати ни пет пара на некој историјској кладионици. Како год окренемо, биће нас све мање, и не треба се заваравати лажном надом како ћемо једног дана (којег то?!) вратити све изгубљено. Изгубљено се, ионако, никад не враћа. А ако се и врати, онда је кусо. У међувремену, свијет се на глобалном плану сасвим изглобио, и сад плови изван координата цивилизацијског компаса, љуља се као пијана лађа, а давно је обзнањено шта се на тој лађи догодило.

Мајстори и ученици. Никада се нисам оптерећивао питањима поређења и књижевних утицаја. Знам да је у то тешко повјеровати, али ја никада нисам посвећивао посебну пажњу јавном, медијском одјеку мојих наслова. Нисам од оних који лијепе новинске чланке и фотографије у албуме. Лоша је то особина, не бих је препоручио младом писцу. Али такав сам, не знам због чега, и дан-данас понекад морам дуго наговарати самог себе да прочитам нечији приказ мог наслова. Похвалан или мање наклоњен, мени свеједно. И да сам се упутио у потрагу за узорима које су други отчитали у мом рукопису, и да сам дошао до одређених одговора, не вјерујем да би они одредили карактер следеће реченице. Један је чин читања, а сасвим други чин сусрета с бјелином папира или свјетлом екрана. Писац ту ништа не може промијенити ни помакнути. Ни у свом поступку, ни у прихваћању других. Јер је у чину писања више несвјесног него свјесног, наравно. На мене као уредника и драматурга у деведесетим се, рецимо, сручила цијела једна камара више-мање ауто-

биографских једва читљивих сочињенија различитих жанрова, која вапе за тисканом објавом или телевизијском екранизацијом, свеједно. Прихватио сам читање тих текстова (да, текстова! али је требало прехранити обитељ) као некакву казну. И данас ми се, парадоксално или не, понекад причиња (да опросте и Кафка и Бора и Бруно Шулц и Миодраг, и Боргес, и остали, наравно) да сам баш у тој неписмености разбистрио и оне, мени дане, тајне заната форматирања увјерљиве приповијести и њој припадајуће реченице. Или се, као сви кажњеници, само тјешим да ми казна није била узалудна и да сам извукао из ње какву-такву добит.

Моћ књижевности. Књижевност је одувijek била већа од свијета у којем се остварује. Нема кризе за пјевање и приповиједање; све док је језик недокучива тајна, и о пропасти свијета ће најбоље свједочити пјесници и приповиједачи. И данас, када смо, по свему судећи, на рубу највеће цивилизацијске провалије, мене једнако збуњује чињеница да још увијек има оних који ће посегнути за књигом. Као спасењем. Утјехом, свеједно. За чим би другим?!

Моја је вјера у моћ књижевности безгранична, без обзира на малу, па и незнатну моћ њеног спољашњег утјецаја. Некад је тај утјецај, према друштвеном контексту, већи а некад мањи. Мени је то некако свеједно. Јака и тачна ријеч опстаје и траје, без обзира на њену друштвену, па често и политикантски манипулативну дистрибуцију према читаоцу. Уосталом, о свему (част зналцима књижевности) одлучује само он, читалац. А ни он није баш тако невин, како му се чини да јесте. Понекад ми га је жао кад видим како гута неко безвриједно књижевно смеће од такозваних хитова и бестселера, умјесто *Одисеје* или *Дон Кихота*.

Традиција и помодност. Држим да без свијести о Традицији, а она подразумијева наравно и Језик, нема добре књижевности. Све остало је тријумф простоте и незнања. Простота је инвазивна и агресивна, жељна је славе и признања, које почесто и добија. А онда се већ сутра не можемо сјетити наслова који је добио престижну ту

или ону награду; библиотеке су пуне заборављених и непрочитаних књига. Неутемељених на Традицији. Помодност је погубна, па и у књижевности.

Племениташтво данас. Да, вјерујем у духовну аристократију. Од прве написане реченице, од прве своје причике „Први снијег“, објављене у *Пожешком листу*. Нико ме није натјерао ни наговарао да напишем нешто о дивном зимском дану на санкалишту на Текији, бријегу изнад Пожеге. Шта је промрзлог осмошколца у хладној подстанарској собици нагнало да остави на папиру мало свједочанство о изузетности и непоновљивости оне дјечје цике и галаме, радости и смијеха, и данас ће му, старцу, остати тајна. Али тада је све почело.

О мањини и надмоћи. Студирао сам, и то баш предмет југославенске књижевности и језици, потрудио сам се да Цанкара читам на словеначком, а Блажу Конеског на македонском, држало ме је то неколико година, уживао сам, све док нисам разумио да је језик једино одређење неког писца и неке књижевности, и да ће, тамо већ с краја шездесетих, постати главно оружје за растакања свега, па и мог студијског предмета, и оваквог, уграђеног у множини. Која је већ подразумијевала цијепање и уграђеност будућих републичких граница као нових државних ентитета. Признајем, дуго ми је требало. А никада нећу проникнути ни у тај накарадно и цинично импостирани однос „надмоћне мањине“ над „патуљастом већином“. Каква надмоћ?! Какви патуљци?! Кад се лијепо види да је она, тобоже патуљаста већина неупоредиво већа од тобоже надмоћне мањине. Ма дајте, молим вас! Већина је увијек већа. А мањина је мала, увијек склона асимилацији, нестајању. Докле ћемо се заваравати?

Откупљивање времена. За невољу, веома сам рано почео писати машином. За невољу, кажем, којој сам доскакао записима у мањевише нечитљивим биљежницама и папирићима. Ни с тим се не могу похвалити, као моји велики узорци, који су писали на кафанским салветама или трамвајским картама. А што се организације живо-

та тиче, није ми било нимало лако, као самосталном и слободном умјетнику, да зарадим толико новца којим ћу откупити неколико мјесеци тог понирања у друге (своје) свјетове имагинације. Али, кад једном уроним, након што сам манијачки предано усисао сву прашину из радне собе, ништа ме не може спријечити да остварим што сам наумио. А да пишем кампањски, пишем, уочљиве су те велике празнине, сваких десет година онда се огласим с два-три наслова, увијек када се стекну тзв. околности, а то слободно вријеме сам откупљивао радом на телевизијским и филмским сценаријима. Ријетки су то били тренуци, али било их је, ето. Увијек у готово стерилним стамбеним условима; у бацању навиљака сијена или снопова пшенице, у ношењу пуних сепета пљеве, нагутао сам се прашине за цијели живот.

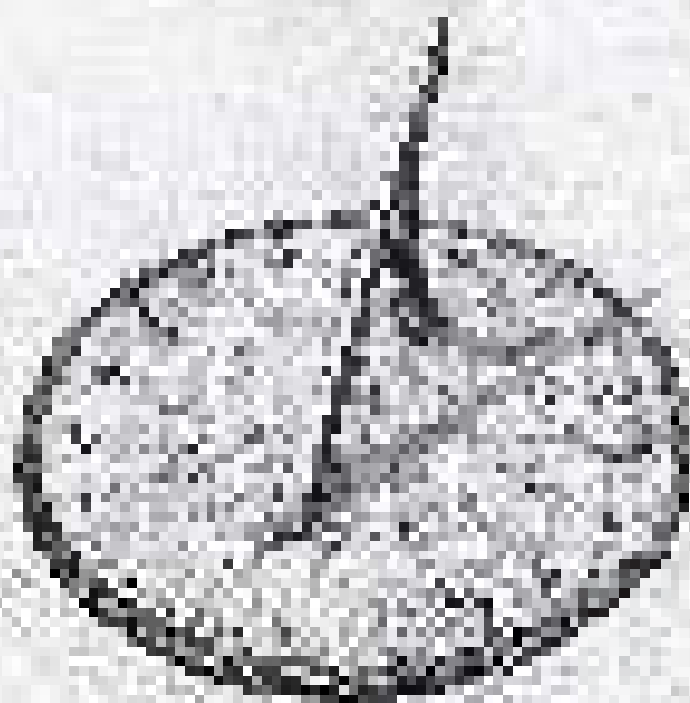
Изгубљено срце медија. Ох, јесу, откада сам се, послије десетљећа у статусу слободног умјетника, 1985. запослио у Драмској редакцији Телевизије Загреб, у романтичној Дежмановој улици што избија на Илицу и Франкопанску, у самом срцу града, медији су доживјели преображај који нисам могао замислити ни у најцрњим сновима. Та Дежманова је била стјецистише свеколике агенде, данас би рекли, не само хрватске, већ и југославенске визуелне умјетности. Само овлашни попис редатеља и сценариста, продуцентата и глумаца које сам сретао не би стао у овај оквир. Посао на филму је заводљив, осваја те, за разлику од самоће радног стола, за којим се бориш са својим утварама, чини те јавним, значајнијим и паметнијим него што јеси, па је и мене мало то понијело, рекло би се, довољно да не уочим како се ту радило о посљедњем стадијуму једне опијености покретним сликама, о лабудовој пјесми једног времена. Било, па прошло, међутим. А мене, на сву срећу, вратило ненаписаним причама.

Једна слабашна нада. Како ствари стоје (средина маја 2022), можемо се само надати неком новом поретку, Новој Европи, али оној која ће се коначно утемељити и на одбаченим хришћанским вријед-

ностима. Ја сам овдје већ више од деценије такозвани *еуројски грађанин*, а све ми се јасније чини да сам удаљенији од правих европских вриједности о којима сам маштао тамо, шездесетих и седамдесетих година прошлог вијека. Ни Будимпешта, ни Беч, ни Праг ми тада нису били далеко. Данас су ми пуно даљи.

Дозивање у памћење. Заборав помаже и спашава. Заборав нас чува, од зла у нама, понајвише. Добра је ствар, међутим, да се, кад-тад, хтјели то или не, морамо дозвати у памћењу. И поново запитати ко смо и што смо. У чему смо неразумно гријешили с трагичним посљедицама које смо једва преживјели; а у чему, опет, нисмо дали на се, ни по коју цијену. Добра је ствар, понављам, да смо се почели *дозивајти*. ■

(Мај 2022)

КЊИЖЕВНИЦА ГОРДАНА ЂИРЈАНИЋ,
ГОСПА ОД СЕДАМ СВЕТОВА

У СЕБИ САМ УВЕК КОД КУЋЕ

Тешко је мислећој особи да се ујледи у свети који јој се данас нуди. Сви смо људијници. Живимо у великом раскораку са разумом и са стварношћу, кључамо се као јуске бесмисленим садржајима, анестезирани сервираним сликама. Информација је стекла примај над знањем, забава зајосела протвор уметности, нахушкано тржиште постало једина мера културе. Књижевни животи не постоји, нестали су сви истински канали рецепције. Али, у свим временима само је мањина чувала вајрицу, бранила отирва смисла. Идеологије су нам намећнуле дојму да је већина мерило свих вредности, ја и духовних. А није.

Белешка

Гордана Ђирјанић (Београд, 1957). Писац, песник, есејиста, преводац. Објавила је књиге песама: *Месечева љрава* (1980), *Госиа од седам љрехова* (1983), *Пред враиима воденијем* (1988) и *Горка вода* (1994). Књиге записа: *Писма из Шијаније* (1995) и *Нова љисма из Шијаније* (2002). Књиге приповедака: *Веласкезовом улицом до краја* (1996), *Вечноси је, кажу, дујачка* (2005), *Кайрици и дуже љриче* (2009), *Кад сване, разлаз* (2012). Романе: *Преијоследње љуиовање* (2000), *Кућа у Пуеру* (2003), *Пољубац* (2007), *Оно шио одувек желиш* (2010), *Мрежа* (2013), *Седам живоија љринцезе Смиље* (2015)... Добитница је више престижних књижевних награда, од „Женског пера“ (2000, 2007) до НИН-ове награде (2010). Преводила је са шпанског Луиса Сернуду, Хуана Ралфа, Хуана Октавија Пренса, Хосеа Антонија Марину, а са енглеског Оскара Вајлда.

Живи у Београду.

Тумач обалâ, блиских и далеких. Нарочито српске и шпанске. У својим романима расипа скривене слике-кодове, једва чујно препевава унутарње светове. Замишљеношћу се брани од организованог „убијања времена“, од рециклирања човека у вртлозима виртуелног. Мото њеног романа *Оно што одувек желиш* (2010) мисао је старца Зосиме, по Достојевском: „Пакао је патња због тога што се више не може волети.“ Критеријумом вредности, том нарочитом врстом строгости према себи и другима, успоставља све неопходне дистанце у животу и књижевности. Кроз месечеву траву стигла је до врата воденијех, па онда Веласкезовом улицом до краја.

Гордана Ђирјанић (Београд, 1957).

Нити. Када смо били деца, мати је умела да нам каже, мени и брату, да смо ми из мешовитог брака, па с извесним поносом објашњавала шта то значи. Њено објашњење није имало никакве везе с оним што се данас подразумева под овим појмом, а њен понос био је пре свега љубавне природе: ето, потичемо из тако удаљених крајева и тако различитих средина, а ипак смо се нашли! Отац је из срца Шумадије, са обронака Рудника, мати је Херцеговка, с тим што су њени емигрирали у Бачку. Као деца одлазили смо лети на једну и на другу страну, али мени су били дражи боравци у сеоској равници где смо се више играли, него у планини, где је морало и да се ради. Касније се то у срцу изједначило, мада се сачувао утисак дубоких разлика у доживљају света у једном и другом крају: овамо озбиљност, тегоба и чемеран однос према животу, тамо друштвеност, ведрина и склоност приповедању. За све постоји објашњење, наравно, као што су обе стране у мени оставиле трага, а ја им на свој начин одала почаст у својим текстовима. У сваком случају, и поред каснијег сазнања да давни преци обоје мојих родитеља долазе малтене с истог места, а то је Тронежа, мајчину опаску о измешаности понела сам у живот као непресушни извор дивљења и зачуђености пред комбинаториком шареног света. У зрелим годинама, појам наслеђа пре свега везујем за језик; у том смислу, моје прво сећање је на то ка-

ко ми мати чита „Зидање Скадра“, а ја неутешно плачем кад младој Гојковици доносе „чедо у кол’јевци“.

Тамо где је почињао бескрај. Моје рано детињство одвијало се у Крагујевцу и Земуну. Отац је био стипендиста крагујевачке „Заставе“ и морао да одради пет година у тој фабрици, а наредна станица била му је фабрика „Змај“ у Земуну. У оба града живели смо у радничким насељима, у зградама које су имале огромна дворишта за игру. Ми деца нисмо избивали из дворишта. Беху то срећне године када је време било дуго. Сећам се своје самосвести о срећи што сам дете и првих размишљања о бескрају и о вечности. Бескрај је почињао иза зида дворишта, вечност се протезала до наредног разреда. Такође се сећам изразито такмичарског духа, који ме је одводио у прве самоће. Пошто нико није могао да ме погоди у „између две ватре“, да ме стигне на ролшуама или да ме пронађе у „жмурке“, друга деца су каткад одустајала од игре или настављала без мене. На дечје осећање посебности утицале су и породичне прилике. Путовали смо више од других. Родитељи би нас ставили у „фићу“, шатор у гепек, па смо кружили по Југославији и другим земљама. Већ са пет година била сам у Аустрији, Чехословачкој, Италији, а то је почетак шездесетих, кад је ретко ко путовао, поготово на тај начин. Затим, моји родитељи су веровали да је у васпитању деце најважније подстаћи их да се што пре осамостале. У том смислу, памтим како сам већ у другом основне сама ишла у музичку школу, две станице тролејбусом, да и не говорим о томе да је и мајка радила, па нам је одговорност за обичне ствари живота рано усађена.

Странац. Мој отац је још као млад инжењер почео да сумња у систем у који је испрва имао поверења. Није се он сукобио с идејама него с људима и њиховом етиком. Мени је било једанаест година кад је одлучио да жртвује комодитет државног стана зарад професионалне слободе, те је купио кућу, на кредит, и наш живот се од тада променио. Нико „нормалан“ није тада улазио у сличне издатке. Престала су путовања, и преселили смо се на Вождовац.

Није ме погађало то што је наишао период породичне штедње, најтеже ми је пало пресељење у засебну кућу. Није више било великог дворишта пуног деце, то је сад било приватно двориште. За мене је то био преломни тренутак, од екстроверног постала сам озбиљно дете. Узалуд су ме убеђивали да сад живимо у отменом крају, такозваној чиновничкој колонији – није ми било до тога. Нису ни моји родитељи били снобови, напосто се десило да ту дођемо, али у наоко прекрасном делу града ја сам постала усамљена. Мислим да сам од тада почела да се осећам издвојеном, ако не као странац, и да ме то осећање до данас прати, где год се нађем. Више никад се нисам идентификовала с неком групом, у том тренутку разредом, и од тада почињу моје промене школа. Родитељима иза леђа, осми разред сам завршила преко лета, па из седмог прешла у први гимназије, да бих други гимназије похађала на Флориди, пошто сам се сама пријавила на неки конкурс, а родитељи ме у томе подржали, на опште чуђење. С петнаест година сам, тако, отишла сама у Америку. Нисам се више везивала ни за једно „друштво“, а по повратку у Београд опет сам била као странац.

Откривање центра света. Мој одлазак у Америку значио је и прекретницу у мом односу с рођеним братом. Три године старији од мене, дотад ме је махом третирао као клинку. После раздвојености од годину дана, срели смо се малтене као људи, с пробуђеном самосвешћу, и постали најбољи пријатељи. Заједно смо откривали много тога што је Београд пружао: први одласци у Скадарлију и у дискотеке, први одласци на Фест, рад у аматерским позориштима. У оно време беше у моди да истовремено будеш одличан ђак и мангуп. Имали смо осећај, и с правом, да је Београд центар света, и ми смо се по њему „мували“ са сигурношћу. Било је нормално да изблиза видимо неке тадашње иконе, на пример Питера Брука. Пошто сам ја течно говорила енглески, рано су почели да ме ангажују за рад са странцима, па сам се тако „дружила“ с Џоном Апдајком или Марком Стрендом, да поменем само најпознатије. Београд ми је, дакле, пружао осећај да сам грађанин света, па су ме тако и третирали у

француским, шпанским и енглеским провинцијама, где сам често путовала, најпре возом, а потом ауто-стопом. Ништа ми није било да ставим ранац на леђа и кренем у непознатом правцу, на неодређено време. Нека од тих путовања су била дословце иницијатичка, као на пример пешачење по Ла Манчи, трагом Дон Кихота, с непуних двадесет година. Све ово чинило је да се тада осећам различитом, а из данашње перспективе делује да сам само била претеча неких масовних појава за које не треба много маште ни одважности: омладински туризам с ранцем на леђима данас је нешто уобичајено, или гледам како шпанска држава сад организује пешачења Дон Кихотом стазама.

Бити песник. Могло би се рећи да моја генерацијска прича практично и не постоји, управо због тога што сам журила да све прва доживим и прва искусим. Не знам да ли је то добро, али тако је било. На пример, моја генерација себе доживљава као рок генерацију, а за себе то не бих могла да кажем. Рок период протутњала сам веома брзо, у Америци, на изворишту, и то ме је држало још само две-три године. Одбијало ме је све што је масовно и популарно, а и мој одабир да упишем светску књижевност говорио је о опредељењу за такозвану високу културу. Своју прву збирку песама објавила сам још на студијама, и мој песнички садруг био је Милош Комадина. Везивало нас је дубоко пријатељство. Сви други песници наше генерације појавили су се касније, и ништа ме с њима није повезивало: ни лични однос, ни поетичко опредељење, ни генерацијски наступ. Када су они почињали, ми смо се дружили с много старијим песницима. Тих првих година песничког живота, наш универзитет је била кафана. Могуће је да сам журећи да одрастем и пропустила неке ствари, али не могу рећи да жалим за било чиме. Чим сам завршила факултет отишла сам у Сплит, с намером да тамо живим, на мору, али та авантура је потрајала само неколико месеци јер су ме позвали из Задужбине Иве Андрића да се тамо запослим. Прва сам се и запослила, мада је и то кратко трајало. Сећам се, рекла сам свом брату да ме за две-три године подсети да дам отказ, јер нисам желела да се

„венчам“ за било коју установу, чак ни тако добру и јаку. За песника је тада било могуће да живи као слободњак, поезија је била цењена а интелектуални рад плаћен. У том погледу узор ми је био мој старији пријатељ, песник Милутин Петровић.

Буђење из југословенства. Васпитана сам у духу југословенства, и тек кад сам отишла у Сплит, 1981, оствестила сам се да сам Српкиња. Отишла сам у издавачку кућу „Логос“ и понудила се да радим као уредник. Одмах су ме прихватили као хонорарца, а Шиме Вранић, који је „протеран“ из Загреба као маспоковац, звао ме је „Српче мало“. Сећам се како ми је на крају објаснио: није проблем рећи неком да је Хрват, Босанац или Црногорац, али тешко ми је да превалим преко језика Србин, а ви постојите, и треба на то да се навикнемо. Нико ме није малтретирао, али такође нико није знао шта тражим тамо, па су колале приче да сам и ја протерана из Београда као дисидент. Глупости. Тек, у Сплиту сам схватила да југословенство не постоји. То што сам Српкиња све дотад је било датост, али једна интимна и ненаметљива датост, да би ми клима у земљи, почетком осамдесетих, указала на то да моја припадност једном национу може бити и проблем. У таквим околностима јавља се понос. Мој дубљи однос према домовини постао ми је јасан тек кад сам је на дуже време напустила отишавши у Шпанију. Умела сам то да упоредим с односом према родитељима: да бисмо одредили меру своје љубави према њима, неопходно је да се удаљимо. И тако, после десет година одсуствовања, у Србију сам се вратила онда кад се из ње бежало главом без обзира.

Кроз наочаре љубави. Шпанија је моја друга, изабрана домовина. Моја ћерка је полу Српкиња, полу Шпањолка. Њеног оца сам упознала у Мадриду, отишавши тамо трагом Иве Андрића. Отишла сам на студијски боравак и остала десет година, све до смрти мог мужа Хосеа Антонија Новаиса. У мени је, рекло би се, одувек постојала носталгија за том земљом, као да сам у неком претходном животу била Шпањолка. Може бити да је мит о Шпанском грађанском

рату на то утицао, привлачност кјароскура: с једне стране светла аура губитништва, с друге сенка изолације на мапи Европе. На факултету сам учила шпански, а за први семинарски рад од свеколике књижевности одабрала *Дон Кихота*. Нашавши се тамо, имала сам привилегију да ме кроз шпанску реалност, историју и културу води, као Вергилије, један од највећих шпанских новинара, уз то песник и писац, а ја све да упијам кроз наочаре љубави. Читав један живот који је, нажалост, у реалном времену кратко потрајао – непуних десет година. Из тог светлог и узбудљивог периода откривања једне земље, уз непрестана поређења са земљом коју сам оставила, настала су моја *Писма из Шпаније*, књига коју поједини читаоци и данас сматрају мојом најбољом књигом. На личном путу, смрт вољеног човека свакако је за мене била највећа животна прекретница: после бурних искустава окрећем се књижевности и прози, враћам се у своју земљу и свој језик. Моје прве теме у прози јесу смрт и једна светла земља у коју већ гледам с дистанце, иако се у њу непрестано враћам. За већи део мојих прозних текстова могло би се рећи да је то имагинарни мост између Шпаније и Србије.

У раскораку са разумом. Тешко је мислећој особи да се ужлеби у свет који јој се данас нуди. Сви смо губитници. Живимо у великом раскораку с разумом и са стварношћу, већ одавно помирили с тим да се кљукамо, као гуске, садржајима који немају никакве везе с нашим властитим животом и потребама. Мало-помало и као на превару, и наш живот је постао виртуелан, јер смо већ дуго под анестезијом слика, порука, информација које добијамо сервиране на сваким боговетном екрану, а од овог и оног екрана више и не можемо да одвојимо очи. Као у сну. ТВ екран нам је постао као добош торте: ред избеглица или ратних ужаса, ред наших властитих поплава или избора, ред ружичасте стварности која се одвија негде другде, али без које више не можемо. На врху добош торте искрсава утешна вест да смо у „Светском извештају о срећи“ на 86. месту од укупно 157 испитаних земаља. Као да то има неке везе с нама и с било ким на планети. Деци смо тутнули у руке мобилни. Било би добро да не-

ко може да каже: Види, и њу сустигле године, па на све гунђа, па јој све што је било јуче делује боље. Проблем је у томе што су нам и деца обесхрабрена и уморна као иживљени старци. Чему им младост ако не осећају да је свет њихов? Нажалост, и она разумеју време док лутају светом или остају код куће, у познатој жабокречини. А ту, код куће, мало шта видимо на улицама јер нам очи лете ка шаренишу билборда, где међу осталим стоји девиза времена: *Сви желе да буду њознајши*. Ступидан исказ, суманут, али убедили су нас да је тачан и да изражава дух времена, макар ми сами не спадали у „све“.

Разгледница са срећног острва. Ако бисмо улогу културе мерили према моћи и утицају министарстава културе или према садржају рубрика за културу у медијима, слика би била поразна, и не само у Србији. Као што је информација стекла примат над знањем, тако је забава запосела простор уметности, па се и уметници често томе повинују: иде се за реакцијом на прву лопту јер публика нема стрпљења да се удубљује. То нам је сервирана стварност коју је немогуће засладити све откако је с највиших друштвених инстанци, без трунке зазора, уметност почела да се вреднује превасходно тржишним мерилима. На личном плану, међутим, култура је постала бекство од света, а уметност срећно острво на коме су, једнако стваралац и прималац, храбро изоловани и истрајавају. Нек је у питању мањина и то тако раштркана! У свим временима је само мањина чувала ватрицу. Друга је ствар што су нам идеологије наметале догму да је већина мерило свих вредности, па и духовних, а није тако.

Зачепљења и последице. Рекох, књига је роба, а писцу је данас тешко да учествује у томе. Никад већи број издавача, и никад мање простора за достојно објављивање. Уз то, сви канали рецепције су нестали. Једини живот књиге је то што ће у дневним новинама изаћи о њој кратки приказ-информација, ако изађе, и што ће писац приватно примити понеки утисак читаоца, на нивоу „свиђа ми се“. Зачепљен је и онај најважнији канал рецепције, а то је мрежа библиотека. Успели су да униште деценијама грађен пут „библиотечког

откупа књиге“, тако да ни веома читан прозни писац не може више да рачуна с тим да ће му нова књига доспети у библиотеке, а о поезији и есејистици да и не говоримо. Према томе, писац и даље пише, али му се не мили да објављује. Од свега ми је можда најтеже кад ми неки млађи колега затражи савет о томе како да нађе издавача који му неће тражити паре да би му штампао књигу.

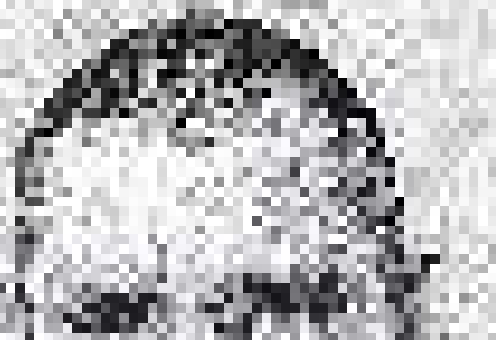
О једноставности и дубини. У време кад сам почињала да пишеш веровала сам у континуитет књижевности. Моји први учитељи били су моји професори књижевности на светској, па су и моје прве побуне ишле против њих, јер су ми се њихова тумачења чинила каткад погрешним, каткад оскудним. Беху то добри професори, свакако заслужни за изоштравање мог погледа и за то да ниједан текст не узимам здраво за готово. Ипак, нису успели да довољно охладе мој поглед теоријом како бих изгубила могућност читалачког доживљаја. За моје прве песничке књиге говорило се да су херметичне, да би потом дошло до великог отварања. На мој каснији став према тексту, да је најтеже досегнути једноставност а при том не изгубити дубину, сигурно је највише утицао мој муж, уз кога сам много тога научила. Велики шпански интелектуалац, он је био много старији од мене, и штошта сам упила из његовог искуства. Између осталог и то да не треба „продавати маглу“, да је загрљај с јавношћу варљив и пролазан, да су аутентичне вредности далеко од буке света. Још касније, кад сам се и те како расписала, моја континуирана школа био је, а то је и данас, посао превођења. Преводећи писце које сама одабирам, непрестано учим, или барем изоштравам свој однос према језику и реченици.

Напетост пишчевих доколица. Рад на прозном тексту, поготово роману, изискује велику дисциплину. Међутим, кад се ухвати за лет, та дисциплина не пада тешко, јер су замисао и пут ка циљу оно што вуче напред, и нема празног хода чак ни у сну. Чини ми се да су мање објашњиви такозвани периоди стваралачке доколице, када је писац непрестано на позору, као ловац, како би ухватио идеју око

које ће моћи да заврти причу. Потом њено зрење, малтене тајно, кад нико други не би био у стању да у њој назре потенцијал. У тој доколици, рекла бих, дешавају се најважније ствари. Ово не значи да је кад започне рад све већ под контролом, али некако је лакше, мисао се врти око конкретних проблема, а не више у бескрају свеколиких могућности.

Понеки скривени кутак. Београд је данас у мањој мери мој град него што је то некад био, али ваљда је то и природно. Каткад се упитам шта тражим овде, али будући да сам у себи код куће, вероватно бих се исто питала на ма ком другом месту. Чињеница је да је Београд мој избор, и не гајим снове о томе да будем негде другде. Но, пошто књижевни живот у њему више не постоји, а сви знамо да се некад одвијао у редакцијама и кафанама, сад овде имам само понеки скривени кутак за разговоре у четири ока или за тиховање. Мој дневни излазак је вожња бициклом до Аде Циганлије, где ме у једном пријатељском локалу чекају мој сто, тиха музика и поглед на језеро. ■

(Мај 2016)

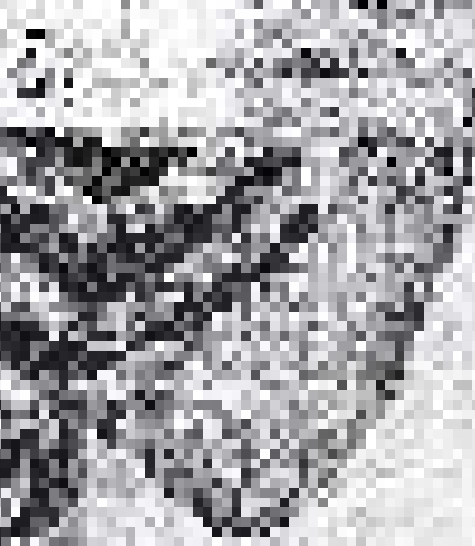
THE UNIVERSITY OF
MICHIGAN LIBRARY

ANN ARBOR, MICHIGAN

4/11/1964

1964-1965

1964

ПИСАЦ НИКОЛА МАЛОВИЋ, ЛУТАЈУЋИ БОКЕЉ
СИГУРНА КОРАКА, ЗАСТУПНИК КЊИГЕ НА ТРГУ СОЛИ

ОБАЛСКА СТРАЖА СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Њејове књије су јуне удица које сјасавају и јисца и чийаоца. Из своје књијаре „Со“, на шрју Херцејовој града, на своме свевременом острву, не да да Бока јојтоне у конверзијско лудило и да свей одљујави од неслане лажии. Са своје нулїе надморске висине види како Срдију, рашчеречену рукама сїранаца и њихових марионейта, силују и шуширају цокулом у јлаву, у разум, у достїојансїво. Појредан јој је „јунак нашеї доба“, сїреман да усїане и умре за Срдију. Ако није национална, држава јосїаје јредузеће. Црнојорска издаја није само оїїаднишїво, неїо и кулїурно самоудисїво. Тоїалишїаризму јржишїта и јримисїивизму либералної кайиїализма мора се сујрошїавишїи мајсїорсївом. Није књија све шїїо има форму књије.

Белешка

Никола Маловић (Котор, 1970). Дипломирао је на Филолошком факултету у Београду. Објавио је књиге *Последња деценија* (кратке приче), *Кайетан Визин – 360 стейени око Боке* (новеле у драмској форми), *Перашки њоблен*, *Прујастойлаве сторије*, романе *Лушајући Бокељ* (2007) и *Једро наде* (2014), и преко 2.500 текстова. Аутор је фотомонографије *Херцеї-Нови: Град са 100.001 стейеницом* (2011), документарне прозе *Бокешки дерберин* (2015), књиге *Бої у Боци* (2015). Приредио је књигу *Бокешки хумор* (2017).

Уредник је издавачке делатности херцегновске Књижаре „Со“ (едиција „Бокељологија“). Члан Српског књижевног друштва.

Живи у Херцег-Новом.

Једанаеста је генерација дурмиторских и старохерцеговачких дошљака којима су очи поплавеле од мора. Матерњи језик му је српски, иако му је мајка Словенка из Штајерске. Његов отац, најстарији брица у Боки, бријао је и Иву Андрића. Бока је за њега цео свет. Само по њој путује и још није стигао све да обиђе. Од *Последње деценије до Једра наде*, овај „теразијски Бокељ“ лута сигурним кораком по тим пругастоплавим пределима. Уз своје горе посвећења успиње се херцеговским скалинадама. Са његовог прозора мреже српске књижевности и данас допиру до мора, одакле се никада нису ни повлачиле.

Никола Маловић (Котор, 1970).

Пловидба. Бокељ сам од 1694. Те су године, у својеврсној сеоби православног становништва из Старе Херцеговине, а данашње Црне Горе, моји преци дошли на обалну територију ослобођену од Турака 1687.

У роману *Лушајући Бокељ* казао сам да су се мојим прецима очи обојадисале у плаво, од силног чуђења што виде море. Једанаеста сам генерација поријеклом из дурмиторског села Дужи.

Да није било мора, не би било ни мене. То кажем с разлогом, јер је Марјета Штракл, Словенка из Штајерске, најмлађа од три сестре, дошла у Боку на љетовање код средње сестре, која се удала након што је дошла на љетовање код најстарије пак сестре, удате у Херцег-Новом.

На питање што је прво опазила код мог оца, мајка каже да су то биле Брицове плаве очи. Оца сви зовемо Брицо јер је најстарији фризер у Боки, са педесет осам година активне каријере! Шишао је преко 100.000 људи, у неким фамилијама чак пет генерација (прађеда, ђеда, оца, сина и унука), а бријао је и Ива Андрића. У *Бокешком берберину*, књизи документарне прозе с мојим потписом, отац објашњава да је Андрићева брада била од врсте најтеже за бријање.

Куриозитетно: мој матерњи језик – пођемо ли од дефиниције да је то језик на коме човјек проговори – није српски него словеначки. И да није било незгоде коју сам имао као беба, сигурно бих, и мимо болница, више времена проводио с мајком, јер је оцу ваљало да хи-

љаде шишања и бријања претвори у кров над главом. Данас, свакако, казујем да је мој матерњи језик српски.

Родитељи су ми били чланови Савеза комуниста, мајка испрва из убјеђења, а отац да му нико не би дирао у приватну дјелатност. У таквој породици Бог није постојао, и слава се није славилa. Прве хришћанске спознаје добио сам од мајке римокатоликиње, више као хришћанске бајке неголи као катихизис.

Будући ипак крштен у Цркви Свете Богородице у Бијелој, као и сви преци сем првог, оног који је дошао већ крштен, духовно сам прогледао тек 1999. у Београду под бомбама. И почео да славим славу.

Бока. Бока Которска ми је некад била завичај, а сада се проширила до величине свијета по мјери. Није отуд чудно да у романима представљам Боку као *teatrum mundi*. Мој некадашњи завичај а данашњи свијет – има барокне градове, вјештачко острво из доба ренесансе, палимпсесте историја, низове капетанских палата огледаних на бонаци, изврсна јела, културу толеранције, острво на коме је Свети Сава 1219. основао Зетску епископију...

Ко би Боку Которску, једини фјорд на Медитерану, узео да посматра као острво, не би много погријешио. Бока је са три стране омеђена морем окомитог камена, а са четврте стране – морем мора. Да би се обишла Бока потребно је неколико живота. Доказ? Никад нисам стигао да ногом ступим на највеће заливско острво, Свети Марко. Никад нисам био у Горњем Столиву, урбаном медаљону са звоником на коме је сат. А био сам на скоро свим планинским врховима, и у морским дубинама, на полуострвима и ртовима, опловио сам вијугаве контуре Залива као први Србин, срећан што је много тога још остало да се искуси и види.

Бока Которска је чудесна географија: има духовни исток на географском западу (Херцег-Нови), и духовни запад на географском истоку (Котор).

Родити се у Котору (1970) за мене је почело да добија смисао касније, када сам на свим историјским картама видио колико је Котор

важан, и као главна лука наше средњовјековне државе, или пак као град који, сем Дубровника, нема себи сличног.

Све слике дјетињства, осим оних физички болних, односе се на љето. Купаће гаће су довољно имање да се у повлашћеној географији буде срећан. Посебно када имаш пераје и маску. Једна од упечатљивијих покретних мемо-слика тиче се тренутка када гледам како између двије понте – између два камена мола, у преводу – све врви од живота. Видим: морску траву мураву, морску салату, алге чије називе не знам, ракове крабе, ракове гранцигуле, ракове самце, јато сићушних гавуна, омање јато преукусних ципола, рибице лабре шарене као папагај ара, потом у гроздовима шкољке мушље по обрађеном камену, каменице по необрађеном, вагане и вонголе у пијеску, пужеве марикље, вретена, и приљепке, онда морске јежеве и морске краставце... Све до дубине од пет, и дужине од сто метара. Авај, данас је овај еколошки рај у гробу! На мјесту некадашње Фабрике за прераду рибе, гдје сам се распливавао као дјечак, налази се хотел чији је монтемаурски власник насуо плажу камењем и земљом неодговарајућег хемијског састава у управо фараонским количинама – е да би поставио што више наплативих лежаљки и сунцобрана. Долазак либералног капитализма покопао је добар дио мојих надања да смо љепоту добили заувјек и да слободу није потребно освајати изнова.

Као што се сви људи дијеле на живе, мртве и оне који плове морима, тако се и живи Приморци дијеле на оне који плове и на оне који хвале море али се држе краја. Као професор древне которске Поморске академије, казујем да сам од друге врсте – која се држи краја, иако су многи моји рођаци и преци поморци. У капиталној фотомонографији *Историја докељској њоморсиџва* Предрага В. Ковачевића, чији сам уредник и издавач, нашао сам претке под заставом руске царске морнарице.

Када сам наслутио, 2004, двије године прије Црногорског референдума, покраденог наравно, да ће идеологија монтенегринства да ми обезвриједи диплому професора српског језика и књижевности, селим се из Котора у Херцег-Нови и са супругом оснивам Књижару „Со“, класичну књижарску и издавачку кућу. Тиме обнављам

традицију најстаријег регионалног књижарства и издаваштва, а по дозволи насљедника Јова Секуловића (1879–1950) који је у аустроугарском Херцег-Новом отворио књижару 1898. године, три године прије Геце Кона у Београду.

Као књижар са искуством од скоро петнаест година, потврђујем да је књига о мору увијек било мало на српском. Стога су све које и даље третирају плаво-бијеле теме увијек од дупле ширине.

Херцег-Нови. Када је супруга установила да не познајемо никога, сем помораца из фамилије, који су до стана дошли без кредита или насљедством, осјетили смо се нарочито поносним. Књижара „Со“ (од 2004) донијела нам је мали стан у Херцег-Новом с погледом на море.

Можда би стан био и већи да нисам лично финансирао издавање скупе, властите фотомонографије *Херцеї Нови: Град са 100.001 сїейеницом*. Требало је обићи цијелу Ривијеру уздуж и попреко, опет од нулте до хиљадуметарских надморских висина, да би настала фотомонографија посвећена чињеници да град основан 1382. због трговине сољу има више степеништа од правих улица. Супруга и ја љетовали смо и зимовали у кори од ораха двије године обилазећи наоко малу географију, али пуну скалинада.

Разлика између Херцег-Новог и Котора је велика, као да постоје двије Боке. Котор је центар свега наплативог заливског дешавања, укључујући масонско и окултно, а Херцег-Нови је диваљ, јефтинији, профанији, мање учен, без друштвеног, политичког и умјетничког крема каквог је било уз Јосипа Броза Тита, када овај шћаше с двором боравити у Игалу.

Роман *Луїшајући Бокел* циједи Котор као лимун, роман *Једро на де* циједи есенцију из чудесног Пераста.

Да бих као писац опстао независан, морам много тога да жртвујем. Стога живим као на острву. У Књижари „Со“ на главном градском тргу.

Временом сам постао сувенир, што ме све више оптерећује јер нисам нарочито дружељубив. Но је немогуће током сезоне одољети читаоцима који дођу и тврде да су моје књиге прочитали по неколико пута.

Београд. Иако романизмима солим мој књижевни српски, никад нисам казао како заправо све вријеме пишем београдским стилем. Познаваоци књижевности знају што то значи.

У међусобном даривању Београда и мене добили смо сви, јер да није 2007. године било *Лушајућеи Бокеља* не бисмо тако суверено могли да кажемо како море романизама припада српском језику. Хрвати би и на такозвани бокељски језик узели да полагају право, што још увијек (*sic!*) идеолошким Црногорцима није пало на памет. Хрвати и те како романизмима бибере своју језичку варијанту, и то чине мноштвом, за разлику од мене који сам сасвим усамљен у савременој српској књижевности.

На моју срећу, тиме сам и препознатљив.

Тешко ми је да издвојим важна мјеста на мапи Београда јер је Београд с ове стране обје ријеке за мене једна те иста емотивна цјелина. Ја сам *testis temporum*, свједок времена: све што је млело Београд млело је и мене – од агоније распада СФРЈ и ратова што су уследили, економских санкција западног свијета, студентских и грађанских протеста деведесетих година, НАТО-бомбардовања, пада Милошевића и доласка на власт спонзорисаних имена и презимена – и све је утицало да се форматирам на начин на који данас неправљиво мислим, да је наша перспектива у нашој ретроспективи.

Иако ми је супруга Београђанка, одсиједам у хотелу „Касина“ на Теразијама. Тамо испред собе 308 имам спомен-плочицу на којој пише: „У овој соби борави Никола Маловић, награђивани српски писац из Боке Которске“. За себе сам измислио нов термин, који ми с правом припада: Теразијски Бокељ.

Анти-Одисеј. Одисеј је познатији по лутањима од његове друге праве суштине: да родну Итаку уопште не напушта. Феномен по коме сам центрипеталан, не центрифугалан, по коме сам анти-Одисеј, и по коме декларативно не путујем, објаснио сам у роману *Лушајући Бокељ* („Лагуна“, 2007, девет издања). Московски издавач одустао је од штампања превода тог романа јер нисам пристао да отпутујем у Москву.

С друге стране, стојећи у мјесту, свакодневно чиним интервјуе са странцима. Без камере или диктафона. Питам их све, и сазнајем „какви живе људи на те стране“. Урођен у географију урођену у туризам, видим да је туризам покварио све чега се дотакао, и да турист, баш као у Дучићевој дефиницији, нити види у што гледа, нити чује што му се казује.

Истини за вољу, пожелио сам да одем на прво и једино путовање, на Свету гору, не као турист, него као ходочасник. У праву су били сви који су рекли да један човјек одлази у Хиландар, а други да се отуд враћа.

Велики писци малих вароши. Питате погрешну особу да ли мисли како су наше љупке мале вароши изгубиле самопоуздање и представу о својој улози и важности...

Постоје извијесне разлике између љупких малих вароши и приморског малог града коме је немогуће не долазити на поклоњење.

Мали приморски град Котор био је главна лука средњовјековне Србије, и он то зна. Као и Дубровник што зна да је био Република, па на данашњи Загреб гледа с историјске висине. Да је остао унутар српске државе, Дубровник би с разлогом гледао с висине и на данашњи Београд.

Приморци имају урођен осјећај да се не налазе ни у каквом раму „малих, љупких вароши“, него да су били и остали урамљени унутар историјских самосталности, лабавих суверености, а свакако доказаних кумунитади, као на примјер Херцег-Нови који управо слави три стотине година комунитади. Општине, у преводу...

Вјерујем да постоји добар број читалаца који би желио да се на онеобичен а савремен начин и Херцег-Нови финалменте појави унутар једног великог романа.

Такав роман је у настању. За мисију има да понуди нову митологију приморског града, ова времена, као и доба иза окуке наших дана, те да омили живот с повлашћеним погледом на море.

Земља без мора, сабери-одузми, ништа не вриједи.

Век, култура. Мислим да Запад може напредовати још само у злу. Мислим да Срби нису органски дио те приче, и да нам треба јунак нашег доба.

Тај јунак мора да устане спреман да умре за Србију.

Без таквог нам нема самосталности и суверености, нити културе којом смо вјековима богатали свјетску баштину.

Држава ако није национална постаје предузеће. Данас пише Србија, сутра може Волмарт.

Српска драма. Са нулте надморске ако се погледа, наша једина шанса је у великом мијешању глобалних карата, а сачувај нас Боже великог мијешања глобалних карата!

Србија изгледа као вишеструко силовано *мило* које сада цокулама туку у главу, зубе, стомак, гениталије и кичму. Потпуно је у власти странаца, без имало самопоштовања, с уништеним здравством, школством и судством, с косовским ногама ампутираним до кољена, просјечно стара преко 40 година, с младима које су политичари заправо научили да дипломирају и да пале из земље. Или да остану и скину гаће без обзира на пол.

Умјесто да прстом показује на најбоље, Србија промовише опачине. Трује омладину, краде народ, распродаје и привреду и пољопривредну земљу. Но је и даље Србија као појам – узор свима и свему што зна за моралну вертикалу и има етичку кичму, јер званично није издала код, премда је томе опасно близу.

Црна Гора. Заиста вам кажем да данас није лако бити Србин у Црној Гори.

Начин на који се непорециво лице српске Спарте изврнуло на монтенегринску поставу објашњив је једино на оностран начин. Јер без продаје душе врагу није могуће толико одступити од властитог кода. Да ли код уопште постоји? Да, као што постоје косе очи или црна боја коже.

Није још било у историји примјера да народ који је формирао властиту културу на бази једног идеала промијени тај идеал и почне

стварати нову културу на нову тему. Не. Народи ваплоте дух једино у њима својственој форми и тиме генетски трају у датом оквиру, развијајући га, дијелом модификујући га, али не замјењујући и не издајући га. Црногорска издаја представља не само отпадништво, него и културно самоубиство. Сличне се тенденције виде и у Србији. Ту већ може бити ријечи о синдрому етничке старости и обезвређивању народа.

Књига и висока култура. Кад Павићу, у другој фази, није пошло за руком да обдржи умјетничку књижевност у добу тоталитаризма тржишта – тешко да ће другим писцима поћи за руком јер су такође жељни новца. Ипак, добар писац може да подиђе маси тако што ће јој ту и тамо побацати полне радње, а све вријеме казивати о јединим трима темама у књижевности: о Богу, љубави и смрти.

Мештар писане ријечи биће онај чији ће се роман продавати заувјек. Само такве књиге треба писати. Гријеше људи жељни медијског појављивања, мислећи да више заради онај ко сваке године напише „нову књигу“. Оне ће се продавати само док аутор обилази ТВ куће.

Није књига све што има форму књиге.

Дослух. Откако сам у средњој школи добио задатак да подвучем све сентенце у роману *На Дрини ћурија*, наставио сам то да чиним, и установио како су на мене утицале све мисли које могу да стоје самостално, од *Еја о Гилјамешу* до романа недавног добитника НИН-ове награде.

Током школовања прошао сам све књижевне степенице, и све су оне утицале на мене. Имао сам срећу да се изборим за властити стил, па је тако моја реченица у којој енклитиком разбијам синтагму, уз употребу романизама, постала препознатљива. Тако ћу казати, на примјер, Бока је Которска финалменте остала без свог хвале вриједног залеђа, умјесто Бока Которска је...

Све што смо сазнали прочитали смо или смо чули. Највише сам спознаја у мало времена чуо од проф. Александра Јеркова.

Цијеним многе српске писце, почев од Горана Петровића наова-

мо. Поносни сам један од оснивача „Групе П-70“, која је у папар пре-творила другосрбијанске писце чијег трага ја не видим као књижар с искуством.

Од критике се не прибојавам јер сам зрео. Прије неголи ставим финалну тачку, сви моји зарези одавно су на мјесту. Да живим у Београду имао бих више од садашњих десет награда, али ми је живот у Херцег-Новом донио стање мира са увијек сујетним цехом.

Ноћна смена. Друкчије се пише на компјутеру неголи руком, али се руком одавно више не може писати.

Пишем ноћу, што није добро. Пишем ћирилицом и латиницом, као што и читам. Објављујем књиге и на ћирилици и на латиници. Подржао бих и поштовао сваки закон који би предност дао ћирилици као писму које нас одређује.

Прва реченица, баш и као наслов, много су важни. Само књижар који је и писац зна колику моћ има зналачки срочен текст на задњој корици. У мору осталих наслова, читалац нову књигу држи у рукама 10–20 секунди. Ако му текст за то вријеме није забацио удицу, оде читалачко око с мамца од текста.

Прва реченица у роману *Луџајући Бокел* („Још увијек мислим на српском“) најкоментарисанија је прва реченица у савременој српској књижевности. Била је то прва реченица на српском послје Референдума у Црној Гори, и прва реченица у проширеним зеницама Друге Србије.

Роман *Јегро наде* писао сам током шест година у соби с погледом на море, са само двије Вангелисове композиције у ушима – „Conquest of Paradise“ и „12 o’Clock“. Током писања научио сам да чујем како раде разна вина, а како кратке ракије, махом српске. Могу да пишем док се на каналу „24 Kitchen“ кува све у шеснаест, или са потпуно смањеним тоном да пишем док се одвија неки спорт, искључиво на зеленом терену. ■

(Јул 2018)

ПИСАЦ СЛОБОДАН ДЕСПОТ,
НАШ ГЛАС СА АЛПСКИХ ВИДИКОВАЦА

ДОМ ВАН ДОМЕТА ЗЛА

Одраслао и класично образован на Западу, а заљедан на све стране, далеко и дубоко. Пише на француском, преводи са њим европских језика. У Срему, међу њима на мишровачкој обали Саве, има своје лично Стржилово. Каже да је технолошки човек инвалид у убрзаној еволуцији ка стадијуму јојазној црва. На фронтима медијској рати схватио је како је Империја изгубила контролу над „нарајивом светских криза“. Кад је њешко, уз Христову молитву њонавља неколико стихова Бодлера и Ахматове. Тако брани своје склониште њред ружноћом и њролазношћу. Тако озари дан.

Белешка

Слободан Деспот (Сремска Митровица, 1967). Српски писац, преводац, издавач. Од раног детињства живи у Швајцарској, где је стекао класично образовање. Од 1991. до 2004. био је уредник и преводац у угледној издавачкој кући „Време човека“ („L'Age d'Homme“) у Лозани. Превео на француски низ прворазредних аутора са српског, енглеског, немачког, руског и италијанског језика. Од 2006. води сопствену издавачку кућу „Ксенија“ („Xenia“). Уредник је и аутор у низу часописа, саветник за јавну комуникацију у швајцарским политичким и другим институцијама.

Објавио је четири књиге есеја, једну биографију, две фотомонографије, један духовни путопис кроз Швајцарску, један роман.

Живи у кантону Вале, Швајцарска.

стим песком и миришљавим тополама које су ми прва слика овога света, прво усхићење и прауметност. Моје лично Стражилово.

Тај простор и то време су везани у чвор, а чвор је у мојој души. То је оаза, адица мимо главног тока реке живота. *A home out of harm's swift way*, „дом ван домета зла“, како вели прелепа песма Роберта Планта.

Не знам за друге. Знам да мене завичај одређује знатно. А ја њега? Да ли талас одређује море?

Моја Европа. Зачудо, сву ту баштину европску доживљавам као своју, као да сам малтене свуда провео бар по један живот. Волим удобност и топлину енглеске домаће цивилизације. Колико год знају бити звери према другима, толико су – барем некад били – питоми и присни у сопственом свету. Безмерно волим стил француских села, тврдих, племенитих, грађених за вечност без и једног излишног детаља, доказ да су најбоље архитекте анонимне. Волим укусе и мирисе Италије, трагичну једноставност грчких острва, истинску љубазност и ведрину аустријског народа, сулуду дрчност Шпаније (и људи, и крајолика, и зграда), безбројна језера Финске са јарко обоженим брвнарима на смешним острвцима под бескрајним небом... Дивим се Русима, иако ме њихова сентименталност ужасно нервира. Да не причам о швајцарском чуду: двадесет шест самосталних државица у лабавој конфедерацији која траје већ седам векова. Моја је највећа срећа што живим у срцу Алпа, близу изворишта Роне, окружен вечним снеговима, и што сваке седмице сатима пешачим у том реском, чистом, опијајућем ваздуху. Свом кантону сам посветио књигу мистичних шетњи за коју су многи Швајцарци изјавили да је најлепши опис њихових природних и духовних блага који је икада написан. Све је то... моје! И ја свему томе припадам.

Русија. Када сам први пут слетео у Москву, прва реч коју сам прочитао на руском тлу била је „Тесла“ – марка аеродромских радара на „Шереметјеву“. Од тог тренутка па надаље, живео сам у будном сну. Чинило ми се да сам стигао кући, да је то све Србија, но

нека Србија у другим димензијама. Све је било огромно, као да сам се попут Алисе одједном смањио на узраст детенцета или веверице. Не само географско и људско пространство, већ и свакодневни детаљи као што су величина калдрме, калибар олука, ширина улица, висина порте у црквама. Огромно, бескрајно, а опет фамилијарно. Исти смо народ у различитим поднебљима, са различитим дијалектима и етничким примесима. Слична нам је и идеја: мегаломанска идеја о сопственој посебности, о историјској мисији. И сличан историјски усуд *Теодула*, народа божјег слуге и пророка мимо сопствене свести и воље.

Нико се није довољно упитао како је тај немогући, јуродиви, великодушно-малодушни народ успео да завлада шестином земљиног копна! Којом вештином и каквим разумевањем других народа и менталитета то царство већ толико векова опстаје упркос свим најездама и пошастима? У Јељциново доба се навелико причало о распарчавању азијске Русије између Кине и англосаксонских фирми. То и јесте био план и тада је то изгледало неминовно. А сад? Одједном – економски опоравак, дипломатско самопоуздање, побољшање здравства и демографије, па чак и оно најневероватније: почетак васпостављања средње класе. Све приписивати Путину у последњих петнаестак година, и добро и зло, припросто је и детињасто размишљање. Та нација у себи има неку зрелост, виталност, па и дисциплину на којој би свака друга могла да јој завиди.

Србија. То је Десанка давно решила за мене: Србија је велика тајна! У сваком смислу. Нисам конспиролог типа „Срби народ најстарији“. Не шпекулишем о далекој прошлости. Гледам шта је видљиво, шта јесте и шта се зна, па кажем: тајна!

Суштина Србије на духовном плану, па и политичком, јесте њен јединствен положај шарке између два света, Рима и Византије, и онтолошка неопредељеност која из тога произлази. Нама је просто немогуће сврстати се уз било кога, сем уз себе (и то ретко). То је изузетно тешка и узана стаза, уз много осипа и странпутица, и ко је до дана данашњег на њој остао, тај је прекаљен и укопан у стену попут

старог океанског светионика, а да тога није ни свестан. У себи носимо много искомског, од језика и фолклора до прастаре ратничке етике, еп нам је и света књига и водич. Искомски смо и у вери, побожни без претеране религиозности, што значи без пуританизма, фарисејства и формализма. На „ти“ смо и са Спаситељем, без увијања, као да смо до синоћ седели с њим. Све то волим.

Но то „време посебности“ (срећни афоризам несрећног Балашевића) има своју неминовно ружну страну и призива мане од којих бих да искочим из своје коже. Подаништво и улизиштво је прва од њих. Како Андрић записа негде у *Знаковима*, цена преживљавања на овом поднебљу каткад је виша од цене самог живота, јер сопствено очување обезбеђујемо на уштрб оних који ће нас наследити. Кад чујем у српским устима реч „дипломатија“, одмах се најезим, јер, уз часне изузетке, то код нас само значи капитулацију и повиновање туђим заповестима.

Човек и технологија. Немојмо околишити. Све најгоре што нам је у вези са технологијом проречено испунило се и преиспунило. Још је Русо – да, Жан-Жак, видовити и сентиментални мргуд – јасно упозорио да развитак науке иде на уштрб наших врлина и духовног живота. Какво год помагало приуштили, тиме себи истовремено одузимамо неки капацитет, знање или вештину без које дотад живот није био могућ. Ко још зна да рачуна напамет, као што смо знали пре дигитрона? Ко још зна да барата оштрим ножем као они убоги клинци по Азији кад вам припремају кокосов орах? Технолошки човек је инвалид у убрзаној еволуцији ка стадијуму гојазног црва.

Што се обликовања тиче, и ту је ствар прилично јасна. Мој Александар Зиновјев је на једном симпозијуму то објаснио на најпростији начин: пре сто година, вели, човек је 90 одсто свих неопходних информација црпео из непосредне околине и извештаја сопствених пет чула. Савремени човек тих 90 одсто црпи из „медија“: новина, интернета, школе, и свих концептуалних канала које власт контролише као водовод: славинама, бранама и разним дезинфекцијама.

Најтужније у мом животу јесте то што сам био сведок одумирања последњих истинских људи и њихове замене производима информационе индустрије. Као кад после парадајза из сеоске баште загризеш оно чудо што расте на стакленој вуни у Холандији. Бол због тог ненадоместивог свељудског, цивилизацијског губитка описао сам након смрти своје баке 2007. у књизи *Десћојћика*.

Укидање човека. *The Abolition of Man*, *Укидање човека*, Си Ес Луиса, једна је од књига које су ме одредиле и које ме непрестано прате. Врло кратак оглед о тиранији рационализма и релативизма, човековом покушају да сопствену судбину сам преузме у своје руке кроз науку и политику, верујући да може да савлада и природу и Бога. Луис је лепо прорекао, још 1943, да ће нам се све то обити о главу и да ћемо у напору да постанемо богови постићи само уназађење, безмерни тоталитаризам и суноврат. Тим правцем јуримо као захуктали воз, уништавајући и природу, и ваздух, и историју, и себе.

Буђења. Тешко је мислити о себи у свом елементу. Читање *Времена смрти* ме је у сваком случају бесповратно отрезнило од југословенства, Змај, Дучић, Црњански и Десанка су ме натопили музиком овог језика, а пресудна је вероватно била Ребека Вест. Њен путопис *Црно јајње и сиви соко*, ма колико да га је Винавер „допунио“, потврдио ме је у оном спољном, западном дивљењу српској посебности, истовремено ми отворивши очи у вези са неким нашим механичким предрасудама у односу на нас саме. Њена критика кнеза Лазара као претече европских „левичара“ је апсолутно ремек-дело политичке психологије и врхунац добронамерне дрскости!

Узори и утицаји. Да пишем на српском, то би био Црњански, несумњиво – но ја углавном пишем на француском, и стил ми је доста удаљен од онога што бисмо могли назвати „црњанштином“. Мрзим понављања, прејаке и барокне изразе, придеве и прилоге, закукуљене реченице. Пишем елиптично, трудећи се да што више

тога уградим „између редова“. Постоји ли српска реч за *understatement*? У том погледу, моји писци су Жорж Сименон, Хенри Џејмс, Пол Моран, Томас Харди због магичног амбијента, па Буњин, па Киплинг, па Мом, па Монтењ због памети и ироније, па Танизаки... С друге стране, волим и оне који одшкрињују скривене прозоре ка недокучивом. Пруста. Дикенса. Бернаноса. Борхеса. Хауторна. Игоа. Лоренса Дарела. Код нас нико није ни приметио готово апстрактни, метафизичко-металитерарни рад Зорана Живковића, најчитанијег српског писца у свету, а истовремено – као по закону – игнорисаног код своје куће.

Моји песници. Зачудо, српска књижевност у мени живи по највише кроз песнике: Змаја, Дучића, Раичковића, Десанку, Данојлића... Његошу се дивим, али он ми је некако егзотеричан, не ствара унутрашње царство као други. Поезија је пречица до са знања, а истовремено склониште пред ружноћом и пролазношћу, још један „дом ван домета зла“, као и успомене из детињства. Кад ми је тешко, уз Христову молитву често понављам неколико стихова Бодлера или Ахматове: „Тихо лъется тихий Дон / Желтый месяц входит в дом“... Не знам их много, али они које знам много значе.

Ако свирачи застану. Са музиком је као са књижевношћу: све времену и модама уз нос, уз неколико постојаних вредности. Бетовен, Прокофјев, Респиги, па сав наш мелос који нам је Царевац пренео. Но први и највећи шок: најезда албума *Led Zeppelin III* на моје уши, машту и цео живот, лета 1980.

Волим Југ, Македонију, волим све изворно, али највише ме понесу песме из моје равнице, Славоније и Војводине. Кад долазим колима, па зачујем тамбурице на свакој другој радио-станици, знам да сам стигао. Патим и од староградских, као што је Марсел Пруст патио од колачића званих мадлене. Везане су за нешто мило и важно из детињства, вероватно за деду, бекрију. Увек ћу, ако могу, наручивати „Фијакер стари“ или „Што се боре мисли моје“.

Суштина. Кад странцу желим пречицом да покажем суштину Србије, где га одведем? У Хиландар, Студеницу или Малу Ремету ако је могуће, иначе на Калемегдан, па у неку добру кафану на обали Дунава или Саве. Србија је и духовност, и херојство, и укус.

Genius loci. На места сам врло осетљив, као оне рашље у бунарџија. О томе бих могао књиге писати. Додуше и написао сам једну, поменуту *Valais mystique*. Двадесет четири излета на тајновита места кантона Вале, у ком живим. Једно од њих је рушевина праисторијске утврде или храма на 2.700 метара надморске висине. Ту сам морао да преноћим: један од најупечатљивијих доживљаја мог живота. Свако треба да нањуши сопствена места енергије и равнотеже. Она су битна за духовни живот. Мени и индустријске рушевине понекад годе. У средњем веку је постојао појам за то: *locus amoenus*, угодно место, за љубав, сањарење, тихи разговор...

Једном сам у бунилу, усред страшног грипа, јасно сањао то место у свом родном граду, Сремској Митровици. Испоставило се да је баш ту некад стварно била калварија, светиња.

Насупрот, постоје и зла места. Кад тражим стан (ретко, на сву срећу), многе куће одмах одбијем због нездраве атмосфере. На жалост, већина послератних конструкција струји тим леденим, смртним дахом.

Оближње даљине. Путујем, непрестано, но најчешће на траси Париз–Швајцарска–Београд. Наравно да је циљ – промена себе а не спољног света. Временом сам, међутим, научио и да путујем врло далеко у врло малом простору, одавде до суседног села у брдима, на пример. Волео сам да путујем ауто-стопом или возом, без реда вожње. И сад понекад стрпам шатор и врећу за спавање у кола, па где ме пут одведе. Из Индије сам донео педесетак кила поклона, свиле, кипова, ћилима, пуну собу... Сопствену одећу и ципеле сам бацио у ђубре да бих могао што више понети. Но то је изузетак. Најчешће се натолим мирисима, укусима и звуцима. И, наравно, фотографишем.

Радионица. Још нисам довољно озбиљно схватио свој књижевни занат да бих живот око њега организовао. То је грех против ког се борим. Кад бих имао петљу, писао бих ноћу до четири, спавао до девет, испуњавао практичне обавезе до поднева, па поподне читао, шетао и можда дремао. Но то још нисам успео да постигнем. Пишем у надахнућу, често по кафанама или возовима. Ту се, зачудо, најбоље саберем и усредсредим. Натакнем слушалице на уши, а у слушалицама Арво Перт, неки барок или ђавали – монотона суфи музика из Пакистана.

Желим. Да упознам Шкотску, Девичанска и Ускршња острва, да саградим кућу својим рукама (јер „човек од четрдесет година гради своју кулу“, како рече Карл Густав Јунг), да напишем три велика романа о предању, памети и путеном просветљењу, једну биографију, своје мемоаре и „фотобиографију“, као и заветно писмо о Руци Добрице Ћосића. Желео бих пре свега да себи утувим у главу да сада могу да се повучем из хиперактивног живота и да све посматрам, попут Монтења, са благонаклоном иронијом и врло спорим и лежерним расуђивањем.

Нада. У свом осионом и завојевачком расположењу, проглашавам да је нада утеха за слабе и лење. А онда угледам Христово лице, па завапим: у кога да се уздам ако не у Тебе, Господе? Велики сам песимиста у глави а оптимиста на делима: ваљда је то практично отелотворење наде. У љубави је сва енергија. Љубав жене наравно, но не само та – колико год оне жуделе да буду извор и оса свих наших мисли и стремљења. Љубав моје предивне деце, лепоте животиња, природе, мора по којима сам некад једрио. Љубав толиких обичних људи који ме сасеку својом пожртвованошћу и добротом. Хвала ти, Господе, за све што ме задеси! И тако ми се озари дан.

Мед. Настанак *Мега*, приповетке о једном чуду, и сам је дело чуда, као и његова књижевна судбина. Негде 2008. сам, приликом лечења у Србији, чуо дивну причу о епопеји оца и сина по Крајини

одмах после „Олује“, праву параболу о добрим делима и наградама за њих. Помислих тада да је морам некако прокријумчарити на Запад, не бих ли им иоле дочарао ту страшну катаклизму коју су чак и Срби забашурили. Али нисам знао у ком облику. А затим сам, у немаштини, без икаквих илузија кандидовао синопсис те приче за књижевну стипендију у Швајцарској. И добио је кад сам конкурс већ заборавио. То сам сазнао телефоном, 25. марта 2009, пред полетање авиона ка непознатом континенту, ка пакленој Калкути у коју сам слетео у три ујутру с адресом собичка на цедуљи, с последњим парама у џепу и без икаквог јасног плана за даљи живот. *Мег* ми је и пре свог рађања обезбедио три месеца опстанка и преусмерио ми поглед на свет а и живот уопште.

Четири године сам писао ту књижицу, а да сам јој једва реченицу-две накнадно изменио. Четири године сам вребао оно право расположење за писца: одсуство сваког гнева, стрепње и потребе за доказивањем ичега. У том миру сам могао да пишем, и тај мир просто натапа књигу.

Чињеница да ми је два велика издавача одмах примило књигу, да сам морао да бирам, па да сам селектован за не знам колико награда – од којих сам две и однео – те да сам 2014. годину буквално провео по сајмовима и трибинама широм Француске, коренито ми је изменила представе о себи и даљње планове. Јасно је постало свима сем мени самом да сам пре свега писац, а затим све остало: издавач, публицист и саветник за комуникацију.

Тешко ми је уопште и замислити да је моја прича о српској Крајини ушла у гимназијске лектуре након четврт века демонизације и клеветања свега што је иоле српско, толиких докумената, интервенција и петиција на које нико у Француској није реаговао. То сведочи о чудесној моћи књижевности и културе, оруђа које све власти иначе презиру. ■

(Јануар 2015)

III

*Мило Ломѝар
Милош Ковић
Владимир Меденица
Милан Орлић
Јован Пејчић*

ПРОФ. ДР МИЛО ЛОМПАР О СРБИЈИ У ЕПОХАЛНИМ
ИСКУШЕЊИМА И О СМISЛУ ДЕЛОТВОРНОГ ПЕСИМИЗМА

ЗЛОКОВНИ ТРИЈУМФИ ОСРЕДЊОСТИ

Србија оличава двоструку идеју. Трајична је у ономе што је у њој било велико и свето, јошескна у ономе што јој је донео тријумф маленој и осредњеј, јокондиреној и извијојереној. Колонијална ујрава и њена невладина интелијенција воде само фракцијску борбу унутар исте идеолошке и окујационе јлајформе. Из владавине духа самојорицања и „јујословенској заробљеништва“ мора се изаћи јосјейено, јер се јосјейено развијало и садашње сјање. Евројске земље јодвринуше су дујојрајном јроцесу американизације свесји. У таквом симулакруму не јовезује ни релијија, ни истјорија, ни кулјура, нејо само новац. А влада онај ко ујравља новцем. У свешу савременој нихилизма, као да више нема наде за наду.

Белешка

Мило Ломпар (Београд, 1962). Студије југословенских и опште књижевности завршио на Филолошком факултету у Београду. На истом факултету предаје *Српску књижевност XVIII и XIX века* и *Културну историју Срба*. Председник је Задужбине Милоша Црњанског и Српске књижевне задруге. Објавио је петнаест књига, од којих за ову прилику издвајамо *О завршетку романа* (1995), *Црњански и Мефистофел* (2000), *Ајолонови њујокази* (2004), *Њејшево јесништво* (2010), *Дух самојорицања. Прилој критици српске културне пољитике* (2011), *Повраћај српском стијановишћу?* (2013), *Црњански – биографија једној осећања* (2019), *Ојрошћај са интелектуалцем* (2022)... Добитник је више угледних награда, као што су „Станислав Винавер“ (1995), „Ђорђе Јовановић“ (2000), „Лаза Костић“ (2004), „Никола Милошевић“ (2009), „Печат времена“ (2009) „Меша Селимовић“ (2019)...

Живи у Београду.

Са висине његове катедре види се кроз многа времена и културне слојеве. Важни људи и идеје осветљени су далекосежним спознајама, проницљивим повезивањима. Његош и Црњански постају темељ и пут. Наше време и ми сами бивамо премерени бољима од себе. Подстицајно. И када сече кроз наслаге осредњости, малодушности, кроз извитоперења колонијалне свести, лековито је. Његове студије – попут *Духа самојорицања* или *Поврајка српском сџановишију?* – остаће међаши у српском усправљању и отпору постдемократској окупацији, растакању друштва, вредносног система, националног и државног интереса.

Мило Ломпар (Београд, 1962).

Сабирци. Носим име мога деде, који је из Бокова, села у непосредној близини Цетиња. То старо село из петнаестог века, из времена Црнојевића, делује као каменом опточено мало и плодно земљиште, на којем су куће збијене. Деда је био порезник и шеф пореске управе у Краљевини Југославији, службовао је на Косову и Метохији и у Македонији, па ми се отац – чије име носи наш син, Растко – родио у Струги, тетка у Велесу, а стриц у Охриду. Баба ми је била из поповске фамилије, из Новог Пазара. Рат су дочекали у Скопљу. Бомба им је пала на кућу, пошто су Италијани бомбардовали Скопље. Рат су већином провели у Чачку и Ђуприји, у градовима у којима је деда радио као порезник Недићеве управе, која је толике избеглице примила и сместила и нахранила. Крај рата дочекали су у Курсулиној улици у Београду. Отац ми је завршио Трговачку академију, која се налазила у Цетињској улици, и Економски факултет у Београду. Био је финансијски директор у многим предузећима, попут „Градске чистоће“ или „Комграпа“. Итд. Умро је давно – 1988. године.

Мајка ми је из Багрдана, питомог и лепог села код Јагодине, у којем сам као дете провео пуно времена. Она је пето дете једне сељачке породице. У сећању ми се чини да сам посматрајући тај сељачки свет са обала Велике Мораве, нарочито своју бабу, тетку и ујаке, успео да осетим нешто од противречног србијанског осећања живота: и намученог и радиног, и веселог и несрећног, и површног

и заумно дубоког. Волео сам пољске послове и домаће животиње. И данас волим и ценим сељаке, иако их више нема. Некад ми се чини да је Србија једино вредела као сељачка држава, јер је у њој и господа била господа. Моја мајка је пензионисани дактилограф и живи на Врачару, код Каленића пијаце. Живећи на тој адреси завршио сам Филолошки факултет у Београду.

Не волим Београд. Немам сентименталан однос ни према детињству ни према младости, а нарочито немам такав однос према Београду. Рођен у Цвијићевој улици, 1962. године, до другог разреда основне школе живео сам у Панчеву, јер су ми родитељи тамо радили, потом сам основну и средњу школу завршио на Коњарнику, типичном градском социјалистичком насељу, са социјално измешаним становницима, и градским, и приградским, и досељеничким, и образованим, и необразованим, и васпитаним, и невазитаним. Био је то типични социјалистички *melting pot*. Завршио сам Једанаесту београдску гимназију, са slabим врло добрим успехом, необичног распореда оцена: пуно највиших и најнижих оцена у једном истом сведочанству. Завршио сам студије југословенских и опште књижевности на Филолошком факултету у Београду, са оценама које су биле међу најбољима: неки професори (Јован Деретић) писали су да сам био „ђак генерације“. Можда. Свакако сам био исто што и у гимназији: *enfant terrible* генерације. И то сам остао до данашњег дана. Од неопходних монашких врлина – девичанство, сиромаштво, послушност – никада не бих могао постићи трећу: послушност.

Не волим Београд: ни његову површност, ни уображеност, ни дух који је емитовао у мојој младости, лажан у својој суштини, себичан и егоистичан, ни садашњи приградски дух који га је испунио. Не морамо волети места на којима живимо: довољно је да волимо неке од људи са којима живимо.

Извитопереност. Београд је најчешће узиман као симбол српске доминације: нису га волели они који нису волели ни Србе. Сатанизован је као симбол „српске хегемоније“, као срце „цинцарске чар-

шије“ – тако је писао Крлежа. Ништа није неистинитије од тога. То је један космополитски устројен град, рушен и недовољно пажљиво обнављан, са грађанском класом која је сатрвена у ратовима и револуцијама, да би се обнављала на лажним представама и појавила у извитопереном облику. Будући да сам у животу довољно посведочио да немам негативан став према српским националним правима и историјским прегнућима, моја дистанца у односу на Београд долази из другог правца: он нема никакав културни образац који би дошљаке – а Београд је дошљачки град (Иво Андрић о Милутину Ускоковићу) – саобразио правилима и обичајима света у којем су се обрели. Дешава се супротно: сви доносе обичаје својих места у Београд и прилагођавају метрополу себи уместо себе њој. Београд нема норму, осим вештачке и извитоперене; нема грађанску класу, осим изветреле или скоројевићске; нема поштовања за вредности, нарочито ако су српске; има дивљења за осредњости, нарочито ако су хрватске; он не поштује стваралаштво, ако му није дошапнуто из света да вреди; у њему боље пролази опонашање него оригиналност, и боље осредњост него изузетност. То је конгломерат који траје у вечној неуређености.

У заробљеништву. Из владавине духа самопорицања и „југословенског заробљеништва“ мора се изаћи постепено, јер се постепено и развијало садашње стање. У овом тренутку – крај јануара 2020. године – немамо ништа: никакав медиј од значаја, чак ни новине, ни националну интелигенцију, ни националну политичку странку са неком опажљивом снагом. Имамо колонијалну управу и њену невладину интелигенцију: они се међусобно боре за утицај. Колонијална управа – техником симулакрума овладавши националним бирачима – размењује националне интересе за свој боравак на власти; циљано разграђује друштво у његовим основним садржајима да се не би појавио никакав отпор и да би оно било потпуно немоћно да смањи пљачку добара и људи. Невладина интелигенција се слаже са колонијалном управом када је реч о предавању националних интереса у руке страним чиниоцима, али тражи више утицаја за себе:

мало је што је председник владе особа не-традиционалне сексуалне оријентације и некадашњи службеник невладиних организација (USAID), што је сама држава претворена у сервис невладиних организација.

Подршком подгоричком режиму, у његовој беспризорној акцији отимања имовине СПЦ у 2020. години, као акцији која је изазвала стотине хиљада грађана да у мирном протесту месецима излазе на улице, што није узбудило европске медије и душебрижнике људских права, као што их никад и не узбуђује када је реч о Србима и Русима, невадина интелигенција наше колонијалне управе је показала чему тежи: они не подносе да постоји било какав отпор њиховој антидемократској идеологији затирања. Јер, они су рецидив титоистичке идеолошке оријентације. Невоља је што су потребни као тобожњи противници колонијалној управи да би одржавали привид како нису истоветни у циљевима – а блиски и у методама – са њима. Имамо, дакле, фракцијску борбу унутар исте идеолошке и окупационе платформе. Не видим потенцијал за промене ове структуре у догледном времену, премда је могуће променити шрафове у њој: када се истроше, шрафови се замењују, структура остаје.

Људи не воле ово да чују, јер воле извесност победе у својим борбама. Премда се мало ко одрекао бројних понуда да буде део структуре моћи у нас као што је то мени запало да учиним, увек падне у засенак да се непрестано борим – на начин интелектуалца – упркос сопственом неверовању у блиски успех. Не морамо видети успех свог настојања, довољно је да постоји то настојање. Но, оваква размишљања се не прихватају у нас.

Трагично и гротескно. Србију видим као земљу великих прегнућа и малих људи: „на високо подигли се сутерени“. Комунистичко стање је дало лик који сам читав живот имао пред очима. У прошлости је то била земља која је окупљала, борила се, страдала и дизала се. Но, њене врлине су постепено ишчезавале, али су се њене мане нагомилавале. Ми смо њихово најочигледније лице: све што код нас не ваља – код мене, код других, код народа, код јавности

– највиши је израз историјског кретања рђавости, а све што ваља је заостатак неке врности која ишчезава. Ако бих се определио за идеју коју оличава ова земља, онда је то двострука идеја: трагична, у ономе што је у њој – од људи до догађаја – било велико и светло, и гротескна, у ономе што је у њој значио тријумф маленог и осредњег. Ми живимо у духовној ситуацији овог другог модуса. Нисмо способни ни за жртву ни за хумор: само за ручак и завист. То унаказује лице.

Крцата празнина. Медији су оперативни системи владајућих моћи: док су у комунизму они потпуно *ѝрожимали* јавну свест једнообразношћу садржаја, дотле је сада *исѝражњавају* умножавањем и распршеношћу садржаја. У оба случаја, реч је о непрестаном померању јавног фокуса и циљаном мешању битног и небитног.

Учинци нихилизма. Све установе су директно зависне од власти: у новчаном погледу. Нема других извора средстава, нема суштинске и организоване воље за отпором. Српски национализам – којим се као појмом толико манипулисало у различитим историјским приликама – једноставно не постоји. То је мит. Постоји неко расплављено и разбалављено осећање које нестаје у човеку пред првом понудом која поправља његов материјални положај. Код нас влада формула: ако нема пара, нема ни идеја. Ни у свету није много друкчије, али су њихове установе ипак одавно учвршћене, па процес нихилистичког спирања традиционалних вредности иде спорије.

Таштина малих играча. Није нам први пут да живимо у оваквим околностима, али је први пут да имамо радикални индивидуализам као епохално кретање. Нема способности за колективно деловање, јер нема осећања за вредности: сви би да учествују у неком процесу – од максималних до минималних – под условом да их води неко налик већини људи, у њиховим доминантним представама, а не неко очигледно најпааметнији и најпоштенији. Са таквом

– општом – љубављу за осредњости ни у једном јавном послу се не стиже далеко. Селекција се одвија у складу са менталитетом, а он је начелно против вредности, јер сваки човек мисли да је носилац највише вредности. У концентрацији толиких генија, исход је поражавајуће очигледан.

Рачунице и видокруг. Увек су масе носиле епохе, али је *свесћ* унутар историјског кретања лебдела негде изнад кретања маса. Тако су се напоредно остваривале колективна и појединачна егзистенција. Свест је припадала појединцу. У духовној ситуацији нашег времена, *појединац* – као висока свест тренутка – није опажљив, ако постоји; масе, пак, посматрају саме себе, чак и на телевизији, и задивљене су сопственом препознатљивошћу. Хедонистичка култура даје им за право: све је – у малом сигурно, а каткад и у великом – доступно, размишљање је тегобно, они који се издвајају – по уобичајеној представи – представљају проблем. У тој опрезној свести о проблему, открива се дејство политичке коректности: масе, негде испод прага свести, пристају на њен диктат, оне осећају да су зупчаници великог историјског механизма довољно наоштрени да исеку оно што се издваја. То осећају и писци и уметници: њихов естетски став је вођен њиховим егзистенцијално-епохалним положајем: умањити могућност ризика. У том умањењу налази се и умањење њиховог видокруга. А са таквим видокругом, велика уметност и велика култура постају изузетак.

Епохални бумеранзи Европе. Европске земље подвргнуте су дуготрајном процесу *американизације* свести: доминацији прагматизма, утилитаризма, разградњи солидарности, диктату вредности које уништавају традиционалне представе, али не дотичу проток новца. То је свет симулакрума: наизглед европски, он се мења; наизглед социјалистички (у периферним слојевима: родна равноправност, еманципација жена, однос према животињама), он почива на драстичној редукацији друштвеног и новчаног садржаја; наизглед везан за традицију (заставе, реквизити, химне), он их испражњава

од значења и смисла. Такав свет је подобан за идеологију глобализма. Отуд би европске земље могле све више личити на америчке: измешане зоне верских групација, расних концентрација, вредносних блискости, које не повезује ништа – ни религија, ни историја, ни култура – осим новца. А ако их само новац везује, онда њима влада онај ко управља новцем.

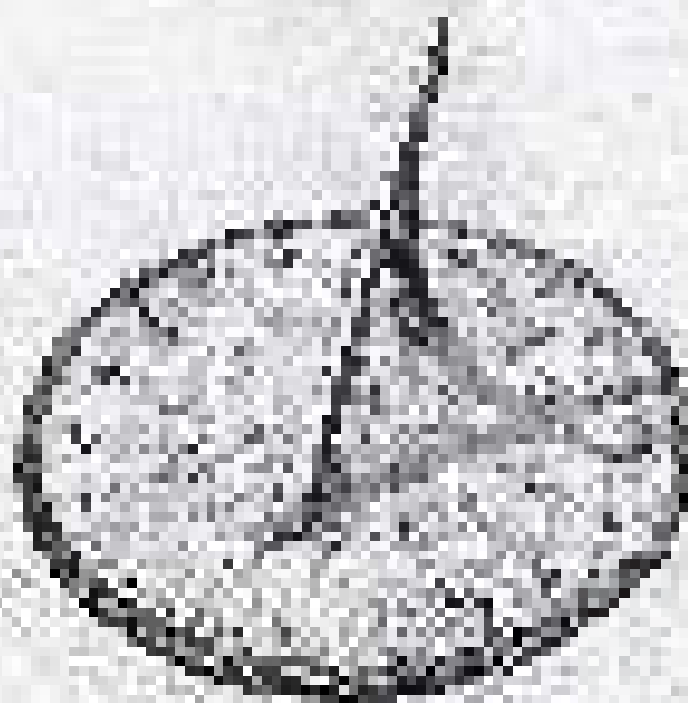
Дека на опијатима. Данашњи млади људи су прагматични: они се не питају о стварима, они се њима служе. Покушаћу да их опишем у паралели са књижевном уметношћу. Књижевно дело се разумева у три основна правца. Треба расветлити (1) како је *најправљено*: који садржаји у њега улазе и којим су поступцима подвргнути. Потом, шта (2) *значи*: које значење можемо препознати у самом делу и у каквим спојевима настаје *смисао* који оно ствара. И (3) како *функционише*, односно какву улогу има у свету културе: које знакове времена у себе упија, како се може употребити. Данашње младе људе превасходно интересује треће питање: како ствари око њих функционишу? Не, дакле, какве су оне, одакле им је дошао садашњи изглед, нити шта значе, какав смисао дају њиховом животу. Јер, они питање својих живота редукују на њихову употребљивост: не од чега се ти животи састоје, не какав смисао се у њима налази, него за шта се они – као животи – могу употребити. Отуд они не чују велики такт уметности који је превасходно везан за прва два подручја књижевног дела. Тако не чују ни велики – судбински – такт сопствених живота. Ако бих им то рекао, погледали би ме више или мање учтиво и међусобно коментарисали: на ком опијату је овај дека?

У знаку три времена. У мом доживљају света одлучујући чинилац није *џросџор* него *време*. Отуд ми места – као лајтмотиви изненадних сусрета, као тачке у којима се препознају прекретни садржаји биографије или образовања – нису битна. Немам сентименталан однос према зградама, трговима, парковима, пољанама или било којој просторној идентификацији. Будући да је време пресудно за моје осећање света, свеједно ми је где се налазим. У мислима сам

увек заокупљен временом које је прошло и његовим садржајима који се више не могу оспољити, временом које пролази и у којем стојим некако по страни, и временом које долази и у којем нестаје све заувек, укључив и мене самог. Три садашњости испуњавају свест о времену: њихову драматичност упечатљиво и заувек је описао Свети Августин.

Нада. Велика мисао хришћанства почива на вери која је тврдо чекање онога чему се надамо. У мом доживљају, смисаони нагласак је најмање на *нади*, нешто више на *чекању*, највише на *шврдоћи* која га води: то је одлука која се не мења. Али, хришћанин има своју *наду*. Има је, парадоксално, и атеиста: велики марксистички филозоф Ернст Блох је засновао своје главно дело на замисли о *принципу нади*. Тако се *нада* појављује као темељна ствар у обликовању и хришћанског и атеистичког погледа на живот. Она, наравно, нема суштинске везе са површном оптимистичношћу дневних прогноза или са јефтинијим понудама за летовање. Да ли она може дубље уздрмати поверење савременог човека у снагу дневних обећања? Да ли је могућа озбиљност наде у савременом свету? Нема наде да је то могуће. Као да – у ритму савременог нихилизма – нема наде за наду. ■

(*Март* 2020)

ПРОФ. ДР МИЛОШ КОВИЋ,
ИСТОРИЧАР КОЈИ ДОПИРЕ ДО СВЕТА ИЗА МАСКИ

ПУТ У СЛОБОДУ

Дрина није река нејо кичма. Њена велика историја још није најисана. Генерације из 1960-их рођене су и припремане за један, а обреле су се у сасвим друкчијем свету. Тешка и узбудљива времена омогућила су нам да видимо ствари и људе онаквим какви заиста јесу. После свега што смо преживели, било би невероватно да смо остали аполитични. Српска демографска драма не проистиче из економске нејо из духовне и моралне кризе. То је питање свих наших питања. Аутошовинизам и „дух самојорицања“ нису нова појава у српској историји. У току је покушај да се централни српски мит замени туђим, јодеснијим за обликовање „класе јокорних“. У борби за душе наше деце, традиција није стела нејо средство одбране и ослобођења.

Белешка

Милош Ковић (Шабац, 1969). Имао је седамнаест година када се његова породица преселила у Београд. Дипломирао је историју на Филозофском факултету 1995, године 2003. магистрирао (*Зајадноевројске ѿолийичке идеје у „Срјском књижевном јласнику“ 1901–1914*), а 2006. докторирао (*Бенџамин Дизраели и балканска ѿолийика Велике Бријаније*). На Оксфорду се усавршавао 2004/2005. Ужа научна област му је општа историја новог века, области посебних интересовања међународни односи и политичке идеје од краја осамнаестог до почетка двадесетог века. Аутор великог броја текстова у угледним научним часописима и зборницима. Посебну пажњу привлаче његове књиге: *Дизраели и истјочно ѿишанје* (2007), *Гаврило Принцип. Документи и сећања* (2014), *Једини ѿуш. Силе Аншанје и одбрана Србије 1915. јодине* (2016), *Завешти* (2019)...

Живи у Београду.

С лакоћом и озбиљношћу креће се кроз епохе и просторе, увек спремнији да разуме и објасни него да суди. Занат историчара учио је од правих мајстора, у каквог је и сам израстао. Дипломирао је и докторирао у Београду, усавршавао се на Оксфорду, учествовао на међународним конференцијама у Лондону, Фиренци, Јени, Софији... На Крф одлази често, као ходочасник. Синове води по Србији да би је они заволели кроз сопствена искуства. Његова предавања су међу најпосећенијим, а његове књиге помно се читају и ван академских кругова. За његов професорски рад везује се појава целог једног круга одличних млађих српских историчара и својеврсни препород веродостојне српске историографије.

Милош Ковић (Шабац, 1969).

Кичма. Дрина је моја река. Волим да кажем да она, као кичмена мождина, тече кроз моју кичму. Моји преци кретали су се простором између река Босне и Ресаве, од Таре до Саве, али је Дрина била њихов главни пут и дубински одређивала њихове судбине. Отац и мајка потичу са њене две обале, источне и западне. Очеви преци живели су у Мачви, док мајчина породица потиче са Сарајевско-романијског платоа, одакле је 1942. протерана чак у ресавски крај. За њих је Дрина била спас, а за Мачване извор плодности и живота. У детињству, пливање у њеним брзим водама на плажи у Црној Бари за мене је било својеврсна јуначка иницијација; бака ме је редовно упозоравала да Дрина сваке године, као неко хировито паганско божанство, узима свој данак и односи неопрезне купаче. И данас волим да, нарочито у Зворнику, уживам у њеној зеленој боји; у средњем веку звали су је Зеленика. Многи и даље верују у пропагандну измишљотину да је Дрина граница између два света, Истока и Запада. Права, велика историја ове реке још није написана.

Ушушканост. Породично наслеђе је нешто што и данас покушавам да разумем. Моја лична искуства много су опипљивија и везана су, у детињству и првој младости, за Шабац. Тек данас схватам колико сам имао среће и колико је моје детињство било срећно. Провео

сам га као у некој ушушканој колевци, у равници између две удаљене, питоме планине, Цера и Фрушке горе. Родитељи пуни љубави и подршке, сестра узор који је показивао шта се може постићи памету и радом. Град довољно мали да смо ми, деца из центра, могли да будемо безбедни ма где да нас је игра одвела, од обала Саве до Тркалишта, и од Камичка до „Зорке“. А опет довољно велики да је могао да нам понуди одличне школе, са чувеним, строгим професорима, богате библиотеке преко којих смо могли да дођемо до сваке нове књиге, позориште, биоскопе, спортске клубове, међу којима је била и једна „Металопластика“, у којој се тада играо рукомет светског ранга. Близина Београда омогућавала нам је да учествујемо у свим престоничким лудостима. Као тинејџери, аутобусима смо долазили у Кнез-Михаилову и Безистан на Теразијама, да бисмо се снабдели новим плочама, касетама, постерима и беџевима.

Одрастао сам у свету српске средње класе – новинара, службеника, уметника, професора, наставника. Образовање је било главна одлика овог слоја. Животни стил је био скроман – станови удобни, али никада превелики, летовања и зимовања, камповања на која је „фолксвагенима“ и „стојадинима“ заједно ишло по неколико породица и која су, у боровим шумама Далмације, трајала по месец дана. Разговори о књигама, историји, филмовима и политици. Тај самоуправни социјализам успео је да до краја седамдесетих година прошлог века произведе и утврди свој образовани, лојални средњи слој. Када је почео распад социјализма и Југославије, тај слој претрпео је најјаче ударце. Неки од нас су напустили овај свет, други су напустили земљу и одселили се на Запад, трећи су се једноставно помирили са деградацијом да би опстали, али је било и оних који су, док је земља пропадала, направили каријере.

Обећања и проклетства. Пресељење моје породице у Београд 1986, пре нешто више од тридесет година, значило је завршетак доба ушушканости и наивности. Отрежњење је почело већ у ЈНА. На одслужење у Сплит отишао сам неколико дана пошто је Азиз Кељменди побио регруте у Параћину и пар седмица пре Осме седнице. У

Сплиту су питомце Поморске академије већ увелико бацали у море. Највећи део сплитских кафеа био је забрањен за војнике. Шетајући кроз узане пролазе старог града, удишући устајале мирисе Риве, испијајући јутарње кафе у „Луксору“, стварно сам заволео тај град. Али тада сам, у разговорима са Далматинцима, схватио шта се спрема.

У раном детињству, Београд је за мене била Добрачина улица, у којој је становао мој ујак. Сећам се паркирања на Тргу Маркса и Енгелса и натписа „ФЕСТ 1977“ на Дому синдиката. Потом су то била самостална, тинејџерска трагања по центру града и доласци на рок концерте, најчешће у Халу „Пионир“. Сада сам се, међутим, сучио са великим и присним градом, који ме је од почетка прихватио и некако у себе усисао. Београд као да је тада, 1988. године, када сам се вратио из војске, и сам био затечен слободом коју је искусио много пре источноевропских престоница. Трчали смо са трибине на трибину, по фестивалима и концертима, у новинама и књигама ишчитавали дуго забрањиване истине, политизовали по кафанама. Путовали смо у Будимпешту и Праг, да бисмо својим очима гледали рушење једне империје и пропаст једног света. За студенте историје, то је било незаборавно искуство. Кроз сво то узбуђење увелико се назирала потмула претња. Рат, који је потом избио, сва обећања претворио је у проклетства.

У радионици историје. Када смо у основној школи слушали песму *Не цвикај, генерацијо* „Атомског склоништа“, нисмо ни слутили да ћемо баш ми да будемо та „несретна генерација над којом ће се извршити велика последња рација“. Одрасли смо и припремали се за живот у једном свету, да бисмо се обрели у нечем потпуно другачијем. Васпитани за „братство и јединство“, преко ноћи смо добили пушке да бисмо се међусобно убијали. Спремао сам се за испите и одлазио у кревет не знајући да ли ћу се већ сутрадан, мобилисан, наћи у касарни или на вуковарском фронту. Уљуљкани у диригованој социјалистичкој економији, допали смо у дивљи капитализам. Учени да сиромаштво није срамота и да богатство не мора да буде благослов, нашли смо се у свету у коме је новац постао мерило за све.

Хтели смо слободу иницијативе, укидање политичких забрана и државне репресије, али не и разарање економије и безобзирну пљачку. Тражили смо укидање нелогичног и неравноправног положаја Србије у југословенској федерацији, али не и пропаст државе.

Никада се, међутим, нисам претерано уживљавао у жалопојке својих генерацијских другова. Истина је да су престала наша путовања у иностранство, да смо осиромашили и социјално деградирани. Али добили смо прилику да живимо у занимљивом, узбудљивом времену, да посматрамо како функционише радионица историје. Пређашње доба мира изгледало ми је као време илузија, док смо у добу кризе и рата добили прилику да видимо ствари, и нарочито људску природу, онаквим какве оне заиста јесу. Сећам се да сам, као студент, потврду оваквих увида налазио у Тукидидовом опису куге у Атини.

Понекад ми се чини као да сам живео бар три различита живота. Један, спокојан и наиван, до почетка ратова; други, у времену истине, током деведесетих; трећи живот, у коме је, тек заснивањем породице, заокружено моје васпитање и сазревање, живим сада. Када покушавам да успоставим додир са собом из предратног времена, чини ми се као да сакупљам комаде одавно разбијеног огледала. Једноставно, живели смо у две различите историјске епохе и у једном бурном, ратном, прелазном времену. Ко зна шта нас још чека?

Кодови. Још чувам *Илустрирану историју свешта* Сомерсета Фраја, са посветом родитеља из 1976. Листао сам је код другара и потом ултимативно захтевао од родитеља да ми је купе. Негде од тада, од своје седме године, волим историју. Када ми је један пријатељ рекао да је то била омиљена књига и његовог детињства, схватили смо да је она била једна од кључних тачака препознавања наше генерације. Баш као и страх који смо 1973. осетили када смо на једном од два канала ТВ Београд видели *Лейтирицу* Ђорђа Кадијевића. Генерацију не чине године рођења, него заједничка искуства и сећања.

Филозофски факултет за мене никада није био само школа у којој сам стекао образовање историчара. Ту су дипломирали и моји родитељи. Ту данас радимо моја супруга и ја. Мој друштвени жи-

вот се већ деценијама одиграва у ширем кругу кафеа и кафана око Филозофског факултета. Ту сам научио много више но што је пуко познавање прошлости. Код нас се не негује она врста привржености какву, рецимо, имају Енглези према својим оксфордским или кембрицким универзитетима или колеџима. Морам да кажем да ја осећам нешто слично према Филозофском факултету. Посебно волим поглед са прозора нове зграде Филозофског на фасаду Капетан-Мишиног здања, у коме су се некада налазили Велика школа, Прва београдска гимназија, Српска краљевска академија, национални музеј, неколико библиотека...

Занат. Имао сам срећу да сам занат историчара пекао у доброј школи, код добрих мајстора. Да је завршио добру школу човек најбоље схвати онда када упореди своја знања и вештине са оним код колега са других школа. То сам осетио када сам из Шабачке гимназије стигао на Филозофски, али и када сам после студија на Одељењу за историју Филозофског факултета сарађивао са иностраним колегама. Од својих професора сам, поред осталог, научио да у историји ствари најчешће нису онакве каквим нам се чине на први поглед, да је прошлост увек другачија од нашег доба и да је потребно сређено, прибрано, понекад и дуго посматрање пре него што се изрекне закључак који, опет, никада не може бити коначан. Прошлост се, једноставно, отима поједностављењима и политичкој употреби. Зато би, када год је то могуће, оцењивање и вредновање требало да уступе место разумевању и објашњењу. Читалац је, потом, слободан да на основу тога формира свој суд, који може бити и вредносни и политички.

Србија у „наше дане“. Правила заната не могу да спрече историчара да има свој политички став и да га, у јавном простору изражава, посебно у тешким временима. То јесте традиција највећих историчара, од Тукидида до Марка Блока и од Стојана Новаковића до Слободана Јовановића. Невероватно је, уосталом, да би неко ко преживи оно што је преживела моја генерација могао да остане апо-

литичан. Напротив, верујем да живот у бурним временима и што интензивније учешће у њима историчару могу да пруже дубински увид и додатно разумевање чак и удаљених историјских појава. Живот између четири зида, не би ли се сачувала тобожња објективност, по мом мишљењу, води ка беживотној, сасушеној и досадној историографији.

Цео мој живот прошао је у добу опадања, слабљења и пропасти, од „мера економске стабилизације“ из 1980-их до данашње разорене српске привреде, колонизоване културе и ограниченог суверенитета. Најозбиљније питање с којим се данас суочавају Србија и Српска јесте брзо демографско опадање. Оно је још занимљивије када се зна да су 1901. године Срби имали највећи природни прираштај у Европи. Једноставно, онда када нас више не буде, или када међу другим нацијама останемо само статистичка грешка, сва остала питања постаће безначајна.

Убеђен сам да корен ове невоље није у „ниском животном стандарду“ и економском опадању, него у духовној, моралној пустоши која је завладала српским народом. Они који су некада веровали да су народ Завета данас се претварају у гомилу себичних појединаца, који брину искључиво о себи и својим материјалним потребама. Религиозна друштва, макар и сиромашна, била она муслиманска, хришћанска или неке друге вере, рађају децу; атеистичка, себична, богата друштва иду ка промени идентитета у корист оних који имају потомство.

Вера и вечера. Оно што данас зовемо „аутошовинизмом“ или „духом самопорицања“ није нова појава у српској историји. Од доласка Турака на Балкан та историја је препуна искушења, укључујући чак и периодична масовна уништавања српског цивилног становништва. У двадесетом веку Срби су се суочили са геноцидом, упоредивим само са оним што су искусили Јермени или Јевреји. Антисрпска хистерија која је у нашем времену захватила највеће западне медије, и која је послужила као оправдање за масовно уништење Срба у Хрватској, деловима Босне и Херцеговине и на Косову и Ме-

тохији, неупоредива је са било чим у пређашњој српској историји. У тешким временима одувек је, дакле, било оних који су свој положај хтели да олакшају или унапреде тако што ће се не само одрећи себе и својих предака него и јуришати на дојучерашње сународнике, да би се доказали и препоручили. Међу Србима такве појаве биле су веома честе и масовне. По неким истраживањима, сваки четврти Србин или Српкиња, у времену турске власти, примили су ислам. Оно што се данас догађа са Црном Гором најбоља је илустрација ових процеса.

Мит као судбина. У времену огромне моћи „средстава убеђивања“, од медија и интернета до бомби и ракета, не крије се намера да се „промени свест“ српског народа. То нам, чак, нуди и препоручује сам председник наше републике. Ни такви пројекти нису нови. Потребно је, на пример, прочитати предлоге историчара Томаса Бабингтона Маколија, класичног британског либерала, из 1835, о томе како променити школски систем у Индији да би се у тој колонији произвела „класа људи који ће бити Индијци по крви и боји коже, али Енглези по укусу, ставовима, моралу и интелекту“. Реч је, дакле, о колонизацији, спровођеној, и пре Срба, над многим нацијама. Ни учешће у томе тобоже демократски изабраних органа власти у Србији не би требало да чуди. Председник републике нам, наиме, говори о штетности нашег „косовског мита“, док нам свесрдно препоручује мит о културној, цивилизацијској, политичкој и моралној супериорности западног света. Историчари су ту, међутим, да подсети да људи заиста живе од митова, да се због тога потискивање једног (српског) мита не завршава некаквом рационализацијом свести и јавног живота, него смештањем другог мита (западног, англо-америчког) на његово место, и да управо највеће западне нације, с обзиром на њихов учинак у истребљивању читавих људских популација на европском, азијском и америчком континенту, немају никаквих основа да се позивају на своју моралну или цивилизацијску супериорност. Прочитајте сјајну књигу социолога Срђана Шљукића под насловом *Мити као судбина*.

О душама и отпору. Србима се, наиме, упорно шаље порука да је њихова традиција неспојива са савременим светом и да је нужно да се што брже „модернизују“. Модернизацијска прича, међутим, у свету је одавно препозната као једно од средстава колонизације. Она се, углавном, своди на позападњачење, најчешће на англо-американизацију.

Главно средство одбране јесте управо очување традиције. Потребно је, унутар ње, пронаћи тачке отпора, јер у таквим околностима управо је отпор главни услов опстанка. Ова борба води се у сфери културе и духа, и управо због тога културна политика код нас покреће толико страсти и изазива тако непомирљиве сукобе. Њено средство су школе, медији, све културне установе. То је дословно борба за душе наше деце. По мом мишљењу, мора се схватити да традицију треба прилагођавати савремености, по старој изреци: „Мењајмо да бисмо сачували.“

Традиција, дакле, не сме да буде нешто што се намеће. Напротив, потребно је само осврнути се око себе и присетити се да је оно што се намеће преко масовних медија, али и ракета и бомби са осиромашеним уранијумом, управо западна, „модерна“ култура материјализма, конзумеризма и хедонизма. „Ворлд вајд веб“ или „интернет“ јесте тачно оно што му име каже – мрежа разапета преко целе планете у коју се, као рибице, хватају наше душе и душе наше деце. Потребно је да се оспособимо да заједно измичемо рибарима и ловцима. У таквим условима, традиција је, дакле, управо средство ослобођења, пут у слободу.

Места на која се увек враћам. Има много места, широм Европе и Северне Америке, која сам заволео и на која се враћам. Међу њима, најважнији је Оксфорд, који ми је, после Београда, омогућио највише нових увида и понајвише променио живот. Отава је град који посебно волим, јер у њему живи моја сестра са својом дивном породицом. Ипак, заситио сам се Запада. Грчка је, уосталом, страна земља у коју одувек најчешће путујем. Крф је место у иностранству на које се стално враћам, као ходочасник, са својом породицом.

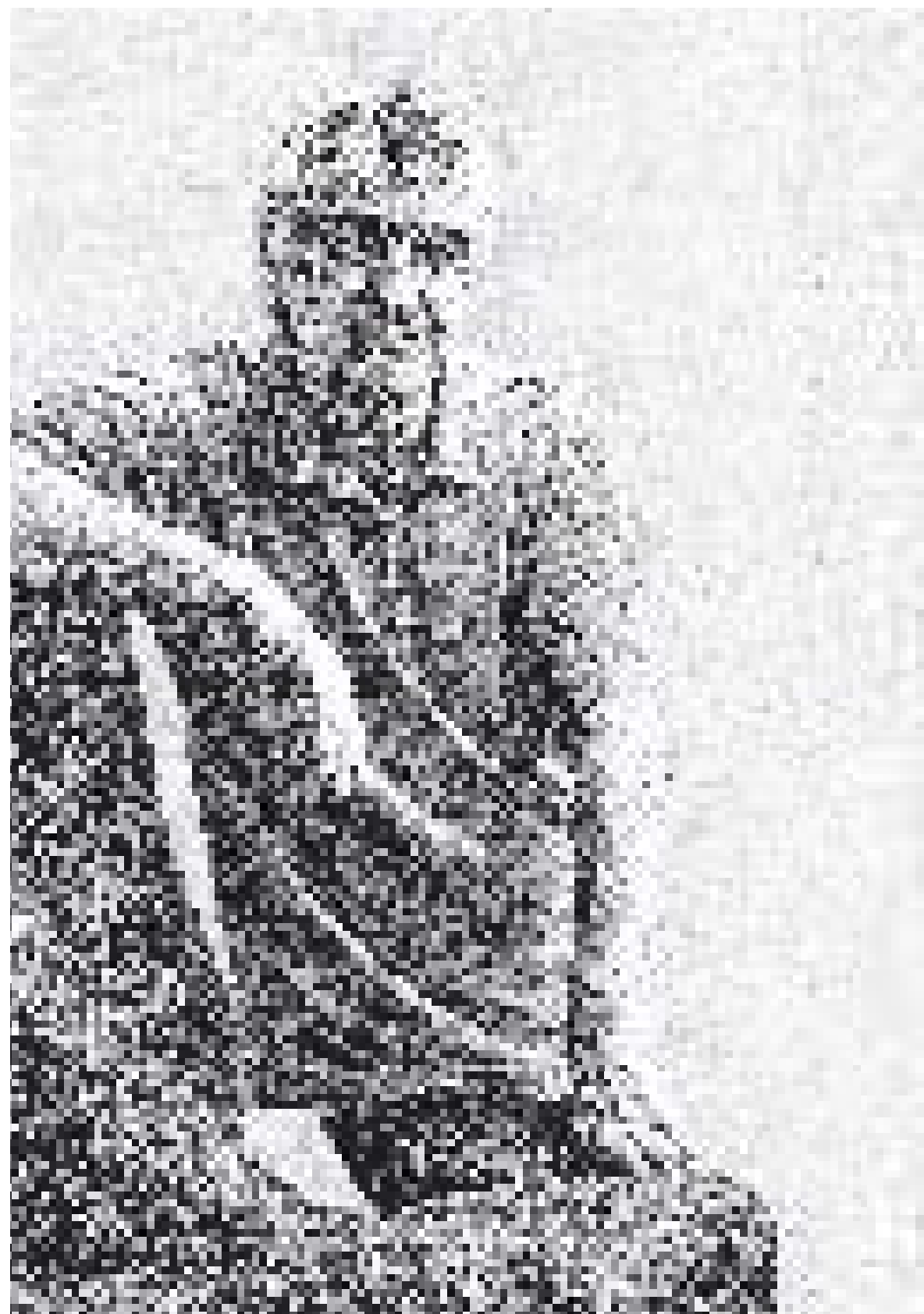
Последњих година откривам Санкт Петербург и Москву. Тек сада осећам да сам спреман да се заиста посветим Азији, Африци и Латинској Америци.

Ипак, свет којим се данас крећем налази се негде између Бањалуке, Суботице, Јагодине и Херцег-Новог. Сваки одлазак на Пале, где такође предајем, преко Шапца, Мачве, Јавора и Романије, за мене је одгонетање сопствене идентитетске загонетке. То је и наша стара породична кућа у Богатићу, коју је градио мој деда. Настојим да са својом породицом што чешће путујем по Србији, да би је моји синови заволели кроз своја, стварна искуства.

Наша одлучујућа битка. У врлом, новом свету у коме данас живимо, Косовски завет, или опредељење за Царство Небеско, за вечно насупрот привременом, за духовно насупрот материјалном, за подвиг уместо за уживање, за правду насупрот сили, јесте субверзивна идеја првог реда. Опредељење за Царство Небеско јесте наше кључно упориште већ дуже од шест векова. Оно то може да буде и данас. Није, дакле, реч само о притиску на Србију да би се одрекла својих територија и да би их уступила албанским шовинистима и исламским фундаменталистима. Потребно је да Срби напусте и „штетни“, „ратоборни“ и „превазиђени“ „Косовски мит“. Наша одлучујућа битка зато се и данас, метафорички и дословно, води управо на Косову.

Победићемо. Песимиста сам на краће, оптимиста на дуже стазе. Дуга историја српског народа потврђује да су Срби преживели много гора времена од нашег и да су, после свега, имали памети и снаге за нове велике победе. Наше тренутне егзистенције, појединачне и групне, нису особито славне, али наша генерација је само једна у дугом, миленијумском низу. Потребно је само да сачувамо Завете предака и победићемо. ■

(Сейџемдар 2017)

ВЛАДИМИР МЕДЕНИЦА, СРПСКИ ФИЛОСОФ И ИЗДАВАЧ,
ИСТРАЖИВАЧ КОСМИЧКЕ МИСТЕРИЈЕ МАЛОГ ЉУДСКОГ ОСТРВА

ИЗА СРЕБРНОГ ОГЛЕДАЛА

Открио је нејознајни континент. Увео у скривени век, о којем су само неки од нас ионашће знали. Без њега ко зна да ли бисмо, и кад, сазнали ко су заправо Фјодоров, Соловјев, Флоренски, Флоровски, Леонидјев, Иљин, Хомјаков... Или Чиниз Ајимайов и Андреј Плаионов. Урадио је више него катедре, институтуи, академије. Много више. Много дубље и далекосежније. Кад год желимо да дамо пример за културни подвиг првог реда, у овом времену изјубљености и велеиздаје, можемо мирно навести његово име.

Белешка

Владимир Меденица (Рума, 1953). Дипломирао на Филозофском факултету у Београду. Године 1994. основао и до данас води издавачку кућу „Логос“, кроз коју је у српски језик и видокруг ушао цео сребрни век руске културе, стотине наслова из филозофије, историје идеја, културе, уметности. Аутор је више књига огледа; поменућемо неке: *Одрази у сребрном оїледалу* (2013), *Трийиших за їенија* (2016), *Повраїаак* (2017), *Повраїаак у Боїа* (2021)...

Посвећене су му одреднице у руским енциклопедијама *Философский словарь* (2021) и *Русская философия* (2024), где се нашао међу онима чије је књиге објављивао на српском и о којима је држао предавања широм словенског света (Фјодоров, Соловјев, Розанов, Берђајев, Иљин, Маљевич, Кандински, Филонов, Флоренски, Флоровски, Булгаков...). У најрепрезентативнијој монографији његовог родног града (*Рума, у Срему кићеном*, 2018) наведен је међу знаменитим Румљанима. Живи и ради у Београду.

Порекло му је права тканица, са нитима из многих српских крајева. По оцу из Ајвалије код Приштине, Црквине код Колашина и Вогња у Срему. По мајци из Личког Тишковца и Мартин Брода, у Крајини. Он, рођен у Руми 1953, узверао се из Велике Равнице на Теразијски гребен и остао. А одатле се, тада, видело далеко.

Као издавач, у свом „Логосу“ објавио је више стотина драгоцених наслова. Уградио руски боготражитељски „сребрни век“ у српску културу и српску идеју. Написао просветљујуће *Одразе у сребрном ојлегалу* (Горјани, 2013) и десетине других огледа из филозофије и уметности. Један је од модерних српских аутора често цитираних у Русији. Наш саговорник већ четврт века: Владимир Меденица.

Неспоразум са равницом. Мој деда по мајци Милан Бурсаћ, Личанин, предратни жандар и четник, у Осмој офанзиви дошао је на сремску земљу. Није у крви имао ону вековну паорску прилагодљивост равници, није умео да живи по њеним захтевима и од ње дочека дарове. А сваке године, чим се заврши школа, ја сам с мотиком додељиван баш њему на располагање. Сећање на жеђ и на летње мучење у дединим њивама носим као мору. Та бескрајна равница била ми је толико тешка да се на њој није могло ни маштати. Али како би се касније завичај могао волети да је у њему све било лако, да није било патње и прекаљивања?

Управо ту, у родном граду, где сам завршио основну школу и гимназију, и на ужареним њивама деде Милана – сада то знам – у мени је рођена утопијска жудња за неким бољим светом, па и моја религиозност. После дединих њива чак ми је и Кант био подношљив. Управо захваљујући вољи прекаљеној у завичају успео сам у животу понешто да урадим.

Слика раја. Бака Босиљка, мајка моје мајке Смиље, родом је од Медића из Мартин Брода на Уни. То бајковито сеоце, у које сам одлазио лети, имало је посебно место у мом животу и мом сну.

Имао сам шест-седам година када сам са мајком први пут отпутовао тамо. Сишли смо из воза у глуво доба. Сијалица на станици

била је једино светло у ноћи без месечине. Каменим путем спуштали смо се ка селу, а са сваким кораком неки хук постајао је све јачи.

„Мама, шта се то чује?“ питао сам.

„Вода“, рекла је.

„Вода?“

„Да. Водопади.“

Нисам то могао ни да замислим. Од вода сам дотад видео само равничарску Саву, на коју смо понекад ишли бицикловима на купање, и Јарчину, мутни канал на који ме је отац понекад водио на пецање. Ујутру, када сам се пробудио и изашао напоље, био је то шок лепоте и бистрине: неколико водопада се обрушавало у плавичасто језерце изнад куће, а онда су из њега истицала два снажна потока наливајући две јаже испред комшијских кућа... Памтим: када сам први пут пришао јажи, нагнуо се и уронио руке у воду, истовремено са свежином запахнуо ме је онај дивни мирис маховине на седри. Био је то рај, рај бабиног и мог завичаја, за којим увек чезнем. Моја слика света у којем неће бити мучења, света игре и радости, свежине и слободе. Света у којем ће бити утољена свака жеђ.

Гилиптерисање. Деда Милан умро је када сам пошао у трећи разред гимназије и тада сам почео да се, како се то у Руми говорило, гилиптеришем. Све чешће сам прелазео ону црту коју лепо васпитана деца нису смела прелазити. Гимназију сам једва завршио. Бавио сам се боксом, дружио се са насилницима, ситним лововима и преварантима, свраћао у све рупе у граду, а ноћу, кад се вратим, ипак читао философске књиге: Платона, Хјума, Ничеа...

Због залажења у чувену кафану „Кутић“, мој професор философије Божидар Пеко оборио је на поправни мене и Мила Ступара, мог друга из клупе. Није ми помогло ни то што сам неколико часова уочи краја школске године показао завидно знање. Нисмо могли да изађемо на матуру ни да се упишемо на факултет. Школски другови одоше ко у Београд, ко у Нови Сад, а ми остадосмо у нашем граду, који је првих дана јесени показао своје страшно лице.

Спасоносна лекција Дебелог Раде. Никога увече није било на улици осим неколико пробисвета. Са њима смо се почели дружити и кафанчити. Мене родитељи запослише у фабрици обуће. Морао сам устајати у пет ујутро, а кући сам долазио после поноћи. Схвативши да ћемо у тој чамотињи тешко дочекати наредно лето, смислисмо да некако намакнемо паре, па да у фебруару одемо на море и останемо тамо до пролећа. Оно мало што сам зарађивао у фабрици, након што бих одвојио за неку гардеробу, трошио сам увече у кафани или за биоскоп. Али добар део уложио сам и у коцку, и то доминама. Некако смо почели да добијамо, „синдром почетничке среће“, каса је почела да се пуни. У новембру је наш план већ изгледао остварљив. Тада се полакомисмо. Почесмо да седамо за други сто, где су већ играли озбиљнији играчи и улози били много већи. И ту нам је кренуло, док једно вече не налетесмо на Дебелог Раду, најопаснијег румског коцкара и преваранта. А баш то вече понео сам од куће више од пола сакупљеног новца. За то једно новембарско вече отишло је све оно што смо с муком стицали, дерући неке аматере на ситно. Пропадосмо. Сутрадан се ја и Миле Ступар договорисмо да оно преосталог новца поделимо.

После тог дебакла готово да се нисмо виђали. Очајавајући у провинцијској пустоши, дохватих се књига. Читао сам Лондона, Синклера Луиса, Толстоја, Гогоља, али и Платона, Ничеа, Хјума, покушавао Хегела. У јануару сам положио матуру, имао шансу да се у Новом Саду ванредно упишем на Правни факултет. Отац ме је терао, али сам одбио желећи да се упишем на философију. Отац више није могао, показао ми је улицу: „Марш из куће!“ Одох код бабе, која је живела сама, да код ње наставим да читам и припремам се за пријемни испит на философији.

Печат завичаја. Завичај је то одистински само ако прекаљује човека, ако га везује за себе силним ужадима а ипак пушта у свет када за то куцне час. Само ако му показује вредност родитељског дома, али и својим строгим васпитањем отвара посебан поглед на лепоту светских пространстава. Из тих пространстава увек ће се,

опет, промаљати он: тешки, сурови, предивни завичај. Завичај као да нас приморава и на одлазак и на повратак. Кнез Мишкин у *Иди-оши* Фјодора Достојевског каже: „Ко нема тла испод себе, тај ни Бога нема. (...) Ко се одриче сопствене земље, тај се и Бога одриче.“

Та лица, та места. Увек се враћам ликовима мојих предака, мајке и оца, ликовима мојих другова из детињства и младости, тим насмејаним и вечним лицима. Враћам се и мојим огромним тополама на крају света, оној боцкавој трави на којој као дете лежим и сањам један дивни будући свет, послушкујући шум ветра у крошњама. Та места постоје у мојој машти и са њима бих да се стопим заувек.

Борба за памћење. Надам се да ће ме те слике из детињства пратити до смрти, да неће све испрати Лета, река заорава, или нека деменција, са којом се борила и моја мајка.

Моја мајка до задњег трена свог земаљског живота борила се против заорава. Последње јесени волела је да седи у дворишту, испод дрвета, и да решава укрштене речи. Често сам долазио да је обиђем. Једном је затекох како седи под дрветом, глава јој клонула на груди. Заспала. У крилу јој укрштене речи, а на трави испод столице један папир. Подигао сам га и погледао. Истог трена грунуде су ми сузе на очи. На том папиру била су исписана слова наше ћирилице. Моја мајка заораваљала је како се пишу слова, а хтела је по сваку цену да задржи то памћење. Слово, и оно што нам кроз њега стиже, није се смело заоравати. Молила је Бога да јој пошаље смрт пре него што би је такав заорава обузео.

Музика детињства. Када бих могао васкрснути музику детињства, мислим да би се мој живот истог тренутка завршио. Наступила би Камијева „срећна смрт“. Тај звук детињства у позадини је свих мојих трагања. Мој поглед ка детињству пролази углавном кроз призму руске књижевности и филма. Бројгелова слика *Повраћац ловаца*, али виђена на великом платну, у филму *Соларис* Тарковског, непрестано ме враћа у бабино и дедино двориште, у космичку мистерију малог људског острва где живимо сви ми, и људи

и животиње, где баба прича своје приче док тка крпаре на огромној и бучној дрвеној машини званој „ткач“. А напољу снег пада, пада, као да је и сам у том падању уснуо.

Београд. Дошао сам ту на студије и остао. Чим сам ступио на тај плочник, сећам се, повраћао сам. Од издувних гасова, мириса бензина, треме. Од свега. Није ми падало на памет да себе намећем овом граду. Одмах сам некако са страхопоштовањем погледао у зграде факултета и Академије наука, у „Просветину“ антикварницу... Сада знам: то страхопоштовање, тај страх Божји, од мене, дрипца, направио је човека. Захваљујући том страху нисам све посељачивао, попростачивао, сводио на своју меру, него сам учио. Била је то добра школа, квалитетна и темељна, не ко сад. И постојало је истинско интересовање, дубоко и ватрено, не ко сад. Куле-светиље биле су нам књижаре, а не тржни центри. Све наше чувене књижаре, та света места моје генерације, уништене су. Наш сакрални простор добио је другу намену, најчешће сасвим супротну, и то јесте мера ствари.

На мојој мапи Београда кључна тачка је свакако Студентски трг. Три факултета су на њему (Филозофски, Филолошки и Природно-математички) и Коларчев народни универзитет. То је за мене био цео Београдски универзитет. Центар нашег света.

Где трубе не допиру. Српске утицаје прошао сам у гимназији, а на студијама сам све своје снаге и слободно време подредио бољем упознавању светске културе. Требало је прочитати сву светску књижевну класику, све књиге из библиотека „Метаморфозе“ и „Савремени светски писци“. И, друго, хватао сам се онога о чему се није на сва уста трубило. Опште трубљење ме је одбијало, изазивало сумњу. Рецимо, сви су хвалили Кундеру, а мени се, осим пар приповедака, ништа његово није свиђало. Слично је било и са новим српским писцима. Булатовић, Киш, Шћепановић, Ћосић... Нико од њих није утицао на мене. Његош, Лаза Лазаревић, Симо Матавуљ, Милован Глишић, Стеван Сремац, Кочић, Андрић, Црњански, та српска класика била је недостижна за ове нове. Само се један писац

касније умешао међу ове величине: Меша Селимовић. Читао сам га касно, када сам радио као професор марксизма у Школи мешовитих струка у Приједору и становао у близини џамије. Оскудна *Тврђава*, а не раскошни *Дервиш*, то је за мене светски књижевни врх.

Бисери маргине. Такав однос према развиканој српској књижевности имам и данас. Од мене се некој похвали могу надати само такозвани маргиналци, али квалитетни. (Квалитет су, неспорно, имали и многи савремени српски писци које сам одбацивао.) Озари ме матори Витомир Пушоњић прекрасном књигом *Ђе њи је њо Врбово*, исписаном на самом врелу српског завичајног језика. На посебан начин утицале су на мене још две српске књиге. Једна је *Тркалишиће* Ратка Марковића Риђанина, дивљег коња српске поезије, под чијим бесним копитама прска окамењени српски језик и вулкански се надима сваки стих. (Јури Риђанин и лудује својим гласом по библиотекама и Ђуриним кућама, иде, пева и нико га не зарезује, и благо нама што је то тако. Јер како бисмо ми имали прилику да га слушамо када би га неко спасао од његовог лудила у некаквој здравственој литерарној установи за опште признање и доделу награда.) Друга је мала књига Бранка Пиргића, роман сећања који служи на част српској књижевности. У њему амаркордовски дефилију по Ваљеву чудаци, презанимљиви маргиналци осветљени духовитошћу самог Бана, за кога сада знам формулу.

Чежња за дубином. Чим сам дошао у Београд, у „Просветиној“ антикварници наишао сам на две књиге друкчије од свега у очевој библиотеци, у којој није било нових руских и западних писаца. То су биле књиге *Краљ времена Велимир Први* Виктора Хлебњикова и *Пејроград* Андреја Белог. Оне су потпуно одредиле моју студентску естетику и схватање модерности, а у њима, тек касније сам постао тога свестан, уопште није била раскинута веза са баштином. Напротив, оне су представљале оно ново-старо, за мене, заправо, оно право. То ме је и сачувало, нисам скренуо с пута и завршио негде као уображени „човек свога времена“.

Тада сам гледао и *Рубљова* Андреја Тарковског. После Бондарчуковог *Рајна и мира*, који сам гледао у Руми још као гимназијалац, ово је био први руски филм који је некако сам собом држао паритет западним филмовима и нашим филмовима „црног таласа“. Имао је слику вере и величине крста, руског крста. Увлачио ме је у дубине мога сопственог бића, роднога народа и родне историје. Памтим сцену Христовог распећа у руском снегу. Тек после гледања тог филма почела је да ми се, полако, отвара стаза мога животног пута, којом су већ многи прошли. Стаза Богочовечанства. Био је то потрес с којим се никако више нису могла мерити лака подрхтавања тла од свих других филмова. Западни филм је тада био добар, али није био дубок.

Сребрни век. Руска духовна и културна ренесанса, тај „сребрни век“, почео је у другој половини XIX, а пуни процват и залазак имао у првој половини XX. Може се рећи да је то „руско културно чудо“ трајало само један век, али ће бити надахњујуће кроз све векове до свршетка света. Зачели су га, у XIX веку, чудесни писци и мислиоци: Пушкин, Гогољ, Љесков, Тургењев, Достојевски, Толстој, Чехов... Уследио је низ још већих чуда, управо оних која чине „сребрни век“: Сологуб, Андрејев, Горки, Замјатин, Ремизов, Брјусов, Бели, Блок, Хлебњиков, Мајаковски, Пиљњак, Бабел, Пастернак, Шолохов, Леонов, Ољеша, Хармс, Веденски, Всеволод Иванов, Платонов, Булгаков... То је, несумњиво, наслеђе једног дубоког културног тиховања чија је величина тако блиставо изражена у иконопису Андреја Рубљова. Вреће се одвијало два-три века, био је потребан спољашњи подстицај да камен пукне и покуља вода жива. Темеље су ударили Хомјаков и Киријевски, Соловјов и Фјодоров, Данилевски и Леонов, а зграду довршили и оставили је отвореном за све будуће богоискатеље: Јевгеније и Сергеј Трубецкој, Розанов и Флоренски, Шестов и Франк, Булгаков и Берђајев, Иљин и Николај Трубецкој, Флоровски и Зењковски, и многи други писци, философи и теолози. Уз њих су и они из других сфера духа, музичари и научници, сликари и режисери: Скрјабин, Стравински и Прокофјев, Циолковски и Вернадски, Маљевич, Филонов, Кандински, Кузма Петров Водкин,

Дејнека и Пименов, као и њихови велики претходници Рјепин, Нестеров, Врубел, Кончаловски...

Та имена чине мозаик руске духовне и културне ренесансе (по-сматрано са тачке гледишта философије) или „сребрног века“ (гледано са становишта уметности). Треба рећи да овде, баш због тог заједничког унутарњег наслеђа, и није могао доћи до изражаја онај индивидуализам који је западну културу и мисао одвео у ћорсокак. Овде појединац ствара као део саборне целине, као личност и нови субјект „осмог дана Стварања“ (како би то рекао Берђајев).

На жалост, човек данас својим делима као да свесно навлачи себи копрену на очи. Не окреће се истинској култури, духовној, обневидео је на начин слепе природе, страшне стихије која може да допринесе крају света или трансцендентној апокалипси.

Култура у катакомбама. Ако данас уопште постоји култура, она је дубоко у катакомбама, затрпана. Али постоји неки бастард културе и цивилизације, неки незаконити брак између езотеричног и егзотеричног, некакав компромис између стваралаштва и потрошачког друштва. Лепота без добротe и истине, и без љубави као обједињујућег начела, демонска је и убилачка. И све те ненормалне животиње, сва та привидно жива а већ мртворођена бића, имају један заједнички именитељ: у свим тим комбинацијама нема соли, Бога нема, нема духа. Зато истинска култура није данас присутна на улицама наших градова, у нашим животима. Изворна духовна култура одвијала се као живо општење човека са Богом и природом. У нашим животима осећали смо њене оплемењујуће одразе. Има данас таквих места, али недовољно знамо о томе. Недељна литургија у манастиру Сланци, на пример, узорно је место тог културног извора.

Чувари слова. Дужни смо да чувамо Слово наше, Реч. То нам је намењено још пре нашег рођења. Уобличавајуће, личносно начело. Глас Истине. И ту, у језику, постоји очишћење кроз пост. Уздржавање од непотребне употребе страних речи омогућиће нам да сагледамо онај затомљени слој нашег језика, оне дивне речи које нас чувају

и својом сабраношћу воде ка средишту смисла. Сва та спиновања, дриловања, толеранције и едукације, све те партиципације и комуникације, сви ти бенефити и инвестиције, све то што трује и онемогућава живу дубину општења, све то треба бацити у ватру прочишћења. Православље је православље, које ослобађа из тамнице.

У јарећој кожи. Гледам те политичаре који улазе у храм Божји и крсте се, па се чак у њему и причешћују, а потом излазе и говоре о „земаљској Србији“, приказујући „небеску Србију“ као штетну фантазију. Раздељују нераздељиво, цепају оно небоземно у нашој вери. Нападају, чак и ако тога нису свесни, истину Богочовечанства и Богочовека Христа. Крсте се и причешћују, и радо се сликају у цркви, а чим изађу из храма почну да воде своју монофизитску политику. Та политика никада не може ни бити ништа друго до продаја вечног живота за овоземаљски исечак, смисла живота за неки мали и пролазни интерес, за тридесет сребрњака, заправо. И колико год да је велика сума за коју се човек продаје и проверава, она је увек иста: ништавна. Увек тих проклетих тридесет сребрњака. „Јер шта вреди човеку ако и читав свет задобије, а при том душу своју изгуби?“

Мера. Имао сам за ових скоро четврт века многа искуства са онима за које је „у прилагођавању сигурност“. Са „Плавим кругом“ штампао сам сабрана дела Казимира Маљевича под насловом *Бої није збачен*. Величини тог песника заума, проповедника анархизма, кубо-футуризма, супрематизма, апсолутности уметничког дела, диве се и у Русији и у Америци. Али његова дела у облику такве књиге, на преко 1.200 страна великог формата, и упркос томе топле и блиске, нема ни једна велика европска култура. А те године на Сајму књига у Београду овлашћена комисија, наравно часна и стручна и непоткупљива, одлучила је да награду за издавачки подухват године додели некој књижици Ала Гора, Клинтоновог потпредседника, једног од оних који су бомбардовали Србију.

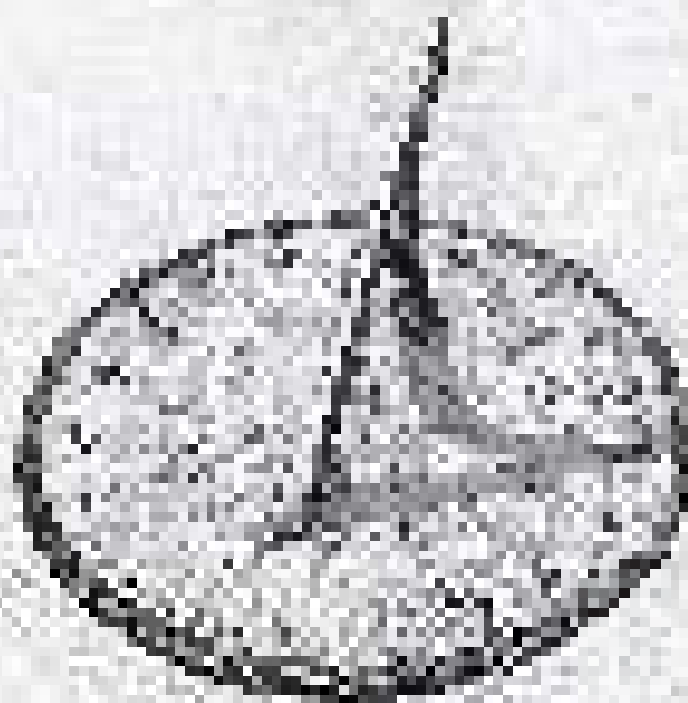
После тога, треба ли ишта више говорити о томе у каквом смо стању и колико урушени?

Има ли спаса. Стање је још горе него што су га описали класици. Данас се све одвија на позадини једне тако искежене лажи да је то дубоко одвратно и здравом разуму и оном елементарном осећању за истину. При том, и здрав разум и то осећање не предузимају ништа, пуштају да их лаж води, повлаче се, сакривају, понекад чак покушавају да ту црну и потпуно огољену лаж прихвате као истину.

Али шта с тим? Шта са светским преварама ако живимо своју истину и чувамо је у себи и у свету? Ако имамо своју икону, цркву, школу, претке и потомке, свога Спаситеља? Све је, на крају крајева, наш избор и испит за нашу веру. Изговарати се ту на премоћ спољашњих сила сасвим је неуверљиво, чак и кад помислимо да је наступила потпуна богоостављеност, онај ужасни и свеубилачки глуви зуј празнине.

Фјодоров је предложио последњи пут, велику могућност повратка кроз заједничко дело. Берђајев је сумњао у то, сматрајући да је човечанство предалеко одмакло на путевима зла и да се суд над њим већ догађа. ■

(Октобар 2015)

КЊИЖЕВНИК МИЛАН ОРЛИЋ О ДРАМИ ПИСАЊА
И ЧИТАЊА У ВРЕМЕНУ ПОПУТ НАШЕГ

ПЕСНИКУ НИЈЕ ДОПУШТЕНА ОСРЕДЊОСТ

Постоји „огромна мањина“ која ће, упркос свему, очувавши врхове културе и смисла. Још увек има таквих подвижника, чак и ако свој подвижништва нису свесни. Они су „чувари ватре“. Нису им намењени материјални ушјеви, њихове стазе су сијоредне и уске, судбина им је да „јоре на крсти“ и подвизавањем искупе прехе, своје и туђе. Без њих нема ошће обнове. Под условом, дабоме, да под теретом који носе не поклекну и не заврше у Хербершовом „музеју досаде“.

Белешка

Милан Орлић (Панчево, 1962). Књижевник, филозоф, научни истраживач, песник. Основне и мастер студије завршио на Филозофском факултету Универзитета у Београду (Група за филозофију). Докторирао на Универзитету „Монаш“ у Мелбурну. Предавања држао на универзитетима у Прагу, Брну, Гдањску, Познању, Вроцлаву, Ополу, Кракову, Букурешту, Мелбурну, на Сорбони (Париз 1 и Париз 4), у Београду. Превођен на петнаестак језика, добитник бројних награда.

Књиге: *О не/с̄тварном* (причороман, 1987); *Момо у њоларној ноћи* (мали поетски роман, 1992); *Из њоларне ноћи* (песме, 1995); *Зайиси из њоларне ноћи* (есеји, 1997); *Бруј миленија* (песме, 1998); *Жудња за целином* (песме, 2009); *Ardent desir d'unite* (песме, на француском и српском, 2013), *Панчево, варош иде се Дунав улива у Тамиш* (монографија, 2015), *Андрић, Црњански, Пекић: њријоведне с̄трук̄шуре ср̄јскої (њос̄т)модернис̄тничкої романа* (студија, 2017), *Из бродскої дневника* (песме, 2021), *Филозофска афирмација уметнос̄тти: Шелинї и Ниче* (оглед, 2024)...

Живи у Панчеву, главни уредник је у издавачкој кући „Мали Немо“ и часопису *Свеске*.

У жудњи за целином, прелазио је океане и стизао у дубине поларне ноћи, сведочио о брују миленијума. Истраживао Истину, Лепоту и Смисао, сва њихова лица, имена и мене. Његова предавања слушали су на више од десет универзитета, на три континента. Његову поезију рецитију на петнаестак језика. А ми га налазимо између две куле панчевачке, тамо „где се Дунав улива у Тамиш“, одакле је у свет отишао и где се вратио.

Милан Орлић (Панчево, 1962).

Епоха масе. Сведоци смо времена које културу своди на јефтину и лаку забаву, у историји цивилизације никада комерцијализованију. Књижевност, уметност и култура уопште све су некреативније, некритичније, естетички и интелектуално оскудније. Осиромашење је планетарно и буја као злоћудни тумор. Стварне еколошке катастрофе су свакодневна претња ионако патологизованим, психолошки и социолошки све ишчашенијим људским заједницама. Тај свет се трује стањем сталне ратне мобилизације замаскиране, на пример, такозваном борбом против тероризма (што не значи да тероризма нема). Живимо, ако парафразирамо Цицерона, у „тешким временима“ у којима „деца не поштују родитеље“ а поезију и књиге „пишу сви“. Отуда не чуди што, уместо моћи и мудрости знања, нашим животима влада надмоћ незнања и бешчашћа. Хипертрофирани конзумеризам постнеолиберализма, где чуда, као она крмача из антикомунистичке пропаганде, прождире сопствену децу. Овај сажети опис духа времена води очигледном закључку о месту не само елите, него и културе уопште. Ипак, по аналогији са трећим Њутновим законом, постоје и силе које донекле уравнотежују стање о којем говоримо. Али то је сложена прича, за неку другу прилику.

Књига. Иако се на први поглед чини да је наше време златно доба књиге, кад су свет угледала најлуксузнија и најодабранија издања, управо због издавачке хиперпродукције и њене антидуховне комерцијализације књига је медијум који се у развојном али и у елементарном смислу бори за опстанак. Слика није црно-бела, јер

се сви штампани и електронски медији (књига, уметнички стрип, филм, анимирани филм, разни електронски формати итд.) међусобно не само такмиче за наклоност публике него се, парадоксално, стваралачки и тржишно допуњују и помажу. (...)

Чињеница је, коначно, да се читалачко поље врхунске литературе сужава. Од високолитераризованих садржаја и форми све више се нагиње ка нижим жанровским врстама, ка све популарнијим и комерцијализованијим издањима.

Статус аутора. Разлози за описано стање су бројни а узроци вишеструки. Оба кључна појма за настанак књижевног дела и научног рада – *ауџор* и *џексти* – урушавањем квалитета образовања, обезвређивањем духовног амбијента, систематском комерцијализацијом и тако даље, суштински су обесмишљени. Аутор али и уредник су, медијски, економски и на остале начине скрајнути, док секундарни или терцијарни делови система (штампарије, књижаре, техничка логистика, рецимо, достава књиге, осигурање уметничких дела) односе превагу над носећим. Законита последица је опадање квалитета текста детронизованог аутора, без обзира о којем књижевном жанру, врсти уметничког дела или научног рада је реч.

Аутор је, како истиче Јан Парандовски, „најпочаснија титула која се може дати књижевнику“. (Именица *ауџор* потиче из латинског језика – *auctor*, од глагола *augure*, што значи „повећавати“, „умножавати“.) Привилегију да се називају ауторима, у старом Риму, имале су политичке вође и војсковође које прошире границе Царства. Аналогно, књижевник је могао да буде високо награђен називом аутор искључиво ако је, наглашава Парандовски, „стварни умножавалац духовног наследства и освајач нових покрајина лепог“. У том смислу, постојале су четири врсте „уметника речи“ (*artifex-a*): беседници, песници, филозофи и историчари. Приближно тек после Другог светског рата књижевност је сведена на значењско поље које обележава реч „фикција“ (енг. *fiction*).

У међувремену настају суштинске промене. Најпре је усмрћен бог. У *Веселој науци* (*Die fröhliche Wissenschaft*, 1882), Ниче тврђом

да је Бог мртав („Gott ist tot“) експлицира идеју којом се у *Феноменологији духа* (*Phänomenologie des Geistes*, 1807) бавио Хегел а сам Ниче је популарисао у *Тако је њоворио Заратустра* (*Also sprach Zarathustra: Ein Buch für Alle und Keinen*, 1883–1892). Тај начин размишљања разрађује Хајдегер тезом о смрти метафизике (*Nietzsches Wort ‚Gott ist tot‘*, 1943). Иако је Ниче заправо хтео да књигом *Ево човека* (*Esse homo. Wie man wird, was man ist*, 1888) допринесе стварању новог човека, верујући да га ослобађа онога што је сматрао теретом хришћанства, даљи развој ових идеја довео је не само до „смрти човека“ него и „смрти аутора“, да употребимо термин Ролана Барта („La mort de l’auteur“, 1968).

Слично Дериди, Барт искључује људски субјективитет као критеријум истинитости сазнања и проглашава апсолутни ауторитет „језика“, изражен суверенитетом „дискурса“. Тако уместо „аутора“ на сцену ступа његов сурогат „скриптор“, врста „означивача“ (фр. *signifiant*, енг. *signifier*) који инстанцама наративне структуре (језиком, текстом, наративом и дискурсом) посредује између некадашњег појма аутора и читаоца. У лавиринту бројних структуралистичких и постструктуралистичких теорија, дакле, не једино Бартових и Деридиних, затурени су и аутор и текст. Дуга је то, сложена и неславна прича.

Традиција као дијалог. Без обзира да ли је реч о песничком, прозном или научном стваралаштву, осим Традиције (Наслеђа, Баштине, иако то нису исти појмови), неопходан је Дијалог. Јер уколико дијалога не би било на пример у ваздухопловној индустрији или телефонији, у том погледу још увек не бисмо одмакли даље од Дедала и Икара или од препупиновског доба. У начелу, исто правило важи и за поезију, прозу, науку. „Научени да одбацују традицију у име савремености“, подсећа Зоран Мишић, „многи не опажају да је антитрадицијски став свуда у свету престао да буде савремен.“ Ни традиционализам, дакле, ни антитрадиционализам, него дијалог наслеђа и савремености је *conditio sine qua non* развоја и напретка у свакој области.

У нашој културној и академској заједници, у једном критичном историјском периоду када је Србија била опхрвана темељним изазовима, преовладала је мода такозваног постмодернизма. До нас је стигла са закашњењем од неколико деценија, са Запада, иако су (парадоксално) наш модернизам између два светска рата, као и високи модернизам после Другог светског рата, у најбољим изданима српске литературе те критеријуме и стандарде већ освојили. Увожени постмодернизам је пренешен из секундарних извора и помоћу њих, без правог увида у примарне, без суштинског или чак елементарног познавања језика и литературу, културу, друштва и историјског контекста из којих је преузиман. Провинцијалним погледом из „жабље перспективе“, узиман је некритички, „здрово за готово“, без увида у сврху и смисао тог планетарног процеса. Такво одушевљење постмодернизмом преносила је слабо образована, али у односу на локалне медије и сиву зону академске и културне средине добро организована група псеудоинтелектуалаца, невелика и себичним циљевима посвећена.

Чак и оно што је у планетарном „постмодерном стању“ било добро и напредно, код нас није ваљано схваћено и примењено. Права мера утицаја и јесте прихватање онога што вреди и корисно је а одбацивање онога што не вреди и штетно је.

Права мера и дубинска мудрост. Али да се вратимо Зорану Мишићу. Иако су неопходни, наслеђе и дијалог нису довољни. Истински велики ствараоци, без обзира да ли су песници, романописци или научници, увек изграде аутентичан глас и свет по којем остају упамћени и уписани у фонд наслеђа са којим савременици и потонје генерације ступају у дијалог. Код нас, међутим, постоје „самоникли“ песници, „дивљи“ прозаисти, научници који су до титула дошли без праве конкуренције и под специјалним, заштићеним условима, критичари који су цеховском, академском, медијском и политикантском фаворизацијом заузели места у јавности која им не припадају. Са таквим биографијама, они су нека врста „аутодидакта“ у ужем или ширем смислу који, из ванкњижевних побуда,

као гладијатори улазе у арену дневних страсти и борби за позиције. Тиме чине рђаву услугу свима.

Поново бих подсетио на Ничеа који је, увидевши незаобилазну вредност и значај традиције, дошао до јасне и тачне свести о „прошлости“ и „историји“ (држимо се његових термина), у расправи „О корисности и штетности историје за живот“ („Vom Nutzen und Nachtheil der Historie für das Leben“, 1874). Наиме, прошлост или историја (Традиција, Наслеђе, Баштина) не сме да буде „гробар садашњости“. Улога правог човека није да буде пуки чувар наслеђених вредности. Као активном творцу „монументалне историје“, поученом примерима из најважнијих епоха (по Ничеу, то су антика или ренесанса) и деловањем изузетних људи (за њега су то Чезаре Борџија или Наполеон), њему историја и наслеђе треба да послужи као путоказ за будућност. Такав став је израз праве мере и дубинске мудрости.

„Оборизација“ и „чуvari ватре“. У српској култури, уметности и књижевности предуго влада стање непродуктивног хаоса. Очигледан је, рецимо, синдром „обор-кнежевина“ и „обор-кнезова“, налик периоду 1830–1839. године, пре и непосредно после ослобађања од феудалног начина живота под турском окупацијом. Тада су будуће традиционалне вредности српског грађанског друштва тек почеле да се помаљају на друштвеном и историјском хоризонту, па и да се успостављају, већ од Грађанског законика из 1844. године. Такав развој је резултирао општим процватом у првим годинама двадесетог века и бујањем грађанских вредности, законодавног деловања и начина живота – све до избијања Првог светског рата. То „златно доба“ српског друштва (последња деценија деветнаестог и прве две двадесетог века) донело је напредак у свим областима. Данас, најалост, феномен „оборизације“ у књижевном и културном животу постоји и делује као аутодеструктивна сила регресивног самозаборава и траје деценијама. Узрочно и последично је израз цивилизацијског назадовања, иако је и у планетарним оквирима, независно од наше специфичне историјске ситуације и споља наметнутих проблема, урушавање цивилизацијских вредности такође очигледно.

Ипак, у праву сте, „огромна мањина“ постоји у култури, у њеним центрима колико и на маргинама културних институција и кругова. Припадници те „огромне мањине“ су мање-више усамљени појединци или групице стваралаца који, углавном без повезивања и умрежавања, као да следе императив Квинта Хорација Флака да „песницима није допуштена осредњост“. Реч је о Хорацијевом схватању поезије као најлепшег цвета духовности, срца и ума. По аналогiji са овим давањем посебног значаја поезији, постоје ствараоци – а то нису искључиво песници – који су „чувари ватре“, нека врста гаранта опште обнове, немогуће без аутономног стваралаштва у култури као катализатора напретка. Наравно, под условом да и сами издрже тај притисак и да, на пример, из егзистенцијалних разлога, животне и естетичке дезоријентисаности као последице дугог трпљења недаћа, не попусте и себи не допусте луксуз осредњости, те не заврше у Хербертовом „музеју досаде“. Или изгубе ту сурову утакмицу на начин грубљи од скончавања у запећцима поменутог музеја.

И за то у српској књижевности имамо освешћујуће историјске примере који илуструју судбину припадника „огромне мањине“, попут Црњанског, „љубљеног Оца и Учитеља“, каквог га је запамтио један мој стих у песми „Писмо Милошу Црњанском“ из књиге *Град, њре неіо шііо усним*. Лако је уочити да је биографска и уметничка, културна и политичка судбина Црњанског трагична. Али је он ипак успео да надрасне те немилосрдне „ударе судбине“.

Можда би неком неупућеном или недобронамерном наведени стих и опис његовог „случаја“, поготову издвојен из контекста, изгледао архаично патетичан. Али ако има зрнца истине у оној анегдоти или апокрифу из салона грофице Белђиођозо – на добротворном концерту, наводно, једна је дама узвикнула: „Талберг је први пијаниста на свету, Лист је једини“ – поменути стих схвата Црњанског као генија који се ничеански „дозива кроз векове“. Подвижника још увек има, чак и ако свог подвижништва нису свесни. Њима нису намењени магистрални путеви, њихове стазе су споредне и уске, судбина им је да „горе на крсту“ и подвизавањем искупе грехе,

своје и туђе. Они обезбеђују непоразивост и обновљивост „огромне мањине“. Они су путоказни „чувари ватре“.

Ка чистоти погледа. Прошлост живи у садашњости као што је у њој делатна и будућност. „Мало је у човеку непроменљивог“, каже Ги де Пурталес, биограф Франца Листа, „у њему се можда најмање мења његово срце.“ Када сам први пут прочитао ову реченицу, био сам сигуран да је управо непроменљивост људског срца, другим речима, унутрашње природе, тема која утиче на мој ненамерни и намерни избор стилова, литературе и утицаја, обликује моју оптику и стилско-наративне поступке, свесни и случајни одабир књижевних техника.

Историјски, дакле, мења се начин становања, исхране или одевања, еволуирају превозна средства или технике лечења, али оно најважније – људско срце и ум – најмање је подложно променама. Суочен са овом древном али и даље актуелном истином, аутор не може да остане равнодушан. Утолико пре ако је песник. Јер повлашћени поглед у дубине људског и божанског стварања и деловања могућ је – уз филозофију, религију, музику и математику – једино још са врхова песништва. Разуме се, не искључиво песништва у ужем смислу, поезије, него песништва у античком, ширем смислу.

Постићи „чистоту погледа“, на чији значај указује Зоран Мишић, недостижан је идеал. Овог идеала сам постао свестан накнадно, иако сам га стваралачки већ практиковао. Изоштравао је моју оптику, реченице, начин имагинизације и фабулизовања, врсту привилегованог наратива. Истраживао сам, пре свега песничком естетизацијом али и непристрасношћу научника, Истину, Лепоту и Смисао, нарочито у светлости њихових временских мена. И одмах помишљам да мој претходни исказ није до краја тачан. Јер, осим валеријевске књижевне лабораторије, на оно што сам радио и стварао утицао је и дух контролисане и неконтролисане, креативне импровизације.

Сунце у Београду. На мој развој Београд је суштински утицао. На пример, почев од чињенице да сам као седамнаестогодишњак долазио из Панчева, на предавања и концерте у Великој сали Ко-

ларчеве задужбине или на представе у Народном позоришту. У студентским данима, осим на Катедри за филозофију и социологију Филозофског факултета, похађао сам предавања изборних предмета и на осталим катедрама (историја уметности, психологија, класичне науке) и факултетима (Филолошком, Природно-математичком, Факултету политичких наука, Правном). Такво је време било, стицање знања је било врлина по себи.

Касније, као млад аутор са тек првом књигом, причороманом *О не/сћиварном*, којом сам победио на конкурс у Књижевне омладине Србије (у конкуренцији аутора из целе Југославије) за прву књигу у чувеној едицији „Пегаз“, изабран сам за најмлађег уредника у часопису *Књижевности* издавачког предузећа „Просвета“. Овај издавач био је најважнији у другој Југославији и на Балкану, релевантан и у европским оквирима. (Њему је, на пример, припала част да 10. марта 1945. објави Андрићеву *На Дрини ћуџију*.) Иако је „Просвета“ већ била захваћена проблемима насталим претећим распадом Југославије, за мене је то била развојна прилика каква се пожелети може. Управо у „Просвети“ и у Београду стекао сам битна уредничка и издавачка искуства. И своју другу књигу а први роман *Момо из њоларне ноћи* објавио сам у „Просвети“ када је то било сан сваког аутора.

Несумњиво, Сунце је одувек излазило и залазило у Београду. Наравно, то не значи да не знате да учите, поштујете и волите друге градове, њихове особености и лепоте. Али Београд је Београд је Србија је Свет је Београд. Београд је Београд.

Као и свакодневно „доживљавање“ Београда, „допричавање“ и „допевање“ је незавршив процес јер је и сам Београд, одвајкада метропола, у сталном развоју и нарастању, нужно недопричан и недопеван. Наравно, постоји обиље књига (једна од њих је и двотомна *Анџолоџија београдске њриче*) које тематизују вечни град. Јер не престаје да „расте, уз зорњачу јасну“, као у песми Милоша Црњанског. И сâм сам посветио неколико песама Белом Граду које га „допевавају“, рецимо песму „Код Цареве ћуприје“ из књиге *Град, њре нејо шџо усним* (а коју сам за телевизију „Студио Б“ снимео на хиподрому), или „Разговор са таксистом“, „Књаза Милоша улицом“, „Очи чарни-

је“ из књиге *Бруј миленија*. На корицама те књиге је мотив Теразија из времена када су њима вожени трамваји (из двадесетих година прошлог века), преузет са руске разгледнице у боји, сликане руком.

Величина Београда. Познате су урбане легенде о Београду као превеликој глави на премалом телу Србије. Иако у тим претеривањима има неке истине, ако ћемо право, то није типично српски феномен. Већина земаља у свету суочена је са феноменом метрополитације, нескладном централизацијом главног града. Рецимо, већ деценијама Мелбурн је један од градова најудобнијих за живот („the most liveable“), по међународним стандардима и анкетама. У њему живи нешто више од пет милиона становника, на територији већој од Војводине, у савезној аустралијској држави Викторија која има око 6.800.000 становника. О каквој бисмо тек ту „деметрополитацији“ или „демелбурнизацији“ могли да говоримо?! Ето, Београд се у томе не разликује од највећег броја одговарајућих градова.

Предуслов. Колико само лепих и животодајних језика и писама на свету има! И сви су легитимни, само се ћириличном писму оспорава легитимитет, цивилизацијски институт природног и позитивног права. Није ли то чудно? И, разуме се, погрешно? Довођење у питање кључног идентитетског и културног обележја сваког народа, па и српског, угрожавање је његовог права на постојање. При томе се у запећак гура историјски доказана отвореност, човекољубивост и развијен смисао за поштовање према другим људима и народима, тако својствени српском менталитету. И методама превејаног медијског и политичког инжењеринга тражи се да, одустајањем од ћирилице, српска култура и држава одустану од здравог, неисквареног, ни по кога штетног самопоштовања. А оно је предуслов сваког поштовања, личног и колективног. ■

(Децембар 2021)

ИСТОРИЧАР КЊИЖЕВНОСТИ И КУЛТУРЕ ЈОВАН ПЕЈЧИЋ О
ВРЕМЕНИМА И ВЕДРИНАМА, САГЛАСЈИМА ЖИВОТА И РАДА

ВРАТИЛА СЕ СРБИЈА

Када је једном, млађан, хтео да иде из Србије, њед му је рекао:
„Да је Бој хтео да живиш тамо, родио би се тамо.“ Која за
живој, рад и жртву сиремају свейосавски и косовски завет, тај
засвајда стоји изнад йролазних интереса и рачуна дана. Само
речи-знамења исказују йуноћу Бића, снају Имена, лейоју Исјине.
Права Србија тим језиком йовори. Највећи дан у живоју йесника
Милана Ракића, онај на Газимесјану 1912, и сада је мера за
свакоја од нас. Комедије су једнокрајне и не йонављају се,
йтраједије су йрајне и враћају се. Беојрад, са својим йенијем
и усудом, не би мојао ојсјайти да није йриродно и дубоко
жаришће књижевне имајинације.

Белешка

Јован Пејчић (Бошњаце код Лесковца, 1951). Гимназију завршио у Лесковцу, основне и последипломске студије на Филолошком факултету у Београду. На Филозофском факултету у Нишу 1996–2015. предавао је Српску књижевност двадесетог века, Српску поезију двадесетог века, Српску критику двадесетог века, Српску критику и драму двадесетог века. Објавио велики број студија и огледа из историје књижевности и културе, мноштво књига критика, антологија... Приредио и критичким коментарима опремио дела низа српских писаца (у овом разговору сам их је побројао). Из његове обимне библиографије издвојићемо, овом приликом, неке од необичних антологија и прегледа: *Антологија српских молићава: XIII–XX век* (2000), *Приону душа моја. Молиће Свећога Саве / Молиће Свећога Саве: 1207–1969* (2002), *Антологија српских похвала: XIII–XX век* (2003), *Нишки драмски јисци* (2004), *Поезија и свети: Српско духовно јесниство 1* (2019)...

Живи и ствара у Београду.

Зна. Где има големог труда, буде и чуда. Лепа старословна реченица дубином сеже увис. Чист језик полазиште је за сва злата духовна, подлога преображењска. Кад је тако, мни, и од старе цигле може се направити нова кућа. Истинској култури, на коју се осовљују богоутемељени народи, неопходни су и велики радници и генијални превратници. Под условом да су мајстори. На Српском Југу вазда је дамарала целина српства. Јуначку поезију учио је од бабе, читање света од ђеда и оца, бајке и танано појање од мати. Такви се не могу изродити чак и кад би хтели.

Историчар књижевности, критичар, есејист, антологичар.

Јован Пејчић (Бошњаце код Лесковца, 1951).

Даровано сопство. Када ме је својевремено, по свршетку факултета, понело искушење одласка из Србије, од пренагљене намисли одвратио ме је деда, речима: „Да је Бог хтео да живиш тамо, родио би се тамо.“ Када сам, завршивши последипломске студије, одлучио да се не враћам у завичај него да останем у Београду, отац је казао само: „Па Београд је наш.“

Од оца је остануло сину: са деде на његовог наследника, са мога оца мени. Као у етици, тако и у љубави за децу и за отаџбину – за старевања нема. Отуд, не видим разлику међу дединим и очевим речима ни у најудаљенијим, најтајнијим димензијама њиховим, јер то је исто осећање смисла постојања, смисла сапостојања са породицом и својим народом, исти позив на живот у простору и времену, исто огледање са вишњим знањем и националном историјом. Укратко: потврђивање дарованог идентитета, у свој његовој старини и савремености. Тај идентитет је српски у сваком погледу: по српском језику, по српској ћирилици, по свеколикој српској култури – по вековечној српској судбини.

По корену и по висинама до којих се уздигао, идентитет српског народа, самим тим и мој, ничим и ни у чему не изневерава, не сужава, не умањује општечовечански хоризонт важења. Зато што је његов карактер историјски, он није од јуче до сутра.

Знаменовани род. Када су „светске силе“ по трећи пут у двадесетом веку кренуле да пониште Србију, ја сам то своје опредељење и став изговорио на протестној вечери у априлу 1999. године у Удружењу књижевника Србије. Одржаној речи дао сам наслов: „Пој знамења – Србија под бомбама“. Наводим део:

„Речи-знамења – како је тешко израсти до њих, како теретно имати њихову власт! Знамење именује и слави, уздиже у дубину, светли силазећи, спаја земљу и небо, посвећује свет. Што је знамење, не пролази и не застарева – знамење је завет и штит, заветни штит, штит Завета. Стоји на Гори ко има завет, њим човек каже – Ја. Само речи-знамења исказују пуноћу Бића, снагу Имена, лепоту Истине. Србија тим језиком говори. Другим језиком зар не уме, зар не може, зар неће? – довикује ми неко. Одговарам: Ваља ли се другим језиком говорити? Одговарам: Ја, у ствари, и не знам говоре ли то Срби, или кроз Србе говоре знамења српска: Хиландар и Студеница, Жича и Грачаница, Милешева и Високи Дечани, Пећка патријаршија и Фрушкогорски засад манастира; Немања, Душан и Лазар – Сава, Николај и Јустин; Косово и Топола – Милош и Карађорђе; Чегар и Колубара – Стеван и Живојин; Шумадија, Ловћен, Српски Југ и Војводина – Вук, Његош, Бора и Црњански; силе Божије и закони земаљски – Бошковић, Тесла, Пупин, Миланковић, Алас; природа и народ, повест, реч и суд – Цвијић и Мокрањац, Вишњић, Руварац и Скерлић; дух света и душа поезије – Кнежевић и Петронијевић, Јефимија, Лаза и Настасијевић...“

На мајдану племенитости. Зато што је са српском судбом у времену управо тако, мирно могу да кажем: Кога за живот, рад и жртву спремају Светосавски и Косовски завет, тај засвагда стоји над пролазним личним, државним и светским комешајима, над простим интересима политике смућене обзирима, страховима и рачунима дана.

На обилазан начин, то сам рано научио од бабе. Док су деда, отац, мајка, тетке, сестре по читав дан бивали у пољу, ја сам, као најмлађи, време проводио са бабом слушајући њене приче и играјући

се. Баба је била прави мајдан јуначке поезије. Косовску и устаничку епiku знала је у танчине, била их је примила од непрежаљеног брата без гроба који је као седамнаестогодишњак нестао у Албанској голготи. Прве лекције из историје и поезије дошле су ми од ње. Толико су се и тако њена казивања хватала за мене да смо нас двоје умели о свему у десетерцу да разговарамо. До данас ми је то остало.

Док ме је баба уводила у српску народну повест и предање, деда и отац су ми, у дугим зимским вечерима, откривали историју завичаја и менталитет домаћег света. Научио сам да се о моме родном месту зна већ у немањићко доба; да је Бошњаце са свога бунџијског и инаџијског карактера изборило под Турцима назвање слободног села необухваћеног царским порезом; да је по ослобођењу Јужне Србије постало општинско место; да је у порти наше цркве својевремено била смештена канцеларија Јабланичког среза.

Затим: да црква у Бошњацу траје од средине четрнаестог века; да су је Турци много пута палили и рушили а мештани увек обнављали; да је наша црква дуго чувала антиминос освећен крстом патријарха Арсенија IV Шакабенте при његовом узмицању из Пећке патријаршије у Срем, пред осветничким Османлијама; да се о великим празницима верном народу читало из оригиналног рукописног јеванђеља... (То јеванђеље однео је почетком осамдесетих година деветнаестог века Милош Милојевић, знаменити национални радник, историчар и путописац, у то време професор и директор Лесковачке гимназије. О њему се, као и о оном антиминосу, данас ништа не зна.)

Из дедине и очеве приче сазнао сам да школа у Бошњацу потиче из 1860. и да је двадесет година трајала при цркви; после, кад је добила зграду, озваничена је као четворопредметна народна школа у којој су се, до коначног ослобођења од Турака, учили народна историја, народна поезија, рачун и лепо писање.

У својим причама отац је држао до догађаја и њиховог редоследа у времену; деди су, на другој страни, били важнији обичаји кроз које је народ изграђивао свој дух, свој живот, своју земљу, и људски поступци који су тај дух и обичаје, ту обичајну етику, осведочавали.

Такве их памтим, оца као хроничара, деду као моралисту.

Где је ту мајка? Заигра ми и сад срце кад помислим на бајке којима ме је успављивала, на приче што их је за мене смишљала када се усплашим од каквога страшног сна, на њено шаптаво певушење песмица и речи од којих у мени и сад одзвања неухватљив тон љубави и неке посебне, побожне егзистенцијалне мистике...

Иницијација у књижевност. С годинама, све чешће ми се у сећање враћа детињи моменат за који сам склон да поверујем како је можда пресудно одредио правац мога живота, емотивно и интелектуално опредељење, сврху и смисао рада у књижевности и на књижевности.

Рано сам почео да читам, о прочитаном да се питам, па и некаква своја запажања о књигама да бележим. У месту стицања првих мојих литерарних знања, у Бошњацу, постојала је мала библиотека – из које, чини ми се, једва да сам излазио. У њој сам, као ученик седмог разреда основне школе, упознао Бошка Павловића, тридесетогодишњака, даљег рођака – он ме је, то знам сада, из хаоса моје читалачке глади превео у космос свеколике књижевности и мисли о њој. Увео ме у однос који не пориче душевно-духовну радозналост, то нипошто, али који подразумева искуство реда и надредних вредности стварања и мишљења.

Управо је такво искуство Бошко поседовао. Једнога дана позвао ме да га посетим. Кад сам дошао, отворио ми је врата своје личне библиотеке: одвео ме до отворенога овећег дрвеног сандука у углу своје собе и рекао ми: „Кад прочиташ што је у њему, можда ћеш схватити шта је књижевност.“

Прочитао сам. Додуше, трајало је. Био сам гимназијалац, трећи разред, полугође, зимски школски распуст, када ми је Бошко пружио књигу са самог дна оног легендарног сандука. Била је то *Друија књиџа Сеоба*. Круг се, тако, затворио Црњанским, а пре њега, по Бошковом неумољивом реду (исправа ме је и проверавао), били су Хомер и Вукове збирке народних песама и прича, па – са српске стране – Свети Сава, Доситеј, Његош, Лаза Костић и Лаза Лазаревић,

Ракић и Дучић, Скерлић и Богдан Поповић, Андрић, Јаковљевићева *Српска ћирилоија*, Драинац, Попа, Раичковић... Од страних: хеленски трагичари, Сервантес, Гете, Иго, Пушкин, Достојевски, Чехов, Толстој, Томас Ман, Ками...

Минули су били месеци од узимања прве књиге кад сам се усудио да Бошку покажем шта сам, читајући, исписивао, и шта сам о прочитаним књигама сам записивао. Он је задржао моју свеску. Кад сам следећи пут отишао по нове књиге, пружио ми је моје белешке и рекао: „Ти у овим записима имаш само *шїа*, *шїа*, али *шїа* постоји и значи кроз своје *како*. То су два лица исте истине, исте лепоте. Дакле, никада садржина без форме, као ни обрнуто.“

Колико је година отад прошло! Бошко Павловић више није жив; грудоболан од детињства, кратко је поживео. Причали смо не један пут о моме студирању, није дочекао да се упишем на факултет.

Спратови. Слегле су се деценије од оног доба. Гимназија у Лесковцу, Филолошки факултет у Београду; уређивање листова и часописа (*Сїугенїї*, *Знак*, *Књижевна криїиика*, *Библиоїекар*, *Писмо*, *Serbian Literary Magazine*, нишки *Српски Јуї*, лесковачко *Наше сїва-рање*); педесетогодишња сарадња у књижевној периодици и с издавачима, на радију, телевизији, у литерарним жиријима... (све то док сам студирао, радио у Библиотеци града Београда, на Филозофском факултету у Нишу). Руковођење Задужбином „Николај Тимченко“ у Лесковцу од њеног оснивања 2005. године.

Упоредо, приређивање дела Јована Скерлића (у пет књига), Никанора Грујића, Лазе Костића, Исидоре Секулић, Богдана Поповића, Милана Ракића, Диса, Бранимира Ћосића, Бојића, Јустина Поповића, Радета Драинца...; уређење зборника посвећених Светом Сави и Љубомиру Недићу.

Онда, властите књиге: монографије, збирке расправа, есеја, чланака, прегледних радова, критика. Антологије.

Критика. Књижевном критиком почео сам да се бавим још као гимназијалац. Од почетка је то за мене била мисаона делатност посеб-

не врсте, активност која свој сазнајни, аналитички и вредносни рад види као јединство различитих, никако супротстављених задатости.

То, дабоме, не подразумева униформност критичарских приступа и обавеза. Примера ради, на један начин пише се о првој књизи младог писца, на сасвим други начин о новом делу класика књижевности. У овом другом случају критичар пред собом има још и сав дотадашњи опус ствараоца, да не помињем пропратне моменте као што су: општи књижевни контекст, интерлитерарне везе, историјске и социокултурне компоненте.

Сложеностима у вези са књижевном критиком краја једноставно нема. Показао сам то у огледу „Књижевна критика“, уводу у књигу одабраних осврта *Кријичка као избор и разговор с Црњанским* (2016), која представља пресек досадашњег мог књижевнокритичког рада. Централну мисао огледа формулисао сам као питање: „Сме ли се као *кријички* узети текст из којег се, теоријски и логички, не може извести *ијојам* књижевне критике?“

Проблематизација и канонизација. Питање звучи реторски, али оно то није. Својом прећутаном обухватношћу питање одводи на план генералнога испитивања и оцењивања литературе. Отвара проблем општег проучавања уметности речи и мисли о њој.

Ову тему ставио сам у средиште есеја „Начела науке о књижевности“. Нашао сам да ту област пресудно одређују три принципа за које верујем да у потпуности изражавају законитости на чијим се основама развијају сви бројни облици књижевних проучавања и знања. То су: начело афирмације, начело актуализације и начело проблематизације. Већ се на први поглед види да свако од поменутих начела представља кључ, односно отвара поље засебне литерарне дисциплине. Тако, у текстовима у којима се начело афирмације потврђује као доминантно, имамо посла превасходно с књижевном критиком. У радовима књижевно-историјског и упоредно-књижевног смера, пак, преовлађује начело актуализације. Најзад, у теоријским, естетичким, књижевно-философским преиспитивањима најдубље се испољава трећи принцип – начело проблематизације.

(Свако од њих, при томе, има своје посебно наличје: начелу афирмације супротност је начело негације; као противно начелу актуализације јавља се начело неутрализације, а другу, невидљиву па ипак свеprisутну страну начела проблематизације представља начело канонизације.)

Колико год се чинила самосталним, поменута начела нису довољна сама себи. Напротив, уско су међу собом повезана, упућена једно на друго, у сталном „са-дејству“, и само крајња ауторска настојања одлучују о томе које ће начело однети превагу над другима.

Путеви науке о књижевности. Ауторска настојања су силница која уоквирује историографску област мојих истраживања српске књижевности и културе. Подручје није од једне руке. Проста подела ставља на једну страну идеје и њихову генезу, на другу личности са њиховим делом и значењем.

Прву страну репрезентује моја књига *Пуџеви српске науке о књижевности* (2020). Проистиче из мојих ранијих књига: *Просиори књижевног духа* (1998), *Почеци и врхови* (2010) и *Зрна, расад, жетива* (2015). Карактер њезин је расправан и она је у извесном смислу хетерогена.

Кључна научнолитерарна, методолошка поставка којом се руководим у истраживањима сабраним у *Пуџевима српске науке о књижевности* састоји се у питању: Шта у изразима открити почетак, осветлити рађање, разумети трајање, утемељити вредности уопште значе речи открити, осветлити, разумети, утемељити?

Преиспитивања ових дилема испуњавају први део књиге. Пружају се одговори на следећа начелна питања: да ли је прелаз српске књижевности из старосрпског на вуковски језик изазвао прекид у њеном развоју; како се српска књижевност делила на периоде и покрете; када се код Срба јавља књижевна критика, кад есеј; који су почеци и како је текао развој српског беседништва; када се код Срба рађа историја књижевности као засебна област проучавања?

Други део књиге садржи аналитичке расправе о научним доприносима најзначајнијих српских критичара и историчара литерату-

ре. Осветљавају се ставови и дела Захарије Орфелина, Лукијана Мушицког, Павела Јозефа Шафарика, Стојана Новаковића, Љубомира Недића, Јована Скерлића, Тихомира Остојића, Ђорђа Трифуновића, Милорада Павића...

Глигорије и његова заснивања. На другој, никако супротној страни мојих књижевноисторијских интересовања стоје три монографије, о Глигорију Возаровићу, Милану Ракићу на Косову, Бранимиру Ћосићу (о само једној његовој књизи, *Десеџ ѿисаца – десеџ разјовора*), и један прегледан рад о Београду у српској књижевности и култури од памтивека до краја Другог светског рата.

Монографија *Заснови Глигорија Возаровића* (1995) својеврсна је научна прича о рађању и израстању грађанског Београда. А ко је тај данас заборављени Возаровић?

У обновљеној Србији, Возаровић (1790–1848) није био само први књиговезац, књижар, издавач (објавио је прва сабрана дела једног српског писца – Доситеја Обрадовића), него и заштитник културних добара, мецена, творац и домаћин књижевног дома, чије ће деловање довести до отварања прве јавне библиотеке код нас – дома у којем ће се родити мисао о оснивању Друштва српске словесности, и у којем ће бити покренут и уређиван Возаровићев алманах *Голубица с цвейом књижесџва србској*, а који ће, опет, бити узет као узор при покретању *Гласника Србској ученој друшџва*. У Београд је Возаровић дошао 1827. године; српско држављанство примио је, на поновљену молбу, тек 1846. годину и три месеца пре упокојења. Родољуб изнад свега, није се клонио политике: био је поверљиви човек Илије Гарашанина и Уставобранитеља.

Ракић на Косову. Међу монографијама, најбитнија ми је студија о Милану Ракићу. Највећи део прве верзије монографије о Ракићу на Косову написао сам у време бомбардовања Србије 1999. Књига досад има три издања (2006, 2013, 2016), треће под коначним насловом *Српски ѿесник: Милан Ракић и Косово*.

Суштински предмет психобиографског, друштвено-историјског и литерарног истраживања у *Српском њеснику* управо су Ракићеве косовске године. Ко је Милан Ракић на Косову 1905–1912. године – то је основни предмет студије. Мој одговор гласи: он је Србин непоткупљиве националне свести; ерудит пространога знања о прошлости свог народа и света; дипломата европских погледа чији се политички ставови с једнаком озбиљношћу примају у српској престоници и на страним дворовима; моралист у чијем се поступању државно право и људска част никада не сукобљавају; творац најлепшег циклуса родољубивих стихова у укупној српској поезији, добровољац у рату за ослобођење Старе Србије кога ће краљ Петар Први Карађорђевић одликовати Златном медаљом за храброст. Осим што је расправна, књига *Српски њесник* је истовремено животопис, национална повест и преиспитивање етнопсихологије Срба: нужно кретање по српској историји и кроз њу, али и скретање у карактер и биће Милана Ракића као песника, дипломате, борца, човека који својом дубоком и болном, меланхоличном природом, стварањем, етичношћу – боји, расветљава, сенчи прошлу и стварност свога доба. Показује се да је најинтензивније живео и радио у времену за које је с правом речено да је било „доба када су маленом Краљевином Србијом ходали велики људи“.

Највећи дан у животу. Октобар 1912: пала је Приштина, ослобођено је Косово. Пред Грачаницом је постројена војска: правац – Гази Местан, на поклоњење Лазаревим косовским јунацима. Међу ослободиоцима је и Милан Ракић.

Касније, он ће рећи: „То ми је био највећи дан у животу.“

Опширно је Ракићево казивање о догађају, а њега не треба препричавати. Навешћу стога други, не мање упечатљив запис:

„Када је војска била на Газиместану, један млади официр говорио је стихове Милана Ракића: ‚Силни оклопници, без мане и страха...‘ Официр из комитског одреда трчи према команданту и рапортира: ‚Господине пуковниче, песник Милан Ракић, чије стихове говори овај млади официр, налази се у одреду.‘ Пуковник заповеда: ‚Ми-

лан Ракић три корака напред!‘ Милан Ракић од силног узбуђења не може ни да коракне. Зато се чује нова команда: ‘Одред три корака назад, осим војника Милана Ракића.’ Затим још једна команда: ‘Трипут ура за песника Милана Ракића!’ Док се орио Гази Местан, Ракићу су текле сузе...“

Млади официр који је изрецитовао Ракићеву песму „На Гази Местану“ био је Војислав Гарашанин, унук Илије Гарашанина, син Милутина Гарашанина.

Гениј и усуд Београда. Са својом бурном повесницом и толико променљивом судбином, увек драматичном, Београд пред усредсређеног посматрача излази час као раскош, час као пустош; у једном тренутку је скршен и понижен роб, одмах потом успламтео надмоћан господар.

Гле, о Београд се сви отимају, и много од онога што нам до јуче бјаше тама или маглено слућење данас се пројављује у свој својој тајновитој јасноћи; у јасној, па ипак нерастумачивој и лепој тајанствености. Здат да на дивовском раскршћу путева и светова буде светионик и споменик, био је и остао, јесте и (сва је прилика) остаће, у туђој и у српској свести, у историји и у песми: град-тврђава, кућа светих ратова, град-храм, град-изненађење, град-сан. Град што стоји.

Град с таквим генијем (*genius loci*) и таквим усудом, при чему се ниједна од двеју димензија никад не показује сама (оне су неразривно повезане) – шта је Београд могао да буде, и шта уопште може бити, него природно и дубоко жариште књижевне имагинације!

Поука о враћању. Век и девет година од ослобођења и враћања Старе Србије 1912. у окриље земље-матице, гледамо Косово и Метохију под новом окупацијом. Исписују се друкчији чиновни старе драме. Древни генолошки закон као да је са књижевности прешао на историју: комедије се показују једнократне и не понављају се, трагедије остају трајне и враћају се.

Срећом, историја је варљива категорија. Истина и правда, вера и знање сутрашњице друкчије говоре. Погледајмо Србију. Жорж Кле-

мансо, председник француске владе, дао је на Конференцији мира у Версају 1919. године на вољу једном своме јаду: „Приликом закључења ове наше Конференције, ја морам, пре него што сиђем са овог подијума, да изјавим своје велико жаљење што са политичке позорнице света нестаје једно велико историјско име – Србија.“ И био је дубоко у праву: „нестала“ је Србија, жртвована погибелном сну монарха о некаквој Југославији. А како је данас? Вратила се Србија, изнова учвршћује и подиже своје непролазно биће.

Рад. У лично интонисаном огледу „Прозор“ кажем на једном месту:

„Ево дани и недеље и месеци и године још истресају временове вреће ћуди на мој праг. На смену дан и ноћ завирују кроз прозор. Шта затичу? Шта доносе, шта налазе? Горчину? Зној? Дозиве у ноћи? Ведрину? Рад? Шта затичу? Рад, рад.“ ■

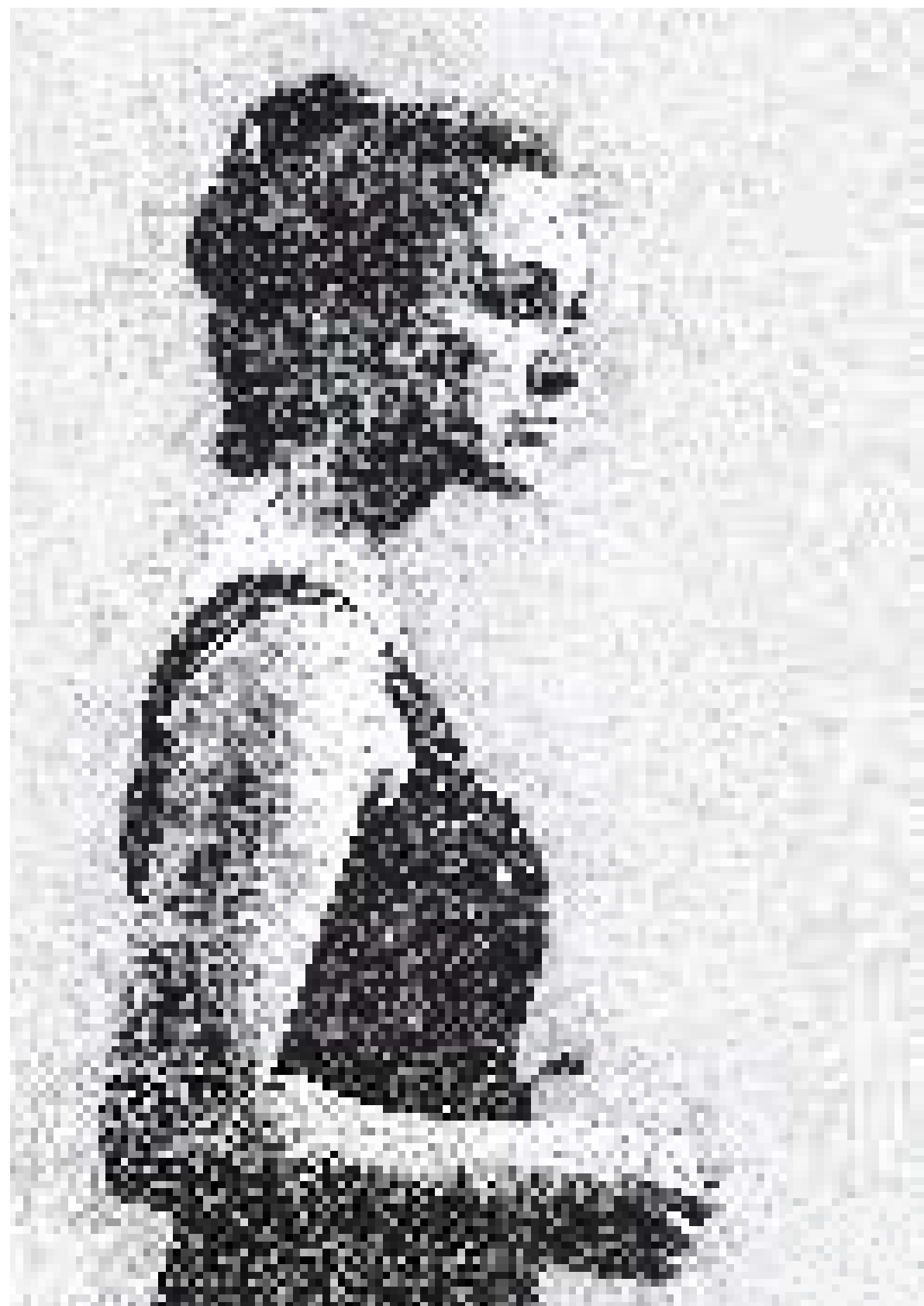
(Октобар 2021)

IV

*Љубица Мркаљ
Микан Аничий
Предраї Драїовић
Жарко Драїојевић
Найаша Вељковић
Александар Пејровић
Свейлана Луїанска
Иван Јовић*

ЉУБИЦА МРКАЉ, СРПСКИ СЛИКАР У ПАРИЗУ,
И ОБРНУТО

СА ТАЈНАМА СВИХ ВРЕМЕНА

Пошла је са дна Панонској мора. Открила и освојила Београд. Прошла сва она мала лична посвећења, видљива и невидљива, која нас чине њаквима какви јесмо. На њочетку зајушљивих 1970-их одлучила да оде. С њудом од неколико изабраних слика, једним коферчењом, њар хаљешака, њири земичке и њрејриш јадука, укргала се у воз за Париз. Научила да воли сишнице и да је сликање облик молишве. Разумела своју носшалију за нејознашм ѡределима. Ујознала највеће уметнике своје ејохе и они су ујознали њу. Данас је један од највећих живих српских сликара и један од најујечашљивијих уметника српској ѡариској крући.

Белешка

Љубица Мркаљ (Оџаци, 1946). Српска сликарка, уметнички фотограф и књижевница. На Академији ликовних уметности у Београду дипломирала 1971, у класи Младена Србиновића, магистрирала 1973. Од тада живи и ради у Паризу, али има и свој београдски атеље. Самостално је излагала више од тридесет пута и учествовала на преко сто двадесет групних изложби у Француској, Италији, Грчкој, Немачкој, Шпанији, Белгији, Србији... Објавила је књигу поезије *Иконолајрија* (1991), књиге прозе *Аријаднино клујко* (2004) и *Панцир кошуља дуїної сјаја* (2009).

Живи у Паризу и Београду.

Уграбили смо је између Париза, Београда и грчких острва, на којима се дуго задржава свакога лета. Између вечних одлазака и долазака, осама и пројављивања. Између нових изложби и нових књига. За разлику од многих других, њу нисмо морали убеђивати да се препусти причи, да одагна ма какву пригодност, да са смешком сачека свој глас и „милост уобличења“. Она то зна.

Љубица Мркаљ (Оџаци, 1946).

На дну Панонског мора. Рођење на дну Панонског мора представља образац скоро сваког мог буђења, израњања из магле, обнављања, неретко и ванразумског револта. Још увек. Ту сам, уместо морске болести, добила меланхолију која ме упорно прати у свим бекствима и на свим путовањима.

Мој непредвиђени долазак на свет запањо је и брата и сестру једне недеље, у повратку са гимназијске игранке, и првих година било је потребно много маште и елана да улогу уљеза обрнем у своју корист. Сигурно се захваљујући томе појавила невероватна лакоћа с којом сам се могла скоро неприметно, из прикрајка, укључити у свет делања одраслих, прескачући разне забране попут баштенских тараба.

На ободу паланке, окренута природи и њеним елементима, наша кућа беше жива позорница за моје срећно детињство и отворена лаж с погледом у тајанствене игре живота и смрти. Ипак, вишеслојна сазнања и учења нису остала најбитнија за тај увид у споља и унутра; чинило ми се да је један невидљиви кофер с којим сам стигла на свет постајао све наметљивији својом тежином.

Мајка. Пубертетско поткожно врење у преобликовању „ружног пачета“, каквом сам себе видела, упркос моје захтевне и својеглаве личности са већ добро сраслим калемима, затечено је потресним догађајем: смрћу мајке. Жалила сам дуго, замало погубно, и у расколу са Богом и светом постављала себи хамлетовска питања. Она је једина наслућивала лавиринт моје душе, једина је препознавала надолазеће ерупције осећања у врлети моје природе, мени неразумљиве.

Била ми је прва учитељица о лепоти света; оног бескрајног, недокватног, и овог униженог, неприметног.

Студије уметности. Волела сам ширину класичног образовања и све ми је ишло од руке, те није чудо што је пред матуру почело да ме мори двоумљење шта да одаберем за студије. Мислила сам како би ме највише задовољио неки футуристички спој различитих области, да је постојао. Учинило ми се да би архитектура помирила бар прагматичну рационалност са естетском креативношћу. И провела сам прву годину схватајући из ноћи у ноћ, са шестаром и лењиром над таблом за цртање, да ћу, ако тако наставим, можда и направити једнога дана неки удобан и заводљив кокошињац, али ћу зато, сигурно, промашити свој живот, овај једини!

Кришом сам се сама спремала за пријемне испите на две Академије, ликовној и позоришној, а за случај неуспеха уписала сам се на светску књижевност. Како сам била примљена у ужи избор на обе, трчкарала сам једно време Кнез-Михајловом из једне у другу, узбуђена, с новим двоумљењем. Недуго потом одлука је пала: и судбинска и моја!

Иницијације. Једно је било сигурно: знала сам да нисам генијална. Како? Па, од малена сам се дружила не само са старијима од себе већ и с онима из прошлости, док ми је једна амбициозна учитељица упорно подносила под нос извесне мрљотине и шврљотине додајући: „Ослободи се мало. Ово је модерно сликање!“ За мене ни на Академији није пријањало оно извикано у првим ослобађањима од соц-реализма у нашој ликовној средини, а у вези са дозвољеним пост-пикасовским периодом. Дошавши да учим велика мајсторства, била бих потпуно разочарана да нису пристизали гласови о изложбама и каталози сликара растурене „Медиале“ и да се нисам затекла у једној даровитој генерацији својеглавих, где су професори понекад одустајали од епигонског калемљења сопствених промисли.

Године су пролазиле у страствености, од јутра до мрака у класма. Свако од нас експериментисао је гледајући на штафелаје оних

около, откривајући скоро насумице старе и заборављене тајне заната, да би потом, с више или мање спретности, удахнуо живот својим замислима. Мириси ланеног уља, терпентина, гумиарабике и разних смола мешали су се с првим дуванским димом у нашим ноздрвама и с чађавим испарењима фурунчета, поред којег су се знојила помодрела и расточена тела модела, тих израбљених душа. Биће да одатле потиче онај варирајући тон фантастике код свих нас што прођосмо кроз београдску Академију, тон тако приметан кад одемо у свет.

У време студија, Београд мог детињства се невероватно проширио. Добио је распон од Студентског града, где сам ноћивала, до Топчидерског брда, где су били атељеи Академије, па и још даље, све до Цареве ћуприје, када бих час марксизма заменила часом јахања. Успут, боравила сам у центру, на више места: у студентској мензи „Три костура“, у Театру „Лево“ (где сам играла у представама Арабала, Пинтера, Шизгала), или у публици Концертне дворане „Коларца“.

Моја иницијација се настављала на многим разуђеним стазама: на филмским и позоришним фестивалима, на путовањима, на рестаурацији старих манастира по забитима, у дивљој и предивној природи, али и за неким скрајнутим кафанским столом препознатљивог култног места надируће елите. Чак и у сукобљавању са устаљеним нормама стварања политизоване уметности.

Одлазак. Било је све очигледније да ћу по завршетку студија моћи да се развијам само у оквирима скученог и калкулантског духа какав је царовао почетком седамдесетих. Постојали су бунт и трагање за новим могућностима, а моја жудња, неукротивог погледа, ван додељене ми судбине, претворила се у радозналост за „велики бели свет“. Избор је пао на Париз, јер је био на највећој удаљености за коју сам могла платити карту у једном правцу. Већ сам била упознала Италију, Шпанију, Грчку и добро се осећала на Медитерану, али мит о „граду светлости“ магнетно је деловао, мада нисам знала ни речи француског језика нити сам тамо икога лично познавала.

Са осредњом тубом од неколико изабраних слика, једним коферчетом с пар хаљетака, три земичке и прегршт јабука, укрцала сам се у воз. Удахнула сам дубоко београдски смог, одмахнула пријатељици, већ познатој глумици, која је искрено брижна остала на перону, и с поуздањем сам кренула у сусрет непознатом.

Љубица у Паризу. На париски перон сам ступила неоптерећено. Туба са сликама као да ме је подизала, јер је њен садржај био зачетак мог будућег дела, документ драгоценији од пасоша. Град је врвео у анахроној смеши разнородних појава фолклора некадашњих колонија, налик на вашар коме је присуствовао, приде, и онај други свет што сам себе већ поодавно сматра модерним. Вавилон, не само језикâ. Дочекали су ме мирис метроа, чудно свеж јулски дан, апотекарски беспрекорно сортирано воће и поврће у гајбицама, успут и гомила мравље нехајна за опажање личних судбина.

Соба на врху малог хотела у Латинском кварту по чијем лименом крову голубови изјутра добују свој љубавни плес, будећи ме. Чувена кифла и кафа, па јуриш у бескрајне лавиринте музеја, до затварања, потом сендвич с туњевином и нека кафанска тераса, слушање неразумљивих дијалога, посматрање. Ипак је лето, дани су бескрајни, град је превише северно за моје навике и укус, али улице, тргови, булевари имају медитеранску светлост. Можда због римско-галског утицаја, можда због краља Сунца, можда само због Сене и њених песника, кафанске столице се гуркају, а разговори се мешају, размењују се осмеси. Понеко говори и туђи језик.

Тих првих дана савршен спокој покрива моје трошеће времена само на посматрање, уочавање и одмеравање и града и саме себе. Видим себе потпуно безбрижну. Танушни садржај мог новчаника се топи, а не стрепим. Не желим да ишта поремети вибрације мојих корака и мисли, јер одзвањају акорди вечности у садашњици. Читав град је постао чаробни инструмент и мами ме. Чујем, у ствари примећујем, да је персонификација будућег љубавника. Париз постаје Парис и осваја ме, мада нисам тројанска лепотица. Узвраћам му не-

муштим језиком и уздржано се осмехујем унутарњим осмехом, сти-
снутих усана, као да ме је учила Аполонова сестра.

Још пре краја те седмице разрешила су се многа питања која ни-
сам стигла ни да поставим. Упознала сам значајне и познате лично-
сти, које ће постати сведоци, пријатељи или саучесници оног тешког
а неодољивог ризика у уметничком и људском надрастању што ме
је чекало.

Заплети париског романа. Нисам се плашила рада. Научила
сам доста тога не само у мом занату, на академији (графику, цртеж,
илустрацију), већ и рестаурацију старих слика, скице за позоришни
костим и сценографију... Не бих се либила ни обичних физичких
послова, прања судова по ресторанима или стражњица туђих беба.
Ипак, као превентивни посао, док се сликом не привуче поглед куп-
ца на некој изложби, деловао је опасно примамљиво озлоглашени
стари Монмартр. „Губилиште талената“. Уврежено је веровање да ту
сем кича ништа не може опстати.

Једна од десет заповести које сам добила од добронамерних дор-
ћолских мангупа била је: „Никад на Монмартр!“ Упркос томе, ризи-
ковала сам своју сликарску судбину контролисаном дозом отрова,
малим стилским вежбама. То искуство с портретима, с људским ли-
ком и појавом, проистекло из љубави према сцени и филмској ико-
нографији, преточиће се касније у уметничку фотографију.

Заплет мог париског романа отпочиње, како то бива, првих дана,
али град не губи примат у низу ликова који ће се појавити, нити сво-
ју улогу у мом уобличењу. Поготово у питањима естетике, стварања
и живљења.

Сем љубави, ретко сам икоме (ичему) повлађивала урезујући
свој профил у вртлог светла и таме Париза. Научила сам да волим
ситнице: кишно сивило града, упорне мане пријатеља, бесмислене
лагарије љубавника, своју носталгију за непознатим пределима, нео-
чекивану наклоност животиња и биљака при првом сусрету. Сећам
се својих усхићења, пренаглашеног романтизма, провокативне теа-
тралности, које сам неговала као скупоцену гардеробу за „комедију

забуне“ – како бих прикрила, без преваре, своју рањивост и прокрчила пут кроз гомилу медиокритета. Та доза барокног изражавања се сигурно прелила из моје уметности у само постојање.

Најважнија путовања. Два, у размаку од неколико месеци, почетком студија.

Прво је у оквиру фестивала студентских позоришта с Театром „Лево“, када одлазим у Парму. Одатле се са групом Фирентинаца искрадам на три дана у њихов град. Њихова сам гошћа у поткровљу једне палате у центру града, међу куполама из времена Медичија. При самом погледу на кровове Фиренце обузима ме екстатично стање. Ту ћу се први пут суочити уживо са делима ренесансних великана, доживевши претходно делиричну мешавину стварности и прошлости, попут Стендала или Готјеа.

Друго путовање се збива када у једној обичној туристичкој групи крећем у Грчку, трагајући за сенима митских јунака, и у Делфима упадам, неочекивано, у чист клише пророчанства.

Тим путовањима-ходочашћима се буквално осветљава простор моје херменеутике, коју сам већ наслућивала у неким ониричним збивањима.

Место на које ћу се увек враћати. Острво светог Луја, с погледом на Сену и Богородичину цркву усред Париза. Калемегдан, с погледом на Ушће у време заласка сунца.

Књиге и идеје које су мењале мој живот, мој свет. *Драмска дела* Виљема Шекспира. *Браћа Карамазови* Фјодора Достојевског. *Лотреамонова Малдоророва њевања*. *Лавиринт у човеку* Карла Густава Јунга. *Историја религија* Мирчеа Елијадеа. *Ослобођени Јерусалим* Торквата Таса. *Јуџиро чаробњака* Луја Пауелса и Жака Бержијеа. (...)

Људи који су оставили најдубљи траг у мени. Превасходно су то моји рођени: мајка и отац, брат и сестра. А потом поједини моји учитељи-посвећеници који су утицали да трагам за духовном породицом.

Моје љубави. Никада, ни у најранијем детињству, нисам волела бајке пореклом из грађанске Европе. Сигурно је да ми се зато касније догађало: кад бих пронашла неког дивног принца и пољубила га, тај би се неповратно преобразио у одвратног жапца... Шалим се! Моје су љубави незаборавне и веома драматичне. И нека остану скривене, иако су ту и тамо, као тешко решиви ребуси, на неким мојим сликама. Мој Анимус ствара са мном, раме уз раме, али се нисмо никада сложили о његовом двојнику.

Моја Србија. Опасана укрштеним појасевима лепоте природе Истока и Запада, Севера и Југа, Србија уистину чини пупак Европе. Та заманност, огледало њене богате и благородне утробе, отелотворила је (и кроз учесталост историјских пошаста и непогода) великане не само њеног тла, националне баштине, већ и европске и светске. С меланхолијом се осврћем на њену прошлост, на њене расуте бисере, и уз зебњу се питам ко ће је чувати, ко јој обнављати сјај, кад је данас толико њене часне деце расуто по свету.

Уметник у цивилизацији спектакла и новца. Никаква новина: десакрализација уметности. Одувек је постојао род послушних вулгарних забављача, регрутован међу недаровитима, међу мезимцима трговаца робљем, који су служили општем унижењу и изоквирењу улоге уметности. Само, у прошлости су се пипиревке збивале на уприличеним местима, постајући зараза тек у декадентном тренутку друштва. Данас је то, пак, бујица што проваљује из монструозне машине за муљање духа и испирање мозга, од које човек не може да се сачува ни на свом пустом острву, да ли сит, да ли гладан медија!

Ми, рођени у прошлом веку. Мислим да ће многи из нових генерација у нашој смелости, ослобађању, тајни, откровењу – потражити нашу жудњу за остварењем човечности, попут завештања које ће им послужити као подстрек за непоновљиво живљење сопствених живота. Као што смо ми тражили у претходним генерацијама.

Земља Хипноса и њени гласници. Кроз Хипносове двери увек радо и често пролазим учећи се да останем будна, јер у тим пространствима запретених сећања почивају тајне свих времена.

У понеком лутању кроз лавиринт илузија, куда нас често заведе наша сопствена машта, налети се и на гласника с правом вешћу.

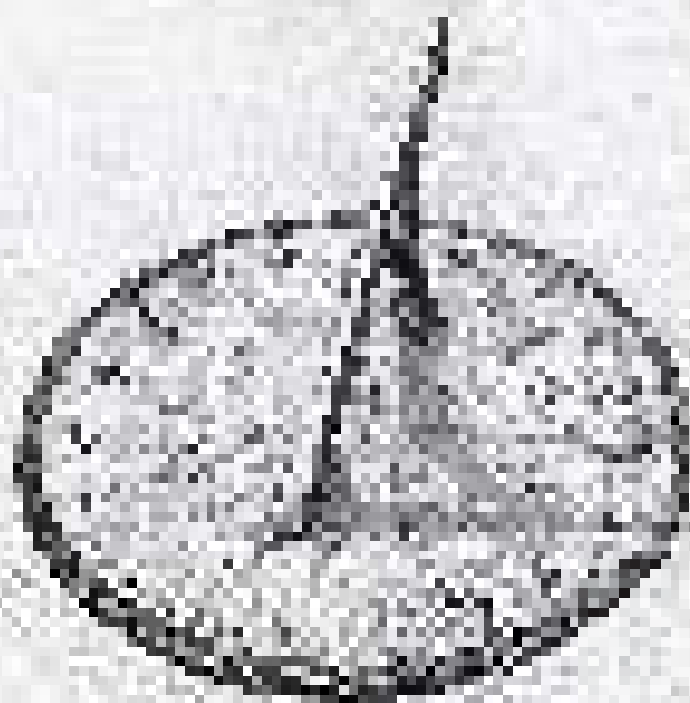
Највише ме нервира: Заразна надмоћ људске глупости.

Највише ме дирне: Величанственост лепоте природе.

Увек ме обрадује: Љубав.

Заувек ћу жалити за... Привилеговани не жале. ■

(Јул 2010)

СЛИКАР МИКАН АНИЧИЋ, ПАРИСКИ МАЧВАНИН,
И ЊЕГОВА ПРОЖИВЉЕНА ФАНТАСТИКА

НЕБЕСКУ ДОТАЊИ ЛЕПОТУ

Пред ејохом нихилизма не сме се усјукнуџи. „Куда се ујуџиџи из овој мрака ако не џамо иде су џезија, сликарсџво и жене?“ џиџа Даније. Издејавам да сликам оно џио свеј чини ружним и морбидним, џражим у џему оно џио може да ја учини џодношљивим и свејлозарним. На џом исџраживачком џуџу лейоџе ја сам само зрно морској џеска, али у оку. Модерна је анахрона. Верујем да се једино класичним језиком може џојасниџи драма нашеј времена. Србија нам џружа сву раскош духовној наслеђа и лейоџу недосађаних џредела, џио џокушавам, у свом духовном замку, да џреобразим у слику.

Белешка

Микан Аничич (Бадовинци, Мачва, 1950). Ликовну академију у Београду завршио 1975, ту је и магистрирао (1980), у класи Младена Србиновића. На L'École des Beaux Arts био је од 1982. до 1984, у класи Пјера Карона (Pierre Caron), као стипендиста француске владе. Самостално излаже од 1974. године (*Последња воденица на Дрини*, Бадовинци). Излагао и у Врњачкој Бањи, Београду, Паризу, Загребу, Мецу, Виенакту, Њујорку, Нанту, Коњаку, Тулузу, Пирмасенсу, Бијарицу, Херцег-Новом, Версају, Горњем Милановцу, Игалу, Монреалу, Крушевцу, Варни, Ваљеву... Дела су му у музејима и колекцијама широм света, од САД до Новог Зеланда, од Шпаније до Јапана. Добитник је више награда и одликовања за уметност. Живи и ради у Паризу.

Његове слике су сите. Нахрађене бојом и смислом, визионарством и умећем да се оно предочи. Стари мајстори ту дишу на нов начин, кроз оно што је у сваком мајсторству свевремено. Традиција проговара археофутуристички. Призори пустоловног детињства у Мачви, с погледом на Цер, Мајевицу, Фрушку гору, и ренесансни предели Европе из времена пре но што су је отели кнежеви овог света, све се то улива у велику синтезу ове уметности. Да би се то исказало, требало је досегнути *Opus Magnum*.

Микан Аниччић (Бадовинци, 1950).

Плави камен успомена. Често се у шуми нађемо пред густим замршеним бршљаном и тешко можемо да му, у том преплету, пронађемо корен или главни стуб. На сличан проблем наилазимо и када покушавамо да пронађемо наше породичне корене.

По усменом предању, моји преци су се доселили у Мачву половином деветнаестог века из Старе Херцеговине. Тај први који се одлучио на тако далек и ризикантан пут, у свом болном раскиду са родним крајем и огњиштем, понео је са собом на воловским колима и праг своје куће, камен плавац каквог овде нема ни на једној ближој планини (Церу или Фрушкој гори). Још увек тај праг стоји на месту где га је мој предак поставио, испред новоизграђене куће. Ту одредницу староставну сам и ја наследио; свугде где одлазим пртим са собом мог плавца сазданог од успомена и идентитета. По једном запису из четрнаестог века, који се чува у манастиру Василија Острошког, стоји да је из мог племена у Бој на Косово отишло четрдесет седам мушких глава и ни један се није жив вратио. То генетско памћење, дубоко урезано у свест мојих саплеменика, вероватно је било пресудно у усмерењу нашег сензибилитета ка лепом и узвишеном, а не ка деструктивном и погибелном. Из мог племена је чувени графичар Петар Аниччић, који је израдио најлепше портрете Вука Караџића и Бранка Радичевића, и Алекса Шантић, чија је мајка из рода Аниччића.

Завичај у Аркадији. Амајлија коју сам понео са собом у свет је моје детињство у Мачви. Најраније сећање сеже у период када сам имао петнаест месеци. Мајка ме је тада одбила од дојења и послала код баке у Аду, удаљену шест километара од наше куће. Стриц ме је одвезао у таљигама. И сад се јасно сећам тренутка кад сам кроз трептај јасиковог лишћа први пут угледао реку Дрину. То је прва велика импресија у мом животу, та застрашујућа огромност воде и блескања брзака по плићацима. Ада, у којој сам провео детињство, моја је Аркадија, са мирисним ливадама и чаробним шумама препуним стада, насељена колебама и воденицама на Дрини. Ту смо бивали већи део године.

То аркадијско детињство бејаше проткано јатима риба у Дрини, гнездима дивљих патака у садевеним ватовима дрва, зачудним сликама. Оно је своју пуноћу и разгранатост добило у периоду дечаштва: запретено у поља сунцокрета и мака, дечаштво је својим петровданским бакљама и лилама бацало светлост на један нови онирични и сатирски свет. Касније су набујали и сокови еротске маште о босанским девојкама које су прелазиле преко реке, у Мачву, да би бојиле и преле своју вуну.

Сви ти доживљаји стварају у мени једно фантазмагорично осећање, које се преображава у нови свет фантастике. А фантастика је, у ствари, наш живот који смо проживели.

Сваки човек дубоко у себи носи потребу за лепим. Понекад је остварује сместивши себе у изабрано урбано окружење или изградивши кућу по својој мери. До лепоте ја досежем креативним повратком ка праслици. Сва виђења и доживљаји наталожени у сећањима оглашавају се у слици, кроз коју сва та светлуцања лепог синтетишем у једну општезначајску лепоту. Моје последње велико платно, *Ајоџеоза дечаштва у Савковачи*, на најустрептелији начин сведочи о мом дечаштву: приказан је сав онај доживљени онирични свет, уплетен у митску причу Парисовог суда. У једном аркадијском пејзажу дефилује сав тај доживљени свет мог детињства, ушушкан и засвођен брдима која од тог крајолика чине једно велико

гнездо, осећа се спокој у величанственом загрљају завичаја. Неретко на мојим сликама је представљен тај спој пространства, заталасане равнице чије обзорје се завршава плаветним планинским кулисама. То је тај видокруг у којем сам одрастао, омеђен Цером на југу, Мајевицом на западу и Фрушком гором на северу, моје уточиште и врт где убирам најлепше цветове сећања. У ширем смислу, Србија, најлепша земља из наших снова, пружа нам сву раскош духовног наслеђа и сву лепоту недосањаних предела, и ја то претачем (преображавам) у слику.

Очигледно је да се и у мом уметничком формирању понавља она чувена Егзиперијева тврдња: „Долазим из детињства, тамо је мој завичај.“

Под узвишеним окриљем. Прво виђење слике као такве десило ми се на један мистичан начин испред сеоске цркве, када ме је мајка одвела на моје прво божићно јутрење. Да бисмо ушли у цркву, морали смо проћи испод порталске слике *Силазак Светиој Духа на айосџоле*. И ја сам, онако сићушан, осетио у себи неку топлину и благодот пролазећи испод тог узвишеног закриља. И данас у мени, неретко, проструји тај првотни осећај топлине и благодоти кад се нађем пред ремек-делом неког великог мајстора, или у некој незнаној сеоској цркви осликаној са свом чедношћу и чистотом; са иконоста-са полећу јата анђела, њихова крила миришу на смирну и тамјан.

Мој доживљај слике, поред оног из сеоске цркве, био је на почетку везан за прве илустрације неких наших познатих сликара које сам имао прилику да видим у *Илустированој Полијици*, тада једином илустрованом листу који је објављивао занимљиве приказе из сликарства.

Кроз београдске недогледе. Мој први додир са Београдом је ишао преко Калемегдана (Фићир Баир, Брег за размишљање) и калемегданске терасе, са које се простире видик унедоглед. Тај изазов пространства у мени је створио јак осећај да ћу моћи све што поже-

лим. Узвишена тераса на ободу тврђаве рађа осећај о потреби и моћи полетања у далеки свет. Калемегдан је био и остао „полетна писта“ за све наше пустиловне експедиције у којима освајамо светска духовна пространства и печатамо историјске и културне странице, наше и њихове. Већ на самом почетку упознао сам песника Васка Попу. Био је одушевљен мојим почетним радовима, сматрајући да су то његове песме у слици. Поклонио сам му једну од мојих првих слика, на којој се први пут у српском сликарству на глави Светог Саве појавио ореол саздан од пчелињег саћа. У младалачком заносу сам брзо напустио ту јединствену новотарију, идући даље у откривању нових светова, али други сликар из Попиног окружења је убрзо преузео тај елемент и насликао серију слика са истим мотивом. Спознаје и искуства стечена на Академији и у дружењу са уваженим београдским сликарима нису ми били довољни за оно што сам захтевао од себе. „Медиала“, као један од водећих покрета у сликарству тог времена, по мојим тадашњим схватањима, можда нескромним, није могла да пружи довољан увид у стваралачки пут чију сам визију већ имао у себи. Одласком из ове средине успео сам да ту визију уобличим и уздигнем до личне препознатљивости. Требало је потражити она сликарска знања до којих нисам могао доћи у овдашњем сликарском миљеу. Пут ме је одвео, преко Италије, Шпаније и Немачке, све до Париза.

У шкрињи светске духовности. Ту, у Паризу, на *École Nationale Supérieure des Beaux-Arts*, као и по Лувру, Орсеју и другим париским музејима, започео сам моју ликовну надоградњу и моје стручно обогаћење. Моји учитељи били су многи сликари италијанског кватрочента, ренесансе и барока, преко шпанских и холандских великана, па све до француских класика и романтичара.

Париз је светска ризница духовних вредности. У сваком кварту, музеју, библиотеци, можете да нађете информације из свих епоха, стилова, нација. Париз је једна велика шкриња планетарне духовности. Ту сам досегнуо неко сликарско савршенство које нисам могао

да стекнем (нађем) ни на Академији ни у дружењу са ововременим уметницима.

Нисам пророк и себе не гледам у будућности. Трудим се да насликам што бољу слику, постављајући пред себе високе критеријуме старих мајстора и домете њиховог сликарског умећа.

Париз је магичан град, пун изазова и понуда да се скрене са пута који си одабрао. Човек ту мора да направи редукцију и да се усредреди само на свој ужи избор. Једино тако можеш да останеш свој. Сусрети са Дадом Ђурићем, Владом Величковићем, Љубом Поповићем, Петром Омчикусом, Батом Михаиловићем, Данилом Кишом, Полом Арсићем и другима имали су карактер дружељубља и директних спознаја других искустава делања у меандрима париских атељеа и галерија. Дружења са уметницима различитих националности и опредељења имала су само корективан утицај на моје усмеравање ка вредностима за које сам држао да су светионици и обелисци на пропутовању светом естетике и лепоте. Они су ми служили само утолико да видим како и шта не треба да радим. Али праве савете сам добијао са платана великих мајстора и од личности са већим искуством, зрелијих година. То је на првом месту била мадам Сузан де Конинк (Mme Suzanne de Koninck), кустос Музеја модерне уметности Париза, пријатељица Пикаса, Брака и великог румунског вајара Бранкушија. Она ме је представила директору Лувра Жаку Поноу (Jacques Ponpau) који ми је показао депое тог музеја. Ту сам могао видети све оно што Лувр чини најбогатијим музејом света.

Париз је велика арена у којој сваки стваралац може да се одмери у односу на своје савременике, али и претходнике. На великим салонима сваки уметник схвати на ком је нивоу и којој категорији припада, а у исто време сагледа колико је својим делом допринео том светском мозаику и колико је лепоте уградио у њега. Заузврат Париз зна да укаже на нове појаве и вредности, што је и према мени учинио; на великом Салону француских уметника, одржаном у париском Гранд Палеу (Grand Palais) 2006, додељена ми је медаља за слику *Ошмица Евроје*. И у Србији су људи од струке препознали

у моме раду новину и то наградили *Вуковом наградом* за допринос сликарству и култури у 2020. години. Предност Париза у односу на многе метрополе је и у томе што у њему, поред Лувра и Музеја Орсеј, постоји и Бобур, један од највећих светских музеја савремене уметности. Ту можете да видите све тенденције данашње уметности и да у њему користите велику библиотеку.

Премерени старим мајсторима. У Лувр одлазим на дружење са великанима кичице. Они су ми најбољи саговорници и ментори, од њих сазнајем све оно што сликарство чини једном од најлепших уметности. У салама Лувра понекад остајем и по цели дан „на дивану“ са загонетним генијалним мајсторима. Када сам први пут био у Лувру, 1972, позавидео сам чуварима што могу да се друже са највећим сликарима и њиховим делима. Та визуелна глад ме још увек прати кад се нађем у било ком музеју света; она ме наводи на сталне анализе слика и на преиспитивање сопственог искуства. Дела старих мајстора су једини параметри којима могу да мерим сопствене доскоке на скали вредновања уметничког дела, али често не само сопствене. Имао сам срећу и могућност да посетим већину најзначајнијих светских музеја и они су ми увек непогрешиво одгонетали историјат градова у којима се налазе, њихову традицију, културу и обичаје. Из њих сам увек излазио обогаћен меморисаним „енциклопедијама“ из свих наведених области и са каталозима највреднијих слика изложених у њима. Сваки музеј је слика и историја тог народа у коме се налази.

Спасовање лепотом. Путовања по разним земљама обогаћују свако људско биће, а код уметника је то и неки вид просветљења и надахнућа за нове креације. Сва богатства која носимо у себи преплићу се и обогаћују новим виђењима, доживљајима и спознајама. У таквом алхемијском споју рађају се нове идеје и нове креације, сличне оном љубавном плесу између пчеле матице и мужјака на поднебесним висинама, како је то описао Морис Метерлинк. Истински

стваралац треба да закорачи, као Актеон, у мрачне шуме сећања у којима проналази своју богињу лова окупану у бистрим водама лепоте. Тежња сваког човека ка лепом и узвишеном води ка ослобађању од деструкције, агресије и самоуништења. Ако успемо да изградимо лепоту у себи, сачуваћемо себе и свет око нас од зла и уништења. Уметник није тај који ће преобразити свет, он само има улогу Хермеса, гласника богова: да својим делом укаже на постојање зла.

Прави одговор на епохално питање. Хипокризија и бешчашће који данас доминирају светом довели су до разградње људске свести и морала. Поред пандемије вируса ковид-19 и страха од физичке смрти, то је најдубља драма која потреса човечанство. Савремени човек живи у духовној клоаки и хаосу неразумевања сопственог окружења. Сви смо, ми људи постмодерног доба, исцеђеног ума, испране свести која губи моћ словесног расуђивања и промишљања о властитом бивствовању у свету. Овакво стање духа се пројектовало и у самом уметничком стваралаштву. Стога су двадесети век и време у коме живимо период великих фрустрација. На пољу уметности, осим експеримента, ово раздобље ништа више није понудило. Нема великих креација, нема ремек-делâ, отворен је велики простор за омасовљење аматеризма и просечности, за навалу кича. Прогреса уопште и нема, у уметности се све врти и понавља кроз велике историјске циклусе. Пикасо је реинтерпретирао и реактуелизовао неолитску уметност. „Модерна“ уметност је постала антиљудска и антихришћанска. Анахронизам је у ствари модерна. Верујем да се једино класичним језиком може појаснити драма нашег времена. Радим исто што и Маркес, који пише шекспировским језиком да би био јасан и убедљив. Верујем да уметност може да буде зачетак освећења и поновног успостављања поремећених вредности, да послужи као уточиште од сваког насртаја дисхармоније, од менталног зла и духовне беде, да у малој „радионици душе“ уметник сагради нове и лепше светове, за нека нова поколења боља и племенитија од садашњег човека.

На почетку мог сликарског стваралаштва, осамдесетих година прошлог века, на сликама *Распећа 1 и 2* и *Тајна вечера у ајонији XX века* приказао сам морално посрнуће наше цивилизације. Поставио сам питање: *Хоћемо ли и даље производити зло и зајомљавати лејоу и ѿленијоси?* На то питање ће ова цивилизација морати да да исправан одговор ако жели да се сачува од свеколиког самоуништења.

Могућност обнове идиле. Банкарство као систем је обележје наше епохе. Оно такво, као институционализовано финансирање људског ужаса, није постојало никад раније. Мање-више сви смо ми информисани сведоци финансирања великих милитантних пројеката попут „Рата звезда“, конструисања нових типова бомбардера, нуклеарних проба, а нема поузданих података да се нека већа сума новца улаже у хуманитарне пројекте и у напредак хуманистичких наука. Тако је новац постао зли дух планете који опседа човека. Уместо да се стави у службу опоравка еко-система, не би ли се човек као космичко биће сврстао у ред космички достојанствених цивилизација, новац служи у деструкцији човека и његовом срозавању на ниво модерног примитивизма, кадрога да на планети изазове катаклизму. Човек би требало да Земљу поврати у њено првобитно стање и од ње направи цветни врт, кроз који ће се кретати као антички полубог, а не као затровано заморче нуклеарних експеримената. Само тако, вративши планету њеном прелепом и чистом стању, а доведши цивилизацију на највиши технолошки ступањ, човек ће бити достојан да се сврста у ред високих космичких цивилизација, јер ће имати иза себе своје дело као личну карту: очувану и прекрасну планету Земљу.

Страх од поређења. Суочавање са великим делима из прошлости за поједине уметнике није ни лако ни безболно. Једног дана у Бриселу, када сам био у посети Краљевском музеју, позвао сам једног колегу, сликара-модернисту, да ми се придружи следећег дана

у посети истом музеју. Видно узбуђен, искрено ми је одговорио: „Е, баш ти хвала на позиву! Па ти хоћеш да доживим шок и престанем да сликам кад видим те недостижне мајсторе!? Могу да идем само у Музеј модерне уметности. Тамо налазим све оне који су ми много ближи и сличнији по способности, да нешто и ја насликам као они.“ Разумео сам га; тако је лакше његовом слабашном таленту и посу-сталој души. Данас је заиста веома ризично и тешко одважити се на пут мистерије душе. У непостојању било каквог параметра за вредновање уметничког дела, широм су отворена врата за навалу просечности и позиционирање било чега на пиједестал врхунског дела. Такав однос је охрабрио армије нових „уметника“, а са друге стране у повлачење нагнао врхунске мајсторе, који проналазе склоништа у свом духовном замку. Крајње исходиште тако осмишљеног плана је потпуно потискивање са ликовне сцене свега онога што је до недавно словило као сликарство. Замењено је инсталацијама, перформансима, мултимедијалним дешавањима и ко зна каквим све концептима (преварама). У име „нове креације“ иде се до бесмисла, до изласка из сопствене коже. Замислите кад бисмо рекли за Сунце које нас греје милијарде година да је демоде и да га треба заменити нечим „прикладним модерном времену“.

Ослобађање традиције. Епицентар планетарног духовног цунамија проналазимо у средиштима светске моћи. Стављајући уметност у службу својих (идеолошких) програма, они и од сликарства праве памфлетско служинче. Код нас у Србији је исувише поводљивости и склоности трабантском пузању, па се још увек здушно поддржава и протежира такав вид изражавања. А у земљама водећим у уметности тај приступ је препознат и одбачен од многих теоретичара уметности, као и од уметника, који свој пут трасирају на стаменим темељима класике. Међу познатим апологетима повратка на класичне вредности у сликарству су – на пример – историчар уметности Кристин Суржан (Christine Sourjins), дугогодишњи директор Музеја „Пикасо“ Жан Клер (Jean Claire), теоретичар уметности Од

де Керос (Aude de Kerros), теоретичар уметности Коста Мавракис (Kosta Mavrakis), Жан-Луј Харуел (Jean-Louis Harouel)... Спрам мора оних који следе „модерну“, то је нуклеус из којег ће испупољити нови цветови ослобођених стваралаца. Они ће бакљу обновљене уметности, нове а старе, преузети у своје руке. То је већ сада видљиво на најзначајнијим салонима у Паризу: све су присутнији уметници који за своје полазиште, за своје *вјерују* и ослонац, узимају традицију. Упориште за „модерну“ је био произведени сензибилитет данашњег човека, пренадражен естетиком ружног, што за резултат има одбацивање ма какве артифицијелне естетике и затомљавање свих вредности које су, стваране вековима, биле највеће културно-цивилизацијско наслеђе.

Издаз. „Куда се упутити из овог мрака ако не тамо где су поезија, сликарство и жене?“ (Данте Алигијери)

Послужићу се једном причом мог покојног професора Милоша Бајића који је био заточеник у концентрационом логору „Маутхаузен“: „Када се чинило да је дошао крај животу, када ми је бивало најтеже, увек сам себе замишљао затвореног у неку металну куглу без излаза. А онда сам разумом себи олакшавао очајање и говорио: *Ако се човек нађе у тој кули, изаћи ће из ње кроз отвор кроз који је и досио у њу. Тај улаз-излаз постоји, само га треба открити.*“

Из овог планетарног суноврата ја се спасавам негујући љубав и лепоту кроз слику. Светлост и смирење проналазим у сликању занимљивих особа, у тражењу оних тананих невидљивих велова који оптачу душе и ону меку маховину што чини топлим осмех на лицима драгих бића. Један од таквих је и портрет моје супруге Секе. Избегавам да сликам оно што свет чини ружним и морбидним, тражим у њему оно што може да га учини подношљивим и светлозарним. И све то претачем у слике у моме духовном замку. То је мој врт, а у њему мој атеље, због чега себе сматрам повлашћеним међу париским сликарима.

Покушавам да својом сликарском руком дотакнем лепоту небеског. На том истраживачком путу лепоте, ја сам само зрно морског песка, али у оку. Трудим се да у *анӣерију* прекрасне духовне лепоте српског народа уткам једну нит блештаве срме и украсим ту одору каквом се сваки народ заогрће пред лицем света. ■

(*Март̄ 2021*)

СЛИКАР И ВАЈАР ПРЕДРАГ ДРАГОВИЋ У ПОТРАЗИ
ЗА ПРАСЛИКАМА, УВЕК ДРЕВНИМ И МЛАДИМ

ПОГЛЕД КА ВРХОВИМА

Неїраїи своје очеве и їрейке моїу само їори од најїорих. Лажно знање је увек било оїасније од незнања. Црна Гора је слободарска срїска Сїарїа. Савез їри зла и две рђе не може їо оїоврїнуїи на дужи рок, као шїо їаїуљци не моїу сакриїи Њеїоша и Лубарду. Да Косово није црноїорска ђедовина, еј! У разним еїохама било је умеїника који су седи вешиачки їодизали значај, али време, мајїорско решеїо, издрисало је све їакове. Неки који данас їраде и украшавају срїске цркве, укључујући и неке еїискоїе, їоїонули су у кич и немају нишїа са есїеїским вредносїима Свеїої Саве. А „свеїи канїар“ нас чека їамо їде и їре.

Белешка

Предраг Драговић (Драговића Поље, Колашин, 1953). Школовао се у Драговића Пољу, Колашину, Чајничу, Никшићу. На Факултету ликовних уметности у Београду, Одсек сликарство, дипломирао 1979. Члан УЛУС-а и слободни уметник од 1980. Познат по тематским целинама „Свечи и себри“, „Свети Сава“, „Врхови“, „Костићи“, „Ликовно читање *Горскої вијенца*“, „Портрети српских песника“. Начинио серије цртежа уз песме Десанке Максимовић, Матије Бећковића, Рајка Петрова Нога, Драгана Лакићевића... Излагао у градовима Југославије, Француске, Шпаније, Италије, Швајцарске, Бугарске и Грчке. Живи у Београду и Драговића Пољу.

Са његових слика и скулптура гледају нас очи камена. Планине дишу бојама, даљине се сажимају у нама. Архетипови су живи путокази, баш као и глас предака, свест о пореклу, светлост старих светиња. Водили су његови путеви и његова уметничка путоловина у Београд, Краков, Сијену, Лисабон, Барселону, Париз. Али сви његови кругови почињу и завршавају се у Горњој Морачи. Тамо, у полулопти свог необичног атељеа, у својој уметничкој шкољци, и даље свакога лета изнова сања свет. И свет се поново ствара.

Предраг Драговић (Драговића Поље, 1953), сликар морачки и београдски.

Поље Драговића. Рођен сам у Драговића Пољу у Горњој Морачи, поред реке Мораче, недалеко од манастира Морача. Ту су се родили и сви моји преци. Драго, родоначелник, презивао се Дуловић. Дуловићи су потомци Обрада Селаковића, који се из Седлара, из Поповог Поља, доселио у Горњу Морачу, у Трновицу, у оно време када су херцеговачке исламизоване племићке породице прогониле припаднике оних других, које нису промениле веру. Између мене и Драга је десет колена или пасова. Неки Драгови потомци су се прозвали Драговићи, а неки су наставили да се и даље презивају Дуловићи. Сердар Мијат Дуловић био је потомак Драгов. Његови потомци су се назвали Мијатовићи. У једном писму са Сабора у Морачи 1608. године, у којем се тражи помоћ од папе и владара са запада за борбу и ослобођење од Турака, међу тридесет и четири потписа представника Срба са подручја Херцеговине, Брда, Црне Горе и Приморја, налази се и потпис војводе Радојице Гавриловића Селаковића. У *Оїледалу срїском*, четвртој књизи Вукових песама (*Ослобођење Црне Горе и Србије*), *Певанији црнојорској и херцејовачкој* Симе Миљутиновића Сарајлије су песме о Морачанима и мојим прецима. То су Томаш Драговић и његова жена Плана, којој је Његош у *Оїледалу* дао име Клоринда српска. О њеном подвигу писао је и Адам Мицкјевич. У неколико песама се помиње игуман Мораче Никодим Дуловић Драговић. Познато је његово писмо губернатору Јовану Радоњићу 1789. и запис о *Умиру Роваца, Мораче и Ускока* 1895. године.

Поп Андрија Драговић је јунак и мегданџија који је са Морачанима дошао у помоћ Карађорђу и учествовао у борбама на Сјеници и ослобађању Београда. Често су цитирани стихови из песме „Поп Драговић и Марко Таушан“.

О попу Андрији постоји одредница у *Лексикону јисаца Јујославије* (Матица српска, 1972) коју је писао Владан Недић. Ту пише да је Сима Милутиновић Сарајлија од Андрије записао три песме које је објавио у *Пјеванији црнојорској и херцеговачкој*, издатој у Лајпцигу 1837.

Из Мораче је, из Трновице, Дамљан Дуловић који је Вуку Караџићу казивао песму о Лазару Пецирепу. (...)

Од тада. У Другом светском рату Драговићи су се поделили. То је било први пут да су ратовали на различитим странама. Међу њима је десетак првобораца и народни херој. Мој деда, Милош, 1945. завршио је ратовање и оставио кости у некој масовној гробници у Словенији, а отац је демобилисан и враћен са Зиданог Моста. Били су на страни која је изгубила. Отац се није кајао и жалио због тога, али се није ни хвалио. Његова сећања из рата су почињала причом да је нељуди и олоша било на обе стране. Моји родитељи су се упознали и заволели на радној акцији. Мајка је рођена у Селима, у Доњој Морачи. Њен отац био је прва жртва братоубилачког рата у Прекобрђу. Видела је сломљено чело свог оца и ране на грудима из којих је лила крв. Од тада се онесвешћивала и боловала када би чула пуцањ или угледала крв из најмање огреботине.

Морача. Дивна је Морача. А била је још лепша са мојим родитељима и старим Морачанима! Мој данашњи доживљај Мораче није само сећање на детињство, додир са земљом, чистим ваздухом, природом, физичким радом, благодат и созерцање на недељним литургијама у Манастиру.

Историја Мораче пуна је јада, чемера и туге, али и поноса. Између тога има највише онога што је заборављено и заувек сахрањено, што синови и кћери нису упамтили. Ту је и онај део историје

који није био за причу и сви су желели да нестане из памћења. На гробљима су иструлили стари крстови од масног бора, који се зове луч; са камених крстова и плоча-узглавница време је избрисало слова којима су била исписана имена. Прах се вратио и помешао са земљом.

Где год да сам путовао и живео, мисао и душа били су ми у Морачи. У Морачи сам смислио скоро све што сам досад урадио. Због тога сам направио морачки атеље, у коме се осећам заштићено, као у неком савршеном уточишту, створеном за уметничко дубокомислије.

Кућа од сећања. Тешко бих сада могао одредити где је граница онога чега се сећам из детињства и онога што сам касније досањао и измислио. У сећању на кућу није дом у којем сам провео детињство са братом и родитељима, него кућа у којој је живела баба. Налазила се тридесетак корака од ове и била је најстарија кућа у Морачи. Озидао ју је чукундеда Вељо, а ја сам је сматрао својом. То је тип традиционалне куће овог поднебља, балканског. Кућа је у једној половини, над избом, имала светлу собу са дрвеним подовима. У другој половини је био оцак са огњиштем, чађавим гредама, таваном пуним дима. Кућа је имала двоја врата: велика са југоистока и мања са супротне стране. Кроз велика врата су преци бадњак на огњиште увлачили воловима у јарму. У собу се улазило из оцака. Поред собних врата биле су стубе за пењање на таван, где су се налазили неки ретки, тајанствени предмети, забрањени за децу и склоњени. Када сам био сигуран да ме нико не види, одлазио сам горе и истраживао.

Култ огњишта не може се јаче доживети него у тим годинама и на оцаку. Ако томе додамо меке ноћне сенке по зидовима собе, од упаљене петролејске лампе... Сада се то меша у сећањима са топлином огњишта, мирисима припреманих јела и пејзажима задивљујуће лепоте.

Повратак у гнездо. Један од давних укуса који памтим је укус зеленог воћа. Међу остацима зидова куле попа Андрије Драговића било је велико дрво цање. Њени плодови били су крупни и нама, деци,

милији од других. Никада нисмо сазнали каквог су укуса зрели плодови са овог дрвета, пошто бисмо их све појели пре него што сазру.

Некада сам маштао да ћу у Морачу донети све добро што сам видео у свету. И донео сам неких књига, које ми сад више недостају у Београду него што користе у Морачи.

Издазак и залазак сунца у Морачи изазива посебне мисли и осећања. Довољно је затворити очи, као некада, и залутати, изгубити се у дивљини препуној разних красота. А када се подигне поглед ка врховима! (Иво Андрић: „Звезданог неба и људског лица човек се никада не може нагледати.“) Помислиш да си ту дошао из неког празног простора. Уз хук две реке, Ратње и Мораче, одједном се сетиш да одгонетнеш и разговетно отпеваш химну свему, као лозинку, да би те родне горе, када чују мелодију, поново пригрлиле. Да ти мајчински опросте издаје и лутања пре повратка у гнездо!

Мистерија свитања. У морачким расвитима се мешају необичне истине и привиди. Неодгонетљив је и неухватљив трен када се раздвајају дан и ноћ. Ту велику мистерију желим да што верније забележим акварелом. До сада ми то није успевало. Не може помоћи искуство из многих теорија, науке, литературе. Остаје да се сачекају нова јутра, да се покуша поново, да се још боље организујем и припремим боје и папире, да течно и убедљивије изговорим молитву, да ми се да – да овај пут успем. Много пута сам ранио и одлазио на планину да горе дочекам расвит, у нади да ће, колико си ближи небу, бити јасније којом бојом почиње спектар када се дели дан од ноћи у Морачи. А та тајновита лепота остаје и приказује се изнова свако јутро. Наслућује се одгонетка – али, решења нема. Напрежеш чула а резултат је сличан ономе када прислониш ухо на шкољку: мислиш да слушаш шум неког далеког мора, а у ствари чујеш сопствену крв.

Жал за правим Београдом. На Балкану нема ни једног насеља које се може упоређивати са Београдом. Он је далеко европскији од Загреба и Софије, има много тога што они немају. Драган Лубарда био је опседнут да речима, на сликарски начин, објасни Београд.

Нисам видео да је направио неки цртеж или слику на ту тему. Студентима је на часовима причао поучне приче о Калемегдану и покушавао да створи почетну колективну ликовну мисао о томе. Имао је идеју да после студенти сами наставе истраживања цртајући. Мислим да се и моја „сликана хералдика“ Београда поклапа са том давном његовом причом: Београд се најсликовитије одгонета сагледавањем зидова калемегданске тврђаве од куле Небојше и Ушћа. На њима су сачувани трагови из којих се може читати историја као из рукописа. Историја овог уклетог града који се вечито, у циклусима, обнавља из сопственог пепела. На ту тему напунио сам два-три блока цртежа и направио графике у више техника.

Несрећан сам што Београд данас не може да покаже лепоте и предности свог положаја, пошто људи који одлучују о његовом развоју и урбанизму не поседују за то слух, образовање и културу.

Париске етиде. Париз. Опширна прича. Посебан град. Град уметности и музеја, политике, трговине, архитектуре, споменика, историје. Још један светски центар у коме се цео век предвиђа и призива смрт уметности – што се, на срећу, још није догодило. Место невероватних људских судбина.

У Паризу сам сазнао неке важне и практичне истине, које професори на београдској Академији нису говорили студентима. Тамо сам, у тој раскошној лепоти, осетио и упамтио горчину туђине.

Постоји и она фраза о париском светлу, коју нису смислили сликари. Као што се код нас прича о византијски плавој боји. Обе приче су се излегле из аматерских и тривијалних представа о тобожњој посебности. На студијама сам сликао по тмурним зимским данима, сликао сам и ноћу, под сијалицама. У Паризу и Барселони сам сликао само ноћу, ретко када дању, и то више као коректуру онога што сам урадио претходне ноћи. По сунчаном дану и добром светлу се најбоље слика. Рефлекс са снега по сунчаном дану даје најјаче и најбоље светло за сликање. Штета је што је зими дан кратак. Салвадор Дали је мислио на светло када је тврдио да нема сликарства осим оног створеног на Медитерану. Гете вели да су „боје патња светлости.“

Сви који желе да се баве уметничким послом требало би да макар неко време живе у Паризу. Са садашње даљине, Париз – то су музеји и продавнице уметничког материјала. Те париске продавнице ми овде, у последње време, највише недостају.

Србија и Црна Гора. Да ли постоји област или место у Србији у које се нису досељавали Црногорци и Херцеговци у разним временима? Има ли у Србији породице чији се преци нису доселили из других српских крајева? То је један народ. Моји рођаци су се масовно селили на Златибор и у села око Ужица, а после тога у Шилово и околину Лебана.

Црна Гора је слободарска и јуначка српска Спарта, а садашње власти се одричу свог наслеђа, поништавају јуначке догађаје из историје и тумарају измишљајући неки нови идентитет. Претпостављам да тим невероватним акцијама они муте воду, како би људе, збуњене, држали даље од својих вазалних послова и добитака, које им је као награду дозволио окупатор. Верујем да то неће дуго трајати, пошто у том колу играју пропагандисти који нису могли смислити ништа боље од онога што су нудили окупатори из Првог и Другог рата. Ти изуми се темеље искључиво на завађању и на негацији српског. Да Косово није црногорска ђедовина, еј! Негирати своје очеве и претке могу само гори од најгорих. Лажно знање је увек било опасније од незнања. Из школских уџбеника изостављене су најважније лекције да би створили поколење које ће бити незаинтересовано за своју историју и културу.

Утисак је да за тај нечасни посао имају велику помоћ власти и још понекога из Србије. Његошева годишњица 2013. бојкотована је у Србији исто као у Црној Гори. У каталогу велике изложбе Петра Лубарде 2007. године, коју су заједно организовали Народни музеј са Цетиња и Музеј савремене уметности из Београда, нема његовом руком писане биографије, са подацима где се родио и шта је по националности. Лубарда је штампао ту биографију као документ у каталогу своје самосталне изложбе у САНУ 1969.

Граница између Црне Горе и Србије ми је донела велике и нерешиве проблеме. Оно што направим у атељеу у Морачи не могу изнећи легално преко границе. Немам црногорску личну карту, а без ње не могу добити *аџа карнеј*, документ који служи да могу преносити и излагати своје радове.

Артемизија Ђентилески. У разним епохама живели су уметници који су сами себи, вештачки, подизали значај. Време је избрисало многе, из разних професија, који су некада били популарни и важни.

Некада мислим да су за стварање најбитнији образовање и разна знања, а некада да је важнији унутрашњи доживљај и потреба да се ослободим неких слика, које ћу после дорађивати и мењати у својој имагинацији. Ван Гог је рекао да неки људи у својој души имају велика огњишта, али нико не долази да се на њима огрије.

Историја зна за многе уметнике, личности невероватних судбина, који су правили своја дела у најнеобичнијим условима, патњама и оскудици.

Римљанка Артемизија Ђентилески (1593–1653) један је од најубедљивијих примера који показује да су за сликара решеност, унутрашњи набој и јако осећање важнији од образовања и других знања. Савременици су је описивали као лепу и запуштену девојку која се не пере и хода у дроњцима. Касније, та храбра девојка, сурово злоупотребљена у младости, постала је прва жена сликар изабрана за члана Академије у Фиренци. Њене слике данас имају велику вредност, а она једва да је умела да напише своје име.

Раскорењеност. У Лувру се чува Веронезеова слика *Свадба у Кани* коју су Наполеонови војници донели као ратни плен из Италије. Преко пута ње је изложена *Мона Лиза*, коју би мало ко приметио да није заштићена стаклом. Испред *Мона Лизе* је мноштво туриста а испред *Свадбе у Кани* ретко да има кога. *Свадба у Кани* је дело огромних димензија (шездесет шест метара квадратних), сложене композиције, са мноштвом фигура. Сезан је издвајао ту слику, често

је коментарисао и сматрао да је то највећи сликарски домет, ремек-дело. Реноарова последња жеља била је да га пре смрти донесу да само још једном види ову слику.

Могли смо, на основу остатака и фрагмената фресака и пластике, замишљати како су били осликани и украшени наши стари мањих манастири. Постављањем савремене расвете у Дечанима и Грачаници то је сада ближе и много јасније. Свакога лета тражим благослов од игумана да гледам фреску *Гавран храни њорока Илију* у морачком олтару.

Када се нађем на тим местима, питам се како то данашњи епископи (филозофи и зналци) и људи који одлучују о градњи и украшавању цркава уживају и налазе себе у кичу? Како се код њих прекинула и угасила веза са естетским вредностима светог Саве, па немају континуитет и не придају значај тим вредностима?

Изгубљено и нађено. Волим да будем на служби, али волим и да будем сам у цркви. Када сам тужан и када ми не иде како сам желео, Црква је моје најскровитије место. Постоји још једна светиња, простор где осећам своју скрушеност и надахнуће као у најсветијем храму. До сада сам тамо боравио само двадесетак пута по неколико дана. Сви знају где је то. То је онај „свети кантар“ Србије (по владици Николају), где смо вечито са ђаволом крвцу проливали. Где још испод пепела тињају угарци који се не дају угасити.

Често се чини да више вреди оно што си изгубио од онога што си у животу проналазио.

Смисао критике. Не волим да причам о својим сликама. То ме троши и умара, а мислим да није ни васпитано да уметник тумачи своје дело. Веома су ми непријатна питања лепих новинарки које долазе на отварања изложби и очекују да кажем оно што би оне требало да причају. Зашто раде посао за који немају знање?

Сензибилних критичара и гледалаца слика има све мање. Савремена уметничка критика је безлична, а ликовна и најслабије заступљена. Критика која само хвали и одобрава није критика. Најдело-

творнија је она критика која укаже на мане дела пре него што оно изађе из атељеа. А то је критика колега и пријатеља са којима се дружим док сликам или цртам.

Путеви, градови. Волим да путујем. Раније сам сав зарађени новац трошио на путовања. Заљубљивао сам се у неке градове и маштао да ћу у њима живети. Краков је био први град којим сам био опчињен. Желео сам да се упишем на тамошњу Ликовну академију, али, због непостојања међудржавних уговора између Пољске и Југославије, то није могло. После Кракова – Сијена, град где сам имао велика надахнућа. Путовао сам по Југославији. Ретко се може наћи место у некадашњој држави у коме нисам био. Сећам се: када сам причао о Крки и Крупи колегама, студентима на Академији, чудили су се. Проверавали су лажем ли да тамо има Срба и православних манастира. После Академије сам излагао у многим градовима Југославије. Путовао сам „спачеком“ преко Аустрије, Швајцарске, Француске, Шпаније до Лисабона. То путовање било је велика авантура и трајало од јуна до октобра.

О болу и делу. Сликарство се стално учи. Много више сам бацио радова него што их је остало. Нисам задовољан собом. Док радим, често се осећам као дете које покушава да прохода. Незадовољство је присутно док сликам а још је веће када не сликам.

То није неко само моје стање, да у оно што радим у исто време и верујем и сумњам. Слику, скулптуру или цртеж потребно је смишљати и радити данима и данима. Присетиш се добрих савета и размишљања која ти претходе: „Папир не треба давити. Потез треба да буде свеж. Широко, слободно, свеже“ (Павле Васић). „Не може свако доловити до Коринта“ (Старогрчка пословица). „Уметник не треба да чека инспирацију, она ће доћи кроз рад“ (Иван Мештровић).

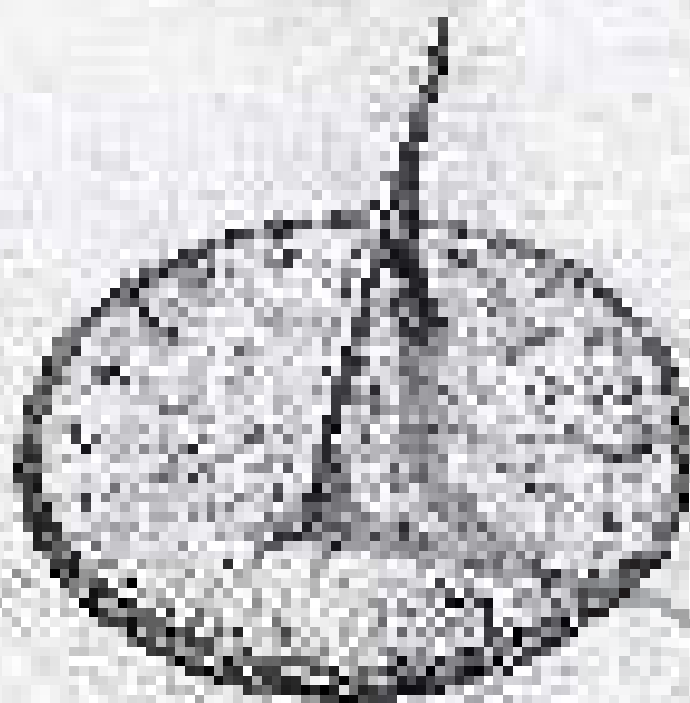
Постоји и нека моћ, тајновита и невидљива, која пресудно утиче на прављење дела, али и на његово тумачење. Скоро да сам убеђен да без бола и патње нема доброг уметничког дела. Неке мени важне

радове не бих направио да нисам био у великој оскудици док сам их смишљао и радио.

Посебно задивљује енергија уложена у дело при раду, и то како она делује на посматрача. Неколико пута при сусрету са Грековим сликама у Толеду и Праду доживео сам стање слично оном када додирнете струју. Често се догађа да неко ко није стручан, неко без знања о сликарству, одабере и однесе најбољу слику из атељеа.

Круг кругова. Неко је записао да сам сликар чије дело се сврстава у неколико циклуса којима се повремено враћам. То је тачно. Да будем уметник одлучило је оно стање и осећање које имам док правим дело. Одувек ми је био важнији процес стварања од крајњег исхода – да ли ће дело успети. Око тог става оплетено је све што сам живео и покушавао да направим, да кажем. Мислим да су моји циклуси делови само једног циклуса, који би неко могао заокружити када ја ставим тачку, прекрстим руке и склопим очи. ■

(Јануар 2019)

ЖАРКО ДРАГОЈЕВИЋ, ФИЛМСКИ РЕДИТЕЉ,
СЦЕНАРИСТА И ЕСЕЈИСТА, О НАШИМ БОЛНИМ БУЂЕЊИМА
И ЖУДЊИ ЗА СМИСЛОМ

НАШЕ ГРЕШКЕ ИЗ ДОБРОТЕ

Завичајности је трајни духовни и душевни зајис у нама. Како улазимо у јодине, све јасније увиђамо њену дубину и универзалности. Пренебрећули смо вредности онога што имамо и зато олако изјубили толико тога. Живимо у свету естраде, медијске „буке и беса“, ријалијетија, реклама и шоубијености, да не бисмо живели у свету духа и оштора. Улога тих сурогата је рејресивна и деструктивна. Модерни човек досио је у мрачни ћорсокак и једина нада му је повратак првобитном смислу. Преушемељење и оцеловљење. У основи српској биолошкој ојадања је духовни а не материјални проблем. Ако му у духовном не нађемо лека, нећемо није.

Белешка

Жарко Драгојевић (Прокупље, 1954). На Факултету драмских уметности у Београду дипломирао је филмску и телевизијску режију 1978, у класи професора Радоша Новаковића. Написао је сценарије и режирао дугометражне игране филмове *Кућа њоред њрује*, 1988. године („Златне арене“ за сценарио и режију на Фестивалу југословенског играног филма у Пули, СФРЈ, и друга признања), и *Ноћ у кући моје мајке*, 1991. Аутор једанаест средњометражних и краткометражних филмова, за које је добио високе награде у Београду, Кракову, Монте Карлу... Радећи за Телевизију Београд (1978–2005), режирао је више од две стотине филмова и емисија различитог жанра, највише из области уметности и културе (серијали *Сведоци векова*, *Међушим*, *Људи њоворе*, *Остџавишина за дугућности*, *Век српској филма...*). Написао је три књиге о филму: *Крај филма* (1998), *Старе и нове њокрејне слике* (2012), *Косово и Мејџохија у српском филму* (2020).

Био је гостујући професор филмске режије у Филмској школи „Дунав филм“ (1997–2007), на Факултету драмских уметности (2002–2004) и Академији уметности (2006–2009). Директор је часописа *Нови Филмограф* (од 2006) и уредник издавачке делатности Удружења филмских уметника Србије. Члан првог сазива Националног савета за културу Србије (2011–2016). (...) Живи у Београду.

Топличанин по целој дубини. Одрастао у Куршумлији, заувек с погледом на Косово. То лице завичаја и ту етику носи кроз живот, где год да се затекне и што год да ради. Зна: кад једном опет пођемо на Косово, а поћи ћемо, у Топлици ћемо се причестити.

Не барата праскавим речима. Пун надмоћне скромности. Као човек од укуса и васпитања, устеже се да дивани о себи. Не плаши се да гледа у провалију над којом висимо. Темељно мисли и у сликама и у појмовима. Сву његову благородност и одговорност одсликавају његови филмови и његове књиге.

Жарко Драгојевић (Прокупље, 1954).

Предачке нити. Митровићи, моји преци по мајчиној линији, дошли су у Куршумлију делом из Пећи, а делом из Вучитрна, са Косова и Метохије. Од потомака ових топличких дошљака била је у Првом светском рату састављена најхрабрија и најславнија јединица српске војске, чувени „Гвоздени пук“. Са очеве стране, Драгојевићи су са Кордуна, из Вељуна. У Србију, тачније Београд, дошли су у два избегличка таласа, први 1941. и други 1991. Моја мајка се са својим будућим мужем срела у Куршумлији, где се он затекао као млади официр ЈНА. Остали су врло кратко у браку. Брат близанац и ја смо после тога наставили да живимо са мајком, која се након развода више није удавала, посветивши се одгајању својих синова. Отуда и моје касније завичајно поистовећење само са Топлицом, без обзира што постоје, биолошки, и моји кордунашки корени.

Спасоносна кућа бића. Завичај нису само брда и планине, воде и ветрови родног краја, завичај је духовни и душевни запис у нама о нашем првом додиру са светом живота и ствари које су нам дате. То је место где смо прогледали и видели свет, то је искуство ван којег не постојимо, извориште са којег људско биће себе напаја целог живота. Географски гледано, наши завичаји могу да буду, и јесу, локални. Али осећање завичајности је универзално и својствено сваком човеку, где год се он налазио. Бити физички одвојен од свог завичаја не значи обавезно и не бити у њему. Јер све док је завичај

у нама и ми смо у њему. У младости човек можда то и не увиђа тако јасно, али што смо старији постајемо тога свеснији. Зато завичај и јесте спасоносна кућа нашег бића (дозволите да се изразим овим хајдегеровским појмовником), духовна и душевна, човеково прво и последње уточиште у арени неизвесности живота у коју смо не својом вољом бачени. „Да ми је у родни крај да одем што пре, и да тамо умрем заборављајући све“, певао је између два светска рата Раде Драинац, значајни српски песник, велики београдски боем, путник и авантуриста, а Топличанин. „Човек је дужан своме завичају“, забележиће нешто касније и Иво Андрић, у истом том Београду, пишући о задужбинарском делу једног великог везира. И Данило Киш је на крилима свога космополитизма писао: „Почео сам да чезнем за Београдом (...), треба се вратити кући.“ И вратио се. Као што се пре њега вратио и изгнаник Црњански. Зато и појам отаџбине ваља посматрати у контексту појмова завичаја и завичајног. Од истог су духовног и душевног садржаја саткани. Једна од пространијих соба у овој „спасоносној кући битка“, звали је завичајем или отаџбином, јесте језик којим човек говори, на којем мисли и пише, а друга је, не мање пространа, његова вера. И ту се затвара круг човековог индивидуалног и колективног идентитета. Све друго што касније дође и прође кроз наше животе јесу идеологије.

Слаткоћа малих вароши. Обично се мисли да живети у малом граду, вароши или паланци, носи једну неумитну бол, тужну животну ускраћеност за мноштво шанси и изазовних искустава. Споља гледано то можда и јесте тако, али изнутра ствари стоје много друкчије. Само онај ко није живео у малом граду не зна колико живот може да буде слаткаст (опет једна парафраза, овог пута Монтескјеа). И не само слаткаст, него и густ, изнутра богат, разигран и смислен. Такав је био живот у Куршумлији шездесетих и седамдесетих година двадесетог века, у време мога детињства и ране младости. Таквим сам га осећао и упамтио. Са школама пуним ђака, фабрикама радника, станицама возова, парковима деце, гарнизонима војника, биоскопима гледалаца, спортским игралиштима навијача,

базенима и речним плажама купача, корзоима младежи, чаршијом људи. Са људима пуним духа и живота са смислом.

Стари Грци су сматрали да је бесмислено живети у градовима-државама већим од десет хиљада становника. Нове цивилизацијске прилике и нове идеологије проистекле из њих произвеле су потребу за човековим окупљањем у велике градове, у те конгломерате маса међусобно отуђених људи. Ти људи су унезверени и нервозни, у захукалој журби да се по сваку цену прикључе идеолошкој опсени и колосалној друштвеној самообмани званој прогрес. Али и томе ће једном доћи крај, мора да дође, опет као последица цивилизацијског кретања напред и културног отрежњења. Једноставно, људска природа неће издржати, побуниће се против те одвратне психопатије велеградских маса и њених све изопаченијих, испразнијих и нехуманијих облика живљења у жрвњу обмањујуће идеологије прогреса.

Расцветала лакоћа потонућа. Средином седамдесетих прошлог века, када сам у њега дошао на студије филмске режије, Београд је био расцветали град. Било је то већ увелико време „фестивала нових позоришних тенденција“ (Битефа), „фестивала фестивалâ“ (Феста), „београдских музичких свечаности“ (Бемуса) и других интернационалних сусрета, алтернативних и проширених медија, Студентског културног центра и Дома омладине, небројених биоскопа и позоришта, кафана са душом (не и кафића) и дискотека са грамофонским плочама, фудбалске „Маракане“ и кошаркашког „Пионира“, и чега све не. Све као дато за живот, онај најопаснији: безбрижан и нехајан. И све у знаку оног „друже Тито, ми ти се кунемо...“, али и Скерлићевог друштвеног императива упућеног Србима на почетку двадесетог века: „Запад је живот“.

Живело се под диктатуром једног и једних, али и под диктатом западних потрошачких вредности, у игнорисању зла које се примицало: распада државе. У деценији „најлепших година нашег живота“, себе смо завијали у црно а да тога нисмо били свесни. Парадокс историје и самог живота, или хипокризија и морални пораз ондашње српске елите, не само политичке, задремале или корумпиране?

Па ипак, упркос трагичном историјском билансу, не смемо бити кивни на свој народ. Знамо да је добру тежио и слободи се надао. Његова политичка наивност, испољена у критичним тренуцима српске историје у двадесетом веку, последица је, заправо, његове доброте и широке православне душе. „Треба после свега и у свему пронаћи наду“, певао је Бранко Миљковић.

У Србији зорњачу тражим. У својој историји Србија је одувек била оно што и ми сами, њен народ. Када смо ми као народ расли, расла је и она. Када смо ми страдали, страдала је и она. Када смо ми били усправни и велики, усправна и велика била је и она. Када смо ми били повијени и мали, таква је била и она.

Лик и телос једног народа сраста са лицем и телосом државе тога народа. Они постају једно. Зато је увек опасно дићи руке од своје земље и свога народа. Трагично искуство српског народа са државом Југославијом о томе најбоље сведочи. Срби су у једном мрклом тренутку своје историје били дигли руке од себе и свога имена, и имена државе коју су имали. Уместо да буду Срби постали су Југословени, уместо државе Србије изабрали су државу Југославију, уместо да продуже да буду своји, трудили су се да постану свачији. Слабили су свест о себи и својој држави све мислећи да се изнова рађају, а заправо су само нестајали. Срећом, томе је дошао крај. Скупо је плаћена једна колосална политичка заблуда, коју смо као народ и држава једва преживели, али чије последице ћемо осећати још дуго: у политици, култури, животу државе.

„У Србији зорњачу тражим“, певао је Милош Црњански на Крфу 1925. године, после свега.

На крилима истинске културе. Као што лик и телос једног народа срастају са ликом и телосом његове државе, тако срастају и са ликом и телосом његове културе. Култура је конститутивни стуб постојања једног народа и одредилац историјског смисла тога постојања. Културом се народ издваја и препознаје у сазвежђу других народа. Култура значи градити, увек и само градити, некултура ру-

штити изграђено. Али све ово важи само када је реч о аутентичној култури, дакле култури којој можемо веровати. Култури која даје снагу да се живи и преживи у свету који нас окружује, култури која окрепљује и исцељује, чува нас у времену. Култури која је „знак на небу и светлост у ноћи“ кад год се поколебамо, застанемо и посумњамо у могућност и смисао отпора свему што нас као људе сатирије и поништава.

Улога деструктивних сурогата. Али ми данас живимо у свету другачије схваћене улоге културе и њеног позвања. У свету такозване „популарне културе“ или „масовне културе“, која себе назива и „културном индустријом“. Појам „културна индустрија“ сковали су Теодор Адорно и Макс Хоркхајмер, филозофи познате Франкфуртске школе, још 1947. године. Они су сматрали да у условима развијеног капитализма сви облици популарне културе имају карактер робе чије је основно мерило вредности квантитет, а не квалитет. И да је једини задатак такве културе да одговори потребама тржишта, а не духа. То јест, да осигура сталну послушност човеку у правцу све веће потрошње, како у своме слободном времену човек не би предуго остао сам и суочио се са суморном стварношћу свога економског и друштвеног живота. Данас бисмо рекли још и више: да се не би суочио са процесима непрестаног „испирања мозга“ и „прекрајања душе“ помоћу продуката „културне индустрије“, те са патолошким облицима свога свакодневног живота проистеклим одатле. Живимо у свету естраде, видео игрица, медијске „буке и беса“, ријалити спектакла, реклама и потчињености, да не бисмо живели у свету духа и отпора. У питању је, дакле, сурогат аутентичне културе који притиска свест и душу савременог човека. Улога тог сурогата је репресивна и антипросветитељска, нехумана и деструктивна. Резултат овакве културе је све веће духовно и душевно осиромашење човеково, његово одвајање од традицијских корена свога бића, самим тим и његов неизбежни пад у празнину и варварство. Али „тамо где расте опасност, рађа се и спасоносно“ (да поновим ову Хелдерлинову мисао тако драгу Хајдегеру). Јер, гледано кроз

историју, после сваког залуталог и заблуделог пута у Недођију човек је успевао да се врати себи, својој богочовечној природи и своме божанском надахнућу.

Крај филма. Уметност филма је већ поодавно у великој кризи. Како време пролази и ствари се развијају, све је мање наде да ће ту кризу моћи да превазиђе. Све су ређи добри филмови и све је мање образованих људи који посећују биоскопе. Све је мање и озбиљне критичке мисли о филму чија је улога, како је још пре седамдесет година писао Бела Балаш, један од првих теоретичара филма, „да поучава и васпитава укус публике, што ће да утиче на уметност која васпитава наш укус“.

Шта се то догодило са филмом? Као чедо научно-техничког прогреса, он је одувек био превасходно техника која се испоручује, па потом све остало. Његова друштвена употреба као средства уметничког израза била је појава од секундарног значаја. Отуда је филм одувек био под доминантним утицајем власника филмске технологије и њихових интереса. Дакле, профита и идеологије. Уметности, као пољу слободе и стварања, ту је вазда било тесно, али је некако успевала да се одржи. Међутим, томе данас као да долази крај. Вртоглави развој нових филмских технологија у последњих двадесет година, и промене које отуда настају у домену друштвене употребе, творења и рецепције „покретних слика“, приближавају филм његовом историјском краху. Крају постојања филма као уметничког средства општења. Чуда нових технологија су ту да би се показала у свом первертираном егзибиционистичком сјају. Као таква, не кореспондирају са класичним реализмом филмске слике и њеним афективним својствима; напротив, доприносе њиховом ишчезавању. Природом нових технологија угрожена је базична вредност филмског призора, његова чулна уверљивост. Стварност филмског призора замењује се стварношћу филмске технике. И ту дух нема више шта да тражи. „Лепо“ нове дигиталне филмске технологије не може да надомести „лепо“ филмског открочења стварности. (...)

Обична симболика „покретних слика“, њихова реторика и гола механика драмске радње не чине уметност филма.

Душа јужњачка. Од свих написаних сценарија који ми се годинама вуку по фиокама, без много шанси да буду реализовани, јер је српска кинематографија данас таква каква је (али и ја филмски предузетник такав какав сам), један заузима посебно место. Сценарио написан по мотивима недовршеног романа Боре Станковића *Газда Младен*, допуњен мотивима прозе Григорија Божовића, са преименованим насловом *У оковима*. Мада слови као недовршен, овај Станковићев роман је, по моме суду, истинско ремек-дело. Не једном сам га прочитао и не једном се узбудио читајући га. Можда и због тога што је моја душа јужњачка. Али, свеједно, ради се о литерарном штиву које обара са ногу.

Ново успостављање целине. Како каже један наш психијатар, ми данас живимо у времену „постмодерног шкрипца“, које одликује недостатак вере и наде. Више је него извесно да нас је до овог стања празнине, осећања недостатка и одсуства смисла довела и владајућа идеологија научно-техничког прогреса, другим речима човекова некритичка заслепљеност својим рациом. Рациом којем се необуздано пустило на вољу, негде тамо почев од „доба просвећености“, да једини креира стварност нашег живота. Занемаривана је чињеница да је структура човековог бића тетраедна: осим рација, ту су и његово тело, и његова душа, и његов дух. Зато је данас више него јасно да су човеков живот и опстанак могући само уз хармонично очување функција сва четири елемента његовог бића. Преувеличавање само једног од њих доводи до дисфункције осталих, тиме и до опструкције самог живота у његовом оптималном виду.

Данас то увиђа и наука, па на радикалан начин поставља питање: шта је живот? И признаје да на њега није у стању да одговори без помоћи религије (света духа), филозофије (света идеја) и уметности (света душе). Време које долази, дакле, требало би да огласи, уместо

владавине воље за најредак, долазак (или повратак) владавине воље за смисао. А то опет не значи друго до наше окретање Традицији у којој је све садржано.

Наша деца. Одгајање и васпитање деце никада није било само спонтана и инстинктивна родитељска активност него и свесно уложени труд, па и поднета жртва. Евентуални родитељски егоизам ту по правилу доноси горке плодове. То се најочитије види данас, када је све више младих људи потонулих у малодушје и окренутих патолошким облицима индивидуалног и друштвеног живота. Свакако децу не одгајају и не васпитавају само родитељи, породица, него и друштво у целини. Могло би да се каже: какво нам је друштво, таква су нам и деца. Али породица је ипак најбитнија, јер стоји на почетку свега.

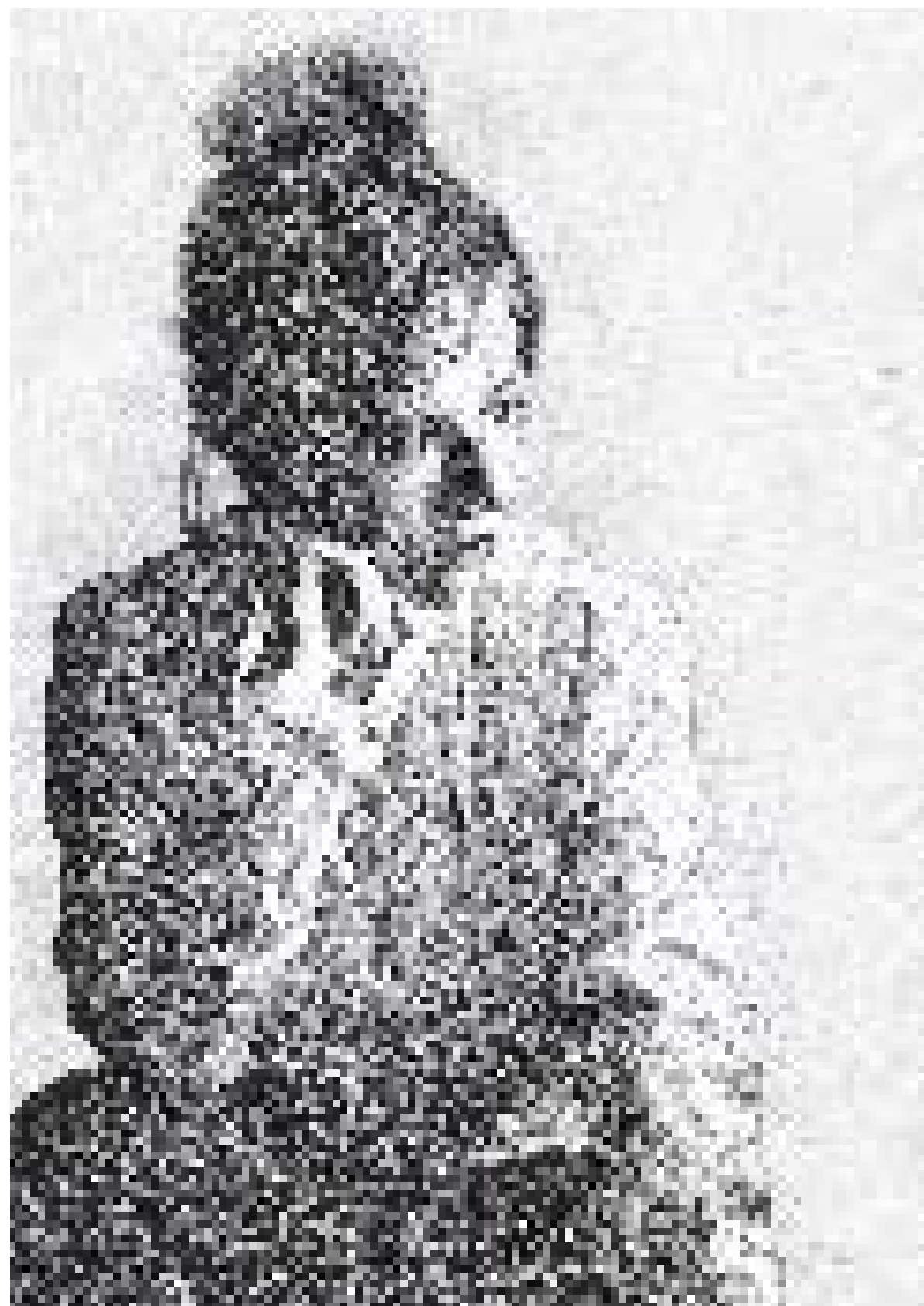
Као родитељу, док је моје троје деце одрасло, увек ми је било важније шта они *осећају* него шта *знају*. То ми је важније и данас, када су на својим факултетским студијама и већ зреле младе личности. Сматрам да је емоционална нега најважније што је деци потребно пружити у породици током процеса њиховог одрастања. Љубав, дакле. Све друго до чега ће у каснијем животу доћи, интересовања и способности које ће у себи открити, биће резултат њихове здраве емоционалне испуњености.

Духовна основа биолошке драме. Срби као народ данас немају важнији задатак и прече бриге (мада се чини да им је сваке бриге преко главе) од тога како да сачувају своју биолошку супстанцу. Како да стану на пут негативној стопи свога природног прираштаја, која поприма, слободно можемо рећи, апокалиптичке размере. Ужасава ме помисао да је српски народ можда исцрпео све своје могућности, државотворне, културне и религијске, и да је кренуо путем свога неизбежног природног опадања. Постајемо све старији народ, са све мање *воље за живић*, односно *воље за рађање деце*. А у народима и друштвима где нема *воље за рађање деце* нема ни жи-

воиџа са смислом, све је звечећа празнина. Демагошка је политичка прича да су разлози за одсуство жеље за *рађање деце* код младих људи данас у Србији материјалне природе. У питању је духовни проблем и духовна болест. Ако јој се на том плану не нађе лека, неће ни на другом. Убеђен сам да само једно поновно, темељно и дубоко, пре свега религијско (пре)васпитање, дакле, наше духовно окрепљење и оздрављење, може српски народ да спасе од изласка из историје актуалног живота.

Ако заборавимо Косово... Горка је и болна чињеница да Косово и Метохија више нису „око нас“. Али јесу у нама. И све док су у нама, једног ће дана опет бити и „око нас“. Косово и Метохија ће престати да буду српски само ако их будемо заборавили. А ако се то којим случајем деси, више неће ни бити важно чији су. Онда ни све друго неће бити наше. Ако заборавимо Косово, нестаћемо као народ. ■

(Мај 2017)

НАТАША ВЕЉКОВИЋ, ПИЈАНИСТКИЊА,
БЕЧКИ ПРОФЕСОР, И ЊЕНА СРБИЈА КОЈУ НОСИ ПО СВЕТУ

У ТИШИНИ СЕ РАЂА МУЗИКА

Музика је језик осећања и њрочишћења, њојлед у унућрашње ојледало. Безусловна њовезаност са Бојом (као код Баха и Бешовена). Београд је, каже, њено друго ја, и кад јој се руја и кад је воли, њрекоран и нежан. Србија је њено сојсјво, њен род и њроклејсјво, земља која још увек има свој укус и мирис, свој фолклор и менјалијей. Ту је извор и ујоришје наше креајвности, наших узлеја. Шјо је даље од куће, њена свесј о коренима је чвршћа. Њена деца, рођене Бечлије, бесјрекорно јоворе срјски и њшу ћирилицом. Милица и Милош. А она и даље разојкрива мисјерију шужној дура и веселој мола, и слика једну жушу кућу на Врачару, у Подрињској 7.

Белешка

Наташа Вељковић (Београд, 1968), пијанисткиња и професор. У Београду се школовала код професора Мирославе Петровић и Арба Валдме. У четрнаестој години примљена на Универзитет за музику и сценске уметности у Бечу, дипломирала 1987. у класи проф. Пола Бадуре Шкоде. Даље се усавршавала на њујоршком Џулијарду (1988–1989) и Конзерваторијуму у Женеви (1990–1992). Међу бројним међународним наградама радо наводи „Клару Хаскил“ (Вевеј, Швајцарска, 1985), „Орланда“ (Дубровник, 1986), *World Music Masters* (Париз, 1990), Годишњу награду Удружења музичких уметника Србије (Београд, 1991)... Наступала је широм света, са врхунским оркестрима и диригентима. Снимала за дискографске куће ПГП РТС, аустријски „Зулус Рекордс“ и „Грамоле“, немачки СРО (*Classic Produktion Osnabrück*)... Професор на Универзитету за музику у престоници Аустрије и гостујући професор на више светских универзитета. Живи у Бечу.

Њу нико није гурао. Свира од четврте, наступа од седме, од десете зна да је музика њен пут и њен живот. Од четрнаесте је студент Универзитета за музику у Бечу. На истом Универзитету је потом професор, већ тридесет година. Усавршавала се и на њујоршком Џулијарду и на Конзерваторијуму у Женеви. Овде би сад требало дуго ређати награде, имена врхунских оркестара и диригената са којима је радила, светске концертне подијуме на којима је наступала, наслове дискографских издања. Тврди да живи у садашњости и кроз њу стиже до свих даљина.

Наташа Вељковић (Београд, 1968).

Прсти на диркама. Може се рећи да сам права Београђанка. Мој отац Јован рођен је у Београду, а мајка Мирјана је из Смедерева, али се већ у својој другој години са родитељима и сестрама досељава у Београд, на Црвени крст, у улицу Подрињску 7, данашњу Радивоја Кораћа. У тој кући мојих бабе и деде увек је било пуно деце и био је један полуконцертни клавир „ербар“, на коме сам већ са три-четири године почела прва музичка ометања комшилука. Мој отац одрастао је у Господар-Јовановој улици, на Дорћолу, где сам такође често боравила у детињству. Волела сам то место зато што је представљало, за мене, срце Београда. Ипак, ништа ми није било ближе од Подрињске 7. Мени је то сада синоним за све чега више нема. Цело једно детињство је у том чаробном простору. Најважнија је била башта, пуна разних домаћих животиња. Отуда и данас моја приврженост животињама. Ту сам проводила велики део дана. Зими, грејала сам руке на каљевој пећи и свирала по леденој слоновачи пожутелих дирки „ербара“. Бака Радмила била је стуб целе велике фамилије, у којој су, игром случаја, са свих страна била само женска деца. У нашој фамилији је стога владао матријархат.

Београдски свет. Мој град, моје друго ја, моје огледало, са свим својим гримасама и осмесима, када ми се руга и када ме воли. Чини ми се да Београд види све што радим, његовим прекорним али и нежним погледом, понекад уснуо у магли зимских испарења, а најче-

шће отвореног плавог неба каквог нема нигде другде. Град најлуђих графита, најмириснијих јоргована и надвременог загрљаја две моћне реке. Понекад, када град спава, седим крај прозора једне високе зграде где моја мајка станује. Те тренутке имам само у овом граду: тада тихујем и слушам шта заправо Бели Град има да ми каже узајамним ћутањем. Тада видим мост, Авалски торањ и пуно светла са свих страна, нашу цркву. Преместим се на другу страну, на терасу, и угледам мали део Калемегдана, замислим да могу да видим и цркву Ружицу. Та замишљена места и улице мога града опет ме одведу до моје лепе Подрињске 7. Обе моје школе на Врачару, основна и музичка, још су ту. Али кућа више није наша, у њој је сада један познати кафе. Уместо наше баште сада је ту бетон са столовима за госте.

Иначе, не гледам много уназад и не жалим за прошлосту. То ми је увек било кич. Када седнем крај тог прозора и ћутим, не размишљам о догађајима, само препознајем мирис, звук, излазе ми пред очи неке слике. Имам необично мало фотографија из свог детињства, моји родитељи нису имали навику да пуно фотографишу. Можда баш зато призивам ту башту у своје сећање. Моја бака имала је пуно птица и то су ми најдража сећања уопште: бака, њене птице, мачке које су долазиле, пас Пико... Свакодневно сам са баком одлазила на Каленића пијацу, између осталог, да гледам канаринце, штиглиће и папагаје који су тамо продавани у малим кавезима. Шетње са мојим оцем Јованом у Кошутњаку, пењања по дрвећу, Хајдучка чесма, Топчидер... То су ми драгоцене сећања.

Београдска концертна дворана „Коларац“ место је важно за мене.

За „Коларац“ су везани моји први успеси, моје музичко одрастање, прво препознавање себе као музичара. Ту су били и моји најдражи учитељи: професорка Лили Петровић и професор Арбо Валдма, који је остао и данас мој музички отац, иако већ дуго низ година живи и ради у Келну.

Како сам упоран учесник садашњости, најдража и најчвршћа спона са Београдом су моја мајка Мирјана и ћерка Милица, као и моји драги пријатељи Сандра и Аца.

Моји животи. Беч је град мог другог живота, оног који почиње у мојој петнаестој години. Град мог осамостаљивања и формирања уметничког укуса. Тај укус се у различитим раздобљима живота клесао и градио своје приоритете. Сада примећујем у интерпретацији једног дела да ми је готово важнија форма, која као неки пулсирајући скелет над великим луком композиције обухвата њен почетак и крај. Раније ми је центар радног процеса био детаљ, а нагласак на достојности у стилу. Уследили су рад са аустријским пијанистом Паулом Бадуром Шкодом, који ми је удахнуо приврженост бечкој класици, и завршавање студија у његовој класи на Универзитету за музику у Бечу, па победа на конкурс у „Клара Хаскил“ у Швајцарској, усавршавање на Женевском конзерваторијуму као стипендиста швајцарске владе, студијски боравак на њујоршком Џулијарду, упознавање легендарног пијанисте Никите Магалова у Монтреу и консултације са њим... Тада нисам ни слутила да ћу своју музичку базу и стално место становања имати у Бечу.

После тридесет година. И тако, пре тачно тридесет година, добих место предавача на том истом универзитету где сам и студирала. Била сам једна од најмлађих, половина мојих студената било је старије од мене. На Универзитету за музику у Бечу још увек радим, ванредни сам професор, и тај рад са студентима је још један од мојих живота. Моја породица је у Бечу, деца су ми рођена у Бечу. Миличин отац Кристијан Зулус је Аустријанац, Милошев отац и мој садашњи муж је челиста Тобиас Штосиек, Немац. Беч је град који волим јер не оптерећује својим постојањем. То је у данашње време врло ретко. Беч ми даје осећај сигурности који сам у Србији временом мало изгубила.

Корњачина кућа. Рекох, у Бечу могу ваљано да се бавим својим послом: да свирам. Волим своје студенте и универзитет за музику. И волим што Беч није далеко од Београда. У ствари, ја сам у свој стан у Бечу већ пренела неку моју Србију – пса Луњу кога сам нашла пре дванаест година у Београду, мачку Аиду коју сам пре десет година

из једног српског села донела у Беч, велики број мени драгих и важних књига на српском језику, безброј неких ситница из Београда.

Дом је простор где ми је дозвољено да ноте буду просуте по поду и да се нико због тога не буни. Простор где могу неометано да музицирам. Дом је место где живе наш пас и мачка. Где су врата осликана дечјим рукама. Где има много лепеза по зидовима. Где има безброј беспотребних ствари из разних делова света. Где смо били затворени за време пандемије. Где сви можемо да музицирамо и радимо ноћу. То је дом.

Мислим да човек свој дом носи увек у себи, ма где да живи. То је мој доживљај себе: кућа коју увек носиш на својим леђима, као корњача. Познајем људе који се труде да забораве своје корене, мислећи да ће се тако боље интегрисати у неку нову средину. Та врста духовног самоповређивања ми је увек била неприхватљива. У младости, живећи и у неким удаљенијим градовима (Женева, Њујорк), схватила сам да ми је аутоматска реакција била: што сам даље од куће, моја свест о коренима је још чвршћа. Наставила сам да за себе најчешће пишем ћирилицом. Своју децу сам научила да пишу ћирилицом и да беспрекорно говоре српски. Супруг је научио српски. Свест о својим коренима ми даје крила да се винем на још удаљенија места и да се свуда осећам као код куће, јер имам осећај идентитета, као неку равнотежу, тло под ногама.

Места где бих могла живети. Србија је део мог сопства, које сам, мислим, добро сачувала. Поносна сам на то. Да, Србија је та корњачина кућа коју на леђима носим, мој род, моје проклетство. У њој не могу да останем дуго, а не могу без ње. Можда сам зато, описах вам, у свој стан у Бечу пренела део своје Србије. С друге стране, лако се одушевим новим срединама у којима се нађем. Понекад мислим да бих могла да живим на још много места.

У стварном свету, моја оаза и место повлачења је наша кућа у Шумадији, на планини Суворор. Ту се склањам лети, да настудирам нове концертне програме. Наравно, и ту ме чека клавира и безброј старих књига.

Из Кине. У априлу сам била у Кини, земљи најразличитијих обичаја и људи. Трудим се да сваку земљу упознам кроз људе, јер земљу, пре свега, чине људи. Гостољубивост у Кини ме је потпуно освојила, али највише утисака добила сам кроз музику, делећи је са публиком. Кроз комуникацију са студентима музике у вишемилионском граду Ченгдуу, стекла сам нова сазнања о њиховој култури и традиционалној музици. И кроз недогледну разноврсност хране, кроз начин на који се они односе према заједништву и дружењу при готово сваком obroку, сазнала сам много о духу и култури те огромне земље.

Пртљаг надахнућа. Претходних дана сам имала снимање новог компакт диска у Немачкој за дискографску кућу *CPO (Classic Produktion Osnabrück)*. Увек ме фасцинира њихова професионалност у студију, услови рада, колегијалност музичара у Немачкој, у којој сам тако често снимала. Сви ти утисци и сазнања које понесем однекуд за мене су ново надахнуће.

И онда опет четири зида, инструмент, и она кућа коју носим на леђима. И много тишине, јер у тишини се рађа музика.

И баш та музика нас чини бољима. Та књига и та слика, такође.

Стих и лепеза. Често пишем „писма себи“, најчешће на побациним папирићима. Али има и неких забележених текстова, нешто између стиха и борбе против њега.

Љутим се на стих јер га доживљавам као оклоп. А опет, он ме изненади, понекад прекине тишину. Понекад покажем блиским људима, но то нема никакву сталну вредност, није за јавност. Осликавам понекад велике лепезе, ту се понекад задеси неки изгубљени полустих.

У унутрашњим огледалима. Музика је одувек била у човеку. Не размишљамо како дишемо, напросто то чинимо. За мене, музика је језик осећања. Почевши од разоноде и забаве, кад је лака и весела, може бити површно одвраћање од стварности које нам је такође понекад потребно. Самообмана, на неки начин.

Истинита музика за мене је она која може да допре до саме сржи емоције, па и по цену да је то осећај губитка, бола, беса, усамљености или неког скривеног, узнемиреног дела душе. Доживљавам то као неко чишћење душе, чак као врсту психотерапије, као поглед у унутрашње огледало, који је за мене вечито надахнуће и вечити извор страха од саме себе. Увек та огледала, разбијена, опет лепљена, свакојака. Музика, и у овом добу високотехнолошких ратова и вештачке интелигенције, преноси нам поруку заједништва. Иза сваке ноте једне Бетовенове симфоније крију се мистерија и бескрај. За Баха и Бетовена је то била једна безусловна повезаност са Богом.

У новим микрокосмосима. Музика мора да рецитује поезију, да исприча причу, одглуми драму. Музика слика пејзаже, портрете, библијске параболе, композиције боја. Ако човек отвори своја чула за прихватање и препознавање тих боја, садржаја, звукова, он улази у један нови микрокосмос. Тај свет враћа нам заборављене вредности, успоставља њихов поредак.

Посао интерпретатора музике саздан је из неколико делова. Један део је покушај да наше биће претворимо у звук, да инструмент буде само продужетак наших прстију. Други део је вештина, добар занат, који омогућава да своју интерпретативну замисао остваримо како желимо. Најзад, ту је жеља да се то време, ухваћено у форму музичког дела, подели са другима; ту је смисао свега.

Помиреност са својим временом. Епоха масе и квантитета, неукуса и неосетљивости... Прихватам данашње време такво какво јесте, са свим његовим апокалиптичним тенденцијама. Покушавам да не будем љути непријатељ данашње трке за „брже и јаче“. Прилазим томе као према нервози када излазим на бину. Трему увек прихватам као добру дружбеницу и тако, руку под руку, ми заједно излазимо на бину. Тог трена се нервоза претвара у креативност.

Чудесно је да смо ми људи тако различити. И ако мене испуњава и чини срећном такозвана уметничка музика, неке ће баш та музика бити највећи извор досаде. Можда не треба тако оштро су-

протстављати и у противничке таборе разврставати елитистичку мањину, где спада „права уметност“, и онај други део који можемо назвати шундом. За мене је права уметност она која покреће мисао и духовност, али и буди успавана, десензибилизована чула данашњег човека.

Кад поредим Србију са неким другим земљама, срце ми испуњава топлином осећај да ова земља још увек има свој укус и мирис, свој фолклор, менталитет. За мене су тај немир и превирање, бурна историја и храброст, конфликтност и противречност у српском народу увек били плодно и инспиративно тло за рађање уметности. Ту, у том незабораву нас онаквих какви смо, у очувању тог *ѝра*- са свим својим несавршеностима, ту је извор и упориште креативности. Ту настаје контраст, бол, ту се рађа Венера из морске пене.

Аплаузи и скромност. Ах, то савршенство! Оно нас вуче у неке непознате просторе, пролазимо кроз Хад, идемо даље, важно је не окретати се, јер ако се једном окрене уназад заувек се губи. Тако је Орфеј по други пут изгубио Еуридику, тако је и са истрајношћу. Нема погледа уназад када трагам за формом, одређеним звуком, карактером једног музичког дела. Мајсторство у нашем послу је уско повезано са стрпљењем и радним навикама. Умеће је задржати скромност и после великих аплауза. Бити стално ученик, бити радознао и скроман. Кад почнеш да замишљаш да си звезда, тада уметност стагнира, недостаје јој свежег ваздуха. Признајем, дешавало ми се у младости: ухватим себе да пливам у умишљености. Већ при следећем наступу то ме је кажњавало осећајем као да сам издала себе, као да публици саопштавам неистину.

У трену стварања. У првој фази рада интерпретативни уметници су верне слуге композитора. Друга фаза нас повезује са универзумом, са колективном свешћу, са бескрајем. Играчи на жици Орфејеве лире, одједи Гелсоминине трубе из *Ла Сѝраге* у контрапункту са трубама Чета Бејкера на занесеним бинама Гуче, полифонисти Баха и Мокрањца у прашумама Амазоније, сусрет свих њих

у том једном трену стварања. Та фаза рада је мој плашљив покушај да додирнем неке удаљене светове. Сама помисао да се понекад приближавам тим драгоценим космосима старе и нове музике чини да никад нисам посумњала у смисао уметности и овога што радим. За мене је мајсторство сваки пут свирати као да је први и последњи. Имати свежину, нестрпљивост и радозналост као да је први наступ. Спој туге и изражајности, нешто што се осећа при сваком растанку. Поклонити партитури део себе, као да се растајем од ње заувек.

Тужни дур и весели мол. Музика В. А. Моцарта заузима посебно место у мом животу. Његови клавирски концерти су за мене праве симфоније, са клавиром као солистичким инструментом. Његове опере су суштина свега што је написао. Да бих разумела клавирску музику, послушам делове *Дон Ђованија*, *Тако чине све*, *Ојмице из Сараја*... Његови клавирски квартети су за мене вечита инспирација, покушавам да и у његовим сонатама достигнем тон и изражајност као у његовим оркестралним или камерним композицијама. Моцарт и Шуберт, та два великана који у својој суптилној музици знају да плачу и када се смеју, у својим тридесетим годинама напустили су овај свет и оставили нама сву нежну и неухватљиву мистерију тужног дур и веселог мола.

Да бих се вратила музици Шуберта и Моцарта потребно ми је да запловим другим водама, у савремену музику. И да се, што нарочито волим, упустим у трагање за неоткривеним композиторима из доба класике, романтизма и експресионизма. У последњих десет година сам интензивно снимала за немачку издавачку кућу *CPO*, која се баш тиме бави: представљањем мање познате музике. У новије време у музичком свету откривен је и велики број жена композитора, којима је нормалан стваралачки пут био неправедно ускраћен.

Необична мама. Моја деца су музичари. Вероватно сам их и ја заразила том душевном опијеношћу звуком, не знам. Можда моја себична жеља да њихови светови не буду много удаљени, мој подсвесни страх од одвајања. Но увек дође то кад они више нису деца

и полако преузимају диригентску палицу. Тада се улога родитеља мења. Треба имати много унутрашњег слуха да се деци препусти избор приоритета и животног пута, ако он уопште може да се бира. Можда ја нисам неки типичан пример доброг родитеља, али ми је увек било важно да децу васпитавам у слободном духу. Ми, бивши пионери из Титовог времена, ми, деца рођена у чувеној 1968. години, ми који смо учили различиту историју у основној школи и на студијама, ми чија деца су учила неку трећу историју, ми смо навикли да будемо мало збуњени временом, али и да му се прилагодимо. Данашња деца нису на тај начин прилагодљива, треба их охрабрити, помагати да се снађу у толико заводљивој понуди осиромашавања духа. Негирати све што је огледало данашњице је такође бесмислено, јер буди код деце осећај безизлазности. За мене је светионик у васпитању деце освешћивање ума и духа путем уметности...

Милица и Милош су моје највеће благо и већ су одрасли. Милица од недавно живи у Београду. Иако рођена у Бечу, после мастер студија у Берлину одлучила је да дође у Београд. Надам се да ће бити све више оваквих одлука младих и талентованих људи, да се врате у Србију или остану у њој. Син Милош успешно свира виолончело и још студира на академији у Бечу. И данас понекад у шали кажу да сам мало необична мама.

А ја... Увек ћу остати она са кућом на леђима, писаћу себи писма ћирилицом, зваћу се тада Аштан, и нећу, нећу бити патетична. Играћу *Месечеву сонату*, свираћу балетску свиту, певаћу баркаролу, возићу се у гондоли и сликаћу. Сликаћу жуту кућу на Врачару, у Подрињској 7. ■

(Мај 2023)

АЛЕКСАНДАР ПЕТРОВИЋ,
АЦА СЕЛТИК, ПРЕДВОДНИК „ОРТОДОКС КЕЛТСА“,
СА НАЈВИШЕ КУЛЕ БЕЛОГ ГРАДА

КА ВИСИНАМА СВЕТОГ ДЕСПОТА

---

*Одграсио је крај ђивотиа Душана Силнои и увек ђоздрављао
рајнике-чуваре ђред Ружицом. Памђи једно „Светосавско
звонце“ и нека ђалилулска дворишђа, воли Иђоа, Пушкина и цео
букеђ срђских ђесника. Кроз музику је дођро до древних слојева
у нама, чуо наше рођаке у времену и наслуђио дубоке везе, леђе
и зађонейне. У Даблину је био само два сђта и осђао заувек. Срце
му је ономад дало жуђи карђон, а он је ђаметан иђрач. Осђао је
ођчињујуће одичан, „ђрава ђравцађа анђизвезда“. Не ђрави се
важан, он јесђе важан.*

Белешка

Александар Петровић (Београд, 1969). Аџа Селтик. Музичар, песник, дизајнер звука, уредник у Програму за децу, младе и породицу Радио Београда 1, водитељ. *Виџез културе*. Вокал и предводник група „Ортодокс Келтс“ и „Деспот“. Аутор незаборавних песама, коаутор *Уснулих змајева*. (...) Муж Јеленин, отац Стефана и Јоване. Једно од неизоставних лица данашњег српског Београда.

Помислиш да је пред тобом Мерлинов школски друг, Ланселотов чаробни лаутиста или чамција из Авалона. А није. То је наш Аца Селтик, живописни Београђанин, изданак дубоких келтских и старосрпских слојева у нама. Рођен је на Светог Тому 1969. По оцу Тимочанин, из зајечарског Заграђа, по мајци спој Моравске (у Чешкој) и Београда, „уз ваљевски огранак“. Преци су му учитељи и војници, племићи и музичари. И он је музичар, фронтмен чувеног бенда, радијски водитељ, уредник у Програму за децу Радио Београда.

Сретнеш га и питаш: „Где си, Ацо?“

А он ведро одговара: „Свуудааа!“

И већ замиче за угао, ко тица.

Па ипак, радо је допустио да буде уловљен у мрежу овог разговора.

Бели Град. Београд... Ха, мој Београд је нешто питомији, мирнији и спорије му теку реке од овог нашег данашњег, свакодневног. Да, има ту неколико места која ми увек узбуркају осећања, каткад изазову и понеку сузу.

Занимљиво, моја београдска сакрална места су уистину сакрална.

Црква светог Марка. Витешка Црква у којој свој вечни сан снева цар Душан. Његов кивот увек ми је распламсавао машту, враћао ме књизи *Чудесни свети Ђорђа Лобачева*. Сећам се и проте Гвоздена из мале Светосавске цркве, пре него што је Велики храм почео да се уздиже. Једне недеље, мислим, донео је *Светиосавско звонце*. И данас ми је та чаробна књижица љубичасто-златних корица негде у кући.

Како сам растао, ширили су се и моји београдски видици. Родитељи су имали обичај да ме викендом поведу у преподневну шетњу Београдом. Често смо ишли и само нас двојица, отац и ја, док је мајка остајала код куће да бисмо после ручали како треба, „на кашику“, што би рек’о народ. „На Калишу“ се дечаку просто заврти у глави од свих оних кула и топова. Највише сам волео, и још увек највише волим, па и са мојом децом, да одем до још једне витешке цркве, Деспотове Ружице. Да се по ко зна који пут поздравим са ратницима

који чувају улаз у њу, да свратим до Цркве свете Петке на чашу воде са извора, и да, на кривини пута од једне до друге цркве, поздравим мајора Драгутина Гавриловића и његове хероје. (...)

Наравно, има ту и неких других места која су била важна у мом животу.

У Клуб студената технике, где се могло само са 18+ година живота, улазио сам кад сам хтео и како сам хтео. Отац мог „клубског друга“ Горанчета био је домар Факултета и живели су у стану поред самог КСТ-а. Пола живота провео сам у КСТ-у, тамо сам и моју жену упознао. У Дом омладине хрлили смо сваке суботе на „Хит недеље“. У башти СКЦ-а окупљао се *creme de menthe* београдског рокенрола. „Академија“ је у једном тренутку била друга на листи најбољих европских клубова.

Могао бих да ти причам и о неким драгим „обичним местима“, неким палилулским двориштима, врачарским пролазима, стазама и богазама тада знаним само мојим вршњацима. Али одужило би се. А треба нешто оставити и за касније.

Градови сродници. Постоје још два града у којима се, дословце, осећам као код куће. У Солун сам ишао сваке године, понекад и двапут годишње. Ако изузмемо оно што је изграђено у последњих петнаестак година, познајем га као свој џеп.

А један од најчуднијих осећаја доживео сам када сам први пут био у Паризу. Како је аутобус ушао у Париз, после двадесетпетосатног пробијања кроз пола завејане Европе, тако је мени кроз главу пролетела мисао: „Стигао сам кући!“ Ни данас не умем то да објасним, бар не рационално. Тај осећај имао сам још само када сам први пут из ЈНА долазио на одсуство, после шест месеци. Пробудио сам се на уласку у Београд и угледао „Генексову“ капију у Новом Београду. Као у трансу залепио сам се за стакло и сузе су ми наврле. Али, добро, нико није видео. Где, бре, војник да плаче?!

Касније сам то повезао са начином изградње центра Београда, по узору на париске троуглове, и са чињеницом да су и Београд и Париз Богородичини градови. Можда је то објашњење неке „су-

више метафизичко“, али, свеједно, чињеница је да се у оба ова града осећам као да сам ту рођен.

Зов. Поред свих оних која сам већ поменуо, и која походим често, кад год могу, постоји још једно место које ме магично привлачи: Ртањ. Као да ме зове себи. Корени су дубоки.

Како се калио Баш-Челик. Одрастали смо у срећно време, када си морао да се потрудиш да би дошао до нечега што ти је важно. Да жртвујеш нешто. Није нам све било на дохват руке, или „на клик далеко“. Ниси могао у последњи час да откажеш већ заказани састанак, ниси могао да одмах чујеш песму која те интересује него си морао да сачекаш да ти плоча дође у руке, или да ту песму стрпљиво ловиш на радију. Морао си људима да саопштаваш ствари у очи. То нас је научило стрпљењу и одговорности. Научило нас да планирамо и размишљамо, коначно и да ценимо једни друге.

Сви смо читали, слушали и гледали.

Ово данас, ово „инстант друштво“ у коме се све саопштава чврцањем по тастатури, нема везе са тим. Свако време има своје постулате и своје вредности, али чини ми се да је овај генерацијски јаз нешто шири него они претходни.

Студије. Студирао сам неорганску хемију на Технолошко-металуршком факултету, али никада нисам себе видео у лабораторији и белом мантилу. Била је то она породична инерција која те повуче да студираш исто што и твоји родитељи. Али, живот је све средио на други начин. Када сам изашао из ЈНА, ушао сам у Радио Београд и остао ту до дана данашњег.

Друштво свевремених песника. Песнике сам открио значајно касније од прозних писаца. Ваљда то тако иде у животу. Цела палета српских песника мени је битна. Од оних давних и непознатих што су певали све оне епске песме којима сам се хранио од малена, до потоњих који су задржали национални идентитет и патриотски

занос и никада се нису либили да га искажу. У протеклих неколико месеци поново ишчитавам Дучића, знам да ћу се временом поново вратити и Ракићу, и Ђури, и Дису, и Лази Костићу, и Змају, и Бранку...

И овде онда одједном испливава Он! Више је од песника, много више. Узор. Свети Деспот Стефан Лазаревић!

А што се тиче иностраних... Их, па он мени није инострани, он је мој! Један и једини, највољенији од свих песника: Александар Сергејевич Пушкин!

Литература и музика. У неком тренутку Орвелова 1984. прилично је уздрмала моју слику света. Имао сам тада неких, мислим, четрнаест година. Неки ће рећи: прерано за такву књигу. Али ја сам је одабрао за „слободну лектиру“ и написао трактат на осам страна. Наставница ми није веровала да сам то сам написао. Уз то су дошли још неки велики књижевници. Мој фаворит је био и остао Виктор Иго (*Звонар Бојородичине цркве, Јадници...*).

Музика је увек била нераздвојиви део мог бића, па је тек ту „гулжа у шеснаестерцу“. Али рецимо да су ми увек нешто више од других значили Пјотр Иљич Чајковски, „Џетро Тал“, „Ајрон Мејден“ и „Поугси“.

Отаџбина. Србија је моја Отаџбина. У двадесет првом веку огроман је дар живети у земљи коју можеш да назовеш у исто време и Домовином и Отаџбином. Ни један Американац не живи у Отаџбини, нити има право да ту земљу тако назове, осим шачице преживелих Индијанаца. И уместо да будемо поносни на своју Отаџбину, ми је сами подривамо. На било ком другом месту на свету смо само странци. Само ово је наш дом.

У сазвежђу Келта. Легенда каже да је прва реч коју сам изговорио: *Селтик*. И то за време финала Купа шампиона „Селтик“–„Фејнорд“. Тако је бар тврдио мој тата. А нема логике да буде другачије.

Мој улазак у свет Келта просто је морао да се деси. После се то разгранало у многим правцима, превасходно уметничким и исто-

ријским. Од подсвесног бурног реаговања на мелодију и тражени смисао чудне музике са плоча „Даблинерса“, Џона Ренборна, групе „Џетро Тал“, преко фамозног трећег албума „Цепелина“, па до касније озбиљне фасцинације „Поугсима“. Њихова појава пресудно је утицала на све што се са мном доцније дешавало.

Одатле су пред мене искрсавали ликови храбрих, веселих шаливција келтских, јешних и доброг цуга, великих закерала, немирних и кавгација, али бескрајно оданих и привржених својим породицама, пријатељима, коначно и својој земљи, вери и наслеђу. Укратко: Келти.

Био је то, разуме се, само почетак пута којим сам, за сада, стигао догде где се налазимо данас.

Одблесци, везе. Кроз те песме пристизали су одједи неке давне прошлости, коју сам, свакако, морао да истражим. Онда успут сретнеш једног Милоша Црњанског и његова запажања о тој мистичној српско-келтској сродности. Па Толкина и *Госпођара Ђрсџенова*, књигу у којој непогрешиво препознаш ехо српске митологије и старе вере. Па упознаш Ранку Куић, чије епохално дело на 5.000 страна о српско-келтским паралелама овде још нико није нашао за сходно да објави, него и даље чами негде у Велсу (срећом, скраћена верзија, издата под називом *Црвено и бело*, ипак је пронашла свој пут до оних које то занима)... Сретнеш и многе друге који су осетили да ту има нешто више од обичне наклоности према једном географски тако далеком а тако блиском народу.

Да скратим причу, довољно је рећи да српски и гелски језици деле око 4.000 истих речи и топонима, од Таре, преко Јухора, Авале, Дрине, Дунава, до Ере. Да делимо неке архетипске ритмове и мелодијске склопове карактеристичне само за поднебља на којима ми обитавамо. Заједничка нам је, дабоме, и она чувена крилатица да волимо да „поједемо, попијемо и освојимо три бода у гостима“. Уосталом, пола Србије живи у келтским градовима. И, не заборавите, и једни и други бојимо се само једног: да нам Небо не падне на главу!

Моја „Дружина прстена“. Имам обичај да кажем да је групу „Ортодокс Келтс“ окупио лично свети Патрик, ирски свети Сава. Како другачије објаснити да се толико различитих људи, у време када се у Србији о Ирској мало знало, окупило око једине заједничке тачке: ирске музике? А сакупили смо се из простог разлога – то је био наш начин изражавања. Ту смо се осећали сигурно, то смо били и остали ми. То важи за све који су прошли кроз групу „Ортодокс Келтс“, а постава се мењала минимално, само колико је заиста морало.

Поменух да смо различити. Потпуно. Од музике коју слушамо до политичких опредељења и гастрономије. Али у томе и јесте штос. Свако од нас донео је у „Келте“ део себе и уградио у тај наш особени звук. Кажу да не постоји најбољи гитариста, најбољи певач, најбољи бенд... Постоје само они које препознајеш увек и свуда. А кажу и да „Ортодокс Келтс“ не можеш да побркаш ни са једним другим бендом који се бави овом музиком. То је наш највећи успех.

Два сата у Даблину. Звучи чудно, можда и невероватно, али ја сам у Ирској провео укупно два сата! Још чудније је да су и та два сата била више него довољна да ми потврде све оно због чега сам је заволео. Два сата тумарања по даблинској луци и околини више су од три дана јахања на неком другом месту. И, да, одатле сам понео потврду мог ранијег уверења: да крв није вода!

Антизвезда. Ник Кејв је једном приликом рекао: „На бини сам Ник Кејв, али кад сиђем са бине ја сам Хенријев тата!“ Ја сам ту донекле другачији: и на бини сам Стефанов и Јованин тата.

Највеће искушење је остати на бини онакав какав си и ван ње, не дозволити да те клицање масе узнесе и поквари. У ствари, ја сам права правцата анти-звезда. Упорно не признајем да сам другачији од осталих само зато што сам на бини, па их гледам са ње. То су тренуци. Али, ја сам исти тај и на пијаци, и у школском кад играмо „на малиће“, и кад водим децу у вртић и школу, и кад се возим ГСП-ом... Радим што и већина осталих. Буде ти некада и непријатно кад

знаш да не можеш неопажено да се промуваш по Кнезу држећи се са женом за руке, али то је тако. Некоме значи много тих пар секунди, колико је потребно да се на брзину усликамо, па ко сам ја да му то ускратим? И то је то: и искушење да останеш нормалан, здрав и прав, са обе ноге чврсто на земљи, и дар који ти омогућава да се бавиш оним што највише волиш.

Променио бих, да могу. Мислим да не! Шта год да сам произвољно променио у свом животу, сам живот би ме вратио да доучим лекцију. Све што се догодило, сматрам, морало је и требало да се догоди. У крајњој линији, да сам одиграо другачије, то не бих био ја.

Чекајући роман. Желео бих да изнађем времена и напишем роман који ми се годинама мота по глави, али свестан сам да за то морам да се осамим и омогућим себи мир колико год буде потребно. А шта ме све чека до тада, не могу ни да претпоставим.

Срце ме је откуцало. Да, буквално, и то на бини. Кврцнуло. Ипак, мислим да је то само „жути картон“, паметном играчу довољна опомена. Да се разумемо, немам страх од преласка на другу страну. Али знам, ако пређем прерано, моји вољени биће ускраћени за неке ствари за које не би смело. И зато не намеравам да ову епизоду понављам.

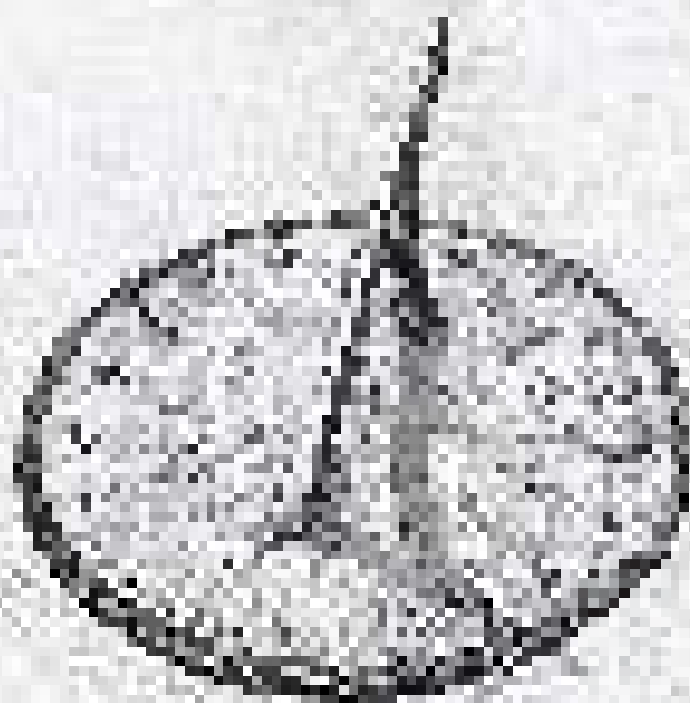
А шта ново је то донело у мој живот? Пре свега спознају да други зависе од тебе много више него што си до тада хтео да признаш, па затим да ниси свемогућ, поврх свега и да се такве ствари не дешавају само „неком другом“. Е, зато сам ја избацио из свог живота све оно што ме је довело до границе, у нади да ћу ту границу поново видети за једно стотинак година бар, а после ћемо се договорити.

„Кутија која говори“. „Радио је оно последње што чујеш.“ Национални радио је први и последњи глас који једна држава има. Кад би у етру нестало Радио Београда, знали бисмо да је нестала и држава. А ја у том Радио Београду обитавам, еееј, већ пуних четврт века. Ду-

же него што и „Келти“ постоје. Колико год сам ја део Радија, толико је, после свега што смо прошли, и тај Радио део мене. Мислим да се то и чује у мојим емисијама. Тамо се осећам као код куће. Буквално. Жалим што је телевизија преузела примат у брзини пласирања вести, јер је радио, по природи ствари, бржи медиј. Али и то се враћа на своје, само полако. Свако чудо за три дана.

Разлози за наду, упркос свему. Неки кажу да сам неумерени оптимиста и да увек делујем позитивно. Ваљда сам такав по природи. А шта нам друго па остаје? Црпим то из свега онога што ме окружује. Живот је диван, и свет је диван, ако га тако посматрамо и поставимо се на прави начин. И у кући, и на послу, и на бини... Радим оно што највише волим, на начин који ми највише одговара, најискреније што могу, из све снаге, без икаквог штековања и резерве, без компромиса, окружен сам људима које волим. Па зар се може тражити више од тога? ■

(Сейтембар 2014)

СВЕТЛАНА ЛУГАНСКА, РУСКИ ПИСАЦ И ПРЕВОДИЛАЦ,
ЧУВАР ДУБОКИХ ВАТРИ

БИТИ МОСТ

Није себи задала да буде мост између српске и руске културе, вере. Само је радила оно што није могла да не ради. Понекад смо ипакви какви смо зато што смо само иакошљаци на раменима ијанџа. За њу, као за Розанова, осећај домовине мора бити велико штоло ћућање. Подсећа нас на речи Александра Треће: „Русија на свету нема иријашеље, осим Србије.“ Подсећа на Флоровској: „Руси се сјасавају моливом, а Срби сиремношћу да дају животи за веру.“ У Европи је илански иаралисан механизам суйроисшављања злу и што ирерасија у самоубилаштво. Али око нас је и много иотресно дивних иримера, од којих и за које се може живети. Судбина света решава се у срцу свакога од нас.

Белешка

Светлана Луганска (Москва, 1960). Превођилац, публицист, новинар. У Москви завршила Филолошки факултет, потом и Универзитет „Свети Тихон“. Радила као дописник из Русије Радија „Светигора“. Први превођилац Светог Николаја Српског на руски језик. Превођила митрополита Амфилохија (Радовића), епископе Атанасија (Јевтића) и Јована (Вранишковског), књиге о Светом Сави, српским новомученицима, преподобној Стефаниди Битољској... Била је превођилац *Националне ревије „Срдија“* на руски језик. Аутор књиге *Људи српске цркве* (2017). Живи и ради у Москви.

Громка је њена тихост. Прожета спознајом да је „срна чуло небеске туге“. Тешко је на овом свету наћи странца који Србе воли тако дубоко и безусловно, делатном љубављу која светли и не боли.

Рођена је у Подмосковљу, заправо у предграђу Москве. Завршила англиканистику на престоичком Филолошком факултету, потом и студије на Светотихоновском богословском институту (данас универзитету). Први српски аутор којег је превела био је митрополит Амфилохије и тај пут, боготражитељски, траје до данас. Скоро четврт века. Њена књига *Људи српске цркве* постала је 2017. бестселер у Русији, а од 2018. имамо и српско издање (*Духовни ојањ српске цркве*). Године 2008. одликована је Орденом Светом Саве. (...) Понекад помисли, каже, да ипак ништа не разуме и да треба да почне испочетка.

Наша Светлана Луганска (Подољск, 1960).

Корени, завичаји. Духовни и географски завичај су нераскидиво повезани. Завичај је и простор и време. Не само да завичај носимо у себи целог живота, него га свако собом у извесном смислу обликује. Писац Кекавмен није требало да се одрекне својих бугарских и јерменских предака да би се осећао Ромејцем. Багратион није требало да се одрекне свог грузијског порекла да би, иако тешко болестан, скочио из постеље приликом вести о напуштању Москве. Да бисмо као Руси искрено волели Београд, не треба да се одричемо себе. Наши корени су наше богатство. Наше је да сачувамо оно што нам се даје рођењем. Одговорни смо за оно што добијамо. Није случајно Карло Велики говорио: научивши нови језик, добијаш још једну душу. Када заволиш, упознаш и прихватиш још једну земљу, добијаш још једно сидро. Понекад смо такви какви смо и због тога што смо патуљци који стоје на раменима гиганата.

Неретко људи говоре да време у којем су се родили не одговара њиховом духу, да би желели да живе у другом времену. Мени је близак дух средине и краја деветнаестог века, завршетак златног и почетак сребрног века руске културе.

Са завичајем су повезане и светле и трагичне успомене, ту се обликовала наша душа. Мој завичај је у малом подмосковском граду који је одавно постао део претерано разгранате Москве. Тамо сам провела првих осам година живота и не могу да кажем да су ми остале некакве упечатљиве успомене. То је био одмерен једноличан живот провинцијског совјетског градића, али од тада волим мале градове.

Ако смо упили све што нам је завичај дао, онда га носимо целог живота, прожети смо њиме. Не можемо се вратити, зато што ми више нисмо исти. Али не можемо ни без њега, он је део нас. Ако покушамо да га изоставимо, настаће чудан бол. Немогуће је градити сопствени живот на одрицању од онога што ти је дато.

Дом. Мој дом се ширио на просторе Русије, по којима сам одмалена много путовала. Утисци урезани тих година умногоме су одредили моју даљу судбину, мој избор. Конкретно, путовања у Пушкинске горе постала су за мене личан сусрет са песником. Доживљај свега тога био је веома снажан. Стари дворци, света места, руска природа – све је то чинило мој дом. И још: дом је тамо где живе људи који са мном деле моје вредности. Тамо где ме чекају.

Није ми једноставно да причам о свом раном периоду, јер је живот у родитељском дому био прилично нестабилан. Читање је постало мој свет. Имали смо велику библиотеку и рано сам научила да читам. Живела сам од читања и музике. Путовања, књиге, музика, учење страних језика, омиљене животиње – то је тада био мој свет.

Кодови. Било је то совјетско време, којим је било условљено и наше „сентиментално васпитање“. Било је много наметнуте идеологије. Нису нас васпитавали у духу поштовања личности, што је једна од наших тешких болести. Али имали смо, на пример, изванредну филмску уметност. Без обзира на идеолошку обојеност, у филмовима је било много тога хришћанског. Непојмљивим путевима у наше руке су доспевале забрањене књиге: *Доктор Живајо*,

Мајсџор и Маријарија, Буџинове, Шмељовљеве књиге. Касније су постали популарни Окуцава, Галич и Висоцки, који су владали умовима многих генерација у СССР-у, али мени нису били блиски.

Мој свет се састојао и кристализовао од много најразличитијих састојака. Захвална сам мајци која ми је развијала љубав према музици и филмској уметности. Биле смо стални посетиоци конзерваторија, кинотека, опера и позоришта. Пушкин, Гумиљов, Ахматова, Иљин, Шмељов, Буџин. Његови *Проклећи дани* (хроника трагедије октобарског удара), Шмељовљево *Сунце мртвих*. „Постоји ли у руској литератури ишта страшније од те књиге?“ питао се Солжењицин. Увек ми је била ближа трагичност живота. Филм *Браћа Карамазови*, лик Аљоше и старца Зосиме. Моја тајна жеља била је да сретнем таквог старца.

Поленово. Једно од мојих најдражих места на свету, дворач омиљеног руског сликара где су протекли многи месеци мог живота. Место необично по лепоти и обиљу културних догађаја, где су снимани многи филмови. Као петогодишње-шестогодишње дете играла сам се у рушевинама цркве подигнуте по пројекту сликара Василија Поленова. Све што сам тамо проживела остало је у срцу као неизбрисиво сећање. Недавно сам опет била тамо. Лепо је било видети обновљену цркву, белу лепотицу изнад Оке, једне од најлепших руских река, коју називају и Богородичиним појасом.

Сусрети. Памтим комшиницу, обичну Русињу која је мени, тадашњој пионирки, поклонила икону Спаситеља, прву у мом животу. Сви заиста битни сусрети повезани су са онима који су у себи носили светлост љубави. Касније је то био мој духовник, блаженопочивши епископ Зосима. Срела сам га у годинама своје интензивне духовне потраге. Била сам већ крштена, тражила сам духовника, али сам дошла код њега због некакве световне ствари. Видевши га, схватих: „Да! Нашла сам га и не идем никуда од њега.“ Он је избегавао да саветује, мало је причао, учио ме је личним примером.

Много сам добила и сусретом са стваралаштвом Игора Талкова, данас, на жалост, заборављеног песника. Врхунац његовог стваралаштва био је почетком деведесетих. Његови концерти више су подсећали на лекције из руске историје. Његови родитељи трпели су репресију, знао је праву историју земље, а његова песма „Русија“ имала је ефекат бомбе. Омладина га је масовно следила. Зато је и убијен, практично на концертној сцени. Тај метак је многе од нас погодио у срце. У тим годинама преживела сам и личну трагедију, а Игорева смрт је окренула мој живот у другом правцу. Потиснула сам своју несрећу и постала један од чланова друштва које је истраживало његову смрт. У мој живот дошли су нови људи, који су се бавили обнављањем историјске истине о Русији. За мене је то постало један од мотива да се упишем на Светотихоновски православни универзитет. Једном, наш професор педагогије, вративши се из Србије, донео је књигу митрополита Амфилохија и замолио ме је да преведем делове, како би их искористио у раду са студентима. Текст ме је дирнуо. Превод сам показала духовнику, који ми је рекао: „Преведи све, објавићемо.“ Тако је започео мој пут ка српској Митрополији црногорско-приморској, комуникација са митрополитом и сарадња са радиом „Светигора“.

Род(б)ина. Русија је за мене домовина, љубав, бол, нада. Слажем се са Розановом који је рекао да осећај домовине мора бити велико топло ћутање. Русија је дом за чији поредак ми одговарамо. Из њеног наслеђа мени највише значе светост и мучеништво, подвиг и жртва. Када неком странцу треба сажето да објасним своју земљу, узмем га за руку и водим са собом. Иди и гледај.

Лепота која лечи и рањава. Поленово и Таруса, рекох, места су драга мом срцу, најомиљенија места у Русији. Затим Цетињски манастир, Београд. Будва – она које се сећам од пре тридесет година – заузима посебно место у мом животу и боли ме кад видим у шта су је сада претворили. Волим језера, реке, нарочито море. Али, гле-

дајући лепоту мора, не могу да га не гледам очима голооточана, а планине очима оних бачених у јаме. За мене је то лепота која лечи и лепота која рањава.

Као и читање, путовање је стваралачки процес. Путовања морају да мењају путника. Неки предео, град, земљу најбоље осетим када путујем сама или са неким ко ми је близак по духу. Што више шетати, гледати, причати са људима, питати.

Моја музика. Чајковски, Рахмањинов, Шопен, Верди, Мусоргски, грчка народна музика, српска и италијанска музика, шпанска зарзуела, ту су и рок и популарна музика. То је стални круг; отворена сам, наравно, за лепа изненађења.

Шеста колона. Према речима Александра III Миротворца, Русија нема пријатеље, осим Србије. Шта данас битно одређује руску идеју и руску мисију? Православље.

У савременој култури у Русији јаке су антируске тенденције. Најбучнији и најупадљивији су активисти који настоје да културу спрозају у баналност и скандал (погледајте, на пример, филм *Матилда*). Има, наравно, и уметника који с болом говоре о ранама савремене Русије, има оних који дубоко разумеју шта се заправо догађа, има истинских стваралаца. Постоји живи и аутентично руски ток у руској култури и уметности. Постоје дивни песници, рецимо свештеник Дмитриј Трибушни, један од најбољих песника данашњице, па песникиња Олесја Николајева, па режисер Вера Водински.

У црквеном животу мало је опала она навала са краја деведесетих. Али они који су остали, а није их мало, знају због чега су дошли и због чега су остали. И само Јеванђеље нам говори о стаду малом. Несумњиво је да постоји свест елите о посебном месту и посебној одговорности Русије и руске културе у овој епохи, у овом опасном растројству постмодерног света. Говорим, дабоме, о правој елити, која је у мањини. Она такозвана елита, која је засад наизглед превагнула, и даље тоне у провинцијалну и епигонску болест звану „чежња за Западом“.

Већи део такозване елите није престао да сања о томе да се допадне Западу, и оријентисан је антируски. Многи од њих одлазе из Русије и насељавају се, између осталог, у Србији и Црној Гори, стварајући тамо искривљену слику о руском народу и земљи.

Не знамо се довољно. Моја књига *Људи српске цркве* јесте имала неочекивано велики успех. Још више ме изненадило што су Срби тражили да се уради српска верзија књиге. Већина личности из књиге, мојих саговорника, била ми је добро позната од раније, па су то заправо били разговори са мени драгим људима. Имала сам задатак да направим разговоре тако да се руском читаоцу открије историја непрекидног мучеништва српског народа и Српске цркве, да књига не буде водич за ходочаснике, него да се кроз жив разговор пројави права историја народа и земље, не би ли неке наше непотребно строге судије преиспитале своје ставове. Наш човек не зна довољно о Србији и Србима, чак ни они који се доселе овде да живе.

Моја Европа. Одувек ме је интересовала европска култура. Волела сам и добро знала енглески језик, мада сам тај факултет изабрала у својеврсној изнудици. За славистику је било велико интересовање, а постојала је и партијска препорука да се за те студије бирају матуранти из радничких породица. Нисам тада имала шансе, а нисам желела ни да изгубим годину дана, па сам уписала енглески. Српски и пољски су ми били факултативни језици, мада се цео мој живот, већ тада, све више отварао ка Србији.

Моја Европа су Рилке, Еко, Моравија, Хесе, Орвел, Ремарк, Џојс, Керол, Харди... Одувек ми је био ближи медитерански део Европе – шпански, француски, италијански аутори, мелодије, сликарство. Медитерански тип и вертикала, лепота и тип човека оваплоћен у личности италијанског лекара Ђузепеа Москатија.

Нема противречности између Европе која је блиска мом срцу и Русије. О тамној страни Европе, о „европској поноћи“, према одређењу владике Николаја, или о „Европи која је умрла у Приштини“, о

Европи после Косова, не бих желела сада да говорим. То је посебна, велика и болна тема. Европа је веома разнолика. У њој су и Бернар Кушнер и генерал Морион и Жак Огар.

Пространство између. Моја везаност за Србију је потпуно безусловна и непромењива. Настала у раном детињству, од неколико елемената. Прошавши цео ратни пут до Берлина, отац је ослобађао и Београд. Ако из тог рата могу остати некакве светле успомене, говорио је, онда су то оне из Србије. Касније је био директор великог научно-истраживачког института и тесно повезан са Југославијом. Често је тамо одлазио и доносио ми књиге, које су на мене запањујуће деловале. Не разумејући ништа, бесконачно сам их „читала“. Доносио ми је плоче и касете југословенских музичара. Трпела сам подсмехе вршњака, који су тада слушали совјетске поп-групе или „Битлсе“ и друге рок-саставе, снимке тешко набављане на црном тржишту. Није им било јасно ко су „Бијело дугме“, „Индекси“, Ђорђе Марјановић, ни какво је задовољство слушати их.

Постојао је још један важан догађај за мене. Моји родитељи били су атеисти, али су гајили велико поштовање према „историјском и културном наслеђу“. На једном од наших породичних путовања по православним светињама, дошли смо у Псковско-печерски манастир за време поноћне литургије. Имала сам осам–девет година и то је био мој први сусрет са православним богослужењем. Осетила сам да сам доспела у род(б)ину, да сам нашла своју духовну домовину: ванвременско пространство између Русије и Србије, и у Русији и у Србији.

Србија је мој живот.

Први пут сам дошла у Србију 1987, што тада, из Совјетског Савеза, није било нимало једноставно. (...) У Србији сам пронашла љубав, топлину. Био је то дуго очекивани сусрет са оним што сам знала и волела, сусрет са омиљеном земљом, народом, музиком, са старим блиским а другачијим. Видела сам пред собом оно што је већ одавно постало моје.

Сламање срца. Од српских стваралаца посебно волим и најдубље доживљавам Иву Андрића, Уроша Предића, преподобног Јустина Поповића и све оне које сам већ поменула. С радошћу сам почела да преводим дело владике Николаја, митрополита Амфилохија, епископа Атанасија Јевтића и других изванредних богослова. То је посебно поглавље у мом животу, када сам налазила одговоре на мени важна питања.

Код српских аутора проналазим драгоцену проницљивост, искреност, трагизам и веселост, спој неспојивог, потпуно „сламање срца“.

Молитвено и жртвено. У Русији је боготражитељство све више суздржано, строго, одсечно, а у Србији је непосредно, живо, отворено. Мислим да је Флоровски рекао да се Руси спасавају молитвом, а Срби спремношћу да дају живот за веру.

Понекад помислим да морам испочетка. Усуђујем се да кажем да разумем српску душу. Сваки крај, чак и град, има своју особеност. Понекад осећам, међутим, да ништа не разумем и да треба да почнем све из почетка.

У мојим очима Срби су потпуно јеванђељски народ. По жртви, саосећању, добродушности, отворености, великодушности.

Српске мане? Не волим да критикујем Србе. Ретко то чиним, и то искључиво са онима који их воле, разумеју и не злоупотребљавају ту критику. Чиним тако поготову стога што негативни пропагандни стереотипи о Србима, из деведесетих, још постоје у западним медијима. Дешава се да прекоревам Србе због тога што претерано верују, што не желе да виде очигледно зло које им прети, што заборављају зло које им је нането. То јесте јеванђељска црта, али постаје извор проблема онда кад прелази границу разума.

Ослушкивање камења. Као и са Русијом, пријатеље које желим да упознам са Србијом узмем за руку и водим. Наглашавам да Срби-

ју чине њени људи, пре свега, и да овде вреди долазити надасве због њих. Много је у свету лепота, али таквог народа нема нигде. Весео, топао, херојски, народ-дете, у јеванђељском смислу („ако не будете као деца, нећете ући у Царство небеско“). Причињава ми велику радост када моји пријатељи, које упознајем са земљом, прихвате срцем њен народ. Морам да споменем младу новинарку Лидију Кошкину. После повратка из Београда написала је изванредан текст, у којем стоји: „Док сам шетала по Београду, око мене је урлало камење. А ја сам му једноставно принела микрофон.“ А неко просто види сиве улице и не разуме шта ту може да се воли?

Српска нарав. Код Срба бих променила, вероватно, однос према домаћим животињама. Шалу на страну, променила бих претерану самокритичност. „Код нас је горе него било где.“ „Срби нису ни за шта.“ Мислим да је то плод пропаганде током последњих ратова и светске агресије против Срба, плод планског усађивања осећаја кривице и комплекса ниже вредности. Боли ме кад слушам како Срби увек и у свему себе критикују и себе сматрају извором свих невоља. Срби треба да буду критичнији и према својој руској браћи.

Мост и обале. Да, тако је испало, живот је од мене направио мост између српске и руске културе и вере. Нисам задала себи такав задатак. Једноставно сам радила оно што нисам могла да не радим. Покретала ме је љубав и жеља за већим знањем и разумевањем, за тим да делим знање са ближњима.

Мост, при том, добија много више него што сам могла да замислим. Често слушам речи захвалности за „мајчинску љубав“ према српском народу. Потпуно неочекивано и потресно ми је било добијање Ордена Светог Саве.

А да ли обале разумеју мост? Како када. Чини ми се да српска обала више разуме и саосећа.

Ниједном се нисам поколебала ни покајала што сам кренула овим путем и овоме посветила свој живот. То не значи да није би-

ло критичних тренутака и да никад нисам пожелела да на мосту направим караулу.

Албум унутрашњих слика. Имам цео албум унутрашњих слика: слику пуног месеца на балканском небу, слике небеских драма при заласку сунца, лица драгих људи, разговоре уз шољицу кафе, много омиљених мелодија, мирис мора, процветалих липа, кише и снега, куваног вина по хладном дану. Волим да поклањам икону Светог Петра Цетињског, Тројеручицу, Јасеновачке Новомученике, Симеона Мироточивог, магнет са обрисом омиљених градова, ко-торске и београдске мачке, нешто особено и необично.

Београд, мој блиски пријатељ. Враћам се у Београд зато што га много волим, као блиског пријатеља, као живо биће. Кад сам први пут дошла, 1987, био је почетак прелома и у Југославији, у мојој земљи, у мом животу. Шетала сам по граду и присећала се свега што сам знала и читала о њему, онога што ме је радовало и јачало. Моје тачке у Београду су Топчидерска црква, црква Ружица, Руска црква, кеј, мостови, Дорћол, Калемегдан, Косанчићев венац. Мој Београд је Београд Старог сајмишта, процветалих липа, изванредно лепих залазака сунца, старих кафана.

Непрепознавање зла. Бојим се да је безумни и охоли антропоцентризам довео модерног човека до краја. Малограђанштина је завладала и умногоме одређује дух нашег времена. Ради личне удобности, која је практично претворена у религију, човек се одриче истинских вредности. Вулгарност и цинизам постају правило, а глобализам постаје синоним за вулгарност.

Мислим да немам право да износим велике закључке. Обрађујем своју малу њиву и мој хоризонт није толико велики. Позваћу се на Василија Розанова, једног од мојих омиљених руских филозофа, који је говорио: „Механизам уништења европске цивилизације очитоваће се у паралисању ма каквог супротстављања злу.“ Без

љубави и жртве нема ни живота ни човека. Стално срећем људе који жртвују себе ради других, из љубави према Цркви, Отаџбини, народу, човеку. А један стваралац, један саосећајан човек, у стању је да промени много. ■

(Децембар 2018)

ИВАН ЈОВИЋ, ПИСАЦ И РЕДИТЕЉ, О ЖИВОТУ,
УМЕТНОСТИ И ВАЖНОСТИ ОСЕЋАЈА ДА НИСИ САМ

НЕИСЦРПНА МАГИЧНОСТ РЕАЛИЗМА

Лако је бити њенијалан, њешко је бити нормалан. Ђо нас чини њеоврајно ѡлујим и краде све наше ѡаленије. Савремени човек је ждерач. Прождрао је Боја, ѡа сојсјивену духовну сујсјианицу, а сада ждере ѡрироду око себе. Наш велики ѡроблем је њеознавање сојсјивене кулјуре и драјоцених одјовора које нам она нуди. Сјоја не умемо да свеју ѡонудимо своју ѡоседносј; нисмо занимљиви зајо шјо не изненађујемо. Православље нас учи да децу васјијшавамо ѡпримером, својим укујним живојом, а не држањем лекција. Са сјановишја духовне верјикале, Косово је ѡревелико да би се мојло ѡрескочији или ујураји у ексел ѡабелу дриселске ѡолијике. Са сјановишја сјварносне друшјивене хоризонјале, Косово је једна ојађена ѡеријорија на којој су одесјрављени сви осим колонијалних ѡсјодара и њихових ѡслушника.

Белешка

Иван Јовић (Аранђеловац, 1971), српски писац и редитељ. Основну школу завршио у родном граду, средњу и Учитељски факултет у Београду. Магистрирао је на Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију. Више година радио у образовању. Водио хуманитарне пројекте за децу и младе на Косову и Метохији, као и за децу без родитељског старања у целој Србији.

Објавио је збирке прича *Нейресџано мислим на Едуарда* (2002), *Весели живи човек у ковчеју* (2003), романе *Зайвореник* (2011) и *Живије села* (2013), збирке литерарних и ликовних радова деце са Косова и Метохије *Сањам, а ишја ми се дојаћа* и *Писма из енклава: Поздрав са Косова и Метохије*. Режирао је кратки играни филм *Обичан дан* (2011), кратки документарни филм *Виноградар* (2012), дугометражне игране филмове *Исцељење* (2014) и *Лазарев њуј* (2024), дугометражни документарни филм *Завештање* (2016).

Каже да је писац за којег је „филм вид уметничког истраживања“. Живи и ради у Београду.

Спојио је у себи домаћинску трезвеност Шумадије и вртложну фантастику српског југа. Бистрину и слојевитост. Кључ и руку кључара. Његовим *Исцељењем* (2014) Византија и Тарковски, намах, вратили су се у српски филм. Од 2012. до 2016. радио је на пројекту *Усмене историје стварања Срба у Хрватској од 1941. до 1945.* направио први српски тонски архив о том злу и злочину ужасних размера. Сабрао је деведесет четири сведочења страдалника, преко четири стотине педесет сати снимљеног материјала. Од тога је начинио и дугометражни документарни филм *Завештање* (2016), искључиво од гласова живих сведока, без архивских снимака, наратора и историчара-тумача. Да то није урадио, каже, било би га срамота да стоји пред децом. А и нас пред својом.

Иван Јовић (Аранђеловац, 1971).

Јединство супротности. То је једна занимљива мешавина. Мајчини су Шумадинци, из околине Лазареваца, центрирани, уравнотежени, добри и разумни домаћини, са здравим одсуством фантазије. Памтим деду по мајци, Радишу, који је био велики поклоник реда и равнотеже. Имао је своје мале дневне ритуале којих се држао до краја живота. Кафа, слатко, чаша ракије изјутра. Он свеже избријан, мирише на ону старинску колоњску воду, чита *Полиџику* и са трема надгледа цело домаћинство. Зна кад је у невреме мукнула крава, и зна кад брат и ја радимо нешто што не треба иако нас он не види... А очева фамилија је нешто сасвим друго. То је југ Србије, место велике фантазије, крајње непрактичности и извесне дозе лудила. Верујем да моја уметничка страна долази у принципу одатле. То је један епски леп крај, са тлом које је богато лискуном, па шумске стазе светлуцају магично кад њима корачаш. Ту памтим, пре свега, свог деду Илију, који ме волео и бранио од грдњи, водио у шуму и на ливаду. Баба ми је била сеоска врачара, саливала је страву. Памтим оно њено: „Да ти цуне баба душу“.

Из тог споја изашао је ваљда и мој садашњи карактер, који је, чини ми се, прилично ретка мешавина способности за фантазирање са

једне, и вољне организованости са друге стране. Целог живота побеђујем себе, одржавам некакву самодисциплину – то је у мени мој деда Радиша, тај дух самоконтроле који обуздава јужњачко лудило... Истовремено, у стању сам да данима истражујем неку замисао, неку идеју, да се бавим сасвим непрактичним стварима – то је она природа у коју ме је водио мој деда Илија. Хамваш, кога волим да читам, негде је рекао да је лако бити генијалан, тешко је бити нормалан. Нормалан значи бити смирен и скроман, и увек мањи од оног што радиш. Его нас чини неповратно глупим и постаје крадљивац сваког нашег талента. Ако желиш да задржиш дарове, само се смањи, и сигуран си. Е, ту самоограничавајућу нормалност покушавам да постигнем целог свог живота. Са променљивим успехом, наравно.

С погледом на друм. Аранђеловац је једно споро бањско место у ком научиш да пијеш кафу из мале шоље, натенане. И, у принципу, то је оно што ме одвело из Аранђеловца. Врло рано ми је постао преспор и претесан. Са друге стране, за њим сам патио, нарочито у почетку. У Београд сам дошао као средњошколац и патио сам за кућом... Тако, до дана данашњег вучем некакву трауму кад се спремам да кренем из Аранђеловца у Београд. У Београду сам провео већи део живота, али анксиозност од тог пута је остала. За мене је Аранђеловац пре свега моја мајка, кућа која ме на њу живо сећа, и њен гроб на Рисовачи, на месту са ког се види пут за Београд. Као да и сад гледа на тај друм на који нас је испраћала. Отишла је прерано, али је остала присутна у мени, на неки чудан начин можда и више сад кад није жива... У Аранђеловцу је и моје гробно место. Моња и ја смо купили два гробна места кад ми је мајка умрла. То можда некемезвучи бизарно, нама је тад изгледало логично. Можда ћу и ја једном лежати гледајући на тај пут за Београд. Ко зна. Засад одлазим тамо да бих се срео са собом, положио себи рачуне, суочио се са својом пролазношћу и помирио се са тим да сам мали, да нисам порастао, да сам рањив и неснађен, да се сретнем са својим ситним поразима са којима сам досад научио да живим.

Сенке београдске. У Београду сам дугогодишњи дошљак, и то се није променило. Београд воли да о себи мисли да је отворен град, али он то није. Пре свега, Србија није отворено друштво, па ни Београд не може бити отворени град. Код нас влада један уређени, прилично непобојни кастински систем, у ком се положаји и место у друштву наслеђују. Они који би то да заобиђу, могу да се евентуално, ако нису гадљиви, учлане у партију. Мој став о Београду, тако, није нимало романтизован. Дошљак сам, и моји таленти, памет, образовање за Београд никад нису били и неће бити довољни. Београд је град са снажним провинцијалним печатом, прилично затворен. Да мој утисак буде снажнији, браком сам ушао у једну избегличку породицу. Живим у избегличком насељу, са Крајишницима, Херцеговцима, Босанцима. Пуно сам од њих научио. Избеглица, у основи, према месту у које је дошао задржава став невољног туристе, како каже моја жена, некакав аутсајдерски, посматрачки став који ти заправо оштри мисао. Видиш ствари боље.

Са друге стране, Београд је град у ком расту моја деца, и град у ком ме на сваком ћошку сретну личне успомене: овде сам радио, овде сам водио најстарију кћерку на балет, у овој болници ми је умрла баба, овде сам пољубио своју жену први пут и питали смо се заједно шта значи кад ти миш пређе пут (јер тад нам се то догодило). Ту сам провео живот. Могло је бити и горе. И та амбиваленција је видљива и у мојим књигама, нарочито у *Затворенику* где се, на крају романа, јунак враћа кући, у једну светлу и безвремену визију Београда. Такав Београд, разуме се, само у роману и постоји. И свако ко за то има дара бива властан да такав Београд допише, дослика и досними. То је предност уметности.

Моња. Она је ја. Кад размишљам о себи, размишљам истовремено о њој. И знам да кад она размишља о себи размишља истовремено о мени. То јесте ретко, али је могуће, и ја сам привилегован да је живот баш мени то омогућио.

Прогутани аутори. Мене су књиге спасиле. Читање ме изградило. Писци, филозофи, теолози које сам читао били су и моји духовници и психотерапеути и саветници. А тога има много. Поменуо сам Хамваша, али моји писци су и Пруст, и Томас Ман, и Чехов, и Шмеман, и Франкл. Све сам ја то на метар гутао. Моја жена и ја смо различити читаоци, она се заљубљује у књиге, ја у писце. И онда морам прочитати целог тог писца, свако словце које ми је доступно. Јер ми је најузбудљивије да се сретнем са његовом или њеном личношћу... Ево, последњи такав невероватно дубок сусрет је Боба Благојевић, која је врхунско штиво...

А онда филм... И филмове сам тако гледао. Цео ауторски опус. Тарковски је најважнији. И било ми је важно да читам редитеље. Читао сам све што би ми пало под руку. То је фантастична могућност да сретнеш духовног сродника и да схватиш да ниси сам. То је можда и најважније, то осећање да ниси сам, да је још неко пролазио оно кроз шта ти пролазиш.

Од музике моје генерације, волео сам Џонија Штулића. То и сад трешти у колима, и наша деца, хтела, не хтела, то морају да слушају. И много сам волео „Забрањено пушење“. Сећам се стајања у реду пред робном кућом у Аранђеловцу да бих купио њихов албум. Рокенрол је за мене, пре свега, питање храбрости и интегритета. То је он представљао мојој генерацији, укус слободе. Кад одрастеш, схватиш да та слобода долази само у условима велике одговорности. Ми нисмо слободно друштво зато што, пре свега, нисмо одговорно друштво.

Откључавање Србије. Ми имамо иза себе озбиљан рад многих нараштаја, а понашамо се као бахати неписмени наследници, неспособни да макар конзервирамо и очувамо то што имамо, о неком креативном надограђивању да не говорим. Највећи проблем је непросвећеност и непознавање сопствене културе. Код нас првосрбијанце и другосрбијанце везује једна темељно иста особина: они немају појма о чему говоре, они не познају Србију, њену културу, њене потенцијале, њене везе са другима. А ужасно су гласни. Паланка је-

сте наша судбина, али су, најчешће, највећи паланчани управо они који се куну у *Филозофију ѿаланке*. Странцима који дођу омогућим да упознају сјајне људе, јер људи су као предели. Да оду код мог кума на Алтину, да им он кува свој специјалитет од дунавске икре, и послужи вино са Фрушке горе. Јер ја верујем да је он, на пример, занимљивији од било ког музеја у који бих могао да их одведем. Музеј могу наћи сами. А кад желим о Србији да говорим, ја могу само да укажем на њену слојевитост, на комплексност, и духовну и културну. Ништа овде није једноставно, али га вреди тумачити и откључавати.

Косовска истина. Са становишта духовне вертикале, Косово је превелико да би се могло прескочити, заобићи и ставити у ексел табелу бриселске политике. Са становишта стварносне друштвене хоризонтале, Косово је једна ојађена територија на којој су обесправљени сви осим колонијалних господара и њихових послушника, и ту убрајам и Србе и Албанце. То је територија дизајнирана за пљачку и иживљавање. И можда то и јесте духовна логика: велика духовна благодат не иде без великог зла које се труди да је поништи. Косово је, у том смислу, борба духова у поднебесју. Ово није практична политичка изјава, али ја у то верујем и то осећам кад тамо одем.

У свету ждерача. Постајемо глобално глупљи, то је извесно. И то је потпуно очекивано. Ако је врхунска вредност постављена у некаквом материјалистичком регистру, заглупљивање је потпуно очекивана димензија. Јер човек који мисли и промишља свет и живот није добар потрошач. Његову мисао треба блокирати, забљеснути га сјајним и шареним сликама и онемогућити му да иде даље од тих слика, од те жеље за поседовањем. Савремени човек је ждерач. Прождрао је Бога, па сопствену духовну супстанцу, а сада ждере природу око себе.

Наша деца. Васпитање и подучавање су сусрет између две личности. Детету је потребно да га са друге стране сретне освешћена личност и да оно доживи да је његова личност поштована. Све дру-

го се савлада успут, све се научи и није ни изблиза толико важно. Кључна ствар је слобода. Дати детету слободу, али га научити да она долази по цену одговорности за себе и за друге. Васпитање није дресура. Што се тиче наше школе, она је празна. Нуди празна и непотребна знања. Врло често деца се у њој не срећу са личностима него са системом. Зато добре професоре тако дуго памтимо: памтимо њихову храброст да буду личности. Мислим да је наше образовање неподстицајно, и да је сваки систем који води оваква држава неподстицајан за развој личности. Зато је код нас и сада најздравији приватни сектор, на свим пољима, и што држава има мањи уплив у њега, то је бољи.

Своје кћери Моња и ја учимо да су вредне безусловне љубави, да ћемо их увек волети највише на свету и да ћемо најпоноснији на њих бити уколико оне изграде такве односе са другима: односе љубави и подршке, разумевања туђе различитости и слободе. Православље нас учи да деца нису наше власништво, да су нам она само поверена на старање и да ми не смемо повредити њихову слободу, чак ни кад се она тиче вере. И учи нас да децу васпитавамо примером, својим укупним животом, а не држањем лекција.

Онако филмски. Уметност је, понављам, у домену личности. Тако, њен пут је, на срећу, непредвидљив. Довољан је један стваралац па да имате прекретницу. Не бринем се ја ни за филм. Он ће увек, као и свака друга уметност, у својим најбољим дOMETИМА успевати да на дубок начин исказује мисао, дух, антагонизме своје епохе. И чиниће то на начин релевантан за гледаоца који је припадник те епохе. Не видим ниједан разлог да се највеће истине не искажу у маком медијуму, био то пећински цртеж или филм настао под великим утицајем видео-игрице. Само је потребно да се тиме бави неко талентован, јер дух дише где хоће. То је тајна стваралаштва.

Наш филм је у стању у коме је цела култура, ограничен негативним факторима које сам поменуо: кастинским системом, полуобразовањем и непознавањем сопствене културе, одакле онда следи немогућност да у свету наступите са нечим релевантним. Јер то реле-

вантно излази из неке ваше културне посебности, а ако ви не знате шта је то, не можете ни да га представите. Друго, код нас постоји једно ограничење филмске школе. Филм је млада уметност, и догађа се да јој се постављају правила. Старије уметности превазишле су ограничења нормативних поетика. Наша кинематографија се махом креће у домену нормативне поетике и већина људи који се баве филмом у Србији изгледа стварно верује да филмове треба снимати онако како су их у школи научили. И онда нема помака. Селектор једног великог страног фестивала ми је једном приликом управо то рекао: да већ на основу првих кадрова зна да гледа српски филм и да смо неконкурентни зато што не изненађујемо.

Завештање. Сарадницима увек кажем да је један од циљева рада на било ком пројекту да нас тај пројекат промени. *Завештање* нас је све дубоко променило. Шта сам желео? У уметничком смислу вероватно сам желео да јунаке филма поставим у есхатолошку димензију, да направим један фрескопис од њихових ликова, једно безвремено филмско сведочанство које ће бити релевантно у свим временима. Научили су ме да човек не може квалитетно живети мрзећи. Опроштај је нешто друго, то је врло комплексно питање, али живот без мржње је неопходност, основни минимум за достојанствено постојање. На неки начин, овај филм био је мој и Моњин дуг не само члановима Моњине породице који су у Јасеновцу страдали, и другим жртвама, него дуг нашој деци, јер смо осећали да је рад на оваквом пројекту мера пристojности. Мирно могу да станем пред своје троје деце и да кажем да сам дао све од себе. Снимио сам деведесет четири сведока, прикупио четири стотине педесет сати материјала који ће други људи моћи да истражују и измонтажирао сам филм. Исцрпео сам се на том пројекту финансијски и психички. Дао сам све од себе. Да то нисам урадио, било би ме срамота пред децом.

Исцељење. Снимање *Исцељења* било је истинска стваралачка авантура у којој сам много научио. Направили смо један филм који минимумом изражајних средстава постиже максимум ефекта, који

је миран, контемплативан и сугестиван, као молитвено појање са Истока. Мислим да је то један од ретких филмова који нас у културном смислу позиционира на хришћански исток, у византијско наслеђе. То је та естетика, коју сам почео да испитујем у кратком играном филму *Виноградар*, у ком се радња одвија готово без речи, и који опет има неки свој необични и неочекивани фестивалски живот.

Тарковски. Људска бића нису осмислила комуникацију која би била дубља од поезије. У тим језичким сликама сабрани су слојеви искуства. Филм се томе највише приближио у делу Андреја Тарковског. И ту треба бити опрезан, јер се то догодило једном. Од њега се може учити, али се он не сме копирати, јер уметност правимо од сопственог материјала. Тај материјал може бити и друга уметност, може бити и Тарковски, али не смемо умислити да је наш и материјал Тарковског иста ствар.

Књижевност и филм. Писање је туробан усамљенички посао током ког се сами борите са собом и са разним духовима. Филм је у односу на то једна дивна игра, у коју сте позвали различите људе да у њој учествују својим даровима. Филм је, упркос свим изазовима, због тога неупоредиво лакша дисциплина. За мене, пре свега, то је један чин љубави. Та љубав почиње са мојом женом, која пише приче за моје филмове, а завршава се са свима осталима који у томе учествују.

Јесте, писање и филм су различита фреквенција, која долази из исте потребе, из истог погледа на свет. Нисам још увек све написао. Код писања уме да депримира осећање да мали број људи уопште уме истински да чита. Добри читаоци ретки су као и добри писци. О свом писању не могу вредносно да судим, али знам да је оно густо, комплексно, слојевито, са много референци које треба препознати да би се наратив схватио, и знам да оно тражи посебно стрпљивог и посвећеног читаоца. Последњи роман, *Жиџије села*, иако писан као један вид параболе из које се наслућује средњовековни миље, бави

се испитивањем феномена комерцијализације духовности, те механизима власти и насиља. Не бих да обесхрабрујем читаоце, али није лако штиво.

Неномадски. Не волим да путујем. Не вреди. То је ваљда нека архетипска, сувоземна шумадијска анксиозност од напуштања куће и њиве, ко ће га знати. И кад путујем, идем циљано, јер ми је потребно да се на том месту надахнем за нешто што треба да створим. И путовања која немају ту димензију су ми непотребна и досадна, уопште нисам радознали туриста. Путовање је за мене само материјал. И интересује ме само могу ли га у нешто уградити или не.

Пут ка Храму. Почело је са бабом која ме причешћивала у сеоској цркви, а преломило се у војсци, где сам упознао Радивоја Нађалина, који је сад старешина Саборне цркве у Зрењанину. Мене су звали Уча, њега Поп. Њега сам малтретирао цео војни рок постављајући непристојна и немогућа питања о вери. Он је то трпео и волео ме таквог какав јесам, а био сам неподношљив. И тако сам ја постао хришћанин. ■

(Сейтембар 2018)

Напомене

Сви интервјуи-мозаици сабрани овде првобитно су објављени у *Националној ревији „Србија“*, током четрнаест година (2010–2024). Писац књиге уређивао је тај *magazine-book*, у одвојеним издањима на укупно четири језика, од првог до последњег броја (2007–2024).

У магазину су разговори били богато илустровани, пре свега фотографијама и цртежима из албума саговорника, што је била нарочита документарна и ликовна димензија. Овде није тако, и због другачијих нагласака и због обима.

У књизи *Прорицање њрошлосѝи* задржани су наслови и опрема из магазина, осим у два случаја (Јован Пејчић, Никола Маловић). Два разговора, од двадесет седам, овде излазе постхумно: мир Нађи Тешић и Радославу Братићу.

О писцу

Бранислав Матић (Лозница, 1965).

Књиге песама: *Хијерборејски лејтоиис* (2015), *Остїрво* (2020), *Блаїослови* (2022).

Ауторске монографије:

- *Београд. Изнад Истїока и Заїага* (2023). Исте године и издање на енглеском (*Belgrade. Above East and West*).

- *Срдија њод каїом небеском* (2017). Исте године и издања на енглеском (*Serbia under the sun*), руском (*Сербия под кровом небесным*), немачком (*Serbien unter dem Himmelsgewölbe*).

- *Срдија. Геїоеїиички албум* (2011). Исте године и издања на енглеском (*Serbia. Geo-poetical album*), шпанском (*Serbia. Álbum geo-poético*), француском (*Serbie. Album géo-poétique*), руском (*Сербия. Геопоэтический альбом*), немачком (*Serbien. Geo-poetisches Album*).

Ауторске свеске: *Мали срїски мисленик* (2010), *Блаїо Косова и Меїохије* (2009), *Чувени стїранци о Срдији* (2009), *Велики срїски визионари* (2009, са Милованом Витезовићем), *Стїаре чеїврїи срїских їрадова* (2009, са Владом Арсићем), *Паїријарх Павле (1914–2009)* (2009, са Мишом Вујовићем)...

Приредио зборнике, монографије и специјална издања:

- *Калајић. Видици и игеје* (2024).

- *Свеїлосна уїоришїа Драїоша Калајића* (2016, електронско издање).

- *Завичај царева. Римски владари рођени на њросїору данашње Срдије* (2013, по студији проф. др Александра Јовановића). Исте године издања на енглеском (*Homeland of Emperors. Roman Rulers the Territory of Modern Serbia*) и италијанском (*La patria degli imperatori. Gli imperatori romani nati nell'odierna Serbia*).

- *Водич кроз срїску кулїурну башїину* (2010).

- *Водич кроз срїску духовну башїину* (2010).

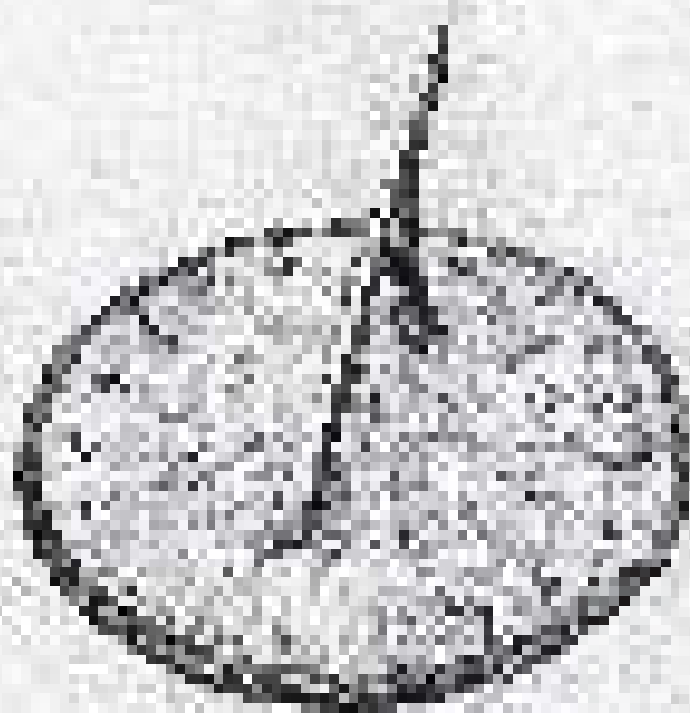
• *Србија. Друмовима, њуџама, рекама* (2007). Исте године и издања на енглеском (*Touring Serbia – by roads, railways and rivers*), италијанском (*Viaggio in Serbia. Strade, ferrovie, vie fluviali*), руском (*Србија. Дороги, полосы, реки*), немачком (*Serbien. Auf Straßen, Reise-wegen, Flüssen*).

• *Смисао монархије* (2003, електронско издање).

• *Хришћанство и рай* (1999, електронско издање).

• *Тајна Балкана. Геополијички кључ за судбину „верџа светиа“* (1994; друго издање ове књиге, 1995, увршћено је у литературу на основним и постдипломским студијама Факултета политичких наука Београдског универзитета, на предметима Међународни односи, Спољна политика, Дипломатија и дипломатска историја). (...)

Живи у Београду.

— С А Д Р Ж А Ј —

Реч њре: Међу световима свет 5

I

<i>Љубивоје Ришумовић</i> : Сви ршуми старог Ршума	18
<i>Милосав Тешић</i> : Ако нам је стало до нас	30
<i>Ђорђо Сладоје</i> : Важно је бити спреман	44
<i>Брајислав Р. Милановић</i> : Сва наша нада	60
<i>Љубомир Ђорилић</i> : Поезија више од живота	74
<i>Драјан Јовановић Данилов</i> : Умеће кроћења вулкана	88
<i>Драјан Хамовић</i> : Доба прераде народа у масу	100
<i>Јован Зивлак</i> : На златној греди трагања	114

II

<i>Радослав Брајић</i> : Остати веран истини, упркос свему	128
<i>Нађа Тешић</i> : О лету, једноставности и јагодама	140
<i>Драјо Кекановић</i> : Из завичаја узалуд одлазиш	152
<i>Гордана Ђирјанић</i> : У себи сам увек код куће	168
<i>Никола Маловић</i> : Обалска стража српске књижевности	180
<i>Слободан Десиој</i> : Дом ван домета зла	192

III

<i>Мило Ломјар</i> : Злокобни тријумфи осредњости	206
<i>Милош Ковић</i> : Пут у слободу	218
<i>Владимир Меденица</i> : Иза сребрног огледала	230
<i>Милан Орлић</i> : Песнику није допуштена осредњост	244
<i>Јован Пејчић</i> : Вратила се Србија	256

IV

<i>Љубица Мркаљ: Са тајнама свих времена . . . . .</i>	272
<i>Микан Аничкић: Небеску дотаћи лепоту . . . . .</i>	284
<i>Предрај Драјовић: Поглед ка врховима . . . . .</i>	298
<i>Жарко Драјојевић: Наше грешке из доброте . . . . .</i>	312
<i>Најаша Вељковић: У тишини се рађа музика . . . . .</i>	324
<i>Аца Селшик: Ка висинама Светог Деспота . . . . .</i>	336
<i>Свејлана Лујанска: Бити мост . . . . .</i>	348
<i>Иван Јовић: Неисцрпна магичност реализма . . . . .</i>	362
<i>Најомена . . . . .</i>	375
<i>О јисцу . . . . .</i>	376

БРАНИСЛАВ МАТИЋ
ПРОРИЦАЊЕ ПРОШЛОСТИ

Издавачи

Архив Војводине
Нови Сад, Жарка Васиљевића 2а
www.arhivvojvodine.org.rs

„Принцип Прес“
Београд, Цетињска 6
www.nacionalnarevija.com

За издаваче

Небојша Кузмановић, директор Архива Војводине
Мишо Вујовић, директор „Принцип Преса“

Обрада текста

„Хипербореја“, Београд

Прелом

Студио „Архе“, Панчево

Фотографије

Архиве саговорника, Архива Националне ревије „Србија“, Александар Драгутиновић, Драган Боснић, Бранислав Лучић, Александар Радош

Штампа

„Сајнос“, Нови Сад

Тираж

500

Нови Сад – Београд,
2025.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

821.163.41-92

МАТИЋ, Бранислав, 1965-

Прорицање прошлости : монтирани разговори / Бранислав Матић. - Нови Сад
: Архив Војводине ; Београд : Принцип Прес, 2025 (Нови Сад : Сајнос). - 378 стр. :
илустр. ; 24 см. - (Посебна издања)

Ауторова слика. - Тираж 500. - О писцу: стр. 377-378.

ISBN 978-86-6178-217-6 (А. В.)

ISBN 978-86-6189-187-8 (П. П.)

COBISS.SR-ID 169732617